

Київський університет імені Бориса Грінченка

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

ЧЕЧКО ТЕТЯНА МИКОЛАЇВНА

37.013.42:376-056.26:364-787.2-055.52:373.2](043.3)

ДИСЕРТАЦІЯ

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПІДТРИМКА БАТЬКІВ
ДІТЕЙ З ОСОБЛИВОСТЯМИ ПСИХОФІЗИЧНОГО РОЗВИТКУ
В ДОШКІЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

13.00.05 – соціальна педагогіка

Педагогічні науки

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ Т. М. Чечко

Науковий керівник: Лях Тетяна Леонідівна, кандидат педагогічних наук, доцент

Київ – 2018

АНАТОЦІЯ

Чечко Т.М. Соціально-педагогічна підтримка батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеню кандидата педагогічних наук (доктора філософії) за спеціальністю 13.00.05 «Соціальна педагогіка» (Педагогічні науки). – Київський університет імені Бориса Грінченка, Київ, 2018.

Реформування дошкільної освіти, що відбувається в Україні, актуалізує необхідність створення інклюзивного освітнього середовища, сприятливого для дітей з особливостями психофізичного розвитку, та забезпечення дієвої соціально-педагогічної підтримки їхніх батьків.

Основні положення соціально-педагогічної підтримки дітей з особливостями психофізичного розвитку та їхніх батьків окреслені у законах України: «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» (1991), «Про державну соціальну допомогу інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам» (2000), «Про охорону дитинства» (2001), «Про реабілітацію інвалідів в Україні» (2005), «Про ратифікацію Конвенції про права осіб з інвалідністю і Факультативного протоколу до неї» (2016), «Про освіту» (2017), «Про внесення змін до деяких законів України щодо доступу осіб з особливими освітніми потребами до освітніх послуг (2018); Указі Президента України «Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року» (2013); розпорядженні Кабінету Міністрів України «Про затвердження концепції соціальної адаптації осіб з розумовою відсталістю» (2004); постановах Кабінету Міністрів України: «Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах (2011), «Про затвердження

Державного стандарту початкової загальної освіти для дітей з особливими освітніми потребами» (2013).

Об'єктом дисертаційного дослідження є процес соціально-педагогічної підтримки батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку. Предмет дослідження: змістово-методичне забезпечення соціально-педагогічної підтримки батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах. Мета дослідження: розробити та експериментально перевірити дієвість змісту, форм та методів соціально-педагогічної підтримки батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах.

Унаслідок вивчення та аналізу наукової джерельної бази в контексті теми наукового пошуку розкрито поняття «соціально-педагогічна підтримка», «соціально-педагогічна підтримка батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільному навчальному закладі», «розвиток виховного потенціалу батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільному навчальному закладі», «оцінка потреб»; здійснено оцінку потреб батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах; обґрунтовано змістову структуру соціально-педагогічної підтримки; визначено критерії, показники та виявлено рівні розвитку виховного потенціалу таких батьків; упроваджено комплексну програму соціально-педагогічної підтримки батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах; розроблено та обґрунтовано змістово-методичне забезпечення соціально-педагогічної підтримки батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах та експериментально перевірено його дієвість.

Припущено, що соціально-педагогічна підтримка батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку має відбуватися за чітким

поетапним алгоритмом, що реалізується фахівцями у взаємодії з батьками. Підготовчим його етапом є: знайомство соціального педагога з батьками дитини для збору загальної інформації про сім'ю; діагностична консультація батьків для проведення оцінки їхніх потреб та оцінки рівнів виховного потенціалу; організація психолого-педагогічного обстеження дитини для визначення її додаткових потреб; планування заходів із соціально-педагогічної підтримки батьків; узгодження з батьками перспективного плану їхньої соціально-педагогічної підтримки. Практичний етап містить: упровадження міждисциплінарною командою комплексної програми соціально-педагогічної підтримки батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах; моніторинг потреб батьків. Завершальний етап включає: оцінку рівнів розвитку виховного потенціалу батьків; аналітико-підсумкову зустріч міждисциплінарної команди для узагальнення результатів упровадження програми, її завершення та корегування; підсумкову зустріч соціального педагога з батьками для обговорення результатів, завершення роботи або планування її продовження. Кожний етап алгоритму соціально-педагогічної підтримки батьків розкриває її зміст, форми та методи, що у сукупності становить змістово-методичне забезпечення соціально-педагогічної підтримки таких батьків.

Акцентовано, що дотримання фахівцями алгоритму соціально-педагогічної підтримки батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку сприятиме задоволенню потреб дітей шляхом розвитку виховного потенціалу їхніх батьків в умовах систематичної командної взаємодії та комунікації фахівців з ними, а відтак – забезпечить ефективність надання цієї підтримки уцілому.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що: вперше комплексно та цілісно висвітлено тему соціально-педагогічної підтримки батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах; узагальнено вітчизняні та зарубіжні практики соціально-педагогічної підтримки батьків у контексті проблеми дослідження; визначені поняття «соціально-педагогічна підтримка батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільному навчальному закладі», «розвиток виховного потенціалу батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільному навчальному закладі»; обґрунтовано змістову структуру соціально-педагогічної підтримки батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах, що містить алгоритм такої підтримки; розроблено критерії розвитку виховного потенціалу батьків (когнітивний, мотиваційний, практично-діяльнісний), рівні (початковий, ситуативний, середній, оптимальний) та показники; розроблено та обґрунтовано змістово-методичне забезпечення соціально-педагогічної підтримки батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах; уточнено поняття «діти з особливостями психофізичного розвитку», «оцінка потреб батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах»; функціонально-рольовий репертуар соціального педагога; подальшого розвитку набули зміст, форми та методи розвитку виховного потенціалу батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах.

Практичне значення одержаних результатів полягає у розробленні та впровадженні змістово-методичного забезпечення соціально-педагогічної підтримки батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах, що містить: комплексну програму соціально-педагогічної підтримки батьків дітей з

особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах; форми та методи соціально-педагогічної підтримки батьків з розвитку виховного потенціалу; діагностичний інструментарій для визначення рівнів розвитку виховного потенціалу таких батьків; форми організації та фіксації результатів соціально-педагогічної підтримки батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах.

Результати дисертації можуть бути використані соціальними педагогами дошкільних навчальних закладів; закладами вищої освіти у розробленні змістових модулів навчальних дисциплін «Соціальна педагогіка», «Технології соціально-педагогічної діяльності», «Соціально-педагогічна підтримка батьків дітей з інвалідністю» для студентів першого (бакалаврського) та другого (магістерського) освітніх рівнів спеціальності «Соціальна робота».

Ключові слова: діти з особливостями психофізичного розвитку, дошкільний навчальний заклад, соціально-педагогічна підтримка, соціально-педагогічна підтримка батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільному навчальному закладі, оцінка потреб, розвиток виховного потенціалу батьків.

Список публікацій здобувача

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

1. Чечко Т. М. Інклюзивна освіта: досвід включення дітей із синдромом Дауна в дошкільний навчальний заклад. *Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»* : зб. наук. пр. Київ : Гнозис, 2013. Вип. 31. Т. IX (51) : Тематичний випуск «Вища освіта України у контексті інтеграції до Європейського освітнього простору». С. 589–595.

2. Чечко Т. М. Зміст соціально-педагогічної підтримки сімей, які виховують дітей з особливостями психофізичного розвитку. *Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет*

імені Григорія Сковороди» : зб. наук. пр. Київ : Гнозис, 2014. Вип. 35. Т. IV (55) : Тематичний випуск «Вища освіта України у контексті інтеграції до Європейського освітнього простору». С. 465–472.

3. Чечко Т., Лях Т. Сутність соціально-педагогічної підтримки особистості. *Науковий вісник Чернівецького університету* : зб. наук. пр. Чернівці : ЧНУ, 2015. Вип. 739 : Педагогіка та психологія. С. 207–214.

4. Чечко Т. М. Сучасні підходи до класифікації видів порушень психофізичного розвитку у дітей. *Науковий вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка* : зб. наук. пр. Луганськ : ЛНУ, 2016. Вип. № 3 (300), ч. 2 : Педагогічні науки. С. 111–118.

5. Чечко Т. Аналіз зарубіжних практик соціально-педагогічної підтримки батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку. *Освіта осіб з особливими потребами : шляхи розбудови* : зб. наук. праць / ред. В. В. Засенко, А. А. Колупаєва. Київ : Наша друкарня, 2017. Вип. 13. С. 262–271.

6. Чечко Т. М. Аналіз потреб батьків, які виховують дітей з особливостями психофізичного розвитку, у соціально-педагогічній підтримці в умовах дошкільного навчального закладу. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді* : зб. наук. пр. Київ : Гнозис, 2017. Вип. 21-3. Т. IV (78) : Тематичний випуск «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору». С. 537–549.

7. Чечко Т. М. Аналіз функціонально-рольового репертуару соціального педагога у контексті соціально-педагогічної підтримки батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах. *Науковий вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка* : зб. наук. пр. Луганськ : ЛНУ, 2018. Вип. № 1 (315), ч. 1 : Педагогічні науки. С. 163–172.

8. Чечко Т. М. Комплексна програма соціально-педагогічної підтримки батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах. *Науковий вісник Луганського національного*

університету імені Тараса Шевченка : зб. наук. пр. Луганськ : ЛНУ, 2018. Вип. № 6 (320), Педагогічні науки. С. 296–307.

9. Чечко Т. Алгоритм соціально-педагогічної підтримки батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах. *Науковий журнал «Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології»*: Суми : Вид-во Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка, 2018. Вип. № 3 (77): Педагогічні науки. С. 264–275.

10. Чечко Т. Н. Содержание взаимодействия семьи и дошкольного образовательного учреждения в воспитании ребенка с особенностями психофизического развития. *Вестник Гродзенскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя Янкі Купалы*. Серия 3: Філалогія. Педагогіка. Псіхалогія. 2018. Том 8. № 2. С. 131–142.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

11. Чечко Т. Н. Дефиниция «ребенок-инвалид» в контексте нормативно-правового обеспечения социальной и социально-педагогической работы в Украине. *Социально-педагогическая деятельность : сферы сотрудничества и взаимодействия* : материалы I Межрегион. заочной науч.-практ. интернет-конф. с международным участием (г. Кострома, 29–31 октября 2015 года) / сост. Т. Е. Коровкина ; науч. ред. Ж. А. Захарова. Кострома : КГУ им. Н. А. Некрасова, 2015. С. 40–47.

12. Чечко Т. Н. Практики социально-педагогической поддержки родителей детей с особенностями психофизического развития в специальных дошкольных учреждениях. *Наука сегодня: постулаты прошлого и современные теории* : материалы IV международной научно-практической конференции (13 октября 2016 г) / ред. А. А. Зарайский. Саратов : Академия Бизнеса, 2016. – С. 55–59.

13. Чечко Т. М. Сутність і класифікація причин виникнення порушень психофізичного розвитку особистості. *Соціальна робота в Україні: теорія і*

практика : наук.-метод. журнал. Київ : Аспект-Поліграф, 2016. № 3–4. С. 68–75.

Наукові праці, які додатково відображають наукові результати дисертації

14. Чечко Т. М. Соціально-педагогічний супровід дітей дошкільного віку з особливостями психофізичного розвитку. *Дослідження молодих учених у контексті розвитку сучасної науки* : матеріали IV щорічної Всеукр. наук.–практ. конф., 27 березня 2014 р. / ред. В. О. Огнев'юк. Київ : Київ. ун-т імені Бориса Грінченка, 2014. С. 238–242.

ANNOTATION

Chechko T.M. Social and pedagogical support of parents of children with peculiarities of psychophysical development in pre-school educational institutions. – Manuscript.

Thesis for the degree of candidate of pedagogical sciences (Doctor of Philosophy) in specialty 13.00.05 – Social pedagogy (Pedagogical sciences). – Boris Grinchenko Kiev University, Kyiv, 2018.

Reformation of pre-school education which is taking place in Ukraine highlights the need for creating inclusive educational environment favourable to the children with peculiarities of psychophysical development and ensuring effective social and pedagogical support of their parents.

The main provisions of the social and pedagogical support of children with peculiarities of psychophysical development and their parents are outlined in the Laws of Ukraine: «On Basics of Social Protection for the Disabled in Ukraine» (1991), «On State Social Assistance to Disabled since Childhood and Disabled Children» (2000), «On the Protection of Childhood» (2001), «On the Rehabilitation of the Disabled in Ukraine» (2005), «On Ratification of the Convention on the Rights of Persons with Disabilities and its Optional Protocol» (2016), «On Education» (2017), «On amendments to certain legislative enactments of Ukraine concerning access of persons with special educational needs to

educational services» (2018); Decree of the President of Ukraine «On the National Strategy for the Development of Education in Ukraine until 2021» (2013); Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine «On Approval of the Concept of Social Adaptation of Persons with Mental Retardation» (2004); The Decrees of the Cabinet of Ministers of Ukraine «On Approval of the Procedure for the Organization of Inclusive Education in General Education Institutions» (2011); «On Approval of the State Standard of Primary General Education for Children with Special Educational Needs» (2013).

The object of the thesis is the process of social and pedagogical support of parents of children with peculiarities of psychophysical development. The subject of the research is content-methodological support of social and pedagogical support of parents of children with peculiarities of psychophysical development in pre-school educational institutions. The purpose of the research is to develop and experimentally verify the efficacy of the content, forms and methods of social and pedagogical support of parents of children with peculiarities of psychophysical development in pre-school educational institutions.

As a result of the study and analysis of the theoretical material based on scientific publications in the context of the theme of the scientific research, the concepts of «social and pedagogical support», «social and pedagogical support of parents of children with peculiarities of psychophysical development in pre-school educational institutions», «assessment of the needs» are disclosed; the assessment of the needs of parents of children with the peculiarities of psychophysical development are determined; the content structure of social and pedagogical support is substantiated; the criteria and indicators are defined and the levels of the development of educational potential of such parents are detected; the comprehensive program of social and pedagogical support of parents of children with peculiarities of psychophysical development in pre-school educational institutions is developed; the content-methodological support of social and pedagogical support of parents of children with peculiarities of psychophysical

development in pre-school educational institutions is worked out and its efficacy has been tested.

It is admitted that the social and pedagogical support of parents of children with peculiarities of psychophysical development should be based on an accurate algorithm, that is implemented by the specialists in collaboration with parents. The preparatory stage is familiarizing the social teacher with the child's parents to collect information about the family; diagnostic counseling of the parents to assess their needs and the levels of educational potential; organization of psychological and pedagogical examination of the child to determine their special needs; planning of measures for social and pedagogical support of parents; reaching an agreement with the parents about a long-term plan of their social and pedagogical support. The practical stage contains implementation of the comprehensive program of social and pedagogical support of parents of children with peculiarities of psychophysical development in pre-school educational institutions by the interdisciplinary team; monitoring of the needs of parents. The final stage includes the assessment of the levels of development of the educational potential of parents; the final meeting of the interdisciplinary team to summarize the results of implementation of the program, its completion and correction; the final meeting of the social pedagogue with the parents to discuss the results; completion of the work or planning of its continuation. Each stage of the algorithm of social and pedagogical support of parents reveals its content, forms and methods, that in general represent the content-methodological support of such support of parents.

It is emphasized that adherence to the algorithm of social and pedagogical support by the specialists of parents of children with peculiarities of psychophysical development will contribute to satisfying the needs of the children through the development of the educational potential of their parents providing systematic team interaction and communication of the specialists with them, so it will ensure the efficacy of providing this support.

The scientific novelty of the research is that the theme of social and pedagogical support of parents of children with peculiarities of psychophysical

development in pre-school educational institutions is fully highlighted; foreign and domestic practices of social and pedagogical support of parents of children with peculiarities of psychophysical development in pre-school educational institutions is generalized; the concepts of «social and pedagogical support of parents of children with peculiarities of psychophysical development in pre-school educational institutions», «development of the educational potential of parents of children with peculiarities of psychophysical development in pre-school educational institutions» are described; the content structure of social and pedagogical support of parents of children with peculiarities of psychophysical development in pre-school educational institutions which contains the algorithm of this support is substantiated; the criteria of development of the educational potential of parents (cognitive, motivational and practical-activity), the levels (initial, situational, average, optimal) and indicators are developed; the content-methodological support of social and pedagogical support of parents of children with peculiarities of psychophysical development in pre-school educational institutions is developed and substantiated; the concepts of «children with peculiarities of psychophysical development», «assessment of parents of children with peculiarities of psychophysical development in pre-school educational institutions» are specified; the function-role repertoire of a social pedagogue is defined; the content, forms, and methods of development of the educational potential of parents of children with peculiarities of psychophysical development in pre-school educational institutions have received further development.

The practical significance of the results obtained is to develop and implement of the content-methodological support of social and pedagogical support of parents of children with peculiarities of psychophysical development in pre-school educational institutions that contains the comprehensive program of social and pedagogical support of parents of children with peculiarities of psychophysical development in pre-school educational institutions; forms and methods of the support in the development of educational potential of parents; diagnostic tools for determining the levels of educational potential of such parents; forms of

organizing and recording the results of social and pedagogical support of parents of children with peculiarities of psychophysical development in pre-school educational institutions.

The results of the thesis can be used by the specialists of pre-school educational institutions; institutions of higher education in the development of content modules «Social pedagogy», «Technologies of social work in foreign countries», educational disciplines «Technologies of social and pedagogical activity», «Social and pedagogical support of parents of children with disabilities» for the students of first (bachelor's) and second (master's) educational levels of the specialty «Social work».

Key words: children with peculiarities of psychophysical development, pre-school educational institution, social and pedagogical support, social and pedagogical support of parents of children with peculiarities of psychophysical development in a pre-school educational institution, assessment of the needs, development of educational potential of parents.

List of publications of the applicant

Scientific papers, in which published the main scientific results of the thesis

1. Chechko T. M. Inkluzivna osvita: dosvid vkluchennia ditei iz syndromom Dauna v doshkilnyi navchalnyi zaklad. *Humanitarnyi visnyk DVNZ «Pereiaslav –Khmelnitskyi derzhavnyi pedahohichnyi universytet imeni Hryhoriia Skovorody»* : zb. nauk. pr. Kyiv : Hnozys, 2013. Vyp. 31. T. IX (51) : Tematychnyi vypusk «Vyshcha osvita Ukrainy u konteksti intehratsii do Yevropeiskoho osvitnoho prostoru». S. 589–595.

2. Chechko T. M. Zmist sotsialno-pedahohichnoi pidtrymky simej, yaki vykhovuiut ditei z osoblyvostiamy psykhofizychnoho rozvytku. *Humanitarnyi visnyk DVNZ «Pereiaslav–Khmelnitskyi derzhavnyi pedahohichnyi universytet imeni Hryhoriia Skovorody»* : zb. nauk. pr. Kyiv : Hnozys, 2014. Vyp. 35. T. IV (55) : Tematychnyi vypusk «Vyshcha osvita Ukrainy u konteksti intehratsii do Yevropeiskoho osvitnoho prostoru». S. 465–472.

3. Chechko T., Liakh T. Sutnist sotsialno-pedahohichnoi pidtrymky osobystosti. *Naukovyi visnyk Chernivetskoho universytetu* : zb. nauk. pr. Chernivtsi : ChNU, 2015. Vyp. 739 : Pedahohika ta psykholohiia. S. 207–214.

4. Chechko T. M. Suchasni pidkhody do klasyfikatsii vydiv porushen psykhofizychnoho rozvytku u ditei. *Naukovyi visnyk Luhanskoho natsionalnogo universytetu imeni Tarasa Shevchenka* : zb. nauk. pr. Luhansk : LNU, 2016. Vyp. № 3 (300), ch. 2 : Pedahohichni nauky. S. 111–118.

5. Chechko T. M. Analiz zarubizhnykh praktyk sotsialno-pedahohichnoi pidtrymky batkiv ditei z osoblyvostiamy psykhofizychnoho rozvytku. *Osvita osib z osoblyvymy potrebamy : shliakhy rozbudovy* : zb. nauk. prats / red. V. V. Zasenka, A. A. Kolupaieva. Kyiv : Nasha drukarnia, 2017. Vyp. 13. S. 262 – 271.

6. Chechko T. M. Analiz potreb batkiv, yaki vykhovuiut ditei z osoblyvostiamy psykhofizychnoho rozvytku, u sotsialno-pedahohichnii pidtrymtsi v umovakh doshkilnogo navchalnogo zakladu. *Teoretyko-metodychni problemy vykhovannia ditei ta uchnivskoi molodi* : zb. nauk. pr. Kyiv : Hnozys, 2017. Vyp. 21. T. IV (78) : Tematychnyi vypusk «Vyshcha osvita Ukrainy u konteksti intehtratsii do yevropeiskoho osvitnogo prostoru». S. 537–549.

7. Chechko T. M. Analiz funktsionalno-rolovoho repertuaru sotsialnogo pedahoha u konteksti sotsialno-pedahohichnoi pidtrymky batkiv ditei z osoblyvostiamy psykhofizychnoho rozvytku v doshkilnykh navchalnykh zakladakh. *Naukovyi visnyk Luhanskoho natsionalnogo universytetu imeni Tarasa Shevchenka* : zb. nauk. pr. Luhansk : LNU, 2018. Vyp. № 1 (315), ch. 1 : Pedahohichni nauky. S. 163–172.

8. Chechko T. M. Kompleksna prohrama sotsialno-pedahohichnoi pidtrymky batkiv ditei z osoblyvostiamy psykhofizychnoho rozvytku v doshkilnykh navchalnykh zakladakh. *Naukovyi visnyk Luhanskoho natsionalnogo universytetu imeni Tarasa Shevchenka* : zb. nauk. pr. Luhansk : LNU, 2018. Vyp. № 6 (320), Pedahohichni nauky. S. 296–307.

9. Chechko T. Alhorytm sotsialno-pedahohichnoi pidtrymky batkiv ditei z osoblyvostiamy psykhofizychnoho rozvytku v doshkilnykh navchalnykh zakladakh. *Naukovyi zhurnal «Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnolohii»*: Sumy : Vyd-vo Sumskyi derzhavnyi pedahohichnyi universytet imeni A. S. Makarenka, 2018. Vyp. № 3 (77): Pedahohichni nauky. S. 264–275.

10. Chechko T. N. Soderzhanye vzaymodeistviia semy y doshkolnoho obrazovatelnoho uchrezhdeniia v vospytannyi rebenka s osobennostiamy psykhofyzycheskoho razvytiia. *Vesnik Hrodzenskaha dziarzhaynaha ŭniversiteta imia Yanki Kupali. Seriia 3: Filalohiia. Pedahohika. Psikhalohiia*. 2018. Tom 8. № 2. S. 131–142.

Scientific papers certifying the approbation of the materials of the thesis

11. Chechko T. N. Defynytsiia «rebenok-ynvalyd» v kontekste normatyvno-pravovoho obespecheniia sotsyalnoi y sotsyalno-pedahohycheskoi raboti v Ukrainy. *Sotsyalno-pedahohycheskaia deiatelnost : sferi sotrudnychestva y vzaymodeistviia : materyali I Mezhhrehyon. zaochnoi nauch.-prakt. ynternet-konf. s mezhdunarodnim uchastyem (h. Kostroma, 29–31 oktiabria 2015 hoda) / sost. T. E. Korovkina ; nauch. red. Zh. A. Zakharova. Kostroma : KHU ym. N. A. Nekrasova, 2015. S. 40–47.*

12. Chechko T. N. Praktyky sotsyalno-pedahohycheskoi podderzhky rodytelei detei s osobennostiamy psykhofyzycheskoho razvytiia v spetsyalnykh doshkolnykh uchrezhdeniakh. *Nauka sehodnia: postulati proshloho y sovremennyye teoryy : materyali IV mezhdunarodnoi nauchno-praktycheskoi konferentsyy (13 oktiabria 2016 h) / red. A. A. Zaiskiy. Saratov : Akademiia Byznosa, 2016. – S. 55–59.*

13. Chechko T. M. Sutnist i klasyfikatsiia prychnyn vynyknennia porushen psykhofizychnoho rozvytku osobystosti. *Sotsialna robota v Ukraini: teoriia i praktyka : nauk.-metod. zhurnal*. Kyiv : Aspekt-Polihrاف, 2016. № 3–4. S. 68–75.

Scientific works, which additionally reflect the scientific results of the thesis

14. Chechko T. M. Sotsialno-pedahohichnyi suprovid ditei doshkilnoho viku z osoblyvostiamy psykhofizychnoho rozvytku. *Doslidzhennia molodykh uchenykh u konteksti rozvytku suchasnoi nauky* : materialy IV shchorichnoi Vseukr. nauk.–prakt. konf., 27 bereznia 2014 r. / red. V. O. Ohneviuk. Kyiv : Kyiv. un-t imeni Borysa Hrinchenka, 2014. S. 238–242.

ЗМІСТ

ВСТУП	19
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ БАТЬКІВ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВОСТЯМИ ПСИХОФІЗИЧНОГО РОЗВИТКУ В ДОШКІЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ	29
1.1. Сутність соціально-педагогічної підтримки батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах	29
1.2. Зарубіжні практики соціально-педагогічної підтримки батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах	57
Висновки до розділу 1	76
РОЗДІЛ 2. СТАН СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ БАТЬКІВ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВОСТЯМИ ПСИХОФІЗИЧНОГО РОЗВИТКУ В ДОШКІЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ УКРАЇНИ	79
2.1. Оцінка потреб батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку та стану їхньої соціально-педагогічної підтримки в дошкільних навчальних закладах	79
2.2. Рівні розвитку виховного потенціалу батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку	102
Висновки до розділу 2	129
РОЗДІЛ 3. ЗМІСТОВО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ БАТЬКІВ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВОСТЯМИ ПСИХОФІЗИЧНОГО РОЗВИТКУ В ДОШКІЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ	133
3.1. Обґрунтування змісту, форм та методів соціально-педагогічної підтримки батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах	133

3.2. Аналіз результатів експериментальної роботи	173
Висновки до розділу 3	198
ВИСНОВКИ	203
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	207
ДОДАТКИ	239

ВСТУП

Актуальність дослідження. Реформування дошкільної освіти, що відбувається в Україні, актуалізує необхідність створення інклюзивного освітнього середовища, сприятливого для дітей з особливостями психофізичного розвитку, та забезпечення дієвої соціально-педагогічної підтримки їхніх батьків.

Основні положення соціально-педагогічної підтримки дітей з особливостями психофізичного розвитку та їхніх батьків окреслені у законах України: «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» (від 21.03.1991 р. № 875-XII) [191], «Про державну соціальну допомогу інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам» (від 16.11.2000, № 2109-III) [180], «Про охорону дитинства» (від 26.04.2001 р. № 2402-III) [192], «Про реабілітацію інвалідів в Україні» (від 06.10.2005 № 2961-IV) [195], «Про ратифікацію Конвенції про права осіб з інвалідністю і Факультативного протоколу до неї» (від 07.09.2016 року № 1490-VIII) [194], «Про освіту» ((від 05.09.2017 № 2145-VIII) [190], «Про внесення змін до деяких законів України щодо доступу осіб з особливими освітніми потребами до освітніх послуг (від 06.09.2018 № 2541-VIII) [175]; Указі Президента України «Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року» (від 25.06.2013 № 344/2013) [189]; розпорядженні Кабінету Міністрів України «Про затвердження концепції соціальної адаптації осіб з розумовою відсталістю» (від 25.08.2004 №619-р) [186]; постановах Кабінету Міністрів України: «Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах (від 15.08.2011 № 872) [188], «Про затвердження Державного стандарту початкової загальної освіти для дітей з особливими освітніми потребами» (від 21.08.2013 № 607) [183].

У сучасній педагогічній науці різні аспекти соціалізації та інтеграції дітей з особливостями психофізичного розвитку знайшли висвітлення в наукових працях Л. Байди [85], О. Безпалько [22; 165], І. Богданової [23],

З. Бондаренко [25], О. Василенко [33; 34], М. Галагузової [39; 40], І. Іванової [82], О. Рассказової [203; 204], Н. Софій [226]. Особливості реабілітації осіб з інвалідністю є предметом дослідження Т. Єжової [64], Т. Зозулі [103], О. Романчука [210], С. Толстоухової [235]. Питання інтеграції дітей з особливостями психофізичного розвитку в освітній простір вивчали такі дослідники як: М. Войцехівський [16], С. Єфімова [292], А. Колупаєва [96; 97; 156; 202], Л. Міщик [135; 136], О. Нагорна [141], Ю. Найда [16; 86], О. Савченко [293], Л. Савчук [212], М. Сварник [215], Т. Скрипник [142; 217; 218; 245]. Технологічний аспект соціально-педагогічної роботи із сім'ями, які виховують дитину з інвалідністю, досліджено Р. Вайнолою [29; 30], О. Денисюк [50; 51], О. Івановим [79; 80], А. Капською [90; 232; 247], А. Паливодою [172; 209], Л. Тюттею [252]. Основні парадигми й моделі в концептуалізації соціально-педагогічних основ підтримки сімей із дітьми з інвалідністю розкрито в роботах Т. Алексєєнко [9; 11; 12; 234; 296], Ю. Богінської [24].

Соціально-педагогічні чинники становлення особистості дитини з інвалідністю й особливості роботи з її батьками розкрито у монографіях та дисертаціях сучасних українських науковців: соціально-педагогічна підтримка батьків дітей раннього віку з особливими потребами (І. Макаренко) [124]; соціально-педагогічні засади роботи з батьками дітей з особливими потребами (Т. Соловйова) [223]; соціально-педагогічна робота з сім'ями, що виховують дітей з обмеженими фізичними можливостями, в умовах реабілітаційного центру (Н. Грабовенко) [45]; теорія і практика соціально-педагогічної підтримки дітей з обмеженими можливостями в промисловому регіоні (В. Тесленко) [244]; соціально-педагогічна реабілітація дітей в спеціальних дошкільних закладах освіти засобами творчої гри (М. Тютюнник) [253]; соціально-педагогічні умови інтегрування молоді з функціональними обмеженнями в сучасне середовище (Н. Мирошніченко) [133]; підготовка соціальних педагогів до інтеграції дітей з особливостями психофізичного розвитку у середовище загальноосвітнього навчального

закладу (Г. Першко) [164]; соціально-педагогічний патронаж сімей з розумово відсталими дітьми (Я. Юрків) [288; 289]; соціально-педагогічні умови адаптації молодших школярів з особливими потребами до навчання в загальноосвітній школі (О. Василенко) [33; 34]; організація соціально-педагогічної роботи з підлітками з особливими потребами в середніх навчальних закладах України (друга половина XX ст.) (С. Іноземцева) [87]. Проте саме соціально-педагогічна підтримка батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах не була предметом системного дослідження.

Актуальність проблеми зумовлена також низкою *суперечностей* між:

- суспільним визнанням важливості створення належних умов для інтеграції дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільні навчальні заклади та недостатнім усвідомленням батьками своєї ролі у цьому процесі;
- об'єктивною доцільністю соціально-педагогічної підтримки батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку та реальним станом її забезпечення у дошкільних навчальних закладах;
- існуванням специфічних проблем батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку і нерозробленістю інструментарію для оцінювання їхніх потреб в умовах дошкільного навчального закладу.

Отже, актуальність означеної проблеми, її недостатня розробленість у сучасній педагогічній теорії та практиці, визначені суперечності зумовили вибір теми дисертаційної роботи – **«Соціально-педагогічна підтримка батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Роботу виконано відповідно до наукової теми Інституту людини Київського університету імені Бориса Грінченка «Особистість в умовах суспільних трансформацій сучасної України» (державний реєстраційний номер 0116U002960).

Тему дисертації затверджено Вченою радою Київського університету імені Бориса Грінченка (протокол № 3 від 27.03.2014 р.) та узгоджено Міжвідомчою радою з координації наукових досліджень у галузі освіти, педагогіки і психології НАПН України (протокол № 4 від 29.04.2014 р.).

Варто зазначити, що в оновленому законі України «Про дошкільну освіту» зі змінами та доповненнями від 05.09.2017 р. № 2145-VIII словосполучення «дошкільний навчальний заклад» замінено на «заклад дошкільної освіти». Тому, враховуючи цей законодавчий акт, і, беручи до уваги, що закладам освіти потрібен час, аби пройти перереєстрацію відповідно до нових положень, вважаємо за доцільне у тексті дисертації залишити словосполучення «дошкільний навчальний заклад» як тотожний до «заклад дошкільної освіти» з використанням у наступних публікаціях та дослідженнях новонабутого визначення.

Мета дослідження – розробити та експериментально перевірити дієвість змісту, форм та методів соціально-педагогічної підтримки батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах.

Відповідно до мети визначено **завдання дослідження**:

1. Розкрити сутність і науково обґрунтувати теоретичні засади соціально-педагогічної підтримки батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах.

2. Проаналізувати вітчизняні та зарубіжні практики соціально-педагогічної підтримки батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах.

3. Здійснити оцінку потреб батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах.

4. Визначити критерії, показники та виявити рівні розвитку виховного потенціалу батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах.

5. Розробити змістово-методичне забезпечення соціально-педагогічної підтримки батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах та перевірити його дієвість.

Об'єкт дослідження – процес соціально-педагогічної підтримки батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку.

Предмет дослідження – змістово-методичне забезпечення соціально-педагогічної підтримки батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах.

Теоретико-методологічну основу дослідження становлять: основні положення сучасної філософії освіти (В. Кремень [112], В. Огнев'юк [148]); соціально-педагогічної роботи (О. Безпалько [22; 165], І. Зверева [75], Г. Лактіонова [238], Ж. Петрочко [165]); педагогічної підтримки (Ш. Амонашвілі [13; 14], О. Газман [38], В. Титаренко [248]); соціально-педагогічної підтримки (Т. Алексєєнко [234], О. Богінська [24], О. Іванов [79; 80], О. Рассказова [204; 205], Л. Романовська [211]); соціально-педагогічної роботи із сім'єю, яка виховує дитину з особливостями психофізичного розвитку (І. Макаренко [124]); духовно-моральних основ виховання (Г. Іванюк [83], Л. Хоружа [262]); корекційної педагогіки (О. Мартинчук [130], Т. Скрипник [218; 245]); інтеграції дітей з інвалідністю в соціум (А. Колупаєва [99; 202], Т. Сак [213], Н. Софій [226], Г. Першко [164], В. Тесленко [244]); дитиноцентричний та особистісно-орієнтований інклюзивний підхід.

Для розв'язання поставлених завдань дослідження використано комплекс **методів**: *теоретичні*: аналіз, порівняння, узагальнення, систематизація, класифікація науково-теоретичних положень – для уточнення сутності базових понять дослідження, обґрунтування й характеристики порушень психофізичного розвитку, висвітлення питання нормативно-правового забезпечення дітей означеної категорії та їхніх батьків, визначення основних батьківських функцій, дослідження практик соціально-педагогічної підтримки

батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах; *емпіричні*: глибинне інтерв'ю, опитування та анкетування – для оцінки потреб батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах, визначення рівнів розвитку виховного потенціалу батьків; фокус-група – для оцінки ефективності експериментальної роботи; *педагогічний експеримент* (пілотний, констатувальний, формувальний та контрольний) – для обґрунтування і перевірки дієвості змісту, форм та методів соціально-педагогічної підтримки батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах; *статистичні*: методи математичної статистики для узагальнення результатів експериментальної роботи, обчислення статистичних показників і перевірки достовірності результатів емпіричного дослідження (критерій t-Стюдента).

Експериментальна база дослідження: дошкільні навчальні заклади м. Києва № 280, 611, 662, 590, «Центр розвитку дитини «Я+сім'я»; комунальний заклад «Дошкільний навчальний заклад (ясла-садок) комбінованого типу № 4 «Теремок» Кіровоградської міської ради»; Полтавський дошкільний навчальний заклад (ясла-садок) компенсуючого типу № 78 «Пізнайко» Полтавської міської ради Полтавської області.

Дослідно-експериментальною роботою було охоплено 282 особи, із них 247 батьків 235 дітей з особливостями психофізичного розвитку (7 дошкільних навчальних закладів); 35 вихователів-методистів.

Наукова новизна одержаних результатів дослідження полягає в тому, що: *вперше* комплексно та цілісно висвітлено тему соціально-педагогічної підтримки батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах; узагальнено вітчизняні та зарубіжні практики соціально-педагогічної підтримки батьків у контексті проблеми дослідження; визначені поняття «соціально-педагогічна підтримка батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільному навчальному

закладі», «розвиток виховного потенціалу батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільному навчальному закладі»; обґрунтовано змістову структуру соціально-педагогічної підтримки батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах, що містить алгоритм такої підтримки; розроблено критерії розвитку виховного потенціалу батьків (когнітивний, мотиваційний, практично-діяльнісний), рівні (початковий, ситуативний, середній, оптимальний) та показники; розроблено та обґрунтовано змістово-методичне забезпечення соціально-педагогічної підтримки батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах; *уточнено* поняття «діти з особливостями психофізичного розвитку», «оцінка потреб батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах»; функціонально-рольовий репертуар соціального педагога; *подальшого розвитку набули* зміст, форми та методи розвитку виховного потенціалу батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах.

Практичне значення одержаних результатів полягає у розробленні та впровадженні змістово-методичного забезпечення соціально-педагогічної підтримки батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах, що містить: комплексну програму соціально-педагогічної підтримки батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах; форми та методи соціально-педагогічної підтримки батьків з розвитку виховного потенціалу; діагностичний інструментарій для визначення рівнів розвитку виховного потенціалу таких батьків; форми організації та фіксації результатів соціально-педагогічної підтримки батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах.

Результати дисертації можуть бути використані соціальними педагогами дошкільних навчальних закладів; закладами вищої освіти у розробленні змістових модулів навчальних дисциплін «Соціальна педагогіка»,

«Технології соціально-педагогічної діяльності», «Соціально-педагогічна підтримка батьків дітей з інвалідністю» для студентів першого (бакалаврського) та другого (магістерського) освітніх рівнів спеціальності «Соціальна робота».

Результати дослідження **впроваджено** в практику роботи дошкільних навчальних закладів м. Києва: дошкільного навчального закладу № 611 (довідка № 21 від 31.05.2017), «Центру розвитку дитини «Я+сім'я» (довідка № 02/17 від 08.06.2017), дошкільного навчального закладу № 590 (довідка № 14 від 08.06.2017), дошкільного навчального закладу № 280 (довідка № 15 від 09.06.2017), дошкільного навчального закладу № 662 (довідка № 5 від 09.06.2017), комунального закладу «Дошкільний навчальний заклад (ясла-садок) комбінованого типу № 4 «Теремок» Кіровоградської міської ради» (довідка № 83/01-13 від 08.06.2017), Полтавського дошкільного навчального закладу (ясла-садок) компенсуючого типу № 78 «Пізнайко» Полтавської міської ради Полтавської області (довідка № 28/02-02-01 від 09.06.2017), комунального закладу «Центр соціальної реабілітації (денного догляду) дітей з інвалідністю» м. Кропивницький (довідка № 170 від 12.06.2017), громадської організації «Ми – друзі!» (довідка № 3 від 01.05.2018), громадської організації «В дитячих долонях» (довідка № 02/17 від 08.06.2017), у підготовці соціальних працівників Університетського коледжу Київського університету імені Бориса Грінченка (акт № 132 від 30.03.2018), Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (довідка № 29/18 від 26.04.2018), Київського Інституту Бізнесу та Технологій (довідка № 116/18 від 12.06.2018).

Особистий внесок здобувача. Репрезентовані в дисертації наукові результати отримано автором самостійно. У статті «Сутність соціально-педагогічної підтримки особистості», опублікованій у співавторстві з Т. Лях, автором здійснено порівняльний аналіз наукових підходів до змісту поняття «соціально-педагогічна підтримка».

Апробація результатів дисертації. Основні теоретичні та практичні результати роботи було представлено в доповідях на науково-практичних конференціях різного рівня: *міжнародних* – «Проблеми соціалізації та ресоціалізації особистості» (м. Луцьк, 2013), «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору» (Київ, 2014, 2017), «Соціальна робота як правозахисна професія» (Чернівці, 2015), «Социально-педагогическая деятельность : сферы сотрудничества и взаимодействия» (Кострома, РФ, 2015), «Забезпечення якості вищої освіти: європейські й національні стандарти та індикатори» (Старобільськ, 2016), «Актуальні проблеми сучасної медичної психології» (Київ, 2016), «Наука сегодня: постулаты прошлого и современные теории» (Саратов, РФ, 2016), міжнародному конгресі «Інклюзія в новій українській школі: виклики сьогодення» (Київ, 2017); *всеукраїнських* – «Дослідження молодих учених у контексті розвитку сучасної науки» (Київ, 2014), «Перші соціально-педагогічні читання імені Ірини Дмитрівни Зверєвої» (м. Київ, 2015), «Соціальне становлення особистості в умовах суспільних трансформацій: наукові підходи та сучасні практики» (м. Київ, 2017), «Другі соціально-педагогічні читання імені І. Д. Зверєвої» (м. Київ, 2017), «Соціалізація особистості в умовах сучасних викликів» (м. Старобільськ, 2018); *міській* – «Освіта дітей з особливими освітніми потребами в місті Києві: основні досягнення та виклики» (Київ, 2016).

Результати дисертації обговорювалися на засіданнях кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи Київського університету імені Бориса Грінченка (2013–2017).

Публікації. Зміст і основні результати дослідження відображено в 14 публікаціях (із них 13 – одноосібні, 1 – у співавторстві), зокрема: 9 – у провідних фахових виданнях України (з них 2 – у виданнях, що входять до міжнародних наукометричних баз), 1 – у зарубіжному науковому виданні, 4 – у збірниках науково-практичних конференцій.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається з анотації, вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (322 найменування, із них 27 іноземною мовою), 29 додатків на 115 сторінках. Дисертація містить 24 таблиці та 26 рисунків. Загальний обсяг дисертаційної роботи становить 353 сторінки, із них 184 сторінки основного тексту.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ БАТЬКІВ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВОСТЯМИ ПСИХОФІЗИЧНОГО РОЗВИТКУ В ДОШКІЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

1.1. Сутність соціально-педагогічної підтримки батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах

Розуміння сутності соціально-педагогічної підтримки батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в закладах освіти передбачає, насамперед, знання про специфіку різних видів порушень розвитку, оцінку потреб і можливостей кожної такої дитини, виявлення наявних проблем і потреб самих батьків як її вихователів, а також створення доцільних умов в освітньому середовищі для надання їм необхідної допомоги.

Упродовж останніх десятиліть в Україні гостро постало питання доступу дітей з особливостями психофізичного розвитку до освітніх закладів різного типу. Водночас, відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 29.07.2015 року № 530 «Про внесення змін до Положення про дошкільний навчальний заклад» [174]: «...для задоволення освітніх, соціальних потреб, організації корекційно-розвиткової роботи у складі дошкільних навчальних закладів можуть створюватися спеціальні та інклюзивні групи для розвитку дітей з порушеннями слуху, зору, мови, опорно-рухового апарату, інтелекту, затримкою психічного розвитку» [174, с. 2]. У цьому ж документі зазначено, що для зарахування дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільний навчальний заклад додатково подаються такі документи: висновок психолого-медико-педагогічної консультації, територіального лікувально-профілактичного закладу чи тубдиспансеру, направлення

місцевого органу управління освітою та індивідуальна програма реабілітації для дітей [174, с. 2].

Окрім того, у 2017 році був оновлений Закон України «Про освіту» № 2145-19 від 05.09.2017 р. [190], у якому зафіксовані подальші нововведення щодо можливостей отримання освіти дітьми з особливостями психофізичного розвитку. Так, стаття 19 цього ж закону визначає, що органи державної влади створюють умови для забезпечення прав і можливостей осіб з особливими освітніми потребами для здобуття ними освіти на всіх рівнях освіти з урахуванням їхніх індивідуальних потреб, можливостей, здібностей та інтересів [190, с. 16]. Також зазначено, що навчання і виховання дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах здійснюються з урахуванням потреб дитини, визначених в індивідуальній програмі розвитку [190, с. 16].

У статті 20 цього ж закону наголошено, що «заклади освіти за потреби утворюють інклюзивні та/або спеціальні групи і класи для навчання осіб з особливими освітніми потребами. У разі звернення особи з особливими освітніми потребами або її батьків така група або клас утворюється в обов'язковому порядку». Зафіксовано, що діти з особливостями психофізичного розвитку забезпечуються допоміжними засобами для навчання в умовах закладу [190, с. 17]. Такі законодавчі ініціативи та нормативні положення вироблені з урахуванням специфіки розвитку цієї категорії дітей і їхніх статусних характеристик.

Дитина з особливостями психофізичного розвитку є предметом дослідження психологів, дефектологів, педагогів та соціальних педагогів, а саме: Л. Акатова [3], О. Безпалько [22], І. Богданової [23], М. Галагузової [39; 40], Т. Ілляшенко [84], І. Зверєвої [62], А. Капської [232], О. Катаєвої [89], А. Колупаєвої [65; 96; 97; 98; 202], А. Малько [126], О. Мартинчук [130], С. Пальчевського [160], Г. Першко [164], М. Сварника [215], О. Романчука [210], О. Холостової [230] та багатьох інших, які у своїх працях висвітлюють види порушень психофізичного розвитку дітей,

використовують різні поняття для їх означення («дитина-інвалід», «дитина з особливими освітніми потребами», «дитина з обмеженими функціональними можливостями») та різні підходи до визначення та обґрунтування особливостей розвитку всіх сфер дитини залежно від виду порушення.

Як очевидно з аналізу різних джерел, дотепер в Україні не було єдиного термінологічного визначення статусу дитини, яка має різні особливості психофізичного розвитку. У цьому контексті вживалися такі поняття, як: «інвалід», «дитина, яка має фізичні та психічні відхилення», «дитина з обмеженими функціональними можливостями», «дитина з особливими потребами», «дитина з вадами розвитку», «дитина з особливими освітніми потребами», «аномальні діти», «діти з порушеннями розвитку», «діти з особливими освітніми процесами» (додаток А).

Здійснений нами аналіз наукових джерел дав змогу дійти висновку про існування понятійної полісемії, що представлено в табл. 1.1.

Таблиця 1.1

Означення контингенту дітей, що мають порушення розвитку

Означення дітей	Науковці
– Людина з функціональними обмеженнями	А. Капська [232; 247]
– Діти з обмеженими можливостями здоров'я	Л. Акатов [3]
– Діти з особливими освітніми потребами	А. Колупаєва [96; 97; 98; 101]
– Діти з особливостями психофізичного розвитку	О. Безпалько [165], Г. Першко [164]
– Діти з вадами психофізичного розвитку (аномальні діти); – Діти з відхиленнями в психофізичному розвитку – Діти з обмеженими можливостями здоров'я – Діти з особливими освітніми потребами	О. Мартинчук [129]

Джерело складено автором самостійно

Нам імпонує підхід Г. Першко [164], яка в процесі наукового пошуку виокремила поняття «діти з особливостями психофізичного розвитку» та вперше визначила його зміст. На її думку, діти з особливостями психофізичного розвитку – це особи, віком до 18 років, у яких спостерігаються різні порушення центральної нервової системи, функціонування окремих або декількох аналізаторів чи органів. До цієї категорії дітей зараховано таких, які мають офіційний статус дитини-інваліда або значні психічні, фізичні відхилення від норми, хронічні соматичні захворювання, але офіційно не визнані інвалідами [164].

На основі аналізу нормативно-правових актів, зокрема: Наказу Міністерства освіти і науки України «Про створення умов щодо забезпечення права на освіту осіб з інвалідністю» № 691 від 02.12.2005 р. [198], Закону України «Про дошкільну освіту» [181; 182], Закону України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» [191], Закону України «Про реабілітацію інвалідів в Україні» [195], Конвенції про права інвалідів [103], Закону «Про охорону дитинства» [192], Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України» [176], Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про освіту» щодо особливостей доступу осіб з особливими освітніми потребами до освітніх послуг» [177] з'ясовано, що в перелічених правових документах, дитину з особливостями психофізичного розвитку визначають як особу зі стійкими розладами функцій організму, певними порушення розвитку, яка потребує додаткової соціальної допомоги та захисту, постійної чи тимчасової підтримки в освітньому процесі (додаток Б).

Сучасного звучання досліджуваний нами термін набув із внесенням змін до закону України від 07.09.2016 року № 1490-VIII «Про ратифікацію Конвенції про права осіб з інвалідністю і Факультативного протоколу до неї». У цьому документі слово «інвалід» замінено словами «особа з інвалідністю» [194, с. 1]. Верховна Рада України прийняла закон України від 23 травня 2017 року № 2053-VIII «Про внесення змін до закону України «Про освіту» щодо

особливостей доступу осіб з особливими освітніми потребами до освітніх послуг» [177]. Так, у 23 статті вказаного закону окреслюється термін «особа з особливими освітніми потребами» як особа, яка потребує додаткової постійної чи тимчасової підтримки в освітньому процесі з метою забезпечення права на освіту, сприяння розвитку особистості, поліпшення стану здоров'я та якості життя, підвищення рівня участі у житті громади [177, с. 1].

Окрім того, 19 грудня 2017 року Верховна Рада України прийняла Закон № 2249-VIII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України», зміст якого спрямований на виключення із законодавства України та вжитку терміну «інвалід» і заміни його терміном «особа з інвалідністю». Також ним вносяться зміни до 37 Законів України, в положеннях яких слова «інвалід», «дитина-інвалід», «інвалід з дитинства» та «інвалід війни» замінено відповідно словами «особа з інвалідністю», «дитина з інвалідністю» та «особа з інвалідністю внаслідок війни» [176]. Отже, запровадження вищеназваним законом у вжиток терміну «особа з інвалідністю» фокусує увагу соціуму, передусім, на людині як особистості, а не на її інвалідності та вадах.

У Національній доповіді «Про становище осіб з інвалідністю в Україні» [198] зазначено, що причинна структура первинної інвалідності у дітей протягом останніх 10 років залишається стабільною. Причини, що формують дитячу інвалідність, докорінно відрізняються від таких у дорослого населення. До таких причин віднесено: вроджені аномалії, деформації та хромосомні порушення; хвороби центральної нервової системи; розлади психіки й поведінки.

Узагальнюючи матеріал із нормативно-правових актів та наукових джерел [103; 179; 184; 195], можемо виокремити такі основні причини інвалідності: *внутрішні* (вроджені патології, хромосомні порушення; спадкові хвороби; хвороби центральної нервової системи; розлади психіки) та *зовнішні* (поранення, каліцтво, дія електроструму, отруйних речовин, вплив вірусів, психотравмуючі ситуації, порушення харчування).

З огляду на причини інвалідності, науковці І. Богданова [23], О. Безпалько [22], А. Капська [232], М. Сварник [215], колектив авторів М. Галагузова, Ю. Галагузова та Г. Штінова [40] пропонують різні класифікації порушень розвитку дітей. Так, А. Капська [232] класифікує дітей з особливостями психофізичного розвитку за віком, за походженням інвалідності, за причинами інвалідності. Дослідник М. Сварник [215] визначає вид порушення у взаємозалежності від перебування дитини в певному закладі освіти: діти з затримкою психічного розвитку (ЗПР), розумово відсталі (РВ), сліпі і слабозорі, глухі і слабочуючі, з вадами мови тощо [215, с. 4]. Науковці О. Безпалько та Г. Першко [62] надають класифікацію груп дітей із порушеннями розвитку залежно від виду порушеного аналізатора: діти з порушеннями опорно-рухового апарату, з порушеннями інтелектуального розвитку, з емоційно-вольовими порушеннями, з порушеннями мовлення та слуху, з комплексними порушеннями. Узагальнений матеріал щодо цього нами представлено у вигляді таблиці (додаток В).

Зважаючи на опрацьовану джерельну базу [103; 177; 181; 182; 191; 192; 195; 198], доходимо висновку, що терміни «інвалід», «дитина-інвалід», «особа з інвалідністю» найчастіше використовувався у сфері правового захисту, законодавчих актах. У процесі спілкування з дітьми з особливостями психофізичного розвитку та їхніми батьками застосування цих термінів є неприйнятним, оскільки цим принижується людська гідність дитини, визнається її неповносправність.

Отже, у межах дослідження постає необхідність виділення характерологічних особливостей фізичного, психологічного та соціального розвитку дітей з особливостями психофізичного розвитку, які в дошкільному віці мають свою специфіку.

Відомо, що період дошкільного дитинства охоплює період розвитку з трьох до шести-семи років. За цей час дитина встигає пройти великий шлях у своєму розвитку. Розуміючи закономірності й послідовність становлення

психічних функцій здорової дитини та дитини з особливостями психофізичного розвитку фахівці зможуть надати їй кваліфіковану допомогу [84, с. 41].

Унаслідок аналізу низки наукових праць [35; 47; 77; 81; 84; 103; 89; 130; 140; 141; 145; 153; 215; 242], нами виокремлено особливості психофізичного розвитку дітей залежно від виду порушення та представлено в додатку Д. До основних належать: уповільнений темп дозрівання різних психічних функцій; затримка в розвитку рухових і мовленнєвих функцій, формуванні навичок самообслуговування; пізнє й неповноцінне поєднання сприймання зі словом, що затримує формування уявлень про навколишній предметний світ; характерна низка труднощів моторного характеру; різні розумові здібності, поведінка і фізичний розвиток; недостатність концентрації уваги, дратівливість та загальна ослабленість.

Також, дослідивши наукову літературу [22; 23; 36; 47; 77; 81; 90; 96; 98; 105; 107; 128; 130; 140; 141; 145; 164; 211; 215; 216; 242], ми узагальнили особливості соціалізації дітей залежно від групи порушень психофізичного розвитку (Додаток Е). Основні з них такі: перевага рис емоційно-особистісної незрілості, інфантилізм (тривале переважання ігрових інтересів, слабкість вольових зусиль щодо цілеспрямованої інтелектуальної діяльності); ускладнена соціальна взаємодія, труднощі словесного спілкування; бідність емоційних проявів, одноманітність гри; провідна діяльність до кінця дошкільного віку виявляється не ігрова, а предметна; труднощі в засвоєнні норм поведінки та нерозуміння їхнього змісту; брак цікавості до навколишнього середовища, поява тривоги, замкненості та пригніченості.

Проведений вище аналіз дав змогу дійти висновку, що порушення розвитку дитини та його особливості породжують появу відповідних потреб як у самої дитини, так і в її батьків. І цей аспект необхідно враховувати в організації роботи з батьками, зокрема в наданні їм соціально-педагогічної підтримки.

Підсумовуючи та узагальнюючи результати наукового пошуку нами уточнено поняття «діти з особливостями психофізичного розвитку».

Діти з особливостями психофізичного розвитку – це особи віком від народження до 18 років, які мають порушення фізичного та (або) психічного здоров'я, спричинені екзо- та ендогенними чинниками і потребують системної медичної, психологічної та соціально-педагогічної підтримки.

Аналіз наукових праць зарубіжних і вітчизняних педагогів Т. Алексеєнко [8; 10; 12], Т. Дейніченко [48], О. Дронової [59; 60], І. Кочерги [111], Н. Михайлової [134], Л. Оліференко [151; 152], І. Одногулової [149], Т. Соловйової [223], Г. Сороки [224; 225], В. Тесленка [243; 244], О. Холостової [259; 260; 261], Т. Янченко [294] свідчить, що проблема соціально-педагогічної підтримки особистості є особливим предметом наукових розвідок.

Так, упродовж останніх років підготовлено низку монографій та дисертацій, автори яких досліджували різні аспекти підтримки як соціально-педагогічної категорії, зокрема щодо: соціально-педагогічної підтримки сімей із дітьми з інвалідністю та соціально-педагогічної підтримки дітей і учнівської молоді (Т. Алексеєнко) [9; 11; 234]; соціально-педагогічної підтримки батьків дітей раннього віку з особливими потребами (І. Макаренко) [123]; проблеми соціально-педагогічної підтримки дітей, які потребували захисту, в Україні (друга половина XIX – початок XX ст.) (Т. Янченко) [294]; соціально-педагогічних умов інтегрування молоді з функціональними обмеженнями в сучасне середовище (Н. Мирошніченко) [133]; соціально-педагогічних умов реабілітації студентів з особливими потребами (М. Чайковський) [264]; теорії та практики соціально-педагогічної підтримки діяльності дитячих громадських об'єднань України (Л. Романовська) [211]; формування в молодих сімей навичок усвідомленого батьківства засобами соціально-педагогічної підтримки в Північній Ірландії (Л. Буніна) [26]; включення дітей з обмеженими можливостями в освітній простір: вивчення викликів і міркувань для батьків та вчителів початкової школи (Gail Ferguson) [308]; соціальної підтримки батьків дітей, яким нещодавно діагностували аутизм: порівняння матерів і тат (Aaron Deris) [301]; уява батьків про соціальну інтеграцію

дітей із синдромом Вільямса (Katherine Gulliver) [309]. У них розкрито сутність і зміст соціально-педагогічної підтримки як наукової категорії і як виду професійної діяльності, а також окремі аспекти потенційних можливостей сімей у підтримці її дитини з інвалідністю.

Аналіз досліджень із питань соціально-педагогічної підтримки [10; 70; 124; 151; 152; 212; 243; 244; 283] дає нам підстави стверджувати, що поняття «соціально-педагогічна підтримка» ще перебуває в стадії наукової розробки, залишаються суперечливими підходи до його тлумачення. Тому для нашого дослідження важливим було розібратися в родовому понятті «підтримка», здійснити його семантичний аналіз.

У зв'язку з великим масивом інформації, отриманої внаслідок аналізу наукових джерел [2; 6; 13; 14; 15; 17; 19; 20; 28; 43; 60; 70; 82; 94; 106; 111; 113; 114; 117; 118; 129; 134; 139; 146; 147; 150; 151; 152; 167; 168; 173; 206; 225; 231; 234; 240; 241; 245; 251; 257; 264; 291], щодо трактування науковцями понять «педагогічна підтримка» та «соціальна підтримка», нами візуалізовано ці матеріали у додатку Ж.

Л. Оліференко [151] зауважує, що практично одночасно з поняттям «підтримка» з'явилися поняття «соціальна підтримка», «педагогічна підтримка», «психолого-педагогічна підтримка», «медико-психолого-педагогічна підтримка», і, нарешті, «соціально-педагогічна підтримка», які зустрічаються в працях дослідників І. Іванової [82], О. Карамана [88], І. Макаренка [124], Л. Романовської [211], Л. Оліференко [152], І. Кочерги [111], В. Тесленко [243; 244], І. Одногулової [149], О. Дронової [59; 60], О. Шаврінової [282], що займаються проблемами дитинства. Однак, хоча ці поняття названі дослідники широко вживають, вони не завжди диференціюють їхній зміст.

Встановлено наявність незначної кількості досліджень, присвячених науковому аналізу їхнього змісту. Так, О. Дронова [60], Л. Мардахасєв [129; 219], О. Гукаленко [46] та І. Кочерга [111] досліджують соціально-педагогічну підтримку як діяльність соціального педагога з надання допомоги кризовим

категоріям населення, превентивної й оперативної допомоги особистості у вирішенні різних її проблем. О. Гукаленко, аналізуючи поняття «педагогічна підтримка» й «соціально-педагогічна підтримка», наголошує на основних відмінностях між ними: педагогічна підтримка полягає в діях учителя навчального закладу щодо надання учням різних видів допомоги педагогічного характеру. Тоді як соціально-педагогічна підтримка має за мету допомогу соціального педагога кризовим категоріям населення [46].

Науковці Л. Кулікова [117], Р. Литвак [121], Н. Михайлова [134], Н. Соколова [222] та Г. Філонов [256] вбачають у соціально-педагогічній підтримці особливий вид педагогічної діяльності, спрямованої на об'єднання зусиль суспільства й педагога, впорядкування дій різних суб'єктів соціальних і виховних впливів на особистість із метою створення сприятливого середовища для її розвитку.

У своїх наукових працях щодо соціально-педагогічної підтримки О. Козлова [94] та Т. Янченко [294] визначають це поняття як комплекс заходів, що створюють можливість оптимізувати процеси освіти, навчання й виховання з пріоритетом педагогічного компоненту, завдяки чому індивід залучається до життєдіяльності суспільства. Науковці наголошують на педагогічній складовій як провідному компонентові соціально-педагогічної підтримки, що пов'язаний із вихованням та освітою дітей.

Дослідники Т. Цюман [232], Р. Овчарова [147] та Н. Чернуха [267] пояснюють соціально-педагогічну підтримку як систему заходів, що стимулюють, активізують соціально-педагогічну діяльність у соціальному середовищі, надання допомоги в соціальній інтеграції та соціалізації з метою розкриття індивідуально заданих здібностей та талантів особистості. Така підтримка, зазначає Т. Цюман, здійснюється в процесі освітньо-виховної, а також соціально-педагогічної діяльності, під якою розуміється різнобічний вплив на особистість [232, с. 110]. Основне, що відрізняє педагогічну підтримку від соціально-педагогічної, на думку Н. Чернухи, це набагато ширший діапазон функціонування останньої: феномен

соціально-педагогічної підтримки полягає в об'єднанні зусиль і ресурсів суспільства, соціальних і соціально-педагогічних інститутів і особистості, що володіють потенціалом соціально-педагогічного впливу, задля створення сприятливих організаційно-педагогічних і соціально-педагогічних умов соціалізації та соціального виховання [267].

Як вид соціально-педагогічної діяльності визначають соціально-педагогічну підтримку такі дослідники: Н. Заверико [69; 70], І. Липський [118], Л. Оліференко [151], В. Тесленко [243]. Джерела цього підходу до трактування соціально-педагогічної підтримки знаходимо в концепції педагогічної підтримки О. Газмана [38], яка була нами розглянута вище. Зокрема, І. Липський аналізує соціально-педагогічну підтримку в комплексі з соціально-педагогічною діяльністю, як її складник [118].

Змістом соціально-педагогічної підтримки Л. Оліференко [151] та Н. Заверико [70] називають соціалізацію особистості, оволодіння нею нормами і правилами життя в суспільстві, знаннями й уміннями будувати стосунки в ньому, усвідомлення своїх труднощів, проблем і можливостей, ставлення до іншої людини як до самоцінності. Водночас, Л. Оліференко наголошує, що постає потреба у створенні спеціальної системи взаємопов'язаних між собою установ, що виконують освітньо-корекційну, правозахисну, соціально-адаптаційну, соціально-реабілітаційну, діагностичну та інші функції. Допомога, яка надається дітям полягає в тому, що професійно підготовлені люди виявляють, визначають і розв'язують проблему дитини, що опинилася в ситуації, коли порушують її базові права [151, с. 43].

Важливою для нас є наукова позиція С. Расчетіної, яка вважає соціально-педагогічну підтримку різновидом таких процесів, як: вузький процес підтримки, що здійснюється дорослим, і націлений на задоволення базових потреб дитини в безпеці, самоповазі, любові; процес посередництва; процес супроводу, де підтримка, посередництво й супровід дитини утворюють

цілісний процес взаємодії, націленої на забезпечення умов для повноцінного соціального розвитку дитини [205].

Фокусує увагу на соціально-педагогічній підтримці як збірному понятті дослідниця М. Галагузова. Суть комплексності, на її думку, полягає в тому, що ця підтримка реалізується в ході соціально-педагогічної діяльності й включає соціально-педагогічні послуги, соціальне виховання, соціальне обслуговування, соціальний патронаж, соціальний захист [39, с. 181].

Своє наукове бачення соціально-педагогічної підтримки пропонують дослідники В. Торохтій [229; 251] та І. Макаренко [124], які розглядають соціально-педагогічний компонент підтримки як суспільне явище, що відображає взаємодію соціуму й особистості задля реалізації її потенційних можливостей та розв'язання проблем.

Водночас В. Торохтій фокусує увагу й на вузькому її значенні – як спеціально організованій діяльності співробітників освітньої установи, батьків і учнів із метою реалізації потенційних можливостей соціуму для розв'язання проблем особистості [229].

Семантичний і педагогічний зміст поняття «соціально-педагогічної підтримка», визначення його структури та специфіки вияву ґрунтовно здійснено Т. Алексеєнко. За визначенням дослідника, «соціально-педагогічна підтримка – це соціально-педагогічна діяльність, спрямована на допомогу особистості чи групі осіб у соціальній адаптації та інтеграції до соціуму з метою позитивного розвитку, подолання труднощів соціалізації, активізації їхніх зусиль у самопомозі, сприяння у розкритті творчого потенціалу» [9, с. 16]. У проблемі соціально-педагогічної підтримки дитини Т. Алексеєнко базовими виокремлює «гуманістичні концепції, що базуються на ідеї дітоцентризму, відповідно до якої в центрі уваги, турботи і виховання перебуває дитина та її актуальні потреби» [9, с. 8]. За переконанням Т. Алексеєнко, наукове пояснення соціально-педагогічної підтримки ґрунтується на положеннях соціологічної теорії обміну (Дж. Хоманс), положеннях соціальної психології, зокрема щодо дефіцитарної

мотивації та мотивації зростання (А. Маслоу), розвитку Я-концепції, феноменологічної позиції та тенденцій актуалізації (К. Роджерс), пошуку власного «Я» та соціокультурної обумовленості розвитку (Е. Еріксон, Е. Фромм). Вони створюють наукову, науково-методичну і практичну базу для розробки допоміжних концепцій і стратегій у соціально-педагогічній діяльності, зокрема й таких, як соціально-педагогічна робота з індивідуальним випадком, цільовою групою, прийомними та патронатними сім'ями та ін.» [9, с. 7].

У контексті нашого дослідження варте уваги трактування дослідниками *мети та завдань соціально-педагогічної підтримки*.

Так, Л. Романовська пропонує два узагальнених наукових підходи до визначення її мети. Зміст першого підходу полягає у виявленні та розв'язанні соціальних і психологічних проблем індивідуумів завдяки організації діяльності соціально-педагогічного спрямування, покликаної об'єднати та інтегрувати зусилля різних суб'єктів – державних і недержавних організацій. Суть другого підходу – у сприянні, насамперед, дітям, підліткам і молоді в їхній соціалізації, в організації ефективного соціального виховання [211].

Науковець І. Макаренко вбачає мету соціально-педагогічної підтримки батьків у підвищенні їхньої реабілітаційної культури, яка становить специфічну систему цінностей, настанов, знань і навичок, що допомагають їм вирішувати конкретні завдання сімейного виховання дитини [124].

До найбільш важливих завдань соціально-педагогічної підтримки науковці Л. Аксьонова [4], М. Галагузова [39], І. Ліпський [118], І. Макаренко [124] зараховують такі: соціальний захист особистості, координація дій різних суб'єктів соціально-педагогічної підтримки (Л. Аксьонова); сприяння соціальній адаптації особистості, використання суспільно-ціннісної діяльності як засобу соціального виховання, використання культурного дозвілля як засобу інтеграції дітей і молоді в суспільство (М. Галагузова); розробка та

застосування технологій соціально-педагогічної підтримки, підтримка соціально значущої діяльності дітей і підлітків, здійснення заходів спрямованих на задоволення особистісних потреб дітей і підлітків (І. Ліпський); визначення клієнтів, яким необхідна соціальна і психологічна допомога, організація соціальної допомоги, надання різноманітної соціально-педагогічної допомоги батькам дітей раннього віку з особливими потребами (І. Макаренко).

У наукових джерелах зустрічаємо також обґрунтування дослідниками *компонентів соціально-педагогічної підтримки*.

Так, науковець Н. Заверико визначає структурний (цільовий, ціннісно-мотиваційний, діагностико-прогностичний, змістовний, операційний) та функціональний (організаційний і методичний) компоненти соціально-педагогічної підтримки [70]. Цільовий структурний компонент передбачає визначення мети, завдань, суб'єктів соціально-педагогічної підтримки. Ціннісно-мотиваційний компонент спирається на принципи дитиноцентрованої філософії (віра в дитину, врахування її досвіду, шанобливе ставлення до неї. Діагностико-прогностичний компонент, підкреслює Н. Заверико, спрямований на виявлення чинника, який спричиняє в дитини негативні емоції, тримає її в напрузі, становить для особистості певну загрозу. Цей компонент визначає передумови, які вказують на можливість виникнення обставин і ситуацій, що становлять загрозу для дитини. Змістовий компонент передбачає організацію професійної соціально-педагогічної діяльності, спрямованої на здійснення підтримки дитини. Операційний компонент, зауважує Н. Заверико, включає безпосередньо планування та практичну діяльність для реалізації замисленого. Функціональний компонент передбачає реалізацію основних принципів соціального менеджменту та забезпечує готовність суб'єктів соціально-педагогічної роботи до здійснення соціально-педагогічної підтримки [70, с. 79].

Свою наукову позицію щодо класифікації компонентів соціально-педагогічної підтримки пропонує дослідник О. Іванов, який зазначає, що соціально-педагогічна підтримка є: інтеграцією організаційно-управлінського,

діагностично-проектувального, духовно-морального, інтерактивно-комунікативного, аналітико-корекційного, нормативно-правового [79, с. 28]. Соціально-педагогічна підтримка, на його думку, може розглядатися як допомога з боку педагога та залученої спільноти, що надається особистості або групі осіб для вирішення їхніх проблем, успішного розвитку та саморозвитку. Ця підтримка необхідна дитині в процесі соціалізації для успішної самореалізації, де засобами останньої обстають процеси самопізнання та співтворчості, які також потребують соціально-педагогічної підтримки [79, с. 25].

Дослідниця І. Макаренко вважає, що структуру соціально-педагогічної підтримки складають такі компоненти як: аксіологічний (адекватна емоційна реакція на зміну соціального статусу сім'ї, коли народилася дитина з особливими потребами, і конструктивне ставлення до власної дитини); когнітивний (система загальних і спеціальних знань, необхідних для організації реабілітаційної роботи з дитиною); праксіологічний (володіння певними лікувальними, педагогічними, комунікативними та психологічними вміннями для надання допомоги своїй дитині) [124].

Науковець І. Одногулова, досліджуючи питання соціально-педагогічної підтримки студентів-сиріт в умовах професійної підготовки у вищому навчальному закладі [149], виділяє в її структурі соціальний, психологічний та педагогічний компоненти, де: соціальний пов'язаний із дотриманням соціальних гарантій особистості, передбачених законодавчими актами держави; психологічний охоплює психодіагностику, психопрофілактику і психокорекцію; педагогічний містить педагогічні умови для самореалізації під час професіоналізації та педагогічну корекцію цього процесу. Саме педагогічний компонент пов'язаний із вихованням та освітою дітей, сприяє їхньому розвитку й успішній соціалізації [149, с. 75].

У трактуванні Т. Алексєєнко, основу структури соціально-педагогічної підтримки становлять такі тісно взаємопов'язані компоненти: нормативно-правовий, діагностико-оцінний, рефлексивно-аналітичний,

моральнісно-духовний, практично-діяльнісний, інтерактивно-комунікативний [9, с. 16].

Також дослідники розкривають різні види соціально-педагогічної підтримки дітей і молоді. Зокрема, Т.Цюман такими визначає: матеріальну (матеріальна допомога дітям і молоді з неблагополучних сімей та сімей, які перебувають у складній життєвій ситуації; виховання поваги до матеріальних цінностей); психологічну (психологічна стабілізація особистості; подолання комплексів, розвиток психологічної захищеності; підтримка позитивних емоцій тощо); соціальну (допомога у встановленні соціальних контактів, засвоєнні безконфліктних способів взаємодії; прийняття норм та правил життєдіяльності колективу, групи та законів громади); фізичну (своєчасне виявлення захворювань та направлення на лікування; використання здоров'язберігальних технологій у повсякденному житті) [232, с. 116].

Н. Заверико до провідних видів зараховує такі, як: медико-психологічна допомога (комплекс заходів, спрямованих на відновлення здоров'я дітей, оздоровлення; профілактику соціальних захворювань; запобігання появі шкідливих звичок, асоціальної поведінки за допомогою психокорекції та відповідної терапії); організаційно-комунікативна допомога (налагодження зв'язків дитини із соціальними суб'єктами або інститутами, соціальна захищеність); соціально-педагогічна допомога (корекція поведінки, формування соціально схвалених норм та орієнтацій особистості, навичок самодопомоги); соціально-правова допомога (система заходів, яка спрямована на з'ясування соціально-правового статусу дитини; ознайомлення з правами й обов'язками та забезпечення юридичних гарантій) [70].

Низка дослідників виокремлюють також *функції соціально-педагогічної підтримки*. Так, Л. Оліференко до таких зараховує: освітньо-корекційну, правозахисну, соціально-адаптаційну, соціально-реабілітаційну, діагностичну, експертно-прогностичну, інформаційно-аналітичну та організаційно-

управлінську [151]; Т. Цюман: розвивальну (надання допомоги в розвитку та саморозвитку, пошук шляхів адекватного успішного розвитку); стабілізуючу (припинення негативних переживань); корегувальну (діяльність, спрямована на надання допомоги та супроводу) [232, с. 117].

У контексті предмету нашого дослідження визначено класифікаційні ознаки поняття «соціально-педагогічна підтримка» та «соціально-педагогічна підтримка батьків» (Додаток 3).

Отже, здійснений аналіз сутності соціально-педагогічної підтримки, її напрямів та функцій дає змогу перейти до розгляду соціально-педагогічної підтримки саме батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку, і зокрема в дошкільних навчальних закладах.

Дослідження наукових джерел [45; 151; 153; 207; 224; 234] засвідчило, що питання соціально-педагогічної підтримки батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку є маловивченим.

Як зазначає науковець Т. Алексєєнко, в Україні соціально-педагогічна підтримка батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку загалом здійснюється, але її якість вимагає поліпшення. Соціальна політика щодо таких сімей уже орієнтована на необхідність ліквідації бар'єрів (ментальних, фізичних, інформаційних) і здійснення активних заходів у цьому напрямі, проте ще залишається недостатньо обґрунтованою [234, с. 47]. У контексті соціально-педагогічної підтримки батьків дослідник акцентує увагу на підвищенні ролі та участі сім'ї в задоволенні потреб дітей з особливостями психофізичного розвитку і створенні умов для їхньої повноцінної самореалізації, знятті обмежувальних бар'єрів, а також спеціальної підготовки батьків до виховання цієї категорії дітей, створенні оптимальних умов для соціальної адаптації таких сімей у суспільстві [234, с. 46].

На думку науковця Л. Оліференко [152], соціально-педагогічна підтримка батьків передбачає вирішення трьох нагальних проблем, зокрема: удосконалення освітньої системи в інтересах розвитку кожної дитини, яке

включає варіативність освітніх програм, можливості вибору освітньої програми відповідно до індивідуальних особливостей розвитку дитини; організація соціальної й медико-психолого-педагогічної допомоги й підтримки цих дітей; забезпечення заходів із захисту прав і законних інтересів дітей на рівні виконавчої влади й управління освіти.

Свою наукову позицію щодо соціально-педагогічної підтримки батьків виражає колектив дослідників О. Баєнська, М. Ліблінг, О. Нікольська, зазначаючи, що підтримка має розвиватися, передусім, як допомога сім'ї в її основних турботах: вступ дитини до дошкільного навчального закладу, до школи, а головне – введення в життя. Водночас найголовніше, вказують науковці, дати батькам можливість зрозуміти, що відбувається з їхньою дитиною, допомогти встановити з нею емоційний контакт, відчувати свої сили, навчитися впливати на ситуацію, змінюючи її на краще [1454, с. 73].

Американський дослідник Лела Б. Костін (Lela B. Costin) зазначає, що соціально-педагогічна підтримка батьків передбачає надання допомоги та адвокації щодо поліпшення соціального і психологічного функціонування як батьків, так і дітей. Соціальні працівники намагаються максимально покращувати загальний добробут сім'ї взагалі. Ці фахівці, у разі потреби, можуть допомогти батькам в організації усиновлення, у розв'язанні проблем із негативними звичками, у встановленні зв'язків між закладами дошкільної освіти, службами захисту та іншими соціальними інституціями [300].

Так, М. Канацеліс і М. Уїлліс, автори праці «Путівник соціальним працівникам для роботи в школах («A Social Workers Guide to working in Schools») [297], зміст соціально-педагогічної підтримки батьків визначають у наступному: створення груп підтримки для сімей (групова робота); підвищення обізнаності батьків із різних соціальних питань, зокрема: навчитися встановлювати дружні стосунки з іншими, виражати свої почуття й емоції, поважати відмінності (групова робота, опитування); проведення психосоціальної оцінки на

визначення потреб батьків і дітей; проведення інформаційних сесій, аналіз потреб шкільної спільноти; співпраця з іншими інститутами; створення «каталогу спільноти» – місцевих установ поблизу закладу [297].

Дослідник А. Ревть наголошує, що батьки дітей з особливостями психофізичного розвитку є однією з найбільш уразливих категорій населення, тому соціально-педагогічна підтримка таких батьків передбачає розв'язання цілого комплексу проблем, пов'язаних із допомогою дитині (лікування, освіта, соціальна адаптація та інтеграція). Родини в подібних ситуаціях перебувають у стані стресу, і соціальне нездоров'я цих батьків вимагає додаткових видів соціальної роботи, спрямованих на їхню підтримку. Ця підтримка охоплює широкий спектр довгострокових заходів допомоги батькам комплексного характеру (медичного, правового, психолого-педагогічного) задля відновлення їхнього соціального статусу [206].

Грунтовне пояснення змісту соціально-педагогічної підтримки батьків розкриває Н. Глуханюк, яка визначає соціально-педагогічну підтримку як ту, що спрямована на запобігання сімейним проблемам і формування педагогічної культури батьків та надається їм за допомогою консультування, а дитині – через створення спеціальних виховних ситуацій. Вона включає й посередницьку підтримку, зокрема: організація певної діяльності, наприклад, сімейного дозвілля: виставок, благодійних аукціонів, сімейних свят, конкурсів; координація дій різних відомств і служб у розв'язанні проблем конкретної сім'ї чи дитини; підтримка в інформуванні, що спрямована на забезпечення батьків інформацією з різних питань соціального захисту, що проводиться у формі консультування [208].

У цілому, як окреслює колектив авторів посібника «Підтримка дітей з особливими освітніми потребами», соціально-педагогічна підтримка батьків включає такі аспекти як: надання їм допомоги в пошуку інформації, що найбільш відповідає специфічним потребам їхніх дітей; близькість послуг

через децентралізацію; доступність послуг батькам; міждисциплінарну роботу та тісну співпрацю із сім'ями [306, с. 18].

Питанню підтримки батьків у дошкільному освітньому середовищі присвячені праці науковців Т. Александрової [7], Т. Алексеєнко [11], Т. Валентьєвої [32], О. Зверєвої [74], Н. Колосової [95], К. Моїсеєнко [137], О. Нагорної [141], О. Нікольської [145], Т. Острянка [157], В. Ткачевої [249] та ін.

Система спеціальної освіти в Україні, за визначенням науковця О. Нагорної [141], має вертикально-горизонтальну структуру. Вертикальна структура базується на вікових особливостях учнів та рівнях загальноосвітніх програм. Горизонтальна структура представляє різні типи освітніх закладів, які враховують психофізичний розвиток дитини, особливості її пізнавальної діяльності й характер порушення, як от: для дітей з порушеннями слуху, слабочуючих, з порушеннями зору, слабозорих, з тяжкими порушеннями мовлення, з порушеннями опорно-рухового апарату, для розумово відсталих, із затримкою психічного розвитку.

Система спеціальних корекційних навчально-виховних установ, за визначенням О. Ярської-Смірної [295, с. 133] створена з метою здійснення навчання, виховання і лікування дітей і підлітків з різними особливостями психофізичного розвитку.

Дана система є основою інституту спеціального освіти для цих дітей. Реалізація коригуючих, реабілітаційних функцій цього інституту здійснюється за допомогою діяльності спеціальних корекційно-реабілітаційних установ.

Методом узагальнення матеріалу [124; 141], нами було представлено структуру спеціальної освіти в Україні, яку подано у табл. 1.2.

Таблиця 1.2

Структура спеціальної освіти в Україні

Віковий період	Раннє дитинство (від 0 до 3 років)	Дошкільний період (з 3 до 6 – 7 років)	Період шкільного та професійного навчання (з 6-7 до 16-21 років)
Тип освітнього закладу	Дошкільний навчальний заклад (ясла-садок)	Центри раннього втручання	Спеціальні загальноосвітні школи-інтернати
		Центри реабілітації	
		Психолого-медико-педагогічні центри	
	Будинок дитини – для дітей-сиріт	Спеціальні дошкільні навчальні заклади (ДНЗ): – спеціальні ДНЗ; – ДНЗ компенсуючого типу; – спеціальні групи у ДНЗ комбінованого типу	Навчально-реабілітаційні центри (НРЦ)
		Дошкільні групи у спеціальних школах	Спеціальні класи у школах-інтернатах та НРЦ

Джерело: складено автором самостійно

Закон «Про дошкільну освіту» [181] визначає такі типи дошкільних навчальних закладів: ясла – для дітей віком від двох місяців до трьох років; ясла-садки – для дітей віком від двох місяців до шести (семи) років; дитячі садки – від трьох до шести (семи) років; ясла-садки компенсуючого типу – для дітей віком від двох до семи (восьми) років, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку, тривалого лікування та реабілітації.

Дошкільні навчальні заклади (ясла-садок) компенсуючого типу поділяються на спеціальні та санаторні; будинки дитини – для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, віком від народження до трьох років; дитячі будинки інтернатного типу – забезпечують розвиток, виховання, навчання та соціальну адаптацію дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського спілкування, дітей дошкільного і шкільного віку, які перебувають у родинних стосунках і утримуються коштом держави; ясла-садки сімейного типу – у них

виховують дітей віком від двох місяців до шести (семи) років, які перебувають у родинних стосунках; ясла-садки комбінованого типу – для дітей віком від двох місяців до шести (семи) років, де функціонують групи загального розвитку, компенсуючого типу, сімейні та прогулянкові; центри розвитку дитини – забезпечують фізичний, розумовий, психологічний розвиток і його корекцію, оздоровлення дітей, які відвідують інші навчальні заклади чи виховуються вдома; дитячі будинки сімейного типу, де виховують дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського спілкування, віком від двох до вісімнадцяти років.

О. Нагорна [141] виокремлює таку мережу освітніх закладів для дітей дошкільного віку з особливостями психофізичного розвитку: спеціальні заклади дошкільної освіти; дошкільні заклади компенсуючого типу; спеціальні групи при дошкільних навчальних закладах комбінованого типу; дошкільні групи при спеціальних школах; медико-соціологічні реабілітаційні центри.

Нині в Україні функціонують спеціальні дошкільні навчальні заклади для дітей із різними нозологіями, наприклад: для дітей із порушеннями мовлення, слуху, з вадами зору, психіки, з порушенням опорно-рухового апарату; для дітей, що часто хворіють та дітей, які постраждали внаслідок аварії на ЧАЕС.

У кожному з вищезначених закладів, з огляду на специфіку порушення розвитку дітей у них, працює команда фахівців, основними в якій є: вихователі, вчителі-логопеди, вчителі-дефектологи (корекційні педагоги), практичні психологи та соціальні педагоги.

Дошкільний вік, на думку науковця Т. Поніманської [167], забезпечує загальний розвиток, який слугує фундаментом для набуття спеціальних знань і навичок з різних видів діяльності. Провідна роль у розвитку дитини належить її сім'ї та батькам.

Як зазначають дослідники Л. Стасюк та М. Слюсар, труднощі, які постійно відчуває сім'я із дитиною з особливостями психофізичного розвитку, куди

більше відрізняються від повсякденних турбот, якими живе сім'я, котра виховує дитину з нормальним розвитком. Науковці наголошують, що практично всі функції, за невеликим винятком, в таких батьків не реалізуються або виконуються не повністю [237].

Труднощі у виконанні функцій, вважаємо, можуть позначатися на розвитку дитини, її вихованні та освіті, якості життя всієї сім'ї, а також унеможлиблюють повноцінне задоволення потреб дітей і батьків, перешкоджають розв'язанню проблем, що безпосередньо пов'язані з особливостями психофізичного розвитку дитини.

Аналіз наукових джерел [115; 116; 131; 200; 232; 257] засвідчив, що дослідники не розмежовують поняття функцій сім'ї та батьківських функцій, не пропонують окремих класифікацій для їхнього означення та поділу. Науковці в класифікаціях функцій сім'ї розкривають функції батьків або батьківські функції. Тому ми досліджували останні через призму аналізу функцій сім'ї.

Так, Л. Маценко зауважує, що соціальна педагогіка розглядає функції сім'ї як види діяльності сім'ї, як національного осередку, що забезпечує найважливіші потреби суспільства, особисті потреби кожного з членів сім'ї, загальносімейні (групові) потреби [131].

Зокрема, С. Фірсов та О. Студьонова вважають, що для кожного періоду розвитку сім'ї характерні певні функції батьків і дітей. На їхню думку, нерозуміння й неприйняття цих функцій на різних стадіях оформлення сімейних відносин ускладнює соціальне функціонування кожного члена сім'ї. Згадані науковці класифікують батьківські функції відповідно до етапів розвитку та типу сім'ї [257]. Дослідник А. Кузьмінський розглядає функції сім'ї як соціальні утворення, наголошуючи, що вони склалися на природних та соціальних засадах і наповнювалися певним змістом упродовж усього періоду розвитку суспільства [116]. В. Глебов підкреслює, що функції батьків визначають життєдіяльність сім'ї та тісно взаємопов'язані між собою, хоча їхнє співвідношення й питома вага можуть бути різними [231]. Науковець

Т. Кузьменко класифікує функції батьків відповідно до сфер сімейної діяльності як от: репродуктивної, виховної, господарсько-побутової, економічної, сфера первинного соціального контролю, сфера духовного спілкування, соціально-статусна, дозвіллева, рекреаційна, емоційна, сексуальна, сфера соціального захисту [115]. Науковий інтерес викликає праця О. Прохорової, яка визначає, що основні функції життєдіяльності сім'ї безпосередньо пов'язані із задоволенням певних потреб її членів. Дослідник наголошує, що для середньостатистичної сім'ї характерна наявність певної кількості життєво важливих функцій, з виключенням яких втрачається сенс самого існування сім'ї. Водночас жодну з класифікацій не можна поширювати на весь життєвий цикл сім'ї, оскільки з плином часу відбуваються зміни у функціях сім'ї: одні втрачаються, інші коригуються відповідно до нових соціальних умов, а треті – стають допоміжними [200]. В. Глебов та колектив авторів [231] визначають, що у функціях батьків проявляється активність сім'ї, способи життєдіяльності як усієї родини, так і окремих її членів, роль сім'ї як соціального інституту серед інших інститутів суспільства.

Автором цього дослідження згруповано та представлено наукові класифікації батьківських функцій (Додаток І). Їх класифікують за такими узагальнювальними ознаками: народження дітей, виховна спроможність батьків, матеріально-економічне забезпечення сім'ї, підтримка психоемоційного клімату, задоволення потреб дитини, особливості проведення дозвілля, морально-духовний та інтелектуальний розвиток сім'ї.

Отже, у межах нашого наукового пошуку увага має фокусуватися на вивченні тих батьківських функцій, реалізація яких важлива для створення комфортних умов та можливостей повноцінного розвитку й навчання дитини з особливостями психофізичного розвитку в закладі дошкільної освіти, для налагодження взаємодії з оточенням та забезпечення її актуальних потреб. До таких відносимо зокрема: комунікативну (забезпечення спілкування та взаємодії), виховну (передавання соціального досвіду, умінь та навичок),

соціальну (створення умов для соціального розвитку дитини), рекреативну (організація дозвілля), функцію психологічного захисту (забезпечення відчуття емоційного тепла й захисту).

Отже, вважаємо, що розуміння батьківських функцій та врахування ступеня їхнього виконання батьками є важливим чинником в організації соціально-педагогічної підтримки та підтримки загалом в дошкільних навчальних закладах.

Так, Т. Валентьева [32] підкреслює, що ефективність дошкільної освіти і виховання здебільшого визначається тими відносинами, що складаються між фахівцями закладу та батьками.

Як зазначає Г. Абрамович [1, с. 6], спільна робота педагогів та батьків щодо формування особистості дитини з перших років її життя має не лише педагогічне, а й глибоке соціальне значення. Важливо вирішувати завдання всебічного виховання дітей об'єднаними зусиллями педагогічних колективів та батьками дошкільного закладу.

Дослідниця Т. Александрова [7] виокремлює наявність зовнішніх та внутрішніх взаємозв'язків у закладі дошкільної освіти. До перших дослідник відносить партнерство з державою, школою, вищими навчальними закладами, культурними центрами, медичними установами, спортивними організаціями; до внутрішніх взаємозв'язків – пріоритетне місце відводить співпраці батьків, вихованців і педагогів.

Науковці О. Зверєва та Т. Кротова [74] висвітлюють зміст підтримки батьків, що реалізується через традиційні й нетрадиційні форми. Традиційні поділяються на колективні (батьківські збори, конференції, круглі столи), індивідуальні (педагогічні бесіди, тематичні консультації) і наочно-інформаційні. До нетрадиційних форм організації вони відносять: інформаційно-аналітичні (соціологічні опитування, зрізи), дозвіллеві (спільні свята, виставки), пізнавальні (семінари-практикуми, педагогічні брифінги, усні педагогічні журнали, педагогічна бібліотека), наочно-інформаційні

(інформаційні буклети для батьків, дні відкритих дверей, випуск газет) [74, с. 17].

Дослідниця В. Ткачева [249] у своєму дослідженні детально описує організаційні форми роботи, які використовують у спеціальних дошкільних навчальних закладах для здійснення безперервного зв'язку з батьками вихованців, зокрема: колективні форми роботи, індивідуальні форми роботи, наочну стендову інформацію. До колективних форм роботи науковець зараховує: батьківські збори (батьків знайомлять із завданнями, що стоять перед фахівцями установи, з розвитку та корекції порушених у дітей функцій); дні відкритих дверей (індивідуальна та групова консультативна робота: круглий стіл із психологом, логопедом, дефектологом, соціальним педагогом); клубна робота (участь батьків у різноманітних гуртках); організація днів народжень та участь у проведенні дитячих свят і дозвіллевих заходів; відкриті заняття для батьків (демонстрація батькам успіхів у розвитку дітей та можливостей допомогти дитині в подоланні тих проблем, які ще потребують корекції вдома).

До індивідуальних форм відносить: індивідуальні бесіди та консультації у фахівців; виконання домашніх завдань із дітьми; відкриті індивідуальні заняття з дитиною в присутності батьків.

До форм наочної стендової інформації В. Ткачева зараховує такі: інформаційні стенди для батьків, тематичні (стаціонарні або пересувні) стенди (інформація про особливості психічного розвитку дітей, рекомендації щодо подолання проблем у житті дитини та її сім'ї); «настільна» інформація (книги, брошури, рекомендації для батьків, спеціально підготовлені фахівцями установи); «пересувні теки»; тематичні (стаціонарні або пересувні) виставки та експозиції з результатами творчої діяльності дітей [249].

Дослідниця О. Нагорна [141] описує такі форми підтримки батьків: індивідуальна, колективна, наочна, індивідуальні бесіди та практикуми, консультування, семінари, лекції, соціологічне дослідження, взаємодія з громадськими організаціями. До основних завдань у роботі з батьками відносить: спільне планування різноманітних, синхронізованих, інтегрованих

дій, що забезпечить виховання та формування в дитини максимально можливої самостійності в майбутньому в усіх сферах життя; навчання батьків елементам догляду за дитиною, особливостям проведення дозвілля; інформування батьків про широкий вибір методів, методик, засобів навчання, можливість переадресації в інші освітні заклади; надання вичерпної інформації про необхідність навчально-корекційного впливу [141].

Науковець О. Алеко [5] розкриває напрями соціально-педагогічної діяльності з батьками в дошкільному навчальному закладі, серед яких: забезпечення педагогічного всеобучу батьків; допомога родині у вихованні дітей відповідно до запитів батьків та особливостей виховання у конкретній родині; робота з попередження насильства в сім'ї над дітьми; створення сприятливого навчально-розвивального інклюзивного середовища; супровід процесу адаптації дитини та батьків до дошкільного навчального закладу; посередницька роль у взаєминах батьків з освітніми та соціокультурними закладами мікрорайону.

О. Денисюк серед основних напрямів діяльності соціального педагога дошкільного навчального закладу фокусує увагу на педагогізації соціально-культурного середовища мікрорайону та організації змістовного дозвілля дітей в умовах дошкільного навчального закладу [50]. Науковець наголошує, що важливим кроком у забезпеченні оптимального вибору оптимальних форм роботи з батьками дітей з особливостями психофізичного розвитку є якісна підготовка фахівців соціальної сфери [51, с. 174].

Дослідник Т. Соловйова у своїй праці [222] акцентує увагу на необхідності в процесі роботи з батьками дітей з особливостями психофізичного розвитку враховувати явище їхньої дезадаптації; організації паралельної роботи з оточенням сім'ї та суспільством загалом, спрямованої на формування адекватного, позитивного ставлення до людей з особливостями психофізичного розвитку та проблеми інвалідності.

Варте також уваги дослідження Н. Грабовенко [45], яка визначає роль комплексного підходу та врахування особливостей психофізичного розвитку

дітей у наданні підтримки їхнім батькам. Науковець виокремлює основні її завдання: організаційні (визначення етапів, змісту, а також адекватних до проблем і потреб батьків та дітей форм і методів соціально-педагогічної роботи); соціально-психологічні (формування в батьків продуктивної емоційної адаптації до проблеми інвалідності дитини; покращення психологічного клімату в сім'ї, формування високих адаптивних можливостей у дитини тощо); соціально-педагогічні (формування педагогічної культури батьків у вихованні дитини; сприяння укріпленню й розвитку сім'ї як соціального інституту). Ефективність такої взаємодії з батьками залежить від глибокого вивчення психолого-педагогічних та соціальних проблем сім'ї, а також за умови допомоги й підтримки таких родин із боку держави та всіх соціальних інститутів [45].

Вважаємо за необхідне наголосити, що у контексті нашого дослідження, саме підтримка є одним із пріоритетних завдань діяльності соціального педагога щодо батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах.

Зокрема, науковець Т. Соловійова визначає такі принципи в роботі соціального педагога з батьками цих дітей: партнерства і співпраці (передбачає організацію суб'єкт-суб'єктних взаємовідносин між соціальним педагогом і батьками); рівності (забезпечує однакову доступність послуг усім, хто звернувся по допомогу); добровільності та свободи вибору (полягає у визнанні права і спроможності клієнта самостійно обирати той чи той шлях у вирішенні власних проблем); толерантності (полягає в терпимому ставленні соціального педагога до будь-якого клієнта, незалежно від його поведінки, статусу й переконань); професійної компетентності та відповідальності (передбачає високий рівень професійної діяльності фахівця за умов систематичного самовдосконалення) [222].

Отже, з огляду на проведений аналіз різних джерел можемо дійти висновку, що є різні види, форми та методи підтримки батьків, яку здійснюють фахівці відповідно до свого функціоналу в дошкільних навчальних закладах.

Розуміння змісту цього поняття і виокремлення його особливостей виступають теоретико-методичним підґрунтям для розроблення діагностичного інструментарію, експериментальної програми та їхнього впровадження задля соціально-педагогічної підтримки батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в сучасних умовах розвитку інклюзивного освітнього середовища дошкільного навчального закладу.

1.2. Зарубіжні практики соціально-педагогічної підтримки батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах

У контексті дослідження постає потреба у дослідженні, узагальненні та систематизації зарубіжних практик соціально-педагогічної підтримки батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах.

Обираючи країни для аналізу, ми слугувалися навністю розгалуженої системи дошкільної освіти, успішних практик взаємодії дошкільних навчальних закладів з неурядовими організаціями, батьками дітей з особливостями психофізичного розвитку (зокрема, Parent training and information, Community parentres our cecenters, Autism Society of America, Division for Early Childhood, National Association for the Education of Young Children» та ін.). Таким чином, ми сфокусували увагу на тих країнах, які мають вагомі напрацювання та вибудовану систему надання саме соціально-педагогічної підтримки батькам дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах, яка надається фахівцями міждисциплінарної команди протягом тривалого часу. Нам імponує міждисциплінарний підхід в означених країнах у контексті підтримки батьків, що спонукало зосереджувати дослідження на їхніх практиках. У результаті проаналізовано досвід соціально-педагогічної підтримки батьків у Німеччині, Ірландії, Угорщині, Сполучених Штатах Америки, Австралії та Росії.

У Німеччині соціально-педагогічна підтримка батьків (SPFS) – це інтенсивна форма підтримки сімей, яка запобігає розпаду сім'ї та задовольняє потреби щодо догляду за дитиною чи дітьми; це підтримка сімей у важкі часи, наприклад, смерть члена сім'ї або хвороба. Соціально-педагогічна підтримка базується на ідеї про те, що батьки мають право на підтримку у вихованні своїх дітей, що й зазначено в Законі Німеччини «Про дитячі та молодіжні послуги» (1990 р.). Це забезпечує інтенсивну, цілеспрямовану та довготривалу підтримку сімей у їхньому повсякденному житті [319].

Завдяки консультуванню та інтенсивній спільній роботі з батьками соціальний педагог шукає шляхи вирішення повсякденних проблем сім'ї та труднощів, які можуть бути пов'язані з низькими прибутками, труднощами з житлом, проблемами психіки чи фізичного здоров'я, зловживанням алкоголем або наркотичними речовинами, розлученням, або проблеми з доступом до відповідних соціальних послуг.

Незважаючи на те, що соціально-педагогічна підтримка в Німеччині спрямована для забезпечення добробуту дитини, її основна мета полягає в підтримці всієї родини, замість того, щоби зосереджуватися лише на дитині. Тому, соціальний педагог надає практичну підтримку, спрямовану на розв'язання разом із батьками проблемних ситуацій, що склалися в повсякденному житті, а також формування в батьків навичок підтримувати ці нові позитивні зміни без сторонньої допомоги та підтримки ззовні. Як зазначає один із німецьких соціальних педагогів-практиків О. Прівер: «Бути соціально-педагогічним працівником сімейної підтримки досить складно та корисно одночасно. Упродовж усього часу з сім'єю я практикувала високий рівень рефлексії. Завдяки самороздумам я критично вивчала мої тлумачення та припущення, мої цінності та почуття; рефлексія відбувалася під час командної роботи, під час консультації з сім'єю та іншими фахівцями, що беруть участь у процесі надання підтримки. Завдяки наданій підтримці батьки визначили, що робить їх щасливими, і я заохочую родину, регулярно плануючи ці заходи в

сімейному щоденнику, до спільного проведення вільного часу – пікніку в парку, ігор» [319].

Як зазначає К. Сюрел [319], ключовою компетенцією для соціальних педагогів, що підтримують батьків є здатність діяти та адаптуватися до різноманітних, постійно мінливих, сімейних ситуацій.

Дещо інший підхід до поняття підтримки батьків в Ірландії, де в підтримці та консультуванні батьків педагог відіграє важливу роль із раннього дитинства. Він надає інформацію про те, що батьки можуть зробити для покращення навчання своєї дитини; а також виявляє дітей, для навчання яких потрібна додаткова підтримка через затримку розвитку та/або труднощі в навчанні [317].

Основною функцією педагога раннього дитинства є також інформування батьків про успіхи їхньої дитини. Батьки часто можуть відчувати побоювання щодо «тестування» їхньої дитини, тому важливо, щоби педагог раннього дитинства повідомив батькам різницю між оцінюванням навчання та оцінюванням для навчання, де: оцінка навчання, зазвичай, є підсумковою, і проводиться наприкінці року. Оцінювання для навчання відбувається під час навчання, а не в кінці; його результат не є підґрунтям для порівняльних суджень; мова йде про інформування, підтримку та покращення навчання [317, с. 47].

В Ірландії батьки беруть участь у процесі оцінювання, як тільки вони реєструють свою дитину в службі догляду за дітьми (дитячому садку). Тому фахівці закладу інформують батьків про процедуру оцінювання за допомогою проведення вступної інформаційної сесії для нових сімей на початку року. Цей процес допомагає надати батькам чіткі уявлення щодо оціночної політики навчання, а також ознайомити їх з інформаційним листом, у якому викладено обґрунтування підходу оцінювання, що використовується фахівцями.

Окрім того, батьки залучаються до співпраці за допомогою включення їх до перегляду та внесення змін до дитячого навчального портфоліо. Формами взаємодії є короткі письмові звіти батьків про те, як вони відчують свою дитину, які зміни спостерігають у її розвитку й навчанні, які потреби для них

актуальні. Дитячий педагог може також запропонувати записати короткий коментар батьків і додати його до портфоліо [317, с. 55].

Спільний характер командної роботи фахівців та батьків має важливе значення й під час переходу дитини до школи. У зазначених портфоліо зберігається весь дошкільний досвід дитини та її батьків. Так, педагог із раннього дитинства підсумовує досягнення дитини й обговорює це з батьками під час зустрічі наприкінці року. Батьки можуть узяти копію резюме дитини про її досягнення в навчанні для подальших зустрічей із наступним новим учителем дитини: цей документ є початковою точкою для обговорення інтересів і потреб у навчанні. Такий обмін інформацією сприяє спільній праці з родинами та наступності й безперервності в навчанні і розвитку дитини. Окрім того, такий процес є ефективним інструментом комунікації та взаємодії між фахівцями та батьками [317, с. 77].

Зазначимо також, що особливостями підтримки, що надається батькам під час під час переходу дитини до школи в Ірландії є: ознайомлення з прогресом дитини в процесі розвитку та навчання; підготовка резюме дитини про досягнення разом із коментарями як педагогів, так і батьків; врахування побажань від імені батьківської організації; надання рекомендацій щодо літнього оздоровлення та відпочинку дітей і батьків; надання інформації та ідей щодо навчальних та ігрових занять удома; ознайомлення батьків із практичними порадами щодо підготовки своєї дитини до режиму шкільного дня [317, с. 79].

Унікальний досвід активної взаємодії з батьками спостерігається в дошкільних навчальних закладах Угорщини. Особливістю освіти та роботи з батьками в Угорщині є практика «поселення», де співпраця з батьками – це поступова адаптація дитини до дошкільного закладу в присутності батьків, що передбачає наявність матері або батька біля дитини для допомоги в адаптації дитини до нового оточення. Така практика сприяє появі емоційної прихильності між дитиною та педагогом, допомагає швидше прийняти нове оточення, нівелює появу стресових ситуацій під час адаптації [304, с. 11].

Зазначимо, що така адаптація триває орієнтовно два тижні, але вона може бути й довшою. Дитина більше часу проводить у групі з одним зі своїх батьків, де вони разом дізнаються про особливості дошкільця, інших дітей, педагогів. Процес «поселення» вважається завершеним, коли дитина повністю знайома з дошкільним закладом та отримує від перебування у ньому позитивні емоції.

Оскільки прихід дитини до закладу дошкільної освіти – досить важкий період для батьків, педагоги установ ретельно підходять до цього питання. Це вдалий період для знайомства з дитиною й налагодження співпраці з батьками. А об'єкти та іграшки, привезені з дому (улюблена лялька, транспорт) допомагають процесу «поселення» [304, с. 12].

Доцільно зазначити, що вагомими особливостями закладів дошкільної освіти в усій Угорщині є місцева автономія та врахування потреб батьків. Місцеві установи та школи мають можливість адаптувати до своїх умов одну з 15-ти затверджених програм із національної бази даних, як от «Waldorf», «Freinet», «Montessori» та «Step by step», або підготувати до затвердження місцеву освітню програму [300].

У контексті цих програм увага фахівців зосереджується на соціальній підтримці сімей, особливостями якої є: формувати соціальні та навчальні навички в дітей і батьків, а не тільки навчати знань; для дітей, у родинях яких працюють обоє батьків, заклади дошкільної освіти, зазвичай, відкриті впродовж повного робочого дня; для батьків із низьким рівнем прибутків, харчування дитини є безоплатним; фахівці закладів дошкільної освіти вирішують потреби дітей з особливостями психофізичного розвитку; якщо такі потреби ідентифікуються рано, спеціальні експерти супроводжують дитину, допомагаючи їй у навчанні [300].

Взагалі, в межах комплексних програм закладів дошкільної освіти Угорщини, що спрямовані, як зазначалося, на вирішення загальних потреб дітей та їхніх батьків, надається комплексний пакет послуг, зокрема: з охорони здоров'я, харчування та психосоціальної стимуляції; проводяться спеціальні заходи для дітей та сімей; залучення батьків і громади до реформування

навчального плану. Відповідно до потреб, представники служби охорони здоров'я, психологи, вчителі спеціальної освіти, логопеди систематично відвідують дитячі установи.

Тобто, послуги для дітей та батьків – у фокусі уваги Угорщини, яка докладає зусиль для надання якісної та доступної підтримки сімей. Водночас угорська освітня система не позбавлена певних труднощів як, наприклад, питання, пов'язані з підготовкою фахівців до такої роботи, підвищенням кваліфікації вже працюючого персоналу, введенням необхідних змін у навчальному середовищі, придбанням іграшок та обладнання [316].

Грунтовний досвід комплексної підтримки батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку зустрічаємо в Сполучених Штатах Америки (США). Розглянемо його.

Важливою особливістю соціально-педагогічної підтримки батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в США, окрім забезпечення їх загальною підтримкою (надати психологічну допомогу, вислухати про турботи та проблеми), є сприяння розвитку батьківства в цих батьків (наприклад, поради щодо проблем дитини, допомога з догляду за нею). Таку підтримку в США називають підтримкою у вихованні дітей [311].

Так, послуги для дітей дошкільного віку (від 3 до 5 років) у США надаються безоплатно через державну шкільну систему. Окрім допомоги, яку дитина і батьки отримують у спеціальних дошкільних навчальних закладах, існують також інші ресурси (джерела), що можуть бути корисними для батьків і педагогів. До них належать: групи підтримки (як от «Parent-to-Parent») для сімей дітей з особливостями психофізичного розвитку; центри підготовки батьків та інформації («Parent training and information») і центри батьківських ресурсів для спільнот («Community parentres our cecenters») у кожному штаті; групи, пов'язані з певною нозологією: «Об'єднаний церебральний параліч («United Cerebral Palsy»», «Товариство аутизму Америки («Autism Society of America») тощо; відділ з питань раннього дитинства («Division for Early Childhood») через Раду для особливих дітей (www.dec-sped.org); Національна

асоціація освіти для дітей молодшого віку («National Association for the Education of Young Children») [299].

Закон «Про освіту дітей з інвалідністю» (англ. IDEA) активно підтримує право батьків на участь у спеціальній освіті, яку отримує їхня дитина. Відповідно до нього освіта цих дітей може бути ефективною завдяки посиленню ролі та відповідальності батьків, аби сім'ї мали реальні можливості для участі в навчанні своїх дітей.

Одним із головних принципів цього закону є право батьків брати участь у прийнятті рішень у галузі освіти своєї дитини з особливостями психофізичного розвитку. Зокрема, батьки мають такі права: брати участь у нарадах щодо навчання та оцінювання дитини; батьки мають право брати участь у нарадах щодо надання дитині безкоштовної відповідної державної освіти; батьки мають право бути членами групи фахівців, яка вирішує, чи є їхня дитина «дитиною з інвалідністю», чи відповідає навчальна програма рівню її розвитку; батьки мають право бути членами команди, яка розробляє, аналізує та переглядає індивідуальну освітню програму (далі – ІОП) для їхньої дитини; якщо жоден із батьків не може бути присутнім на засіданні ІОП, заклад має використовувати інші методи для забезпечення їхньої участі за допомогою організації індивідуальних та конференц-викликів [299].

У American Journal of Community Psychology знаходимо важливу інформацію щодо діяльності батьківських груп як форми надання підтримки батькам дітей з особливостями психофізичного розвитку. Автори статті акцентують увагу, що учасники батьківських груп, зазвичай, задоволені тією підтримкою, яку вони отримують від інших членів команди. Така підтримка є корисною в трьох сферах, зокрема: соціально-політичній, що включає розвиток відчуття контролю та управління в зовнішньому світі; міжособистісній, що включає належність до певної спільноти; внутрішньо індивідуальній, яка включає самозміни [318]. Тобто батьківські групи є частиною команди щодо організації соціально-педагогічної підтримки інших батьків.

Важливим є саме використання командного підходу в залученні батьків до співпраці, визначення цілей навчання й зосередження уваги на потребах батьків і дітей, що сприяє успішній інтеграції дитини в умови дошкільного навчального закладу.

Так, у шкільному окрузі Балдвінсвілл штату Нью-Йорк практикується спільний поетапний процес вступу до закладу дошкільної освіти дітей з особливостями психофізичного розвитку. Шкільний адміністратор (директор) і фахівці встановлюють і підтримують сприятливі відносини з батьками на ранньому етапі, починаючи з того моменту, коли дитина вперше одержує право на отримання спеціальних освітніх послуг.

Аналізуючи статтю дослідниці А. Fenlon [307], можемо виокремити особливості залучення батьків та надання підтримки в процесі вступу їхньої дитини з особливостями психофізичного розвитку до закладу дошкільної освіти, а саме:

- діти віком від трьох до п'яти років після того, як у них ідентифікують потребу в спеціальній освіті, починають отримувати послуги з логопедії, дефектології та терапії в інклюзивних групах (протягом року);
- аби підготувати сім'ю до взаємодії в процесі вступу, адміністратор дошкільного спеціального закладу ставить це питання на щорічних зборах, приблизно за півтора року до вступу в заклад. Спеціальні вихователі заохочують батьків заздалегідь думати про вступ дитини та ставити їм актуальні питання про діяльність дошкільного закладу. Тому, шкільний округ різними шляхами активно залучає батьків до співпраці за рік до вступу до освітньої установи;
- батьки отримують лист зі шкільного округу – запрошення приєднатися до команди, яка буде приймати рішення щодо включення дитини в дошкільний заклад – відбувається перший офіційний контакт. Хоча багато батьків уже активно беруть участь в дошкільній програмі своєї дитини, цей лист наполегливо закликає їх до більш тісної співпраці із фахівцями закладу. Водночас акцентується увага на тому, що батько дитини є ключовою особою,

яка приймає рішення про подальшу долю дитини. Після отримання листа батьки часто ставлять питання на кшталт: «Чи буде моя дитина відвідувати звичайний клас дитячого садка?», «Чи може вона отримати свою терапію в класі?» та «Чи може вона їхати в загальному автобусі разом зі своєю сестрою?». Такі питання стають підґрунтям для залучення батьків до спостережень у дошкільній установі, до співпраці з дошкільними і шкільними педагогами;

- навесні, перед вступом до дошкільної установи, адміністрація запрошує батьків спостерігати за групами дитячого садка, зустрічатися з вихователями, іншими персоналом та директором. Команда фахівців (вчителі дітей дошкільного віку, терапевти) разом із батьками обговорюють стратегії навчання дитини та необхідне їй реабілітаційне обладнання. Педагоги надають інформацію про різноманітні шляхи отримання батьками підтримки та послуг;

- фахівці дошкільного закладу відвідують дошкільні групи (групи, які діти відвідують до садочка) для спостереження і збору відповідної освітньої інформації про дітей (як дитина взаємодіє та грає з іншими, демонструє навички готовності). Ці спостереження надзвичайно цінні для прогнозування потреб у підтримці, розробці послуг і планування навчальних програм для дітей у закладі дошкільної освіти;

- протягом весни батьки продовжують отримувати інформаційну підтримку від адміністратора або інших членів команди; за потреби команда фахівців може провести декілька офіційних зустрічей із батьками для обговорення запропонованих рекомендацій і послуг дитячого закладу;

- розробка індивідуальної освітньої програми (ІОП) дитини під час наради. На початок вересня діти з батьками вже включені до закладу дошкільної освіти з належною підтримкою та послугами [307].

Отже, встановлення стабільних взаємин із батьками є важливим аспектом роботи вчителя дошкільного віку в закладі освіти. Особливо в ситуації, коли батьки дітей з особливостями психофізичного розвитку одночасно взаємодіють із фахівцями з різних агентств чи дисциплін, встановлення співпраці стає ще більш актуальним. Так, учитель (вихователь) допомагає батькам формувати цілі

щодо майбутнього своїх дітей і розуміти шляхи їхнього досягнення, може надавати ґрунтовну підтримку родинам в їхньому житті. Для дітей, що мають індивідуальні навчальні програми (ІНП), участь батьків у плануванні та впровадженні освітніх послуг має вирішальне значення [312].

Окрім того, учитель виступає адвокатом, який допомагає батькам розуміти освітню систему, отримувати доступ до необхідних послуг та планувати завдання, що можуть впливати на життя дітей. Важливо під час цього процесу розуміти і враховувати сильні сторони батьків, а також їхній досвід [312].

Американські автори праці «Evolution of Family-Professional Partnerships: Collective empowerment as the model for the early twenty-first century» («Еволюція сімейно-професійних партнерств: колективне розширення повноважень як модель на початку XXI століття») [321] виокремлюють рекомендації, які відображають практику, орієнтовану на батьків. Зокрема такі: визнання сім'ї основним учителем у житті дитини; сприяння співпраці між батьками та фахівцями; повага до сімейного різноманіття в усіх проявах (культурні, расові, етнічні, мовні, духовні та соціально-економічні); прийняття та розуміння сильних сторін батьків, на які можна спиратися під час вирішення труднощів; заохочення підтримки батьків та родини; визнання та врахування потреб дитини та її батьків у практичній діяльності; організація та надання доступних послуг із врахуванням визначених потреб дитини та батьків [321].

Досліджуючи практики підтримки в США, можемо виокремити таку особливість підтримки батьків, а саме: встановлення постійних зв'язків між батьками та освітнім закладом. Журнали зв'язку – один зі способів підтримки цих контактів, де вчителі можуть поділитися важливими спостереженнями та подіями, і батьки можуть реагувати на них, поділившись роздумами. Такі журнали – особливо цінний інструмент для встановлення відповідності між домашнім і шкільним середовищем для дітей з особливостями психофізичного розвитку; встановлення довірливих стосунків з батьками, запрошення їх на батьківські збори, на яких, наприклад, батько може розповісти про використання реабілітаційного обладнання (інвалідних візків або пристроїв

зв'язку), що допоможе іншим батькам зрозуміти аспекти життя такої родини; консультування з фахівцями закладу; формування узгоджених дій між педагогами щодо роботи з конкретною родиною, яка має проблемну ситуацію та потребує допомоги [322].

Цікаві результати дослідження знаходимо в одній із американських статей щодо ролі соціальної підтримки афроамериканських батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку. Автор статті, Jung-HwaNa, на підставі своїх досліджень, виокремлює декілька практичних рекомендацій для соціальних працівників, що працюють із батьками цієї категорії [313]. Розглянемо їх. По-перше, виховання дитини з інвалідністю є складним та відображається на здоров'ї батьків, тому програми для цих сімей не мають обмежуватися тільки полегшенням їхнього емоційного стресу. Отримання матеріальної підтримки, денний догляд та кошти для відпочинку, є також важливими, як і надання емоційної підтримки. По-друге, дослідник підкреслює важливість залучення інших сімей до допомоги батькам дітей з особливостями психофізичного розвитку. Наголошує, що потрібно з'ясувати, чи вже є система підтримки, і, якщо так, то краще використовувати й розвивати вже наявну систему підтримки. По-третє, автор виокремлює два основні шляхи соціально-педагогічної підтримки батьків. Перший – це надання соціальними працівниками батькам інформації про інвалідність дитини (наприклад, про ймовірні симптоми хвороби) та види підтримки, в яких батьки мають потребу. Другим шляхом є усунення емоційного тягаря, який можуть відчувати інші члени родини. Як зауважує дослідник, брати і сестри дітей з особливостями психофізичного розвитку, які брали участь у дослідницьких програмах щодо їхньої підтримки, показали нижчий рівень психологічного дискомфорту й повідомили про більшу підтримку з боку однолітків, шкіл та персоналу центру, ніж їхні однокурсники, які не були залучені до програми. Такі програми можуть не тільки сприяти добробуту братів і сестер, але й подолати труднощі батьків у задоволенні потреб своєї дитини [313].

У дошкільному навчальному закладі (початковій школі), здебільшого, батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку турбують такі питання як відсутність спілкування зі школою, відсутність доступу до рішень про подальшу освіту дітей та брак знань про прогрес у розвитку дошкільників. Цей аспект враховується фахівцями у подальшій роботі з батьками.

Так, у Манітобі використовують розроблений протокол, що містить список фахівців, відповідні ролі та обов'язки, форми роботи для обміну інформацією та чіткий перелік завдань роботи. Стратегія полягає у сприянні співпраці між зацікавленими сторонами, у максимальному використанні знань та досвіду щодо дітей та батьків, аби полегшити спілкування між усіма учасниками освітнього процесу [312, с. 634].

Аналізуючи практики соціально-педагогічної підтримки, постає питання використання діагностичного інструментарію у її процесі. Так, необхідність отримання додаткової інформації про особливості сім'ї та соціальний досвід дітей до вступу до закладу дошкільної освіти сприяла розробці в США дошкільного батьківського опитувальника (Kindergarten Parent Survey – KPS), який може бути використаний як супровідний документ у роботі освітнього закладу. У 2003 році Оксфордський центр дитячих студій розробив цей інструмент у співпраці з регіонами Халтона. Цей опитувальник надає інформацію про конкретні чинники, які можуть вплинути на здоров'я дитини. Згодом результати допомагають місцевим сервісним службам: зрозуміти умови, в яких діти живуть, ростуть та навчаються в перші роки; допомагають планувати обслуговування родин та працювати над покращенням їхнього добробуту. Опитувальник збирає інформацію від батьків через ряд основних питань, розділених на сім розділів, зокрема: здоров'я та розвиток дитини; догляд за дітьми; дошкільна освіта; старший дитячий садок; сім'я; сусідство; довідкова інформація [303].

Зауважимо, що, за потреби, місцеві спільноти, які беруть участь у освітньому процесі, мають можливість додавати до зазначеного документу питання, які пов'язані з громадою та є актуальними для неї.

Отже, результати зазначеного опитувальника допомагають з'ясувати: популярність дошкільних програм; якість інформації про надання послуг, подолання бар'єрів; ступінь залучення батьків до співпраці з дошкільним закладом; ступінь відчуття батьками безпеки у своєму районі; які ресурси вони мають (або не мають), імовірність доступу до них; відчуття соціальної згуртованості (наприклад, відчуття належності до спільноти). Дані опитувальника демонструють, як залучення батьків до співпраці в освітньому закладі та участь дитини в заходах громади посилює результативність виховання та навчання дитини, та які форми роботи з батьками є дієвими [303].

Досліджуючи практики підтримки батьків далі, зазначимо, що в США сім'я з дитиною від народження до 2-х років має індивідуальний план сімейного обслуговування, який фокусується саме на батьках, їхній підтримці та допомозі в навчанні та розвитку дитини.

Автори статті «Partnering with Families of Children with Special Needs» («Підтримка батьків дітей з особливими потребами») [317] наголошують, що основна увага батькам приділяється щодо індивідуальної освітньої програми їхніх дітей («Individual educational program»). Фахівці фокусуються на шкільному та освітньому середовищі з послугами в межах освітнього закладу. Місцевий шкільний округ координує освітню програму, залучаючи батьків до розробки довготривалих і короткотривалих цілей щодо послуг для дитини. З цією метою, переважно раз на рік проводяться зустрічі. Важливим завданням учителя є інформування батьків про ресурси в суспільстві та шляхи доступу до них [317, с. 21].

Тобто, підтримка батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку починається не тільки у закладі дошкільної освіти, і не обмежується ним. Робота розпочинається вже від народження дитини, в домашніх умовах, надалі доповнюючись послугами фахівців різних соціальних інститутів, і дошкільною установою, зокрема.

У дошкільних навчальних закладах фахівці пропонують батькам дітей з особливостями психофізичного розвитку щоденну підтримку, враховуючи їхні

потреби, адже батьки цієї категорії потребують більших видів підтримки, ніж батьки здорових дітей.

Як зазначає в своїй статті дослідник L. Kaczmarek, ключ до успіху у співпраці з батьками дошкільників з особливостями психофізичного розвитку – це обов’язкова координація, планування та спілкування між вчителями та фахівцями закладу дошкільної освіти. Тільки в командній роботі може здійснюватися підтримка батьків [314].

Окрім того, як зазначає L. Kaczmarek, існують додаткові стратегії підтримки батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку дітей в інклюзивних групах. Ці стратегії включають цілеспрямовану та скоординовану співпрацю з батьками в ранньому дитинстві. І фахівці раннього втручання систематично підтримують зв’язок між закладом дошкільної освіти та родиною, надаючи інформацію про корисні ресурси суспільства [314].

У Консультативній раді з питань освіти та участі у громаді («Parent and Community Education and Involvement Advisory Council» – PCEI) Массачусетської ради початкової та середньої освіти було розроблено набір із шести основних умов сімейної, шкільної та громадської співпраці штату Массачусетс [306]. Ці умови базуються на Національних стандартах партнерства сімейних шкіл, які наразі приймаються багатьма штатами та шкільними округами в США та можуть бути використані як інструмент для оцінки якості роботи школи та району щодо співпраці з батьками і громадою. Серед умов зокрема такі: дослідження сімей для виявлення їхніх проблем і потреб; створення позитивної атмосфери, надання батькам можливостей для волонтерства; сприяння встановленню зв’язків між родинами, дітьми та громадою; підтримка батькам у навчанні дитини вдома й у школі; допомога батькам в усвідомленні своїх прав та обов’язків; розвиток батьківського потенціалу; вивчення існуючих ресурсів для підтримки дітей; розробка ефективних груп взаємодії з батьками; розвиток лідерського потенціалу батьків; сприяння встановленню контактів між батьками та шкільною адміністрацією; зв’язок із ресурсами суспільства; партнерство з групами

спільнот для зміцнення сімей і підтримки успіхів дітей. Фахівці визнають провідну роль батьків, результатом співпраці з якими є надання скоординованої, усесторонньої та системної підтримки дітям і батькам [306].

У контексті досліджуваної нами теми, представляє науковий інтерес досвід соціальних інституцій в Австралії. Там функціонують служби раннього втручання (Early Childhood Intervention Services – ECIS), які підтримують дітей з особливостями психофізичного розвитку та їхні сім'ї від народження до школи. Ці служби забезпечують спеціальну освіту, терапію, консультування, планування та координацію обслуговування, допомогу та підтримку батьків для доступу до послуг закладу дошкільної освіти.

Відзначимо, що діяльність служб спрямована на задоволення індивідуальних потреб дитини, її підтримку у природному середовищі, а батьків – у їхньому повсякденному побуті та діяльності. Ці послуги, загальною метою яких є надання батькам необхідних знань і навичок, а також підтримки для задоволення їхніх потреб і потреб дитини, фінансуються через Департамент і надаються спеціалізованими службами для дітей і агентствами раннього дитинства [305].

Служби раннього втручання визнають, що сім'я є першим і найбільш впливовим учителем дитини в навчанні та розвитку. Вони надають ряд спеціалізованих послуг для батьків дітей із особливостями психофізичного розвитку до вступу до школи. До спектру цих послуг входять такі як: надання інформації та рекомендацій, що спрямовані на задоволення індивідуальних потреб дитини та батьків; підтримка сімей у розвитку їхніх дітей; переадресація сімей до інших соціальних інститутів, що надають послуги та забезпечення доступу і координації таких послуг; залучення батьків до програм навчання і розвитку; додаткова підтримка для поліпшення доступу та участі в дошкільних навчальних закладах і дитячих установах; допомога батькам у процесі переходу дитини до школи; організація груп батьківської підтримки; розробка комплексних програм підтримки батьків дітей з особливостями психофізичного

розвитку, які перебувають у складних життєвих обставинах і потребують різних видів підтримки [305].

Окрім того, ці служби доповнюють послуги, що надають інші соціальні інститути, зокрема: служба охорони здоров'я матері та дитини, дитячі дошкільні заклади, центри громадської охорони здоров'я, регіональні служби підтримки батьків, служби з догляду за дітьми.

Важливим є також факт, що служби раннього втручання разом з іншими установами, що працюють для задоволення потреб дітей і батьків в Австралії, розробляють «Індивідуальний план сімейних послуг» (Individualised Family Service Plan – IFSP) сім'ї [322].

Цей план передбачає консультації та/або відвідування фахівцями з раннього дитячого віку основної установи для дітей (дошкільний навчальний заклад, школа) або громадської організації з метою надання батькам інформації та шляхів щодо включення дитини з особливостями психофізичного розвитку в освітнє середовище і соціум вцілому.

Для реалізації підтримки батьків та їхнього максимального включення до процесу обслуговування, фінансування надається через такі програми:

- «Програма інтеграції та професійної підтримки» («Inclusion and Professional Support Program») – включення дітей із різними нозологіями в інтегроване освітнє середовище; навчання фахівців методам і формам підтримки, яку вони надають дітям і батькам;

- «Програма підтримки втручання (Intervention Support Program – ISP)» – надає додаткову підтримку щодо витрат на надання освітніх послуг для дітей з особливостями психофізичного розвитку. Програма надає можливості для підготовки дітей до включення у звичайні заклади дошкільної освіти та школи;

- «Дошкільна програма підтримки інвалідів (Preschool Disability Support Program – PDSP)» – підтримка неповнолітніх дітей з особливостями психофізичного розвитку щодо їхнього включення в заклади дошкільної освіти. Ця нова програма включає цільове фінансування для окремих дітей та додаткове навантаження, що буде надаватися всім закладам дошкільної освіти,

виходячи із загального числа дітей, включених у модель дошкільного фінансування [322].

Отже, в Австралії, вся діяльність щодо надання соціально-педагогічної підтримки батькам дітей із особливостями психофізичного розвитку зосереджена на тісній співпраці зі службами раннього втручання, увага яких фокусується на спільній роботі з дітьми та батьками. Тобто, підтримка батьків у цій країні є явищем, що виходить за межі закладів дошкільної освіти. Така взаємодія двох інституцій спрямована на надання соціально-педагогічної підтримки батькам дітей з особливостями психофізичного розвитку в отриманні різних послуг.

Продовжуючи наше дослідження, вивчаючи наукові праці та інтернет-ресурси, знаходимо практичні напрацювання в Росії, які варті уваги та аналізу.

Так, в Росії (м. Москва) соціально-педагогічна підтримка батьків забезпечується через співпрацю фахівців закладу дошкільної освіти з фахівцями центру ранньої допомоги благодійного фонду «Даунсайд Ап», що здійснює безоплатну педагогічну, психологічну й соціальну підтримку сімей, які виховують дітей із синдромом Дауна раннього й дошкільного віку.

Як свідчить аналіз літератури [66; 67; 68; 132; 154; 155], у «Даунсайд Ап» процеси супроводу та підтримки є взаємозалежними: система супроводу сім'ї включає надання підтримки батькам у пологових будинках і до вступу дитини з особливостями психофізичного розвитку до школи. Кожний із етапів роботи батьків включає соціально-психологічну, педагогічну та інформаційну підтримку батьків. Залежно від місця проживання родини та інших умов, зміст і форми соціально-педагогічної підтримки на цих етапах можуть бути модифіковані, адаптовані під конкретну родину.

Структуру центру складають: служба ранньої допомоги, що орієнтована на дітей від народження до трьох років (домашні візити, консультування); дошкільна ланка допомоги, що спрямована на дітей від трьох до семи-восьми років, і включає індивідуальні та групові заняття, колегіальне

(мультидисциплінарне) консультування батьків, яке визначається запитами сім'ї, потребами дитини та можливостями центру [67, с. 41].

За сприяння Центру ранньої допомоги «Даунсайд Ап» з 1997 року на базі закладу дошкільної освіти комбінованого типу № 1465 м. Москви відкриті інтегровані групи для дітей з особливостями психофізичного розвитку.

Напрямами соціально-педагогічної підтримки батьків дітей із особливостями психофізичного розвитку в межах цього закладу дошкільної освіти є [68, с. 198]: функціонування дитячо-батьківських груп за програмою «Мамо, пограй зі мною» (між батьками та дітьми закладаються нові елементи взаємодії; батьки для дітей стають партнерами по грі, в якій дошкільники одержують досвід побудови взаємин із дорослими); психолого-педагогічна робота з батьками (надання допомоги у вихованні дитини, у нормалізації батьківсько-дитячих стосунків; проведення індивідуального консультування); соціально-психологічна підтримка сім'ї (залучення родини до «груп взаємної підтримки», де батьки діляться між собою досвідом виховання дітей з особливостями психофізичного розвитку, обговорюють спільні турботи); служба «Лекотека» як система психолого-педагогічного супроводу батьків дітей з особливостями розвитку, де основний метод – гра; колегіальне консультування (консультування батьків групою фахівців, до якої входять спеціальні педагоги, логопед, соціальний працівник, унаслідок чого сім'я дістає детальну програму роботи з дитиною на обумовлений термін, наприкінці якого проводиться контрольна консультація); ресурсне забезпечення сім'ї (відомості про наявні соціальні служби, залучення до роботи інших фахівців; пошук додаткових джерел допомоги; здійснення необхідної фінансової допомоги; надання батькам допомоги з догляду за дитиною); надання спеціалізованої допомоги (забезпечення скоординованих зв'язків між батьками і фахівцями з питань здоров'я і безпеки дитини; обговорення прогнозів на майбутнє та шляхів вирішення проблем) [68].

Дослідниця П. Жиянова [67] зазначає, що досвід дошкільного навчального закладу комбінованого типу № 1465 м. Москви демонструє поєднання

спеціалізованої психологічної допомоги й соціально-педагогічної підтримки батьків, що досягається за допомогою їхньої участі у програмах ранньої допомоги та позитивно впливає на подальший розвиток дитини.

На основі проведеного аналізу джерельної бази змісту та особливостей соціально-педагогічної підтримки батьків, функціональних обов'язків фахівців дошкільних навчальних закладів, зарубіжних практик надання соціально-педагогічної підтримки батькам дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах нами визначено поняття «соціально-педагогічна підтримка батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільному навчальному закладі».

Соціально-педагогічна підтримка батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільному навчальному закладі – це комплекс заходів фахівців міждисциплінарної команди закладу, що здійснюються у партнерській взаємодії з батьками та іншими соціальними інститутами з метою розвитку виховного потенціалу батьків задля подальшого забезпечення ними належних умов виховання, навчання та інтеграції дітей з особливостями психофізичного розвитку у суспільство.

Отже, ми узагальнили отриману інформацію та виокремили зміст та форми соціально-педагогічної підтримки батьків в дошкільних навчальних закладах різних країн, що представлено у додатку К. Основною характеристикою зарубіжної соціально-педагогічної підтримки батьків є тісна міждисциплінарна взаємодія фахівців дошкільного навчального закладу та співпраця з іншими соціальними інститутами. У контексті дослідження доцільним і важливим є аналіз вітчизняних практик соціально-педагогічної підтримки батьків дітей із особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах, що буде розглянуто в наступному розділі.

Висновки до розділу 1

У розділі розкрито сутність базових понять дослідження; виокремлено класифікаційні ознаки щодо наукового визначення поняття «соціально-педагогічна підтримка батьків», її форм та функцій; досліджено зарубіжні практики соціально-педагогічної підтримки батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах.

Науковці розглядають соціально-педагогічну підтримку як: діяльність соціального педагога з надання допомоги кризовим категоріям населення, превентивної й оперативної допомоги особистості у вирішенні різних її проблем; особливий вид педагогічної діяльності, спрямованої на об'єднання зусиль суспільства й педагога, впорядкування дій різних суб'єктів соціальних і виховних впливів на особистість; як комплекс заходів, що створюють можливість оптимізувати процеси освіти, навчання й виховання; систему заходів, що стимулюють, активізують соціально-педагогічну діяльність у соціальному середовищі; соціально-педагогічну діяльність, спрямовану на допомогу особистості чи групі осіб у соціальній адаптації та інтеграції до соціуму. Соціально-педагогічну підтримку батьків дослідники трактують як: надання допомоги та адвокації щодо поліпшення соціального і психологічного функціонування батьків та дітей; розв'язання цілого комплексу проблем, пов'язаних із допомогою дитині; допомогу сім'ї в її основних турботах; підтримку, що спрямована на запобігання сімейним проблемам і формування педагогічної культури батьків.

Проаналізовано наявні класифікації компонентів соціально-педагогічної підтримки, серед яких: структурний та функціональний; організаційно-управлінський, діагностично-проектувальний, духовно-моральний, інтерактивно-комунікативний, аналітико-корекційний, нормативно-правовий компоненти; аксіологічний, когнітивний та праксіологічний; соціальний, психологічний та педагогічний компоненти.

Досліджено, що науковці визначають такі види соціально-педагогічної підтримки. Серед її видів виокремлюють: матеріальну, психологічну, соціальну

та фізичну; медико-психологічну, організаційно-комунікативну, соціально-педагогічну та соціально-правову. До функцій соціально-педагогічної підтримки дослідники відносять наступні: освітньо-корекційну, правозахисну, соціально-адаптаційну, соціально-реабілітаційну, діагностичну, експертно-прогностичну, інформаційно-аналітичну та організаційно-управлінську, розвивальну, стабілізуючу, корегувальну.

З'ясовано, що донедавна спостерігалася полісемія в означенні дітей з особливостями психофізичного розвитку. У численних нормативно-правових актах та наукових працях цю категорію дітей називали, зокрема: «діти з тяжкими порушеннями розвитку», «діти з особливими освітніми потребами», «діти з обмеженими можливостями здоров'я», «діти, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку», «діти з вадами фізичного та (або) розумового розвитку» та «діти з особливими освітніми потребами», «дитина-інвалід». Згідно з законом України від 07.09.2016 року № 1490-VIII «Про ратифікацію Конвенції про права осіб з інвалідністю і Факультативного протоколу до неї» та закону України від 19.12.2017 року № 2249-VIII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України» терміни «інвалід», «дитина-інвалід», «інвалід із дитинства» та «інвалід війни» замінено відповідно на «особа з інвалідністю», «дитина з інвалідністю» та «особа з інвалідністю внаслідок війни». У Законі України «Про освіту» № 2145-19 від 05.09.2017 р. визначено цих дітей як дітей з особливими освітніми потребами.

Виокремлено групи причин виникнення порушень психофізичного розвитку дітей, основними серед яких є: внутрішні (ендогенні) та зовнішні (екзогенні); фізичні, психічні, педагогічні, соціальні.

Встановлено, що основними групами порушень психофізичного розвитку дітей науковці вбачають такі: порушення опорно-рухового апарату, порушення інтелектуального розвитку, емоційно-вольові порушення, розлади мовлення, порушення слуху, порушення зору, комплексні порушення психофізичного розвитку, хронічні соматичні захворювання.

Ґрунтуючись на дослідженнях та узагальненні теоретичних підходів уточнено поняття «діти з особливостями психофізичного розвитку» – це особи віком від народження до 18 років, які мають порушення фізичного та (або) психічного здоров'я, спричинені екзо- та ендогенними чинниками і потребують системної медичної, психологічної та соціально-педагогічної підтримки.

Проаналізовано зарубіжні практики соціально-педагогічної підтримки батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах в Австралії, Угорщині, Ірландії, Німеччині та Сполучених Штатах Америки. З'ясовано, що соціально-педагогічну підтримку батьки отримують від народження дитини в сім'ї. Роботу здійснюють служби раннього втручання у тісній співпраці із дошкільними навчальними закладами, до якої надалі долучаються фахівців загальноосвітніх навчальних закладів. Основними принципами такої підтримки виступають комплексність та наступність.

За результатами вивчення теоретичних і зарубіжних надбань науковців та аналізу практичного досвіду визначено зміст поняття «соціально-педагогічна підтримка батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільному навчальному закладі». Її розглядаємо як комплекс заходів фахівців міждисциплінарної команди закладу, що здійснюються у партнерській взаємодії з батьками та іншими соціальними інститутами з метою розвитку виховного потенціалу батьків задля подальшого забезпечення ними належних умов виховання, навчання та інтеграції дітей з особливостями психофізичного розвитку у суспільство.

Результати дослідження висвітлено в таких публікаціях автора: [270; 271; 273; 274; 275; 277; 279].

РОЗДІЛ 2

СТАН СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ БАТЬКІВ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВОСТЯМИ ПСИХОФІЗИЧНОГО РОЗВИТКУ В ДОШКІЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ УКРАЇНИ

2.1. Оцінка потреб батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку та стану їхньої соціально-педагогічної підтримки в дошкільних навчальних закладах

За допомогою аналітичного осмислення джерельної бази та вивчення Інтернет-ресурсів [27; 37; 52; 53; 54; 56; 57; 58; 73; 92; 120; 143; 144; 209; 237; 264; 286; 287], виокремлено особливості вітчизняних практик соціально-педагогічної підтримки батьків, серед яких:

- відвідування родини дитини з метою вивчення, встановлення контакту з дитиною та її батьками, з'ясування умов виховання;
- проведення «Днів відкритих дверей» для ознайомлення батьків з дошкільним закладом, його традиціями, правилами, особливостями освітньо-виховної роботи, залучення батьків до участі в заходах установи;
- організація бесід (індивідуальних та групових);
- проведення консультацій (індивідуальних та підгрупових);
- проведення семінарів-практикумів з метою формування у батьків практичних навичок у вихованні дітей, ознайомлення зі способами та прийомами навчання;
- організація батьківських зборів (групових та загальних – зборів всього закладу) з метою висвітлення результатів освітньої роботи з дітьми, можливості взаємодії з лікарем та іншими запрошеними фахівцями, що надають інформаційну підтримку батькам як з медичних, так і соціальних питань;
- проведення круглих столів з метою обговорення дискусійних питань, аналізу педагогічних ситуацій, обміну досвідом батьків, демонстрації відеозапису занять з дітьми;

- організація брифінгу – зустрічі з батьками з метою їх активізації, під час яких розглядається та аналізується певна соціальна проблема;
- організація «Батьківської пошти» та «Телефону довіри» з метою анонімного з'ясування актуальних проблем батьків, попередження педагогів про зміни у поведінці дітей;
- діяльність консультативного пункту для батьків або осіб, які їх замінюють;
- діяльність клубу свідомого батьківства «Школа батьківства»;
- організація груп взаємопідтримки;
- пропаганда педагогічних знань через систему наочної агітації;
- підготовка папок з добіркою методичних рекомендацій для батьків;
- відвідування батьками підсумкових занять в групах дітей.

Визначено основні тенденції щодо організації соціально-педагогічної підтримки батьків у більшості дошкільних навчальних закладах. Так, соціально-педагогічна підтримка батьків часто замінюється соціально-психологічною, де метою є психологічний супровід батьків; зводиться до надання їм інформаційних послуг педагогічного характеру. Соціально-педагогічна підтримка батьків полягає в організації заходів педагогічного характеру, що реалізуються через такі форми роботи як: семінари, круглі столи, консультації, батьківські збори, тематичні свята тощо. Основною її метою є надання батькам інформації з питань розвитку, навчання та виховання дітей. У більшості дошкільних навчальних закладах наявна тенденція до злиття функцій соціального педагога та практичного психолога, а за відсутності соціального педагога, роботу з батьками частково реалізують вихователі-методисти.

У світлі визначених обмежень щодо обсягу дослідження узагальнення особливостей вітчизняних практик соціально-педагогічної підтримки батьків у контексті дослідження представлено у додатку Л.

З опертям на особливості психофізичного розвитку дітей та їх соціалізації, що визначені у першому розділі, наголосимо, що вони мають свої специфічні потреби, які відрізняються від потреб здорових однолітків, вимагають більшої

уваги та турботи від дорослих, зокрема, від батьків. А потреби батьків, безпосередньо, пов'язані з потребами дітей, що ускладнені їх інвалідністю та впливають на життєдіяльність усієї сім'ї.

Таким чином, першим кроком в організації соціально-педагогічної підтримки батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку є з'ясування особливостей життєдіяльності сім'ї, її проблем, визначення потреб дитини через оцінку потреб її батьків. Оскільки, діти в силу особливостей свого віку (дошкільний період) та специфіки порушення розвитку (психічної, мовленнєвої, моторної сфер), як правило, не в змозі висловити, пояснити та обґрунтувати свої труднощі і потреби.

У результаті аналізу вітчизняних практик та власного досвіду автора дослідження з'ясовано, що батьки займаються доглядом за дітьми, а в аспекті виховання – мають суттєві труднощі, відсутність або досить поверховий рівень необхідних знань та досвіду. Ми прийшли до висновку, що задоволення потреб дітей здебільшого залежить від рівня знань, умінь та розвитку відповідних навичок у їхніх батьків, що становлять їхній виховний потенціал. Це актуалізує потребу у розвитку виховного потенціалу батьків на підставі систематичної оцінки їхніх потреб і становить зміст соціально-педагогічної підтримки в дошкільних навчальних закладах.

Отже *метою соціально-педагогічної підтримки у контексті дослідження є розвиток виховного потенціалу батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах.*

Узагальнюючи матеріал, нами проведено констатувальний експеримент, який складався з двох етапів. Географія дослідження обмежується 3 регіонами, де експериментальними майданчиками стали сім дошкільних навчальних закладів (далі – ДНЗ) різних типів, а саме: дошкільні навчальні заклади м. Києва № 280 (20 осіб), 611 (15 осіб), 662 (10 осіб), 590 (15 осіб), «Центр розвитку дитини «Я+сім'я» (15 осіб); комунальний заклад «Дошкільний навчальний заклад (ясла-садок) комбінованого типу № 4 «Теремок» Кіровоградської міської ради» (15 осіб); Полтавський дошкільний навчальний

заклад (ясла-садок) компенсуючого типу № 78 «Пізнайко» Полтавської міської ради Полтавської області (17 осіб).

Отже, метою першого етапу була оцінка потреб батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах.

Метою другого етапу констатувального експерименту стало з'ясування стану забезпечення соціально-педагогічної підтримки батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах.

Завданнями першого етапу стали:

1. Визначити основні потреби та проблеми батьків у догляді та вихованні дітей з особливостями психофізичного розвитку.

2. Дослідити, яку підтримку та від яких фахівців отримують батьки дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах.

Уточнимо, що опрацьована джерельна база засвідчує, що існують різні методи, які застосовують для вивчення стану життєдіяльності сім'ї з дитиною з особливостями психофізичного розвитку (бесіди, батьківські нонати, спільне ведення щоденників батьків з фахівцями). Коротко означимо їх.

Так, науковець А. Колупаєва зазначає, що важливою є роль батьків в оцінюванні розвитку своєї дитини, особливі потреби якої можуть залишатися все життя і змінюватися залежно від оточення, розвитку, стратегій, які застосовуються щодо дитини. Дослідник наголошує, що батьки можуть збирати інформацію, яка буде корисною для процесу оцінювання: медичні довідки, інформацію про зміни в поведінці та спостереження за навчальними потребами дитини; заповнюють спеціальні форми, в яких оцінюють певні характеристики дитини за десятибальною шкалою або вказують на головні сильні та слабкі сторони дитини [99].

Науковці [202] наголошують, що визначення стану життєдіяльності таких сімей має відбуватися у тісній командній роботі з батьками, які надають різнопланову інформацію, що може вплинути на навчання та виховання їхньої дитини, як от: важливу медичну інформацію; успішні навчальні та поведінкові техніки, які батьки застосовують вдома; зміни в сім'ї (смерть родичів,

розлучення, безробіття тощо); минулий навчальний досвід дитини; наявна мотивація та цілі, що ставлять батьки перед собою по відношенню до дитини.

Фахівці різних соціальних інституцій (практичний психолог, соціальний педагог, соціальний працівник, працівники громадських організацій) за допомогою бесіди та ведення батьківських нотатків планують надання різних видів підтримки батькам означеної категорії дітей. Так, під час бесіди фахівець отримує наступну інформацію: історія сім'ї, особливості перебігу вагітності та пологів; дати важливих подій розвитку дитини (перше слово, перший крок тощо); частота звернень батьків за медичною допомогою, огляди, лікування та операції, дані про призначені медичні препарати, побічні ефекти, дози та цілі застосування; потреби догляду за здоров'ям; особливості перебігу розвитку дитини; список педіатрів та лікарів, котрі ставили діагнози і спостерігали за перебігом лікування та інших спеціалістів (логопедів, психологів); спеціальні потреби дитини та батьків; допомога, яку батьки можуть надавати вдома для повторення, закріплення і підтримання сформованих фахівцями у дитини навичок; інформація про соціальні служби, позашкільну роботу та опікунів, які можуть позитивно впливати на навчання дитини. Також на батьків часто покладається завдання зі збору та підготовки додаткової інформації, зокрема: документів, звітів, списків та інших даних щодо освіти своїх дітей. Окрім того, за визначенням А. Колупаєвої, для деяких сімей достатньою формою комунікації з навчальною установою є записи у щоденнику, ефективність якого залежить від постійного його використання як педагогами, так і батьками [202].

Дослідниця О. Краснова фокусує увагу на діагностиці як методу у досліджуваному питанні: сім'ї як цілого (соціального статусу, взаємовідносин між членами сім'ї, батьківського ставлення до дитини, стилів виховання); особистісних особливостей батьків. На її думку діагностика спрямована на: визначення психологічного стану членів сім'ї; визначення критеріїв об'єднання батьків у групи для надання адекватної допомоги і взаємодопомоги кожній конкретній родині; складання програми роботи з батьками у психолого-

педагогічному, соціально-культурному аспектах; організацію груп взаємопідтримки [201].

За визначенням І. Зверевої, З. Кияниці, В. Кузьмінського та Ж. Петрочко оцінка потреб – процес збору, узагальнення та аналізу соціальними працівниками інформації щодо стану та життєвих обставин об'єкта соціальних послуг з метою визначення видів та обсягів послуг, їхнього впливу на процес подолання складних життєвих обставин [158].

У межах першого етапу констатувального експерименту було проведено серію глибинних інтерв'ю з батьками дітей з особливостями психофізичного розвитку. Вибірка обмежувалася батьками, чії діти відвідують дошкільні навчальні заклади, та складала 107 осіб (71 жінка та 36 чоловіків), із яких: 59 осіб – з повних сімей, 31 особа – з багатопокілнних та 17 осіб – з неповних родин.

Водночас, варто зауважити, що спочатку нами планувалося для досягнення мети проведення серії фокус-груп. Утім, на етапі пілотування гайдів фокус-групи з'ясувалося, що батьки, які брали в ній участь, замовчують свої проблеми, бояться озвучити власну позицію, або їм властивий конформізм, оскільки вони підлаштовуються під думку найавторитетнішого з батьків. Не останню роль відігравав той факт, що батьки перебували в приміщенні дошкільного навчального закладу, що не сприяло відвертості. Аби виключити ці чинники, методом збору інформації було обрано глибинне інтерв'ю, оскільки особливістю глибинних інтерв'ю є їхня тривалість, детальність, нестандартизованість, врахування невербальних сигналів таких як інтонації, жести, пози, підвищена увага до особистості респондента. Це дає змогу глибоко розкрити досліджуване питання, з'ясувати деталі, відкрити нові, а не лише здійснити оцінку вже відомих фактів.

Як зазначає Т. Лорман [122], у процесі оцінювання одним із основних джерел інформації є батьки, які можуть надавати корисну інформацію та забезпечувати підтримку у процесі навчання. Тому важливо відпочатку

налагодити з ними довірливі стосунки, провідним принципом яких є співпраця. Рух інформації має бути двостороннім.

Перевага цьому методу віддана тому, що таким чином можна отримати інформацію, яку респондент за інших умов може приховати, а глибинне інтерв'ю провокує його на відвертість. Як зазначає А. Коротков [108], глибинне інтерв'ю являє є опитуванням у формі вільного, персонального інтерв'ю «один на один» із респондентом, що дозволяє отримати від респондента щирі, довірливі, емоційні відповіді на питання особистого та конфіденційного характеру [108]; це неструктуроване особисте інтерв'ю з респондентом для визначення його основних мотивів, переконань, відчуттів і ставлення до теми [78].

Ми усвідомлювали труднощі обраного методу такі, як: складність організації, високі вимоги до кваліфікації інтерв'юера, його можлива упередженість, нестандартизованість, можливий уплив на респондента та навіювання.

Для нейтралізації та запобігання зазначеним недолікам нами створено низку умов. Так, для охоплення великої кількості респондентів нами було підготовлено 5 інтерв'юерів-волонтерів із числа майбутніх соціальних педагогів, які не працювали в ДНЗ, що забезпечило їхню неупередженість. Нами було розроблено план проведення інтерв'ю та механізм транскрибування отриманих даних. Для мінімізації ефекту навіювання, ми заздалегідь надсилали перелік орієнтовних питань респондентам, аби до розмови вони могли сформулювати чітку власну позицію.

Зважаючи на особливості соціалізації та види порушень психофізичного розвитку дітей, а також на психоемоційний стан та ситуацію, в якій опиняються їхні батьки, питання глибинного інтерв'ю були побудовані у наступному порядку. Так, зокрема, починаючи від встановлення довірливих стосунків з цими батьками, з'ясування складу сім'ї та членів родини, які допомагають виховувати дитину, зацікавленості щодо проведення сімейного дозвілля та наявного вільного часу у батьків, – з поступовим переходом до визначення

проблемних ситуацій та питань, які розкривають актуальні потреби батьків, що ускладнені інвалідністю дитини та визначають спосіб життя батьків у цілому. Оскільки батьки в межах нашого дослідження – це батьки дітей, які відвідують дошкільний навчальний заклад, тому задля з'ясування їхніх потреб у повному обсязі, план глибинного інтерв'ю містив питання що стосувалися особливостей взаємодії респондентів з фахівцями дошкільного навчального закладу та допомоги, яку вони надають дітям та родинам. Таким чином, така послідовність у питаннях, довірлива атмосфера між учасниками та особливості проведення даного виду інтерв'ю сприяли аналізу актуальних потреб батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах. Програма проведення глибинного інтерв'ю представлена у додатку М.

Після проведення цього дослідження, було здійснено аналіз, результати якого представлено нижче.

Результати відповіді на запитання «Хто проживає спільно з Вами та Вашою дитиною?» презентовано на рис. 2.1.

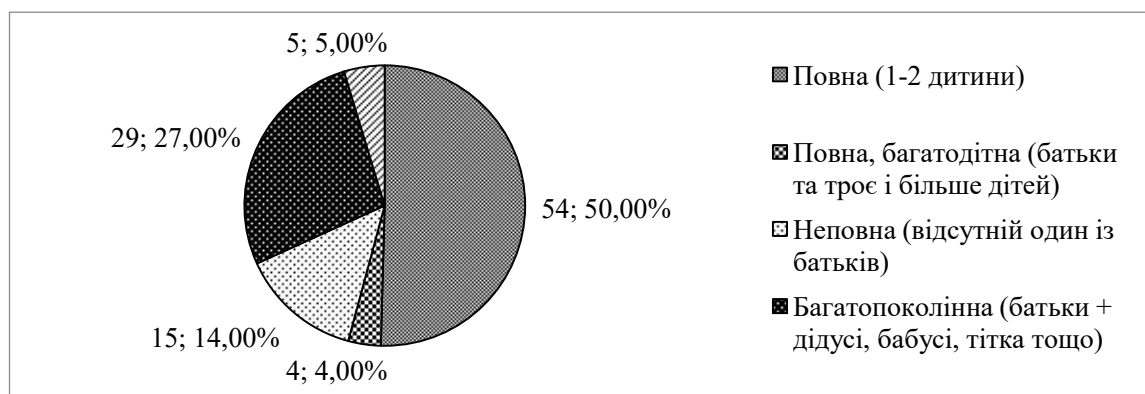

Рис. 2.1. Відповіді респондентів на запитання «Хто проживає спільно з Вами та Вашою дитиною?» (у %)

Джерело: складено автором самостійно

Звідси випливає, що більшість дітей виховуються в повних родинях (54 особи) та багатопоколінних (29 осіб), де є дідуся, бабусі, інші родичі. Незначну частку становлять неповні сім'ї (15 осіб з опитаних), де виховує дитину тільки мати. У контексті цього питання найменше виявилось сімей повних багатодітних (4 особи), де є батько, мати та 3-4 дітей. Визначено ще один тип

родин, а саме – багатопокілінні сім'ї, де з батьків дитини наявна тільки матір та її близькі родичі. Отже, більшість дітей виховуються в повних родин. А перед соціальним педагогом постає важливе завдання – сприяти збереженню та зміцненню шлюбних стосунків батьків.

Також ці результати є важливими для розуміння та інтерпретації відповідей респондентів на наступну серію питань. Перше з них: «Чи всі перераховані Вами дорослі беруть участь у догляді та вихованні Вашої дитини?» (рис. 2.2). У більшості сімей (77,00%) прослідковується активна участь усіх дорослих її членів у догляді та вихованні дитини з особливостями психофізичного розвитку. У ході інтерв'ю жінки, що виховують дитину без допомоги родичів зазначали: *«Мені не має на кого розраховувати», «Я втомилася від великого навантаження на мене, а відповідальність моя – дуже висока», «Моя самотність породжує ще більше проблем і турбот. Я потребую часто не просто фізичної допомоги, а хоча б можливості порадитися щодо певних аспектів у вихованні дитини».*

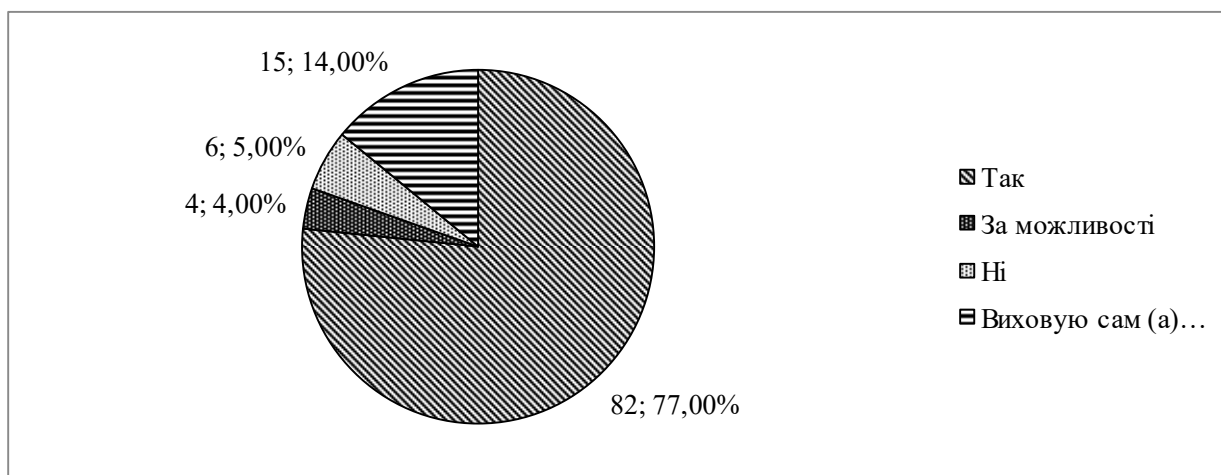

Рис. 2.2. Відповіді респондентів на запитання «Чи всі перераховані Вами дорослі беруть участь у догляді та вихованні Вашої дитини?» (у %)

Джерело: складено автором самостійно

Проаналізувавши відповіді батьків на питання «Які ролі в сім'ї Ви виконуєте, за виконання яких функцій відповідаєте?» (рис. 2.3), ми з'ясували, що основні ролі батьків щодо дитини полягають у навчанні та вихованні,

догляді (годуванні) та організації змістовного дозвілля, також залишилася частка мам, яким ніхто не допомагає, та всі ролі вони виконують самотужки.

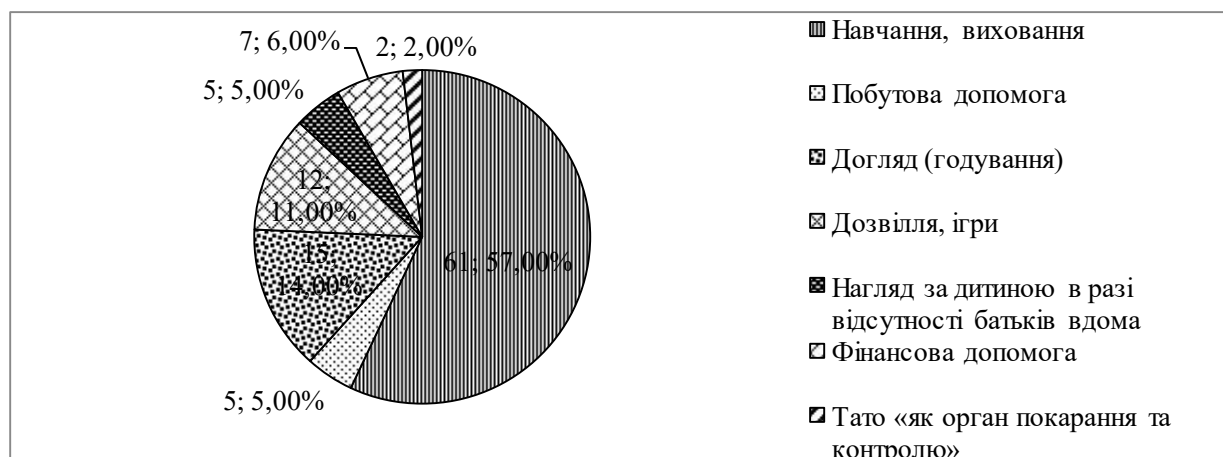

Рис. 2.3. Відповіді респондентів на питання «Які ролі Ви виконуєте?» (у %)

Джерело: складено автором самостійно

На запитання «Чи достатньо Вам допомоги членів сім'ї?» більшість респондентів (48,00%) вказали, що їм достатньо допомоги інших членів родини; частина (16,00%) зазначила, що «не завжди», та майже така ж частка (18,00%) осіб сказали «ні, не достатньо». Одна з сімей користується послугами няні, та 15 осіб (14,00%) з числа мам, які виховують дітей самі, тому допомоги не мають.

Отже, зважаючи на вищезазначені відповіді, у процесі подальшої розробки програми соціально-педагогічної підтримки батьків, варто врахувати ці дані, включивши до форми щодо побудови гармонійних сімейних стосунків, правильної взаємодії між батьками і дітьми, розподілу батьківських функцій, побудови системи цінностей тощо.

Наступним питанням ми намагалися з'ясувати потреби батьків щодо догляду і виховання. Результати представлено на рис. 2.4.

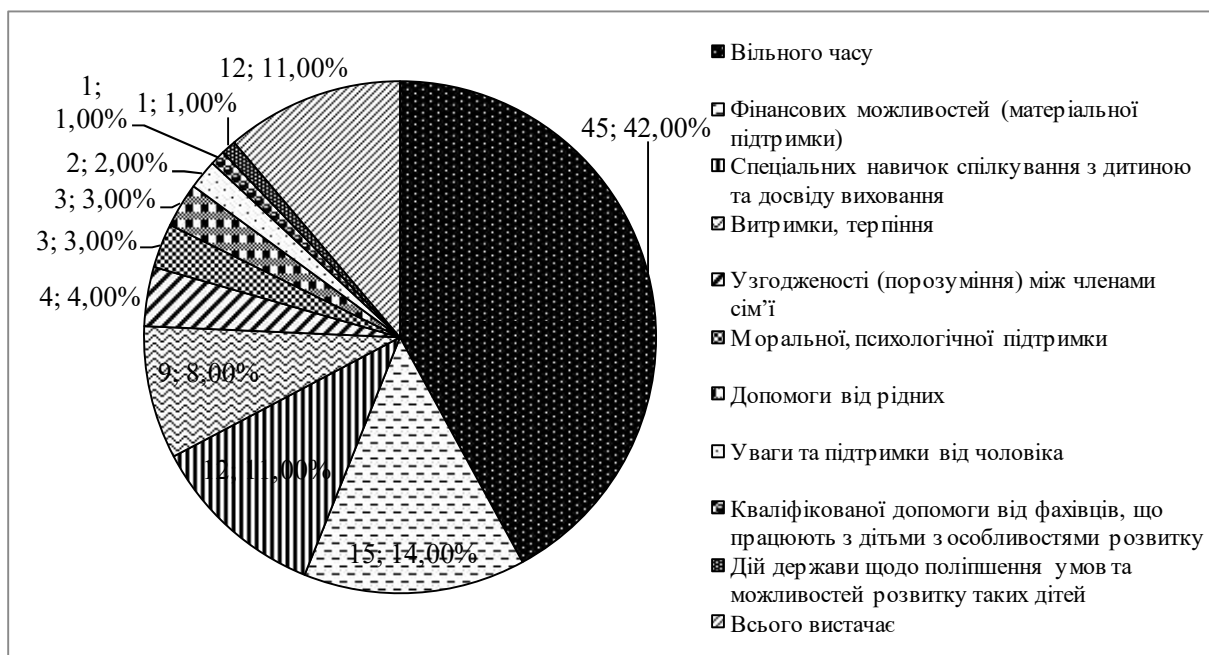

Рис. 2.4. Відповіді респондентів на питання «Чого Вам та перерахованим Вами дорослим бракує (не вистачає) у догляді та вихованні дитини?» (у %)

Джерело: складено автором самостійно

Отже, до основних потреб батьків, чого їм не вистачає у догляді та вихованні респонденти віднесли: вільний час (42,00%); фінансові можливості (матеріальної підтримки) (14,00%); спеціальні навички спілкування з дітьми та досвіду виховання (11,00%); витримки та терпіння (8,00%); узгодженості, порозуміння між членами сім'ї (4,00%); психологічної підтримки (3,00%). При цьому 11,00% зауважили, що ситуацією задоволені, їм усього вистачає. Ймовірно, це та ситуація, коли батьки з повних сімей, в яких існує чіткий розподіл батьківських функцій та ролей. Відтак, більшість потреб кожного члена родини задоволені, а труднощі, пов'язані з вихованням і навчанням дитини долаються разом.

Також нам важливо було з'ясувати, як зазвичай виглядають будні та вихідні дні батьків, чим вони займаються. Із відповідей на це запитання, з'ясувалося, що переважна більшість батьків у будні перебуває на роботі (65,00%), а діти – в дошкільному навчальному закладі; увечері – дорослі переважно займаються домашнім господарством (85,00%). Незначна кількість батьків (37,00%) має змогу забезпечити дітям психолого-педагогічні приватні

послуги фахівців. І тільки 23,00% респондентів висловились, що грають з дитиною вдома, читають казки, приділяють їй увагу; а 9,00% респондентів відвідують з дітьми гуртки та басейн. Отже, батькам бракує часу для проведення змістовного дозвілля з дітьми та знань у контексті цього.

Щодо видів діяльності у вихідні дні результати відповідей презентовано на рис. 2.5.

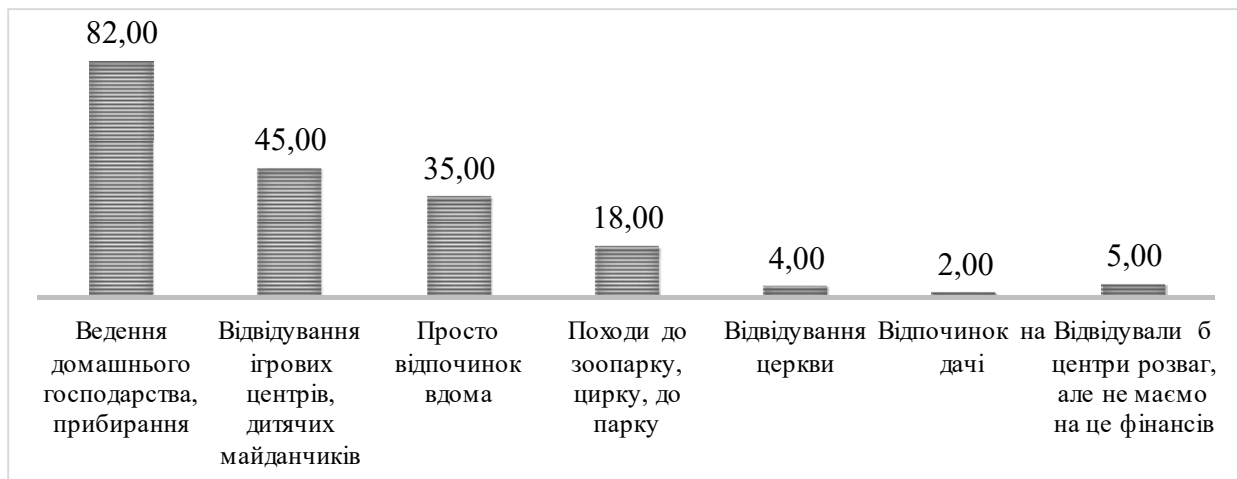

Рис. 2.5. Відповіді респондентів на питання «Як зазвичай виглядають Ваші вихідні дні? Що Ви робите в ці дні?» (у %)

Джерело: складено автором самостійно

Отже, у вихідні батьки займаються веденням домашнього господарства (82,00%), менше третини відвідують ігрові центри та майданчики (45,00%). Незначна частина батьків (18,00%) має можливість відвідувати заклади культури та парки. Знайшлися батьки, які зазначили основною причиною перебування вдома у вихідні відсутність грошей (5,00%). У контексті цього наводимо відповідь однієї з мам: «Будні – як у всіх, а у вихідні не вистачає місць, куди б можна було відвести таку дитину». Так, ситуація ізоляції родин спостерігається не тільки в освітній сфері, але й у дозвілєвій.

Наступним питанням нашого інтерв'ю було: «На що (чи на кого) у Вас не вистачає часу?» (рис. 2.6.).

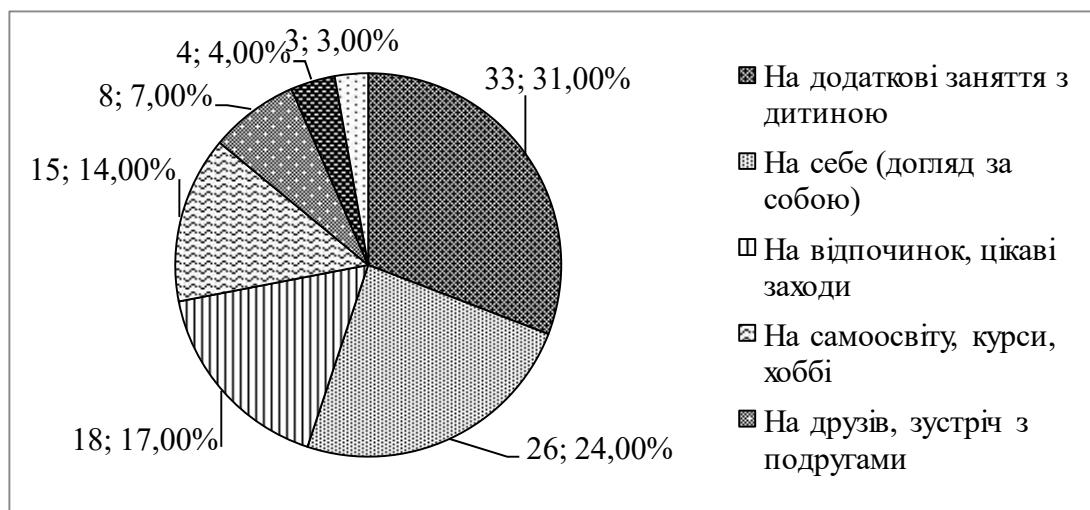

Рис. 2.6. Відповіді респондентів на питання «На що (чи на кого) у Вас не вистачає часу»(у %)

Джерело: складено автором самостійно

Передусім, батькам не вистачає часу на заняття з дітьми та відпочинок (31,00%) та догляд за собою (24,00%); на відпочинок та цікаві заходи (17,00%); на самоосвіту та хобі (14,00%). Основними причинами цього респонденти назвали зайнятість на роботі (35,00%) та «вся увага націлена на побут сім'ї» (28,00%): «Не вистачає часу для себе: манікюр, виставки... Я намагаюсь розчинятися в дітях, і не помічати того, що мені не вистачає» та «Не вистачає часу поспати...хотілось би поспати...». Отже, батьки перевантажені роботою, побутовими справами, що підвищує рівень незадоволеності їхніх потреб. Тому своєчасна кваліфікована підтримка є актуальною для них.

Одним із завдань нашого дослідження було з'ясувати проблеми, з якими стикаються батьки дітей з особливостями психофізичного розвитку у суспільстві (рис. 2.7).

На перше місце батьки виносять проблему взаємодії їхніх сімей із соціумом та нерозуміння іншими особливостей дитини (27,00%). Друге місце посіли матеріальні проблеми (17,00%), що й зрозуміло, оскільки навчання та реабілітація цих дітей потребує грошових затрат. Виокремлюють батьки також і відсутність кваліфікованих фахівців (9,00%); відсутність інформації про пільги та освітні заклади (8,00%).

Рис. 2.7. Відповіді респондентів на питання «З якими проблемами стикаються батьки, що виховують дітей з особливостями психофізичного розвитку у суспільстві?» (у %)

Джерело: складено автором самостійно

Як зазначила одна з мам: «Суспільство не адаптоване. Нашу дитину мають приймати у садочок біля дому, щоб час, який витрачається на дорогу до закладу – віддавати дитині». Зауважимо, що 13% батьків вказали, що наразі їхня сім'я проблем не має. Це можна пояснити тим, що ці батьки зазвичай досить обережні та емоційно закриті, і для встановлення взаємодії з ними фахівцю потрібен час.

У процесі інтерв'ю ми також досліджували, яку саме допомогу під час адаптації дітей до умов дошкільного навчального закладу надали батькам його фахівці. Таким чином встановлено, що батьки від фахівців дошкільних навчальних закладів у цій ситуації отримували такі види допомоги: частково психологічну (31,00% – у вигляді консультацій і порад); моральну підтримку (27,00% – фахівці позитивно налаштовані, із розумінням зустріли дитину та підтримали батьків); загального інформаційного характеру (більше як повідомлення) (22,00% – фахівці надали інформацію щодо режиму дошкільного навчального закладу, структури

навчальних занять тощо). Та були батьки (4%), які відверто зазначили, що ніякої допомоги не отримували: *«...період адаптації був важким для нас. Як мамі, мені було важко..., у мене була паніка...мені не вистачало зі сторони вихователів якоїсь інструкції, як себе поводити як мамі особливої дитини? Щоб дії мамі і педагога були узгоджені, і буде кращий результат...»*.

Також встановлено, що будь-яку інформацію щодо особливостей психофізичного розвитку дітей, їхнього виховання, подальшої освіти респонденти отримують від вихователя (41,00%; 54 особи), від вчителя-логопеда і вчителя-дефектолога (22,00%; 29 особи) та від практичного психолога (13,00%; 17 осіб).

Наступне питання ставилося респондентам (55 осіб) лише в тих ДНЗ, де був у штаті соціальний педагог. «Як саме, у ДНЗ, вам допомагає соціальний педагог? Які види допомоги надає батькам?» відповіді виявилися досить різними щодо розуміння змісту роботи соціального педагога: *«Не зіштовхувалася, але чула про такого спеціаліста...»* (48,00%); *«На жаль про такого не знаю...»* (26,00%); *«У нас такого фахівця не має»* (23,00%); *«Не розумію запитання»* (3,00%). Наведено деякі вислови батьків при цьому: *«...проводить індивідуальні консультації, тематичні лекції, тренінги, де батьки можуть між собою обговорити поточні проблеми»*; *«я його взагалі не бачила, але чула, що він існує, і навіть знайомий з моєю дитиною»*; *«дуже допомагає дитині адаптуватись в садочку (групі)»*; *«проводить розвиваючі ігри, дитина дуже любить соціального педагога»*; *«займається питаннями соціалізації дитини»*; *«консультує, проводить бесіди, ігри з дітьми»*; *«проводить анкетування, діагностику, індивідуальні заняття»*; *«такого фахівця в садочку не зустрічала, але зіштовхувалася із соціальним працівниками в соцзабезпеченні як малозабезпечена родина...»*.

Важливими виявилися відповіді респондентів щодо змісту діяльності практичного психолога з батьками у закладі, зокрема: *«З психологом я бачилась один раз на батьківських зборах. Чи працює психолог з моїми дітьми – я не знаю, зі мною вона не бачилась. Чи є у моїх дітей проблеми з психікою? Я не*

знаю...», «Не зверталися до психолога, оскільки маю негативний досвід роботи з психологом у поліклініці...», «Декілька разів психолог тестував мою дитину і допомагав зробити домашні завдання, оскільки я погано знаю українську мову...», «Вихователі самі в групі з усім справлялися, до психолога не ходили...», «До психолога, вважаю, не має потреби звертатися...», «Не зверталися до психолога, бо не бачу сенсу туди водити дитину, оскільки вона замкнеться, не буде говорити при ньому...». Перелічені відповіді, вважаємо, свідчать про недоліки інформаційної підтримки батьків у цьому дошкільному навчальному закладі та невміння фахівців налагоджувати партнерські стосунки з батьками.

Лише 17,00% батьків (18 осіб) частково мають уявлення про зміст роботи практичного психолога, як от: «Психолог має працювати як із дитиною, так і з батьками, давати поради як краще знайти підхід до неї..», «Психолог проводить розмови з батьками про психологічний стан дитини..», «Пояснює батькам, який розвиток у дитини та що потрібно робити, щоб вона розвивалася правильно..», «Вчить батьків розуміти свою дитину..». Насправді, за функціональними обов'язками, зміст роботи практичного психолога набагато ширше відповідно до класифікатора професій [85].

Наступний тематичний блок мав за мету з'ясувати, які питання щодо виховання дитини турбують батьків, якої допомоги потребують. На рис. 2.8. представлено відповіді.

Більшість батьків (44,00%) відповіли, що їх все влаштовує, частина (28,00%) – що «не знають». Імовірно, батьки не володіють інформацією щодо видів допомоги, які мають надаватися у закладі різними фахівцями. Отже, постає проблема інформаційної підтримки батьків. Батьки також зазначили, що невирішеними залишаються питання подальшої освіти їхніх дітей (6,00%), невеликої кількості спеціальних логопедичних і психологічних занять (7,00%), відсутності в закладах асистента (помічника) вихователя або супроводжуючого (4,00%); проблема відсутності взаємодії між батьками та фахівцями (4,00%).

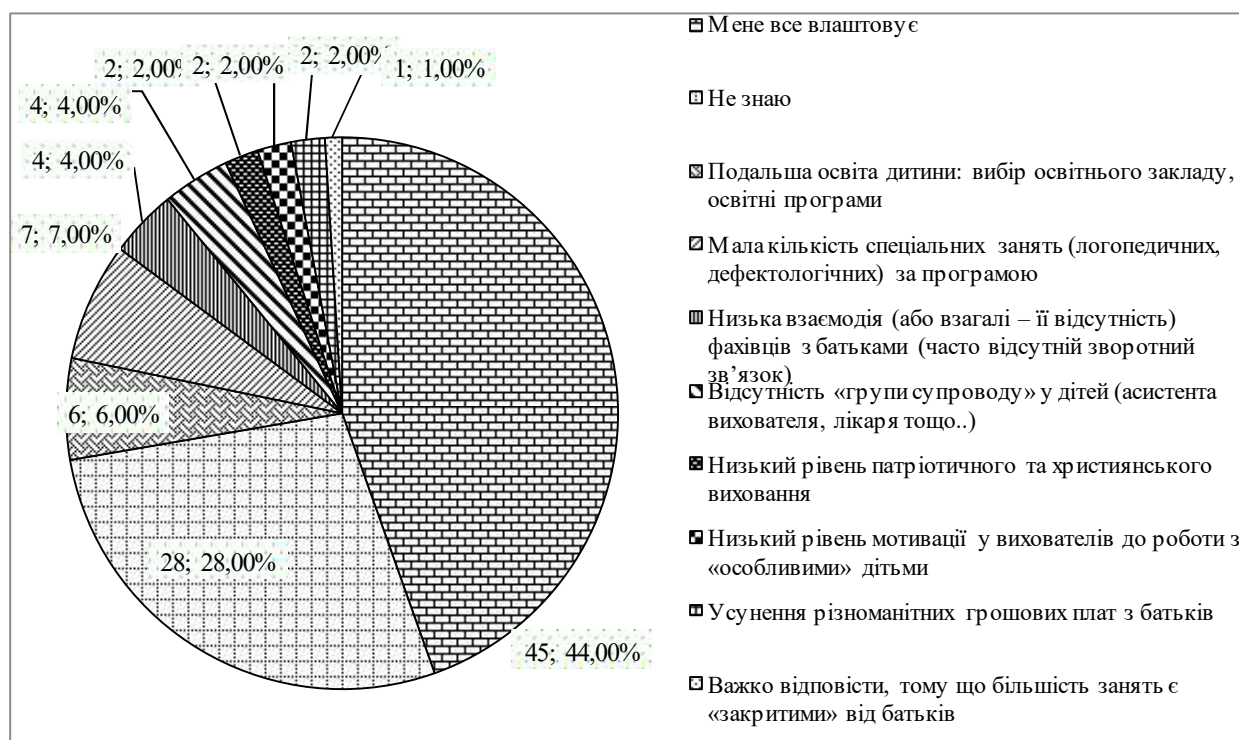

Рис. 2.8. Відповіді респондентів на питання «Які питання щодо виховання дитини Вас турбують та залишаються невирішеними для батьків в умовах закладу?» (у %)

Джерело: складено автором самостійно

Наведемо деякі з відповідей, що є інформативними для нас: «...більше просвітницької роботи з батьками, щоб останні бачили і приймали проблему дитини, а не перекладали її тільки на фахівців, очікували чуда...», «... батькам не вистачає інформації: де можна отримати консультацію спеціаліста щодо коригування поведінки дитини, де можна навчитися батькам поводитися правильно, де діти можуть отримати додаткову освіту чи розваги з урахуванням особливостей розвитку», «... організовувати бесіди з батьками, останні просто непоінформовані». Отже, така ситуація знову свідчить про надання інформаційної підтримки на неналежному рівні і браку роботи у форматі командної взаємодії.

Метою останнього запитання було виявлення основних нагальних проблем, з якими батьки зіштовхуються у процесі виховання дітей з особливостями розвитку взагалі (рис. 2.9).

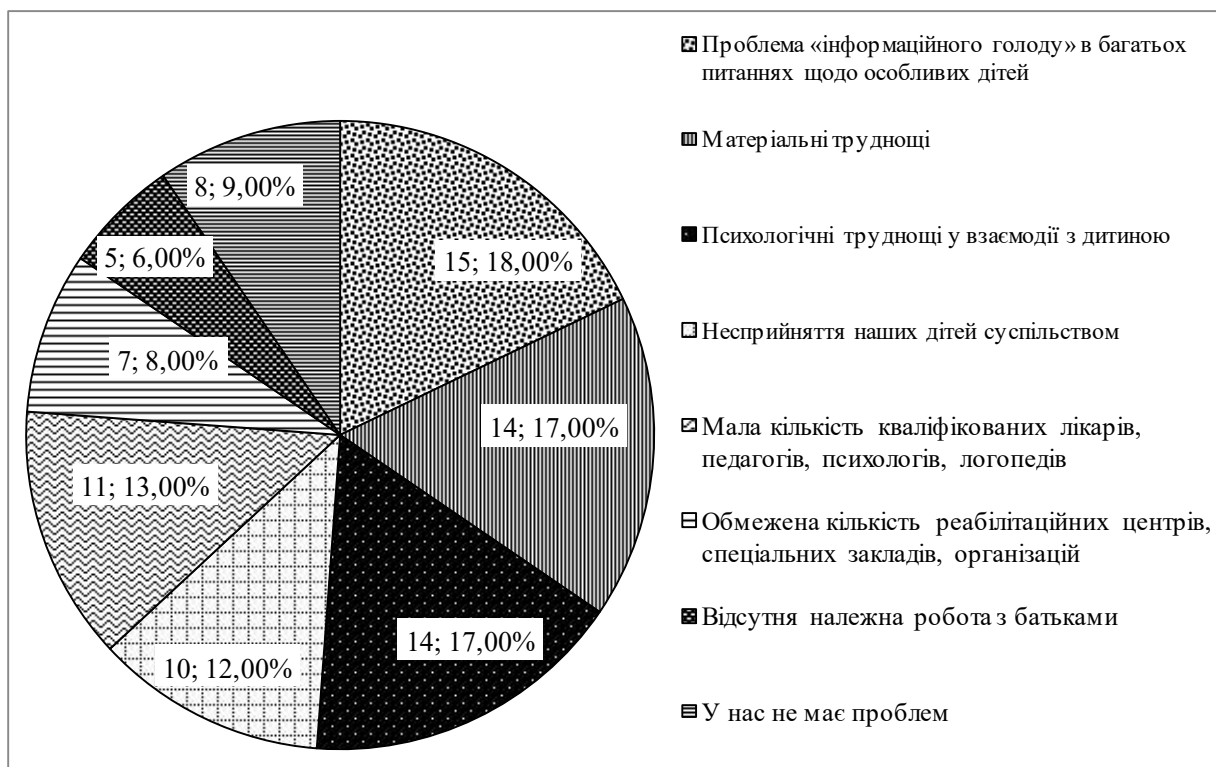

Рис. 2.9. Відповіді респондентів на питання «З якими проблемами у вихованні дітей з особливостями розвитку Ви зіштовхуєтесь?»

Джерело: складено автором самостійно

Так, до ключових проблем батьки віднесли наступні: матеріальні труднощі (17,00%), психологічні труднощі у взаємодії з дитиною (17,00%) та нестачу інформації з різних аспектів виховання і навчання дітей з особливостями розвитку (18,00%) «...Потребуємо більше інформаційної допомоги щодо наших прав і можливостей, також матеріальної, адже потрібно багато грошей, щоб підняти таких дітей!», «Матеріальної допомоги..., маємо обмежений вибір роботи..., як фінансувати послуги для дитини.... Не знаємо своїх прав, як ти соціально захищений, ніхто нічого не знає..., куди піти, і ти сам зі своєю проблемою»).

Окрім того, нагальними для батьків є несприйняття їхніх дітей оточуючими, негативне ставлення до них збоку здорових дітей та їхніх батьків (12,00%) («... ставлення до таких дітей має бути як до рівноправних членів суспільства. Такі діти повинні перебувати у колективі звичайних здорових дітей», «... дуже мало інформації надається суспільству, багато хто вішає

ярлики на такі родини»); відсутність консолідації між соціальними інституціями (16,00%). А 9,00% респондентів наголосили, що у них не має проблем (*«... маю питання на питання: які особливості розвитку! Моя дитина звичайна, немає в неї особливостей у розвитку, немає у нас проблем!»*).

Таким чином, узагальнюючи результати цього етапу експерименту, можемо зробити такі висновки:

1. Серед основних своїх потреб і проблем батьки дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах виокремлюють такі: нестачу інформації з різних аспектів виховання і навчання дітей; матеріальні труднощі; непорозуміння з батьками здорових дітей та із соціальним оточенням у цілому; необізнаність батьків щодо різних соціальних інституцій (реабілітаційних центрів, освітніх закладів), де такі сім'ї можуть отримати підтримку.

На підставі узагальнення отриманих результатів щодо потреб батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах визначаємо такі основні потреби: інформаційно-просвітницька (щодо різних аспектів виховання і навчання дітей з особливостями психофізичного розвитку, подальшої освіти, обізнаності у своїх правах та обов'язках, особливостей інтеграції в соціум), соціально-правова (щодо посередництва в отриманні різних видів соціальної допомоги; підвищення рівня обізнаності щодо соціального захисту дітей з особливостями психофізичного розвитку та їхніх батьків), психолого-педагогічна (щодо підвищення рівня педагогічної культури; налагодження позитивного психологічного мікроклімату в сім'ї; формування толерантного ставлення до дітей з особливостями психофізичного розвитку у батьків здорових дітей).

2. З'ясовано, що батьки здебільшого отримують консультаційну допомогу від практичного психолога у вигляді індивідуальних зустрічей; не мають чітких уявлень про зміст діяльності соціального педагога та його функціонал.

3. Шляхами надання підтримки батькам, на думку респондентів, мають бути такі: організація кваліфікованої педагогічної, психологічної та соціальної

підтримки батьків; посилення інформаційно-просвітницької роботи з актуальних для них питань; побудова тісної взаємодії між ними та фахівцями дошкільного навчального закладу; чіткий розподіл функціоналу між фахівцями; належна підготовка фахівців до здійснення такої роботи.

Отримані нами результати також кореспондуються з висновками С. Пальчевського про те, що у батьків із появою дитини з особливостями психофізичного розвитку з'являються психологічні проблеми, виникають певні етапи кризи в сім'ї, такі як: заперечення проблеми, депресії, пошуки шляхів виходу з кризи, визначення ситуації та звернення до фахівців, скорочення контактів із навколишнім світом, зосередження всієї уваги на дитині, надія на її одужання, повторний сильний стрес у випадку втрати надії, примирення із ситуацією, що склалася [160] та Л. Мардахасва про те, що причини виникнення основних проблем і потреб цих сімей проявляються в таких сферах: економічній (підвищені грошові витрати батьків); медичній (лікування та підтримка здоров'я дитини, її медико-психолого-соціальна адаптація); психологічній (напруженість стосунків між членами сім'ї, що викликана переживаннями за дитину, почуття провини за її хворобу); соціальній (неоднозначне ставлення соціального оточення до їхньої ситуації; бар'єрне соціальне середовище; знижена соціальна мобільність) [219].

Такі батьки практично не в змозі власними зусиллями забезпечити своїй дитині повноцінну освіту, культурний і соціальний розвиток, допомогти в соціальній адаптації та реабілітації. Вони потребують залучення фахівців для надання їм допомоги в задоволенні актуальних їхніх потреб.

У межах другого етапу констатувального експерименту було досліджено стан забезпечення соціально-педагогічної підтримки батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах. Нами була розроблена анкета для фахівців дошкільних навчальних закладів. Респондентами стали вихователі-методисти. Підставою для такого вибору стала посадова інструкція вихователя-методиста, яку адміністрація дошкільних закладів складає з огляду на положення Національного класифікатора України

«Класифікатор професій» ДК 003:2010 [93] та Довідника кваліфікаційних характеристик професій працівників [55], де основними завданнями цього фахівця є: здійснення методичного керівництва освітньою діяльністю педагогічного колективу дошкільного навчального закладу; забезпечення умов для ефективного педагогічного процесу, фізичного та психічного розвитку дітей; вивчення, узагальнення та поширення перспективного педагогічного досвіду серед колег; планування освітнього процесу та аналіз його ефективності.

Розроблена анкета містить 8 закритих питань як альтернативних (де відповідь «так» або «ні»), так і вибіркових (що мають декілька варіантів відповіді). Анкету подано у додатку Н.

Анкетування здійснювалося за допомогою Google-форми (анкетування через Інтернет), до якого долучилося 35 вихователів-методистів 35-ти дошкільних навчальних закладів. Задля об'єктивності отримуваних відповідей та з метою конфіденційності, вихователі-методисти не зазначали номери своїх дошкільних навчальних закладів. Респонденти вказували лише регіон / область їхнього закладу, серед яких: Київська обл., м. Київ, м. Львів, м. Харків, Миколаївська обл., м. Суми. Проаналізуємо отримані результати.

Встановлено, що серед 35 дошкільних навчальних закладів соціальний педагог є у штаті 9-ти установ (25,70%); у 12-ти (34,30%) – така посада є, але функції соціального педагога виконує інший фахівець; та 14 (40,00%) дошкільних навчальних заклади соціального педагога не мають.

На наступне запитання «Чи здійснюється у Вашому ДНЗ соціально-педагогічна підтримка батьків?» варіант «так» обрало 24 вихователя-методиста (68,60%), варіант «ні» – 11 осіб (31,40%). Отже, така ситуація може сигналізувати про наявність певних причин щодо відсутності в цих закладах соціально-педагогічної підтримки батьків як особливого виду діяльності соціального педагога. Серед таких причин, вважаємо, можна розглядати відсутність та невідповідність фахівців до такої роботи, низький рівень

їхньої поінформованості у питаннях підтримки, відсутність налагодженої взаємодії педагогів із батьками тощо.

Тому в наступних питаннях брали участь тільки 24 особи із загальної кількості респондентів. Ми аналізували, хто з фахівців їхніх дошкільних навчальних закладів здійснює соціально-педагогічну підтримку батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку. Респонденти могли обрати декілька варіантів, які розподілилися таким чином: соціальний педагог – 9 осіб (37,50%), практичний психолог – 22 особи (91,60%), вчитель-логопед – 4 особи (16,60%), вчитель-дефектолог – 0 осіб (0,00%), вихователь-методист – 15 осіб (62,50%), вихователь – 21 особа (87,50%).

Отже, найбільша кількість респондентів обрали варіант «практичний психолог», що дає підстави припустити необізнаність щодо змісту поняття «соціально-педагогічна підтримка батьків» та її «злиття» з психологічною підтримкою. Соціально-педагогічна підтримка, як свідчать результати, у більшості випадків здійснюється в рамках діяльності практичного психолога та вихователя, а отже по суті вона є психолого-педагогічною і позбавлена своєї «соціальності».

У 15-ти дошкільних навчальних закладах цю підтримку надають вихователі-методисти, хоча, як показав вищезазначений аналіз нормативно-правових актів, функція соціально-педагогічної підтримки не входить до посадової інструкції вихователя-методиста.

Тому наступним питанням анкети стало «Які форми роботи застосовуються зазначеними Вами фахівцями ДНЗ у процесі соціально-педагогічної підтримки батьків?». Аналізуючи результати, спостерігаємо тенденцію до найбільш усталених і поширених у дошкільних навчальних закладах форм роботи з батьками. Так, респонденти обрали індивідуальне консультування (22 особи; 91,60%) та виступи на батьківських зборах (24 особи; 100,00%). Значно менше використовуються фахівцями такі форми роботи як семінари (16 осіб; 66,66%), тематичні тижні (13 осіб; 54,20%), майстер-класи (9 осіб; 37,50%). Варіанти «відеопрезентації», «онлайн (skype) консультування» та «клуби батьківської підтримки «Батьки – батькам»

жоден методист не обрав. Хоча, в сучасних умовах трансформації освіти, саме такі форми є серед тих, які набувають розвитку та ефективні у застосуванні.

Під час аналізу з'ясовано, що в жодному з 24-х дошкільних навчальних закладів зазначені респондентами фахівці не здійснюють оцінку потреб батьків дітей із особливостями психофізичного розвитку при плануванні заходів із соціально-педагогічної підтримки. Відповідно, на наступне питання, коли саме вони здійснюють оцінку потреб відповіді не отримано.

У контексті предмету нашого дослідження важливо з'ясувати, чи є в дошкільних навчальних закладах наших респондентів розроблений механізм (алгоритм тощо) надання соціально-педагогічної підтримки батькам дітей із особливостями психофізичного розвитку. Відповіді розподілилися наступним чином: «так» – 7 осіб (29,20%), «у процесі розробки» – 0 осіб (0,00%), «ні» – 17 осіб (70,80%).

З огляду на ці та попередні відповіді, можемо припустити, що має місце нерозуміння фахівцями особливостей соціально-педагогічної підтримки батьків як виду діяльності, про що вже зазначали вище, а також не розмежування функціонально-рольових репертуарів практичного психолога та соціального педагога.

Останнім питанням анкети було «Чи є у Вашому закладі інструкції з взаємодії фахівців у процесі надання соціально-педагогічної підтримки батькам дітей з особливостями психофізичного розвитку?». Отримано такі відповіді: «так» – 0 осіб (0,00%); «у процесі розробки» – 0 осіб (0,00%); «ні» – 24 особи (100,00%). Отже, налагодження та відпрацювання системи взаємодії фахівців, а, отже, командної роботи у процесі соціально-педагогічної підтримки батьків у всіх дошкільних навчальних закладах, що брали участь в опитуванні, перебуває в стадії нерозв'язаного питання.

Узагальнюючи результати цього пілотного анкетування, можемо зробити такі висновки:

– у більшості дошкільних навчальних закладів посада соціального педагога відсутня (40,00%), або ж його функції виконують інші фахівці (34,30%);

– соціально-педагогічну підтримку батьків, як вважають респонденти, надають 68,60% їхніх дошкільних навчальних закладів, а основними фахівцями, які її здійснюють, є практичні психологи (91,60%) та вихователі (68,60%);

– серед пріоритетних форм роботи з батьками в процесі соціально-педагогічної підтримки батьків є індивідуальне консультування (91,60%) та виступи на батьківських зборах (100,00%);

– при плануванні заходів із соціально-педагогічної підтримки фахівцями не здійснюється оцінка потреб батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку. При цьому 29,20% опитаних вихователів-методистів зазначили, що їхні дошкільні навчальні заклади мають розроблений механізм (алгоритм тощо) надання соціально-педагогічної підтримки батькам дітей з особливостями психофізичного розвитку, а 70,80% осіб вказали, що не мають;

– результати анкетування засвідчили, що в цих дошкільних навчальних закладах не існує інструкції з взаємодії фахівців у процесі надання соціально-педагогічної підтримки батькам дітей з особливостями психофізичного розвитку.

2.2. Рівні розвитку виховного потенціалу батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку

Метою другого етапу констатувального експерименту стала розробка критеріїв і показників розвитку виховного потенціалу батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку та виявлення рівнів розвитку виховного потенціалу батьків.

Завдання другого етапу:

1. Розглянути поняття «виховний потенціал», визначити поняття «розвиток виховного потенціалу батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільному навчальному закладі», обґрунтувати критерії, охарактеризувати показники розвитку виховного потенціалу батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах.

2. Розробити діагностичний інструментарій оцінювання рівнів розвитку виховного потенціалу батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах.

3. Визначити рівні розвитку виховного потенціалу батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах.

Передусім, розглянемо зміст поняття «виховний потенціал». Науковець О. Землянська досліджує потенціал як джерела, можливості, засоби, запаси, які можуть бути використані для вирішення якого-небудь завдання, досягнення певної мети; можливості певної особи, суспільства, держави в певній галузі. Дослідниця фокусує увагу на виховному потенціалі сім'ї, що є колом чинників і умов, які сприяють всебічному розвитку дітей, що включає сімейне мікросередовище, спосіб життя родини та її можливості у сфері духовно-практичної діяльності [76].

У своїй статті щодо спільної діяльності батьків і дітей як основи виховного потенціалу родини Т. Демиденко [49] наголошує, що виховний потенціал є внутрішнім ресурсом сім'ї як педагогічної системи. Водночас важливо розмежовувати його складові та чинники, які підсилюють або послаблюють виховні можливості родини як цілісної педагогічної системи. Дослідниця вважає, що потенціал (від лат. *potentia* – сила) – це наявні засоби, які можуть бути мобілізовані, використані для досягнення мети, вирішення певного завдання. Як внутрішній ресурс педагогічної системи родини виховний потенціал включає такі компоненти: виховна діяльність батьків; виховне середовище родини, яке створюється способом її життєдіяльності; різні види діяльності родини, до якої залучаються діти.

Безпосередній зв'язок між рівнем виховного потенціалу батьків і змістом виховання дитини в родині відслідковує дослідниця М. Чернишова [265]. Науковець розглядає виховний потенціал як фундамент сімейного виховання та основний чинник, який визначає якість і можливості сімейного виховання в кожній конкретній сім'ї. Виховний потенціал сім'ї, за визначенням М. Чернишової, є ступенем розвитку її можливостей у формуванні особистості,

що реалізується через усі сторони її діяльності та функції. Від того, наскільки високим є виховний потенціал, залежить загальна можливість реалізувати зміст виховного процесу у сім'ї та виконати всі поставлені перед нею завдання [265].

Дослідники А. Рацул та А. Турчак, досліджуючи виховний потенціал сім'ї [242], зазначають, що з поняттям сім'ї співвідносять як її потенціал загалом, так і економічний, культурний, моральний, креативний, репродуктивний і виховний потенціал. Виховний потенціал сім'ї вони визначають як ступінь розвитку можливостей сім'ї у формуванні особистості, що обумовлений суспільними відносинами та соціальним середовищем.

У контексті нашої наукової праці ми досліджуємо розвиток виховного потенціалу батьків зазначеної категорії дітей.

За визначенням А. Кузьмінського, розвитком є специфічний процес зміни, результатом якого виступає виникнення якісного нового; це поступальний процес сходження від нижчого до вищого, від простого до складного [116].

Науковець І. Зайченко вважає, що розвиток – це процес і результат кількісних і якісних змін в організмі людини. Він пов'язаний з постійними, неперервними змінами, переходами з одного стану в інший, від простого до складного, від нижчого до вищого. В розвитку людини, на думку дослідника, виявляється дія універсальних філософських законів взаємопереходу кількісних змін у якісні і навпаки, заперечення заперечення, єдності і боротьби протилежностей [72].

Поділяє такий науковий погляд і дослідник С. Самигін, на думку якого розвитком є об'єктивний процес внутрішньої послідовної кількісної та якісної зміни фізичних та духовних сил людини [227, с. 10].

Аналіз літератури засвідчив, що науковці фокусують свою увагу на дослідженні кола питань щодо виховного потенціалу сім'ї загалом, не виділяючи окремо батьків як учасників виховного процесу.

Опрацьована джерельна база дозволяє визначити поняття *«розвиток виховного потенціалу батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільному навчальному закладі»* як це комплекс заходів, що здійснюється міждисциплінарною командою фахівців дошкільного навчального закладу та

спрямований на підвищення рівня знань, формування мотивації, умінь та навичок батьків задля забезпечення ними потреб дитини з особливостями психофізичного розвитку та якісного виконання батьківських функцій.

Узагальнюючи матеріал попередніх підрозділів, дослідивши зміст і види потреб батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку, поняття «виховний потенціал батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку», на підставі результатів констатувального експерименту ми визначили *когнітивний, мотиваційний та практично-діяльнісний критерії розвитку виховного потенціалу* цих батьків.

Когнітивний критерій – це знання батьків щодо особливостей психофізичного розвитку та соціалізації дітей, методів та інструментів ефективного виховання та навчання, специфіки їхньої інтеграції в освітній процес, змісту соціально-педагогічної підтримки батьків та функціонально-рольового репертуару фахівців в умовах дошкільного навчального закладу. *Показниками когнітивного критерію* розвитку виховного потенціалу визначено знання батьків щодо: особливостей психофізичного розвитку дитини та специфіки виду порушення; потреб своєї дитини, методів їх оцінки; прав дитини з особливостями психофізичного розвитку та гарантій з боку держави щодо їх забезпечення; знання методів та інструментів ефективного виховання та розвитку дитини з особливостями психофізичного розвитку; функціонально-рольового репертуару фахівців дошкільного навчального закладу; інтеграції та інклюзії дітей з особливостями психофізичного розвитку, їх видів та шляхів; форм соціально-педагогічної підтримки батьків та фахівців, що її надають.

Мотиваційний критерій – це ставлення батьків до змін задля ефективного розвитку дитини, активність їхнього включення до вирішення нагальних питань та задоволення її потреб, бажання до вдосконалення себе як батька, виконання своїх батьківських функцій. *Показниками мотиваційного критерію* визначаємо зокрема: ставлення до розширення соціальних контактів дитини поза дошкільним навчальним закладом; ставлення до взаємодії з фахівцями дошкільного навчального закладу з метою ефективного розвитку дитини; ставлення до

отримання знань, вдосконалення навичок щодо різних аспектів розвитку та соціального виховання дитини; ставлення до об'єднання та взаємодії з іншими батьками в інтересах своїх дітей.

Практично-діяльнісний критерій – уміння та навички батьків (до комунікації, соціальної взаємодії, проведення розвивальних занять, мобілізації ресурсів), що необхідні їм задля сприяння ефективній соціалізації дітей та задоволення потреб сім'ї загалом. Характеризується такими *показниками*: уміння взаємодіяти з фахівцями та іншими батьками дошкільного навчального закладу; уміння проводити розвивальні заняття з дитиною з особливостями психофізичного розвитку в домашніх умовах; володіння навичками захисту прав дитини з особливостями психофізичного розвитку; побудова спілкування з іншими членами сім'ї та їх залучення до виховання дитини; володіння навичками пошуку ресурсів для мобілізації та підтримки свого психоемоційного стану. Характеристику визначених критеріїв і показників розвитку виховного потенціалу представлено у додатку П.

Цільовою групою для реалізації *другого етапу констатувального експерименту* стали батьки дітей з особливостям психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах, які були попередньо задіяні у дослідженні щодо оцінки їхніх потреб. Загальна кількість учасників склала 140 батьків, з них 82 жінки та 58 чоловіків. Детальну інформацію надано у табл. 2.3.

Таблиця 2.3

Розподіл батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку по дошкільних навчальних закладах (констатувальний експеримент)

№ п/п	Назва дошкільного навчального закладу (ДНЗ)	Кількість батьків
1.	Дошкільний навчальний заклад № 280 м. Київ (комбінований зі спеціальними групами для дітей з затримкою психічного розвитку).	20
2.	Дошкільний навчальний заклад (ясла-садок) комбінованого типу № 4 «Теремок» Кіровоградської міської ради»	30
3.	Полтавський дошкільний навчальний заклад (ясла-садок) компенсуючого типу № 78 «Пізнайко»	20
4.	Дошкільний навчальний заклад № 590 м. Києва (спеціальний	20

	компенсуючого типу для дітей з порушеннями опорно-рухового апарату)	
5.	Комунальний дошкільний навчальний заклад «Центр розвитку дитини «Я+сім'я» м. Києва (групи короткотривалого перебування дітей)	10
6.	Дошкільний навчальний заклад № 611 м. Києва (спеціальний компенсуючого типу для дітей з порушеннями мови)	30
7.	Дошкільний навчальний заклад № 662 м. Києва (ясла-садок загального розвитку; інклюзивні групи для дітей з синдромом Дауна)	10
	Всього:	140

Джерело: складено автором самостійно

На підставі опрацювання даних експерименту за визначеними критеріями й показниками, а, отже, залежно від ступеню проявів у батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах знань, умінь, навичок, мотивації, певного ставлення та емоцій, нами виділено такі чотири *рівні* розвитку виховного потенціалу: *початковий, ситуативний, середній та оптимальний*. Кожному рівню відповідає певна кількість балів. Матеріал подано у табл.2.4.

Для визначення рівнів розвитку виховного потенціалу батьків було розроблено авторський діагностичний інструментарій та проведено другий етап констатувального експерименту впродовж 2015-2016 рр.

Таблиця 2.4

**Шкала оцінювання стану розвитку виховного потенціалу батьків
дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних
навчальних закладах**

Рівень	Зміст	%
Початковий рівень	Характеризується браком знань про специфіку видів порушення розвитку, про особливості розвитку і виховання дітей з особливостями психофізичного розвитку, потреби дітей та методів їхньої оцінки; брак знань про права дітей з особливостями психофізичного розвитку та гарантії держави щодо їхнього забезпечення, мотивації щодо взаємодії з фахівцями дошкільного навчального закладу та нерозуміння їхнього функціонально-рольового репертуару. Характерні: не сформованість навичок взаємодії з дитиною та фахівцями її дошкільного навчального закладу; нестача адвокаційних умінь відстоювання прав своєї дитини в соціальних інституціях; незнання специфіки проведення розвивальних занять із дитиною в домашніх умовах; брак розуміння	0-25

	процесів інтеграції та інклюзії; нестача знань про ресурси соціальних та освітніх інституцій; нерозуміння та незацікавленість батьків отримувати нові знання.	
Ситуативний рівень	Характеризується нечіткістю знань щодо особливостей психофізичного розвитку своєї дитини, нерозумінням специфіки видів порушень розвитку; частковим розумінням потреб дитини, але без усвідомлення їхнього значення у вихованні та навчанні. Властиве нечітке уявлення про функції та зміст роботи фахівців дошкільного навчального закладу; характерні суперечності між знаннями про методи та прийоми оцінки потреб і браком практичних навичок у цьому; батькам властива часткова обізнаність щодо прав своєї дитини та посереднє володіння навичками адвокаційної діяльності, безініціативність щодо їхнього вдосконалення. Батьки мають навички виховання дитини з особливостями психофізичного розвитку та методами проведення розвивальних занять із нею тільки за умов спеціалізованої допомоги фахівців. Характерні певні уявлення про інтеграційні процеси у суспільстві таких дітей, але властиве свідоме обмеження включення дитини до них; несформованість стійкої мотивації до взаємодії з фахівцями дошкільного навчального закладу, суперечності між бажанням вчитися та нерозумінням значення цього.	25-50
Середній рівень	Виявляється в наявності знань про види порушень розвитку дітей, організацію розвивальних і навчальних занять із ними. Усвідомлення значущості взаємодії з командою фахівців дошкільного навчального закладу та часткове розуміння їхнього функціонально-рольового репертуару стосовно батьків. Зацікавленість в отриманні нових знань щодо захисту прав своїх дітей, у формуванні адвокаційних навичок у цьому, в інтеграції дитини в освітні соціальні інституції. Однак, недостатня сформованість виховного потенціалу батьків та брак комплексної соціально-педагогічної підтримки в дошкільних навчальних закладах не дають змоги до кінця зрозуміти різні аспекти виховання, інтеграції та соціалізації дітей, оволодіти практичними навичками здійснення оцінки потреб дитини із застосуванням дієвих прийомів і методів.	50-75
Оптимальний рівень	Характеризується високою вмотивованістю до взаємодії зі своєю дитиною та фахівцями дошкільного навчального закладу; розвиненою системою знань щодо різних аспектів розвитку, виховання та навчання дітей з особливостями психофізичного розвитку, прийомів і методів оцінки потреб дітей та їхнє врахування у процесі соціалізації; розуміння функцій і змістовно-технологічного забезпечення роботи фахівців дошкільного навчального закладу. У батьків сформовані практичні адвокаційні навички, уміння відстоювати та лобювати права дитини, взаємодіяти з різними соціальними та освітніми інституціями. Усвідомлене бажання інтегрувати свою дитину у соціум та бачення шляхів здійснення цього; усвідомлена відповідальність за своє самовдосконалення, саморозвиток, бажання до навчання задля успішної соціалізації та соціальної інтеграції власної дитини.	75-100

Джерело: складено автором самостійно

Авторський діагностичний інструментарій розроблено до кожного із критеріїв розвитку виховного потенціалу батьків та містить: тестові завдання «Мої знання» (Додаток Р), анкету «Моє ставлення» (Додаток С), бланк самооцінки «Мої уміння та навички» (Додаток Т) та впродовж 2015-2016 рр. проведено другий етап констатувального експерименту.

Для визначення рівнів розвитку показників *когнітивного критерію* нами було розроблено тестові завдання для батьків «Мої знання» (Додаток К), метою яких була перевірка знань батьків щодо визначення та розуміння таких аспектів: порушення психофізичного розвитку дітей, їхні види та особливості; потреби дитини та методи їхньої оцінки; знання нормативно-законодавчих документів щодо прав, інтеграції й освіти дітей з особливостями психофізичного розвитку; методи, прийоми й інструменти ефективного виховання та розвитку дітей; функціонально-рольовий апарат і форми роботи фахівців дошкільних навчальних закладів із батьками; види інклюзивної освіти та шляхи інтеграції дітей з особливостями психофізичного розвитку. Тест містив 24 запитання, які ми умовно об'єднали у сім тематичних блоків.

Так, питання першого блоку (питання 1, 2; 2.1–2.7) мали за мету з'ясувати знання батьків щодо особливостей психофізичного розвитку дітей, видів порушень та їхню специфіку.

Другий блок (питання 3,4) був спрямований на з'ясування розуміння батьків щодо поняття оцінки потреб та її методи.

Третій блок (питання 5–8) стосувався знань батьків про нормативно-правове забезпечення дітей цієї категорії та їхніх батьків. Адже знання правового поля допоможе батькам у вирішенні багатьох питань соціалізації дітей та інтеграції сім'ї в цілому.

Четвертий блок (питання 9,10) склали питання щодо обізнаності батьків у методах та інструментах виховання дітей з особливостями психофізичного розвитку.

П'ятий блок (питання 11–14) був спрямований на перевірку знань батьків щодо функцій та основних ролей фахівців дошкільного навчального закладу.

Шостий блок (питання 15–16) стосувався знань та уявлень батьків про провідні форми роботи з батьками, які використовують практичний психолог та соціальний педагог у дошкільному навчальному закладі.

Сьомий блок тестів (питання 17–22) спрямований на виявлення знань батьків щодо понять інтеграції, інклюзивної освіти, їхніх видів та шляхів.

Зазначимо, що респонденти мали можливість обрати одну правильну відповідь. У табл. 2.5. подано шкалу розподілу кількості правильних відповідей відносно рівнів розвитку когнітивного критерію.

Таблиця 2.5

**Шкала розподілу правильних відповідей
до рівнів розвитку когнітивного критерію**

Кількість правильних відповідей	Рівень розвитку показників виховного потенціалу
Від 1 до 6	початковий
Від 6 до 12	ситуативний
Від 12 до 18	середній
Від 18 до 24	оптимальний

Джерело: складено автором самостійно

Отже, проаналізуємо отримані результати.

Так, до шести правильних відповідей надало 40,00% батьків. Встановлено, що батьки не зовсім розуміють, що таке особливості психофізичного розвитку дитини. Батькам було важко визначити основні характеристики того чи того порушення розвитку власної дитини, відповідно до її виду порушення. Спостерігається також плутанина і у видах порушень психофізичного розвитку дитини. Отже, розуміти батькам ті чи ті прояви поведінки та особливості розвитку своєї дитини досить складно, а відтак, ускладнене бачення ними перспектив щодо подальшої соціалізації та інтеграції власних дітей.

Нами отримано від шести до дванадцяти правильних відповідей у 31,43% батьків. З'ясовано, що другий блок питань щодо потреб дитини та методів їхньої оцінки викликав у батьків певні труднощі.

Так, на питання щодо методів оцінки потреб власної дитини жодної правильної відповіді. Ймовірно, оскільки вони не проходили спеціальне навчання, батькам незрозумілими є метод глибинного інтерв'ю та оцінка потреб фахівцями. Одними зі складних для батьків виявилися питання третього блоку тестового завдання, зокрема їхнє знання нормативно-правової бази, яка охоплює дітей з особливостями психофізичного розвитку та їхніх батьків. Батькам невідомі основні нормативні акти, серед яких Закон, що визначає інклюзивне навчання дітей з особливостями психофізичного розвитку та Закон, який регулює забезпечення цієї категорії людей технічними засобами реабілітації.

Від дванадцяти до вісімнадцяти правильних відповідей зафіксовано у 18,57% батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах.

Респонденти виявилися не досить обізнаними щодо методів та інструментів виховання дитини з особливостями психофізичного розвитку; функціонально-рольового апарату фахівців дошкільного навчального закладу та розмежування професійних ролей між соціальним педагогом та практичним психологом; незнання основних завдань цих фахівців. Відповідно, спостерігаємо нерозуміння батьками до кого можна звернутися за допомогою з тих чи тих питань.

Лише 10,00% батьків дали від вісімнадцяти до двадцяти чотирьох правильних відповідей на питання. Виявлено низький рівень знань щодо форм роботи з батьками в умовах дошкільного навчального закладу як практичного психолога, так і соціального педагога.

Так, з'ясовано, що питання сьомого блоку були найважчими для наших респондентів, зокрема: поняття інтеграції, інклюзивної освіти, видів та шляхів їхнього впровадження. Отже, така ситуація фокусує увагу на необхідності проведення роз'яснювальної роботи та навчання з означених питань.

Оскільки для батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку постає проблема вибору освітнього закладу, можливостей та шляхів включення

дитини в навчальні заклади, для них є актуальним розуміння ситуації для планування подальшої соціалізації дитини.

У табл. 2.6. представлено узагальнений масив даних щодо рівнів розвитку виховного потенціалу батьків за когнітивним критерієм у кожному з дошкільних навчальних закладів, що стали нашими експериментальними майданчиками.

Таблиця 2.6

Рівні розвитку виховного потенціалу батьків дошкільних навчальних закладів за когнітивним критерієм (констатувальний етап)

ДНЗ	Рівні розвитку виховного потенціалу			
	Початковий	Ситуативний	Середній	Оптимальний
	Кількість відповідей / %	Кількість відповідей / %	Кількість відповідей / %	Кількість відповідей / %
№ 280	4 / 20,00	6 / 30,00	7 / 35,00	3 / 15,00
№ 4	18 / 60,00	5 / 16,67	5 / 16,67	2 / 6,66
№ 590	8 / 40,00	8 / 40,00	2 / 10,00	2 / 10,00
№ 78	7 / 35,00	9 / 45,00	3 / 15,00	1 / 5,00
«Я+сім'я»	4 / 40,00	3 / 30,00	2 / 20,00	1 / 10,00
611	12 / 40,00	9 / 30,00	6 / 20,00	3 / 10,00
662	3 / 30,00	4 / 40,00	1 / 10,00	2 / 20,00

Джерело: складено автором самостійно

Узагальнені отримані результати представлено у табл. 2.7. відповідно до рівнів розвитку виховного потенціалу за когнітивним критерієм.

Таблиця 2.7

Узагальнені дані рівнів розвитку виховного потенціалу батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах за когнітивним критерієм (у %)

Правильні відповіді	Отримані результати (%)	Рівень розвитку показників виховного потенціалу
Від 1 до 6	40,00	початковий
Від 6 до 12	31,43	ситуативний
Від 12 до 18	18,57	середній
Від 18 до 24	10,00	оптимальний

Джерело: складено автором самостійно

Рівні розвитку виховного потенціалу батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах за когнітивним критерієм представлено на рис. 2.10.

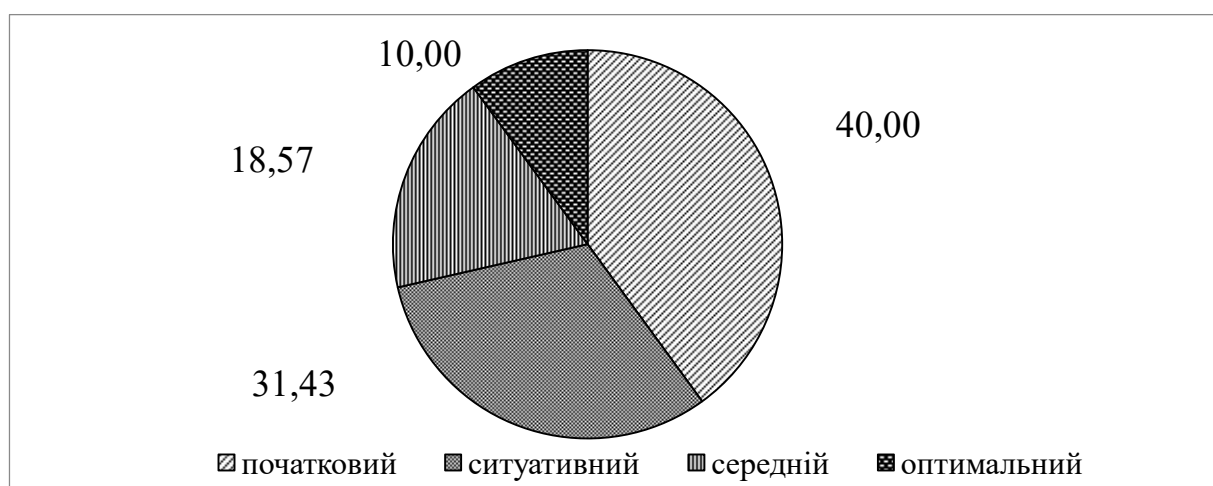

Рис. 2.10. Рівні розвитку виховного потенціалу батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах за когнітивним критерієм (у %)

Джерело: складено автором самостійно

Для аналізу стану рівня розвитку *мотиваційного критерію* виховного потенціалу батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах нами було розроблено анкету «Моє ставлення», яка містила питання, на кожне з яких потрібно було надати одну відповідь (Додаток С).

Питання ми скомпонували в блоки, які відповідали визначеним показникам мотиваційного критерію, як от: ставлення до розширення соціальних контактів дитини поза дошкільним навчальним закладом; ставлення до взаємодії з фахівцями дошкільного навчального закладу з метою ефективного розвитку дитини; ставлення до отримання знань, вдосконалення навичок щодо різних аспектів розвитку та соціального виховання дитини; ставлення до об'єднання та взаємодії з іншими батьками в інтересах своїх дітей.

Метою анкетування стало з'ясування ставлення батьків до різних аспектів життя власної дитини з особливостями психофізичного розвитку та визначення їхньої мотивації до означеного.

Отже, за підсумками підрахунків результатів відповідей респондентів по всіх визначених нами експериментальних майданчиках представлено у табл. 2.8.

Таблиця 2.8

Розподіл результатів рівнів розвитку мотиваційного критерію виховного потенціалу батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах

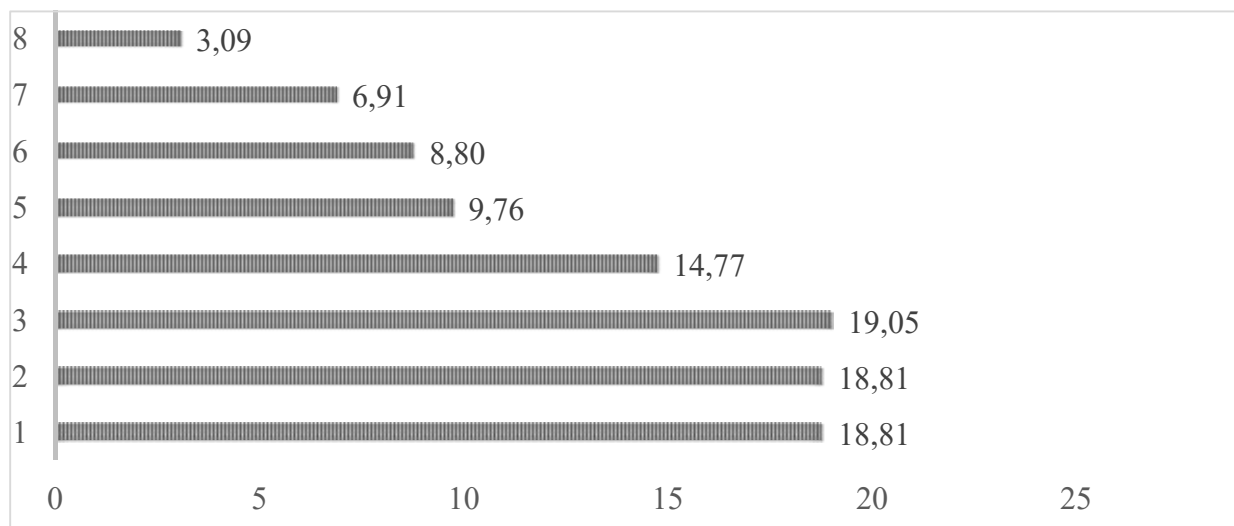
№ питання	Варіант відповіді	ДНЗ № 280 (n=20) осіб / %	ДНЗ № 4 (n=30) осіб / %	ДНЗ № 78 (n=20) осіб / %	ДНЗ № 590 (n=20) осіб / %	ДНЗ «Я+сім'я» (n=10) осіб / %	ДНЗ № 611 (n=30) осіб / %	ДНЗ № 662 (n=10) осіб / %
1.	а	4 / 20,00	6 / 20,00	3 / 15,00	4 / 20,00	2 / 20,00	5 / 16,67	2 / 20,00
	б	4 / 20,00	6 / 20,00	5 / 25,00	4 / 20,00	2 / 20,00	5 / 16,67	1 / 10,00
	в	3 / 15,00	7 / 23,33	3 / 15,00	2 / 10,00	2 / 20,00	9 / 30,00	2 / 20,00
	г	2 / 10,00	5 / 16,67	3 / 15,00	3 / 15,00	1 / 10,00	5 / 16,67	2 / 20,00
	д	2 / 10,00	2 / 6,67	2 / 10,00	3 / 15,00	1 / 10,00	2 / 6,67	1 / 10,00
	е	3 / 15,00	1 / 3,33	2 / 10,00	2 / 10,00	1 / 10,00	1 / 3,33	1 / 10,00
	є	1 / 5,00	2 / 6,67	1 / 5,00	1 / 5,00	1 / 10,00	2 / 6,66	1 / 10,00
	ж	1 / 5,00	1 / 3,33	1 / 5,00	1 / 5,00	0 / 0,00	1 / 3,33	0 / 0,00
2.	а	5 / 25,00	7 / 23,33	5 / 25,00	4 / 20,00	3 / 30,00	9 / 30,00	3 / 30,00
	б	3 / 15,00	5 / 16,69	4 / 20,00	6 / 30,00	2 / 20,00	5 / 16,67	1 / 10,00

	в	4 / 20,00	7 / 23,33	3 / 15,00	3 / 15,00	2 / 20,00	4 / 13,33	3 / 30,00
	г	2 / 10,00	7 / 23,33	2 / 10,00	1 / 5,00	1 / 10,00	6 / 20,00	1 / 10,00
	д	2 / 10,00	1 / 3,33	2 / 10,00	2 / 10,00	1 / 10,00	2 / 6,67	1 / 10,00
	е	3 / 15,00	1 / 3,33	2 / 10,00	2 / 10,00	1 / 10,00	1 / 3,33	1 / 10,00
	є	0 / 00,00	1 / 3,33	1 / 5,00	1 / 5,00	0 / 0,00	2 / 6,67	0 / 00,00
	ж	1 / 5,00	1 / 3,33	1 / 5,00	1 / 5,00	0 / 0,00	1 / 3,33	0 / 00,00
3.	а	5 / 25,00	8 / 26,66	5 / 25,00	4 / 20,00	2 / 20,00	9 / 30,00	2 / 20,00
	б	4 / 20,00	7 / 23,34	3 / 15,00	5 / 25,00	3 / 30,00	5 / 16,67	3 / 30,00
	в	3 / 15,00	7 / 23,34	4 / 20,00	3 / 15,00	2 / 20,00	6 / 20,00	2 / 20,00
	г	2 / 10,00	4 / 13,34	4 / 20,00	3 / 15,00	1 / 10,00	5 / 16,67	1 / 10,00
	д	2 / 10,00	1 / 3,33	1 / 5,00	2 / 10,00	1 / 10,00	2 / 6,67	1 / 10,00
	е	2 / 10,00	1 / 3,33	1 / 5,00	1 / 5,00	1 / 10,00	1 / 3,33	1 / 10,00
	є	1 / 5,00	1 / 3,33	1 / 5,00	1 / 5,00	0 / 0,00	1 / 3,33	0 / 0,00
	ж	1 / 5,00	1 / 3,33	1 / 5,00	1 / 5,00	0 / 0,00	1 / 3,33	0 / 0,00
4.	а	5 / 25,00	7 / 23,33	4 / 20,00	4 / 20,00	3 / 30,00	8 / 26,67	3 / 30,00
	б	4 / 20,00	7 / 23,33	5 / 25,00	3 / 15,00	2 / 20,00	6 / 20,00	2 / 20,00
	в	4 / 20,00	7 / 23,33	4 / 20,00	6 / 30,00	2 / 20,00	4 / 13,33	2 / 20,00
	г	2 / 10,00	5 / 16,69	3 / 15,00	2 / 10,00	1 / 10,00	6 / 20,00	1 / 10,00
	д	1 / 5,00	1 / 3,33	1 / 5,00	2 / 10,00	1 / 10,00	2 / 6,67	0 / 00,00
	е	2 / 10,00	1 / 3,33	1 / 5,00	1 / 5,00	1 / 10,00	2 / 6,67	1 / 10,00
	є	1 / 5,00	1 / 3,33	1 / 5,00	1 / 5,00	0 / 0,00	1 / 3,33	0 / 00,00
	ж	1 / 5,00	1 / 3,33	1 / 5,00	1 / 5,00	0 / 0,00	1 / 3,33	1 / 10,00

Джерело: складено автором самостійно

Із зазначеного масиву даних методом визначення середнього арифметичного (сума всіх значень поділена на кількість учасників) зводимо показники (у відсотках) щодо відповідей на кожний запропонований варіант відповіді.

Проаналізуємо отримані дані відповідно до показників мотиваційного критерію. Передусім, було з'ясовано ставлення батьків до розширення соціальних контактів їхньої дитини поза дошкільним навчальним закладом (рис. 2.11.).

1	– нам вистачає спілкування в садочку, обмежуюсь відвідуванням дошкільного навчального закладу
2	– розумію значення соціальних контактів, мирюсь з тим, як є
3	– вважаю, що контакти дитини з соціальним оточенням поза дошкільним закладом не є важливими для її розвитку
4	– вважаю, розширити соціальні контакти власної дитини потрібно тоді, коли виникає потреба
5	– розумію значення розширення соціальних контактів дитини та маю певні страхи щодо цього
6	– в цілому позитивне, але залишаються певні побоювання щодо прийняття дитини здоровими однолітками
7	– позитивне та усвідомлене розуміння важливості соціальних контактів, бажання активного включення у соціум
8	– позитивне, вважаю, вкрай важливими для дитини є як соціальні контакти в межах дошкільної установи, так і поза нею

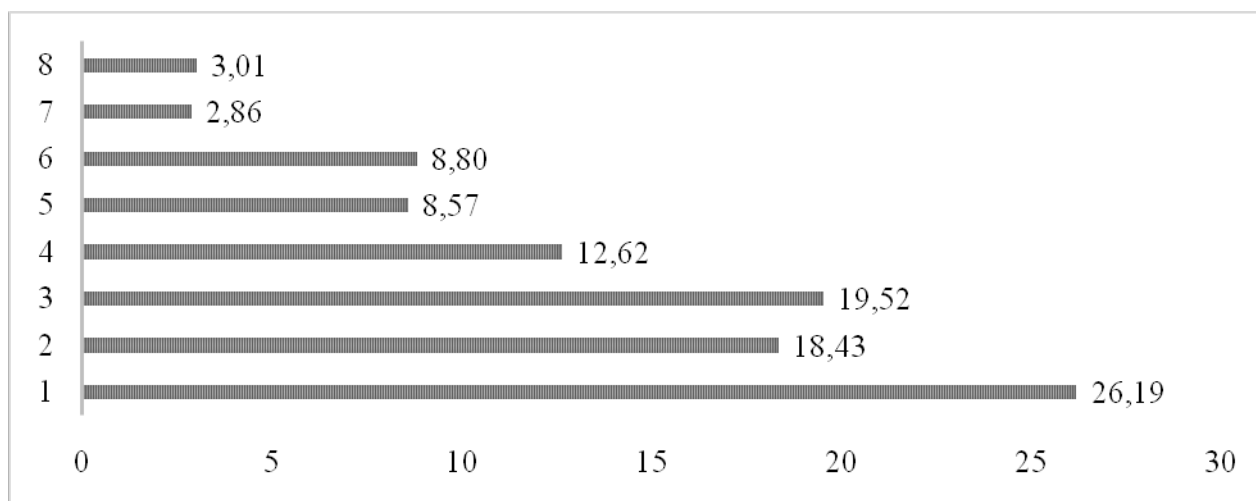
Рис. 2.11. Відповіді батьків на запитання «Ваше ставлення до розширення соціальних контактів власної дитини поза дошкільним навчальним закладом?» (у %)

Джерело: складено автором самостійно

Отримані дані свідчать, що 14,77 % батьків вважають, що контакти потрібно розширювати в разі виникнення такої потреби, а 19,05% впевнені, що соціальні контакти не є визначальними в розвитку дитини. Водночас, 18,81% осіб розуміють значення контактів, але миряться з тим як є. Така ситуація підтверджує характерну для цих сімей соціальну ізолюваність, а часто – небажання взаємодіяти з оточенням з огляду на різні причини, включно з тими, що ускладнені видом порушення розвитку дитини. Окрім того, 9,76% наголосили, що розуміють значення соціальних контактів, та мають певні

побоювання щодо цього. Лише 6,91% (пит. 7) та 3,09% (пит.8) вважають соціальні контакти важливими для їхніх дітей та батьки налаштовані до активного включення в соціум. Отже, постає потреба технології роботи з батьками щодо формування у них мотивації до пошуку шляхів інтеграції в різні соціальні інституції задля розширення можливостей повноцінного соціального виховання дітей з особливостями психофізичного розвитку.

Здійснений аналіз наступного питання дав змогу визначити ставлення батьків до взаємодії з фахівцями їхніх дошкільних навчальних закладів з метою ефективного розвитку дитини (рис. 2.12.), адже, як засвідчили результати оцінки потреб батьків, співпраця з фахівцями ДНЗ для багатьох є актуальною.

1 - не бачу в цьому потреби   2 - негативне, дратує наполегливість фахівців взаємодіяти   3 - нейтральне, я не заперечую, якщо в цьому буде потреба   4 - більше негативне, ніж позитивне, оскільки сумніваюсь щодо її необхідності   5 - більше позитивне, ніж негативне, час від часу бачу в ній потребу   6 - більше позитивне, ніж негативне, маю певні побоювання, чи зможу взаємодіяти   7 - позитивне, хочу постійно взаємодіяти з ними   8 - позитивне, я за активну взаємодію, що є важливим у спільній роботі

Рис. 2.12. Відповіді батьків на запитання «Ваше ставлення до взаємодії з фахівцями закладу з метою ефективного розвитку Вашої дитини?» (у %)

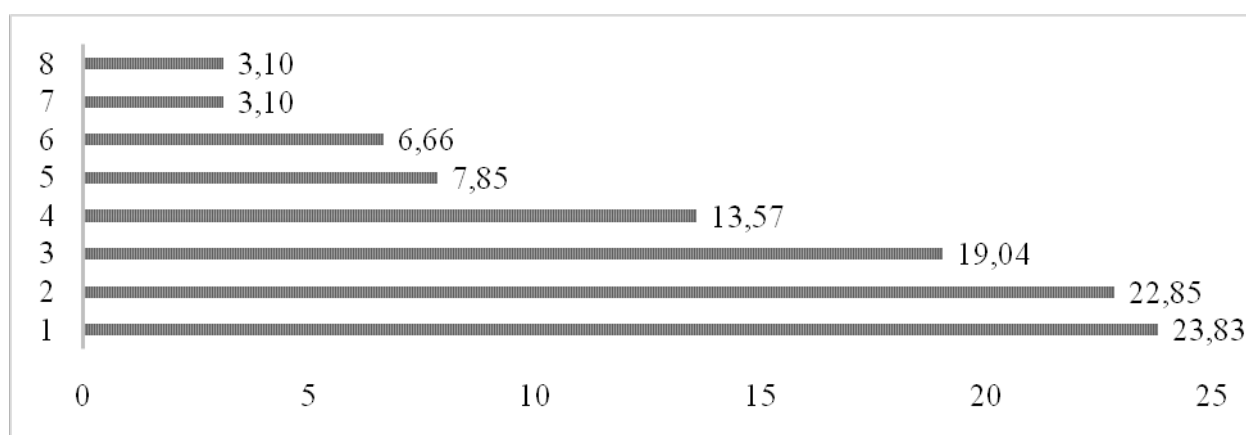
Джерело: складено автором самостійно

Аналізуючи дані, констатуємо, що тільки 2,86% батьків позитивно налаштовані та хочуть постійно взаємодіяти з фахівцями їхнього закладу; ще 3,01% осіб вважають активну взаємодію важливою в спільній роботі педагогів і сімей. Результати засвідчили також, що 8,57% батьків мають позитивне

ставлення до ситуації та періодично бачать потребу в такій взаємодії; 8,80% респондентів визначили своє ставлення як «більш позитивне, ніж негативне», проте мають побоювання, чи здатні до взаємодії. Серед відповідей 18,43% батьків, яких взаємодія як процес дратує їх, 26,19% респондентів взагалі не бачать в ній потребу. Отже, проблема встановлення взаємодії з фахівцями наразі є актуальною, батьки не вмотивовані до спільної роботи.

Під час дослідження нам було важливо з'ясувати бажання батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку отримувати нові знання, вдосконалювати навички у сфері розвитку й соціального виховання їхніх дітей.

Аналіз результатів відповідей батьків представлено на рис. 2.13.

- 1 - вважаю, що моїх знань досить, немає потреби в навчанні
- 2 - не хочу навчатися, оскільки виховання дитини є обов'язком педагогів
- 3 - більше негативне, ніж позитивне, оскільки незрозумілий зміст такого навчання
- 4 - іноді таке бажання з'являється, сумніваюсь у його необхідності
- 5 - хочу отримувати нові знання, та сумніваюсь, чи це допоможе моїй дитині
- 6 - позитивне, але є сумніви, де знайти час та ресурси для цього
- 7 - хочу навчатися та вдосконалюватися, готовий знайти ресурси для цього
- 8 - прагну до навчання та формування навичок, зацікавлений в отриманні нової інформації

Рис. 2.13. Відповіді батьків на запитання «Ваше ставлення до отримання знань, вдосконалення навичок щодо різних аспектів розвитку та соціального виховання Вашої дитини?» (у %)

Джерело: складено автором самостійно

У процесі дослідження встановлено, що 23,83% батьків впевнені, що мають знання та не потребують отримання нових; 22,85% наголошують, що виховання дитини є завданням педагогів. Така ситуація загострює нашу увагу, оскільки, як показала попередня оцінка потреб батьків, вони мають труднощі і

проблеми, у вирішенні яких потребують нових знань та допомоги фахівців. Тому формування мотивації до оволодіння знаннями та навичками, їхнє вдосконалення постає одним із завдань соціально-педагогічної підтримки, яку здійснює соціальний педагог та інші фахівці дошкільного навчального закладу. Визначено також, що батьки негативно ставляться до запропонованого (19,04%) через те, що їм незрозумілий зміст такого навчання, а 13,57% респондентів, водночас, сумніваються в його доцільності. Окрім того, 7,85% батьків разом із бажанням навчатися, мають сумніви, чи це допоможе їхнім дітям. Лише 3,10% батьків заради навчання готові віднайти ресурси, та 3,10% прагнуть вчитися та зацікавлені в активному отриманні нової інформації. Отже, експериментальні дані дають підстави стверджувати, що переважна більшість батьків не зацікавлені в отриманні нових знань, не мають бажання оволодівати відповідними навичками, або ж сумніваються в їхній доцільності та важливості.

Вкрай важливими виявилися відповіді батьків на останнє запитання щодо їхнього ставлення до об'єднання та взаємодії з іншими батьками в інтересах своїх дітей (рис. 2.14.).

Рис. 2.14. Відповіді батьків на запитання «Який стан та емоції у Вас виникають, коли інші батьки пропонують об'єднатися та взаємодіяти в інтересах своїх дітей з особливостями психофізичного розвитку у соціумі?» (у %)

Джерело: складено автором самостійно

У більшості (25,00%) з респондентів це питання викликало незадоволення та обурення, а в 13,09% батьків – занепокоєння та вагання. Серед опитаних знайшлися ті, у яких пропозиція об'єднатися з іншими батьками в інтересах своїх дітей у соціумі породжує як оптимізм, так і розгубленість (7,14%) і хвилювання (5,71%) одночасно. Відчуття оптимізму обрали 4,52%, а стан перемоги зазначили лише 4,52%. Очевидно, що за такої ситуації, вкрай необхідна роз'яснювальна робота, можливо, презентація батькам вітчизняного чи зарубіжного досвіду взаємодії таких родин, ролі батьківської громади у вирішенні актуальних потреб і труднощів батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах.

Таким чином, постає необхідність у підготовці батьків до їхнього активного залучення у вищезначені сфери життя, у наданні їм комплексної соціально-педагогічної підтримки в умовах дошкільного навчального закладу.

Нижче, у табл. 2.9. представлено узагальнені результати рівнів розвитку виховного потенціалу батьків за мотиваційним критерієм.

Таблиця 2.9

Рівні розвитку виховного потенціалу батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах за мотиваційним критерієм

Рівень розвитку виховного потенціалу	ДНЗ № 280 (n=20)	ДНЗ № 4 (n=30)	ДНЗ № 78 (n=20)	ДНЗ № 590 (n=20)	ДНЗ Я+сім'я (n=10)	ДНЗ № 611 (n=30)	ДНЗ № 662 (n=10)
	К-ть відповідей / %	К-ть відповідей / %	К-ть відповідей / %	К-ть відповідей / %	К-ть відповідей / %	К-ть відповідей / %	К-ть відповідей / %
початковий	34 / 42,50	53 / 44,17	34 / 42,50	34 / 42,50	19 / 47,50	52 / 43,34	17 / 42,50
ситуативний	22 / 27,50	49 / 40,83	26 / 32,50	23 / 28,75	12 / 30,00	45 / 37,50	14 / 35,00
середній	17 / 21,25	9 / 7,50	12 / 15,00	15 / 18,75	8 / 20,00	13 / 10,83	7 / 17,50
оптимальний	7 / 8,75	9 / 7,50	8 / 10,00	8 / 10,00	1 / 2,50	10 / 8,33	2 / 5,00

Джерело: складено автором самостійно

Узагальнюючи дані таблиці, отримуємо таке: початковий рівень розвитку виховного потенціалу за мотиваційним критерієм мають 43,39% батьків;

ситуативний – 34,11% батьків; середній – 14,46% батьків та оптимальний – 8,04% батьків. Діаграму з результатами подано на рис. 2.15.

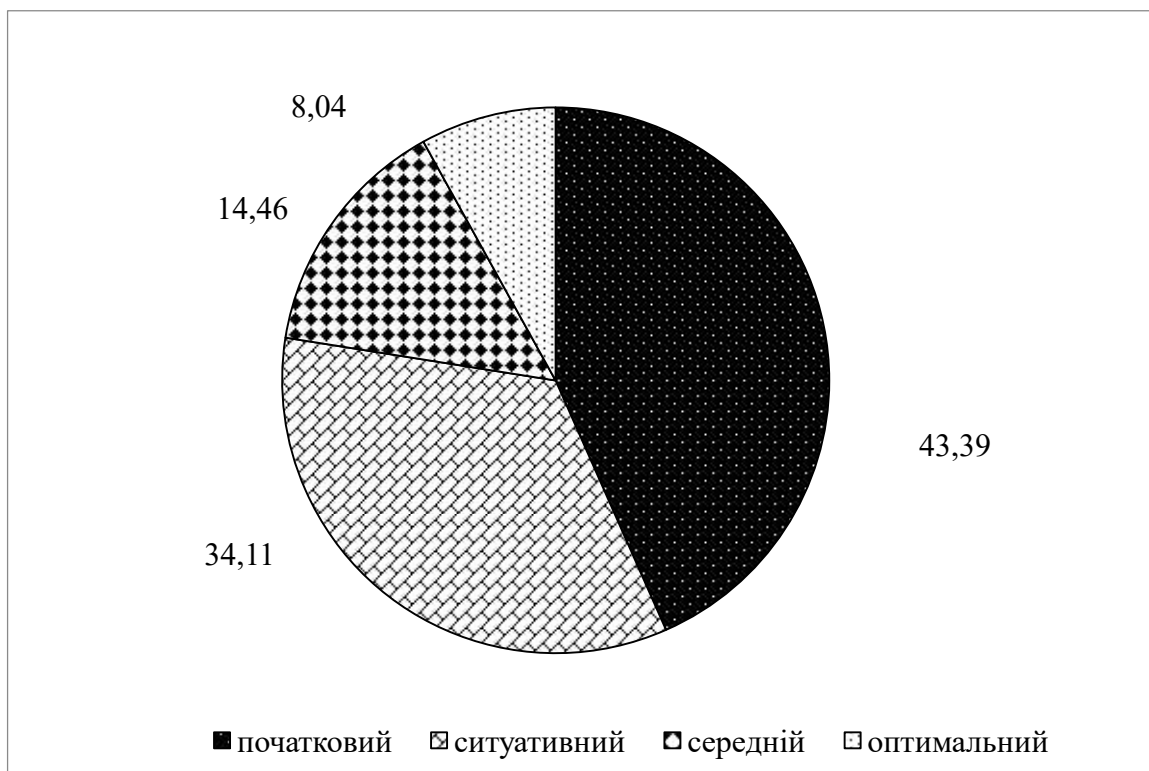

Рис. 2.15. Рівні розвитку виховного потенціалу батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах за мотиваційним критерієм (у %)

Джерело: складено автором самостійно

Отже, результати демонструють переважно початковий рівень розвитку виховного потенціалу батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах за мотиваційним критерієм.

Визначення рівнів розвитку виховного потенціалу батьків досліджуваної категорії за *практично-діяльним критерієм* здійснювалося на основі бланку самооцінки «Мої уміння та навички». Батькам пропонувалося оцінити рівень володіння кожним із 50-ти запропонованих умінь та навичок за 4-х бальною шкалою: «ні», «швидше ні, ніж так», «швидше так, ніж ні», «так» (Додаток Л). Нами було виділено ті вміння та навички, які з'ясовано під час попереднього теоретичного осмислення джерельної бази у контексті досліджуваного питання, враховуючи потреби цих батьків, що були визначені на першому етапі

констатувального експерименту. Ми враховували наступність між когнітивним, мотиваційним критеріями та практично-діяльнісним – наявність теоретичних знань і мотивації, які трансформуються у відповідні уміння та навички батьків.

Отже, в межах практично-діяльнісного критерію нами було виділено такі показники: уміння взаємодіяти з фахівцями та іншими батьками дошкільного навчального закладу; уміння проводити розвивальні заняття з дитиною з особливостями психофізичного розвитку в домашніх умовах; володіння навичками захисту прав дитини з особливостями психофізичного розвитку; побудова спілкування з іншими членами сім'ї та їх залучення до виховання дитини; володіння навичками пошуку ресурсів для мобілізації та підтримки свого психоемоційного стану.

У результаті аналізу відповідей батьків встановлено, що 29,28% респондентів не володіють навичками ефективного спілкування з фахівцями та іншими батьками дошкільного закладу, їм важко проявляти ініціативу до взаємодії та підтримувати спілкування з іншими батьками. Варіант «швидше ні, ніж так» щодо вміння знаходити компроміс, долати психологічні бар'єри у спілкуванні з іншими обрали 47,86% батьків. Відчувають труднощі у спілкуванні та комунікації як із фахівцями, так і з батьками інших дітей 14,29% респондентів (варіант «швидше так, аніж ні»). Лише 8,57% батьків володіють навичками у контексті цього показника.

У межах оцінювання батьками навичок за другим показником практично-діяльнісного критерію з'ясовано таке: 41,43% батьків не мають навичок проведення розвивальних і навчальних занять із дітьми вдома, не вміють застосовувати певні методики в цьому, не володіють прийомами виховання і навчання своєї дитини, не вміють планувати та визначати цілі й завдання занять. Переважна частина батьків (31,43%) оцінила свої навички як «скоріше ні, ніж так». Отже, як і попередні, ці результати свідчать про нагальну потребу формування та відпрацювання в батьків цих навичок і умінь, які сприятимуть повноцінній соціалізації їхніх дітей. Незначна кількість батьків (17,86%) вважають, що певною мірою володіють окресленими навичками (варіант

«імовірніше так, ніж ні»), використовують інтернет-ресурси для проведення занять, вміють налаштуватися на робочий процес із дитиною. Вважають, що мають попередньо визначені вміння та навички лише 9,28% респондентів.

За наступним показником практично-діяльнісного критерію, який стосується навичок захисту прав дитини з особливостями психофізичного розвитку, отримано такі результати, зокрема: у 30,71% батьків відсутні адвокаційні навички, вони не вміють лобіювати права своєї дитини, обґрунтовувати та відстоювати її інтереси; 50,00% батьків вважають, що зазначені навички швидше не сформовані, ніж так. Серед респондентів виявилися ті, які частково (11,43%) опанували окреслені вміння та навички, можуть знаходити конструктивні рішення в адвокаційній діяльності як батьки. Позитивну відповідь (варіант «так») на наявність запропонованих бланком самооцінювання навичок і вмінь надало лише 7,86% батьків, які також підтвердили, що мають досвід захисту інтересів своєї дитини в різних соціальних інституціях.

За показником володіння навичками побудови ефективного спілкування з іншими членами сім'ї та їхнього залучення до виховання дитини за результатами дещо краща ситуація. Так, 25,71% батьків зазначили, що не мають навичок у контексті цього; виявили свої міркування, що не впевнені у їхній наявності 46,43% респондентів. Певна частина опитаних (16,43%) батьків обрали відповідь «імовірніше так, ніж ні». Переважно це вміння ефективно будувати спілкування з іншими членами сім'ї, долати комунікативні бар'єри у взаємодії, знаходити логічні підтвердження своїм словам, залучати інших членів до виховання дитини. Лише 11,43% батьків підтвердили, що мають навички, запропоновані в бланку самооцінювання.

За п'ятим показником практично-діяльнісного критерію розвитку виховного потенціалу батьків отримано такі результати: більшість респондентів (47,14%) вказали, що не мають навичок пошуку ресурсів для мобілізації та підтримки свого психоемоційного стану; варіант «швидше ні, ніж так» прийняли для себе 28,58% батьків. Серед батьків 14,28% вважають, що мають

деякі (варіант «швидше так, ніж ні») навички пошуку ресурсів, зокрема: розподіляти ресурси за актуальністю та значенням для себе; знаходити ресурси без сторонньої допомоги; використовувати участь у батьківській громаді задля відновлення своїх сил; раціонально розподіляти час для пошуку ресурсів і працювати в режимі «багатозадачності»; залучати фахівців дошкільного навчального закладу до спільного пошуку цих ресурсів. Низький відсоток батьків (10,00%) оцінили себе як тих, хто має вищезазначені навички.

Зазначимо, що батьки, які обирали варіант «ні» зараховувалися нами до початкового рівня розвитку критерію; «швидше ні, ніж так» – до ситуативного; «швидше так, ніж ні» – до середнього рівня; «так» – до оптимального рівня розвитку виховного потенціалу батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах.

Докладні розрахунки аналізу стану всіх показників практично-діяльнісного критерію розвитку виховного потенціалу батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в кожному з експериментальних дошкільних навчальних закладів подано в додатку У.

Задля подальшого розмежування контрольної та експериментальної групи, нами у табл. 2.10. представлено узагальнений масив даних щодо рівнів розвитку виховного потенціалу батьків за практично-діяльним критерієм відповідно до дошкільного навчального закладу.

Таблиця 2.10

Рівні розвитку виховного потенціалу батьків за практично-діяльним критерієм по кожному з дошкільних навчальних закладів

ДНЗ	Рівні розвитку виховного потенціалу			
	Початковий	Ситуативний	Середній	Оптимальний
	Кількість відповідей / %	Кількість відповідей / %	Кількість відповідей / %	Кількість відповідей / %
№ 280	35 / 35,00	42 / 42,00	14 / 14,00	9 / 9,00
№ 4	55 / 36,67	61 / 40,67	21 / 14,00	13 / 8,66
№ 78	30 / 30,00	41 / 41,00	19 / 19,00	10 / 10,00

№ 590	39 / 39,00	37 / 37,00	14 / 14,00	10 / 10,00
«Я+сім'я»	17 / 34,00	21 / 42,00	6 / 12,00	6 / 12,00
611	50 / 33,33	63 / 42,00	24 / 16,00	13 / 8,67
662	18 / 36,00	19 / 38,00	6 / 12,00	7 / 14,00

Джерело: складено автором самостійно

Задля отримання загальних даних щодо рівнів розвитку виховного потенціалу батьків, у табл. 2.11. представлено результати самооцінки батьків за кожним показником практично-діяльнісного критерію та відповідність рівням розвитку виховного потенціалу батьків.

Таблиця 2.11

Рівні розвитку виховного потенціалу батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах за практично-діяльнісним критерієм (у %)

Показник	Самооцінка (варіант відповіді)	Кількість відповідей (у %)	Рівень розвитку практично-діяльнісного критерію
Володіння навичками ефективної комунікації з фахівцями та батьками	«ні»	29,28	початковий
	«швидше ні, ніж так»	47,86	ситуативний
	«швидше так, ніж ні»	14,29	середній
	«так»	8,57	оптимальний
Володіння навичками проведення виховних та розвивальних занять із дитиною	«ні»	41,43	початковий
	«швидше ні, ніж так»	31,43	ситуативний
	«швидше так, ніж ні»	17,86	середній
	«так»	9,28	оптимальний
Володіння навичками захисту прав дитини	«ні»	30,71	початковий
	«швидше ні, ніж так»	50,00	ситуативний
	«швидше так, ніж ні»	11,43	середній
	«так»	7,86	оптимальний
Володіння навичками побудови ефективного спілкування з іншими членами сім'ї	«ні»	25,71	початковий
	«швидше ні, ніж так»	46,43	ситуативний
	«швидше так, ніж ні»	16,43	середній

Володіння навичками пошуку ресурсів	ніж ні»		
	«так»	11,43	оптимальний
	«ні»	47,14	початковий
	«швидше ні, ніж так»	28,58	ситуативний
	«швидше так, ніж ні»	14,28	середній
	«так»	10,00	оптимальний

Джерело: складено автором самостійно

Узагальнюючи дані таблиці, отримуємо таке: початковий рівень розвитку виховного потенціалу за практично-діяльнісним критерієм мають 34,85% батьків; ситуативний – 40, 86% батьків; середній – 14,86% батьків та оптимальний – 9,43% батьків (рис. 2.16.).

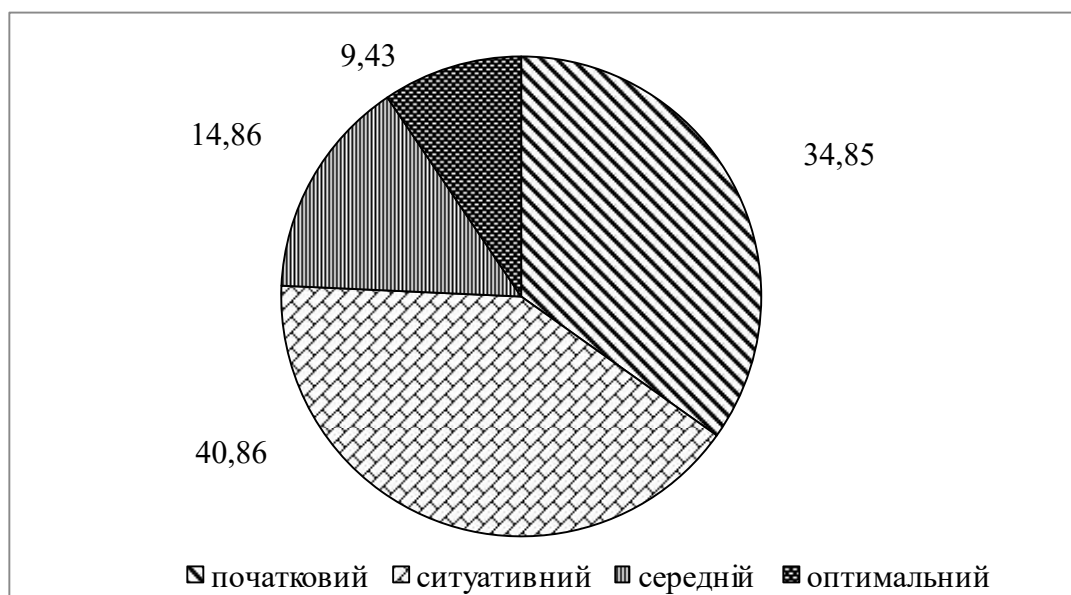

Рис. 2.16. Рівні розвитку виховного потенціалу батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах за практично-діяльнісним критерієм (у %)

Джерело: складено автором самостійно

Отже, результати засвідчили переважно ситуативний рівень розвитку виховного потенціалу наших респондентів за практично-діяльнісним критерієм. Отримані дані дають змогу констатувати, що є потреба в розробленні форм і методів розвитку виховного потенціалу батьків шляхом надання їм соціально-педагогічної підтримки в умовах дошкільного навчального закладу.

Отримані дані щодо рівнів розвитку виховного потенціалу батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах представлено у додатку III. На підставі результатів тестових завдань, бланків самооцінювання та анкет інформацію узагальнено шляхом визначення середнього арифметичного по кожному з рівнів розвитку виховного потенціалу (початковому, середньому, ситуативному та оптимальному) батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах, які представлено на рис. 2.17.

Отже, під час порівняльного аналізу отриманих результатів відслідковуються переважно початковий (39,41%) та ситуативний (35,47%) рівні розвитку виховного потенціалу батьків визначених експериментальних майданчиків. Насамперед, на підставі результатів оцінки потреб, встановлено, що батьки цієї категорії дітей, окрім питань, пов'язаних із вихованням дитини дошкільного віку, мають потреби, що ускладнюються особливостями виду порушення дитини. Тому такі батьки потребують систематичної допомоги та підтримки від фахівців у тісній взаємодії з ними. Окрім того, батьки з-за наявних труднощів та брак вільного часу, як правило, не мають можливості самотужки підвищувати свій рівень знань і набувати навичок щодо виховання та навчання власної дитини. Відповідно, таке завдання покладається на фахівців дошкільних навчальних закладів, які відвідують діти. За умови відсутності організації підтримки батьків у дошкільних навчальних закладах та проведення з ними відповідної інформаційно-просвітницької роботи – збільшується чисельність батьків із низьким рівнем розвитку виховного потенціалу.

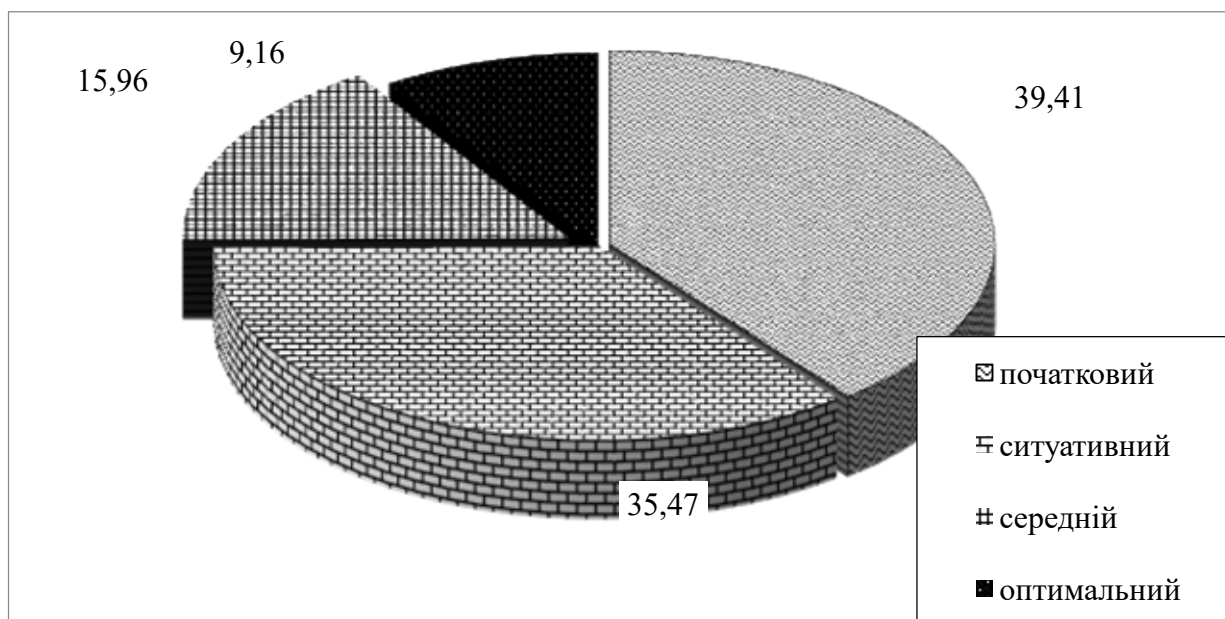

Рис. 2.17. Рівні розвитку виховного потенціалу батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах (на початку експерименту) (у %)

Джерело: складено автором самостійно

Отримані результати засвідчують також незначну наявність у батьків середнього (15,96%) та оптимального (9,16%) рівнів розвитку виховного потенціалу. Зважаючи на попередній аналіз джерельної бази та отримані дані під час констатувального експерименту, можемо констатувати, що до числа цих батьків входять ті, які, ймовірно, є членами громадських організацій, відкриті до спілкування та налаштовані на активну взаємодію як у межах дошкільного навчального закладу, так і поза ним. Відомо, що часто сім'ї об'єднуються в батьківські громади, неурядові організації задля обстоювання та захисту прав своїх дітей, організації дозвілля та самоосвіти. Яскравим свідченням цьому є описаний вище аналіз зарубіжних практик соціально-педагогічної підтримки батьків, де батьківська громада виступає рушійною силою у розвитку та соціалізації дітей та створює умови для саморозвитку батьків.

Отже, отримані результати дослідження на цьому етапі посилюють потребу у соціально-педагогічній підтримці батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах.

Висновки до розділу 2

У розділі досліджено особливості вітчизняних практик соціально-педагогічної підтримки батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах; здійснено оцінку потреб та стану соціально-педагогічної підтримки таких батьків у дошкільних навчальних закладах; розроблено критерії, показники та виявлено рівні розвитку виховного потенціалу батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах.

У результаті аналізу вітчизняних практик соціально-педагогічної підтримки батьків в дошкільних навчальних закладах встановлено, що дана підтримка часто замінюється соціально-психологічною та зводиться до надання батькам психологічної допомоги. Основною її метою в дошкільних навчальних закладах є надання батькам консультаційної підтримки, проведення батьківських зборів, масових заходів.

Акцентовано, що в дошкільних навчальних закладах існує тенденція до злиття функцій соціального педагога та практичного психолога.

У результаті констатувального експерименту встановлено, що батьки займаються доглядом за дітьми, а щодо виховання мають суттєві прогалини: нестачу знань та навичок. Тому метою соціально-педагогічної підтримки батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах є розвиток виховного потенціалу на підставі оцінки їхніх потреб та діагностуванні рівнів розвитку виховного потенціалу.

У результаті дослідження серед батьків визначено ряд властивих їм потреб, що потребують забезпечення, зокрема: нестача інформації з різних аспектів виховання і навчання дітей; матеріальні труднощі; непорозуміння з батьками здорових дітей та із соціальним оточенням у цілому; необізнаність батьків щодо різних соціальних інституцій (реабілітаційних центрів, освітніх закладів), де такі сім'ї можуть отримати підтримку.

У результаті узагальнення потреб батьків, нами виокремлено серед них такі: інформаційно-просвітницьку (щодо різних аспектів виховання і навчання

дітей з особливостями психофізичного розвитку, подальшої освіти, обізнаності у своїх правах та обов'язках, особливостей інтеграції в соціум), соціально-правову (щодо посередництва в отриманні різних видів соціальної допомоги; підвищення рівня обізнаності щодо соціального захисту дітей з особливостями психофізичного розвитку та їхніх батьків), психолого-педагогічну (щодо підвищення рівня педагогічної культури; налагодження позитивного психологічного мікроклімату в сім'ї; формування толерантного ставлення до дітей з особливостями психофізичного розвитку у батьків здорових дітей).

Унаслідок пілотного анкетування щодо стану забезпечення соціально-педагогічної підтримки батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах з'ясовано наступне: у більшості дошкільних навчальних закладів посада соціального педагога відсутня, або ж його функції виконують інші фахівці; основними фахівцями, які здійснюють соціально-педагогічну підтримку батьків є практичні психологи та вихователі; серед пріоритетних форм роботи з батьками є індивідуальне консультування та виступи на батьківських зборах; при плануванні заходів із соціально-педагогічної підтримки фахівцями не здійснюється оцінка потреб цих батьків.

Встановлено, що в Україні залишається нерозробленою система надання комплексної соціально-педагогічної підтримки батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах, а також відсутня взаємодія фахівців дошкільних закладів.

Проаналізовано поняття «виховний потенціал» та «розвиток». Так, у змісті виховного потенціалу науковці вбачають: умову, що сприяє всебічному розвитку дітей, що включає сімейне мікросередовище, спосіб життя родини та її можливості у сфері духовно-практичної діяльності; внутрішній ресурс сім'ї як педагогічної системи; як фундамент сімейного виховання та основний чинник, що визначає якість і можливості сімейного виховання в кожній конкретній сім'ї; ступінь розвитку можливостей сім'ї у формуванні особистості, що обумовлений суспільними відносинами та соціальним середовищем. Розвитком, на думку дослідників, є специфічний процес зміни,

результатом якого виступає виникнення якісно нового; процес і результат кількісних і якісних змін в організмі людини.

У результаті вищезазначеного визначено поняття «розвиток виховного потенціалу батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільному навчальному закладі» як комплекс заходів, що здійснюється міждисциплінарною командою фахівців дошкільного навчального закладу та спрямований на підвищення рівня знань, формування мотивації, умінь та навичок батьків задля забезпечення ними потреб дитини з особливостями психофізичного розвитку та якісного виконання батьківських функцій.

На основі визначених під час глибинного інтерв'ю потреб батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку, розроблено критерії та показники розвитку виховного потенціалу батьків: когнітивний (знання батьків щодо різних аспектів виховання, розвитку та особливостей навчання дитини, змісту соціально-педагогічної підтримки батьків та функціонально-рольового репертуару фахівців дошкільних навчальних закладів), мотиваційний (ставлення батьків до змін задля ефективного розвитку дитини, активність їхнього включення до вирішення нагальних питань та задоволення її потреб, бажання до вдосконалення себе як батька, виконання своїх батьківських функцій) та практично-діяльнісний (уміння та навички батьків щодо комунікації, соціальної взаємодії, проведення розвивальних занять, мобілізації ресурсів). Охарактеризовано їхні рівні (початковий, ситуативний, середній та оптимальний).

Запропоновано авторський діагностичний інструментарій оцінювання рівнів розвитку виховного потенціалу батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку (тестові завдання «Мої знання», анкета «Моє ставлення», бланк самооцінювання «Мої уміння та навички»).

У процесі констатувального дослідження встановлено переважно початковий та ситуативний рівні розвитку виховного потенціалу батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку визначених експериментальних майданчиків; середній та оптимальний рівні має незначна частина

респондентів. Такі результати акцентують увагу науковців і практиків на розробленні механізмів (алгоритму) впровадження соціально-педагогічної підтримки батьків в умовах дошкільних навчальних закладів, підсилюють потребу у створенні міждисциплінарної команди, у розробці та впровадженні її змістово-методичного забезпечення.

Результати дослідження висвітлено в таких публікаціях автора: [272; 277; 278; 281].

РОЗДІЛ 3

ЗМІСТОВО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ БАТЬКІВ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВОСТЯМИ ПСИХОФІЗИЧНОГО РОЗВИТКУ В ДОШКІЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

3.1. Обґрунтування змісту, форм та методів соціально-педагогічної підтримки батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах

В організації формувального етапу експерименту ми були орієнтовані на результати, отримані під час констатації, та висновки про те, що батьки дітей з особливостями психофізичного розвитку – це категорія батьків, які з огляду на порушення розвитку дітей, мають ряд специфічних потреб і проблем. Вони потребують комплексної соціально-педагогічної підтримки фахівців у дошкільний період їхньої дитини, оскільки на цей час припадає становлення батьківства, активізація та реалізація батьківських функцій, засвоєння ролей батька / матері, формування відповідних моделей поведінки щодо дитини, зміцнення зв'язків із соціумом. Цей період складний як для дітей з особливостями психофізичного розвитку, так і їхніх батьків.

Ця категорія сімей відносять до числа тих, які опинилися в складних життєвих обставинах. У Постанові Кабінету Міністрів України від 21.11.2013 р. № 896 про «Порядок виявлення сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах, надання їм соціальних послуг та здійснення соціального супроводу таких сімей (осіб)» [169] зазначено, що до сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах (далі – СЖО), належать сім'ї (особи), які не можуть самотійно подолати або мінімізувати негативний вплив різних обставин (жорстоке поводження з дитиною в сім'ї, відсутність постійного місця роботи у працездатних членів сім'ї, відсутність житла, призначеного та придатного для проживання, відбування покарання у виді обмеження волі, тривала хвороба, встановлена інвалідність тощо) [169]. Згідно

Закону України «Про соціальні послуги» [196] особам, які перебувають у складних життєвих обставинах, держава надає соціальну підтримку, що передбачає певні види допомоги.

Як засвідчили результати констатувального етапу експерименту, не всі сім'ї, які виховують дітей з особливостями психофізичного розвитку, потрапляють у категорію сімей у складних життєвих обставинах. А, отже, їхні потреби не оцінюють фахівці центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді. Окрім того, ці батьки мають багато інших специфічних потреб, які треба аналізувати додатково за допомогою допоміжного спеціально розробленого інструментарію. Тому ця функція має виконуватися на рівні дошкільного навчального закладу перед плануванням соціально-педагогічної підтримки батьків.

За визначенням дослідниці О. Краснової, батьки по-різному реагують на труднощі, пов'язані з появою в сім'ї дитини з особливостями психофізичного розвитку, що може сформувати чотири типи життєвих стратегій сімей у такій ситуації: стратегія «інтеграції в соціальне середовище» (припускає відкритість і включеність у зовнішній світ); стратегія «повної ізоляції» (передбачає відділення сім'ї від зовнішнього світу у разі авторитарних відносин усередині сім'ї); стратегія «сім'я як самоціль» (відбувається відмежування сім'ї від зовнішнього світу, але надання свободи особі з інвалідністю всередині сім'ї); стратегія «умовного успіху» (проявляється у відкритості та включеності членів сім'ї у зовнішній світ з одночасною ізоляцією особи з інвалідністю, що стримує її соціальну мобільність) [201].

Для нашого дослідження слушною є і класифікація основних потреб батьків цієї категорії, запропонована В. Загвязинським [228]. Зокрема ним визначено такі: невисока затребуваність психологічної підтримки, пов'язана з несформованістю відповідної потреби, боязню батьків втручання в особисте життя); низька правова самостійність сім'ї (батьки не поінформовані про належні їм пільги); низький рівень інформованості таких сімей щодо діяльності реабілітаційних, освітніх установ для дітей з особливостями психофізичного

розвитку);скрутне матеріальне становище цих батьків, оскільки часто один із них не працює [228].

За визначенням А. Сірко, потребою є відчуття дискомфорту, стан внутрішнього незадоволення [216, с. 403].

Дослідник Л. Котлова [110] зазначає, що основними потребами батьків дітей дошкільного віку є потреба в адаптації до нових можливостей дитини, потреба у відпочинку з-за постійної втоми та відсутності особистого простору та у допомозі щодо сприяння влаштування дітей до навчальних дошкільних закладів.

У виробленні підходу до розроблення змісту і форм соціально-педагогічної підтримки дітей з особливостями психофізичного розвитку ми керувалися положеннями теорій Е. Фромма та А. Маслоу. Так, за теорією Е. Фромма найбільш могутньою мотиваційною силою особистості є конфлікт між двома прагненнями – до свободи та до безпеки, що зумовлений існуванням екзистенційних потреб: в ідентичності (внутрішня потреба власної ідентичності, завдяки якій людина відчуває свою унікальність та усвідомлює, хто вона є насправді); у відданості (потреба в об'єкті відданості, у присвяті свого життя чомусь упливовому – вищій меті, що становило б для людини сенс життя); у вкоріненні (є прагнення бути в єдності із навколишнім світом); у встановленні стосунків (прагнення турбуватися про когось, співчувати комусь); у подоланні (прагненні виявити власну творчу діяльну сутність і подолати пасивність); у системі поглядів (об'єктивний і раціональний погляд на природу та суспільство має величезне значення для особистості, необхідний для збереження психічного здоров'я) [258].

Згідно з теорією А. Маслоу, людина мотивується серією потреб, вишикуваних в ієрархію або піраміду з п'яти широких прошарків у зростаючому порядку це: фізіологічні або базові потреби (їжа, тепло, притулок, секс тощо); потреби безпеки (захист, порядок); соціальні потреби (потреба належати будь-кому, бути в дружніх відносинах, входити в будь-яку групу); потреба в повазі (самоповага та повага інших, наприклад, символи статусу,

престиж, слава); потреба самореалізації, тобто потреба повністю розвинути свій потенціал (творчі результати, досягнення у вихованні дітей тощо). Потреби, вважає науковець, задовольняються одна за одною, тобто, щойно задоволена одна потреба, вона стає мотивацією для задоволення наступної. Але, якщо, в разі задоволення групи потреб, виникає якась нова базова потреба, людина звертає свою увагу передовсім на неї [127].

У цьому контексті прийнятним є й поділ потреб, що притаманні людині, на базові, похідні та вищі, де: базові потреби – це потреби в матеріальних умовах і засобах життя, у спілкуванні, пізнанні, діяльності й відпочинку; похідні потреби формуються на основі базових: це естетичні потреби, потреба в навчанні; вищі потреби включають, насамперед, потреби у творчості та творчій праці [201].

З урахуванням завдань розвитку інклюзивного освітнього середовища спираємось також на думку І. Зверєвої [75], яка визначає потреби як стан, який стимулює організм до забезпечення його розвитку й функціонування; необхідності в чомусь важливому для підтримки життєдіяльності людини; стимул активності, діяльності, яка спрямована на досягнення тих або тих цілей. Також нам імponує визначення, подане в енциклопедії для фахівців соціальної сфери, де «потреби – це стани особистості, через які здійснюється регуляція поведінки, визначається напрям думок, почуттів і вольових зусиль людини; вони формуються й задовольняються в конкретному соціальному середовищі, набуваючи форми та змісту, обумовлених цим середовищем [62, с. 68]. Ці визначення є взаємодоповнюючими.

Окреслення завдань соціально-педагогічної підтримки також передбачають врахування наукового бачення І. Зверєвої, З. Кияниці, В. Кузьмінського та Ж. Петровича про те, що:

– оцінку потреб можна розглядати як: інструмент захисту дитини; інструмент для надання якісних послуг дитині та її сім'ї; складову й першооснову ведення випадку; процес збору, узагальнення та аналізу інформації щодо клієнта.

– оцінка потреб має спиратися на позитивний потенціал дитини та її сім'ї та відображає взаємодію і взаємообумовленість трьох компонентів – потреби дитини, батьківський потенціал, чинники сім'ї (її соціальна інтеграція) та середовища (ресурси громади), де: батьківський потенціал – це здатність батьків раціонально реагувати на їхні потреби на всіх стадіях життя; соціальна інтеграція сім'ї – цей показник характеризує ступінь інтеграції сім'ї в соціум, громаду (чи дружить сім'я з іншими родинами; чи відвідує громадські заходи, масові свята тощо); ресурси громади (оцінюється наявність, доступність, рівень ресурсів та їхній вплив на сім'ю).

– за результатами оцінки потреб складається індивідуальний план роботи з клієнтом – документ, що відображає стратегію, логіку, зміст та процедуру надання послуг із метою подолання складних життєвих обставин, у яких опинився клієнт, і спрямований на забезпечення його потреб. Індивідуальний план визначає мету, завдання, види, обсяги послуг, відповідальних за їхнє надання, терміни та очікувані результати [158].

Для досягнення високого фахового рівня в здійсненні соціально-педагогічної підтримки вважаємо слушним дотримання думки фахівців [158; 165] про те, що обов'язковою умовою оцінки потреб дитини та її сім'ї є створення і забезпечення діяльності мультидисциплінарної команди, яка формується для ведення певного випадку, де незалежні експерти з різних галузей знань працюють за окремими планами та окремими завданнями, спрямованими на вирішення спільної мети. До команди можуть входити дільничний педіатр, учитель/класний керівник у загальноосвітньому навчальному закладі, вихователь/няня в дошкільному навчальному закладі, дільничний міліціонер тощо. Такий підхід передбачає розподіл обов'язків між представниками різних спеціальностей і відомств для надання клієнту різних видів допомоги. При цьому є «ключовий спеціаліст», що координує роботу членів команди і несе відповідальність за узгодженість дій різних фахівців, організацій, громад [158].

Враховуючи вищезазначене та зважаючи на результати констатувального експерименту нами уточнено поняття «оцінка потреб батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах» – це процес збору інформації про актуальні потреби батьків, що ускладнені порушенням розвитку дитини та вимагають від них специфічних знань, умінь і навичок для їхнього задоволення.

Метою формувального експерименту стало обґрунтування змісту, форм та методів соціально-педагогічної підтримки батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах. Формувальний експеримент відбувався протягом 2015-2016 року і складався з двох етапів.

В основу здійснення формувального етапу експерименту було покладено авторське визначення базового поняття дослідження «соціально-педагогічна підтримка батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільному навчальному закладі».

Соціально-педагогічна підтримка батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільному навчальному закладі – це комплекс заходів фахівців міждисциплінарної команди закладу, що здійснюються у партнерській взаємодії з батьками та іншими соціальними інститутами з метою розвитку виховного потенціалу батьків задля подальшого забезпечення ними належних умов виховання, навчання та інтеграції дітей з особливостями психофізичного розвитку у суспільство.

З огляду на дане визначення нами розроблено та представлено на рис. 3.18. змістову структуру соціально-педагогічної підтримки батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах.

Завданням 1-го етапу даного експерименту в межах запропонованої змістової структури стало розроблення та обґрунтування алгоритму соціально-педагогічної підтримки батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах.

Соціально-педагогічна підтримка батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільному навчальному закладі		
<i>Мета: розвиток виховного потенціалу батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку задля подальшого забезпечення ними належних умов виховання, навчання та інтеграції їхніх дітей</i>		
Суб'єкт: міждисциплінарна команда фахівців закладу та інших організацій	↔	Об'єкт: батьки дітей з особливостями психофізичного розвитку
Алгоритм соціально-педагогічної підтримки батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку		
Етапи	Змістовно-методичне забезпечення	Фахівець
Знайомство з батьками дитини для збору загальної інформації про батьків, дитину, інших членів сім'ї	Бесіда, анкетування (анкета первинних даних про сім'ю)	Соціальний педагог
Діагностична консультація батьків для проведення оцінки їхніх потреб; оцінювання рівня розвитку їхнього виховного потенціалу	Глибинне інтерв'ю (програма глибинного інтерв'ю; картка оцінки потреб батьків), тестування (тестові завдання «Мої знання»), анкетування (анкета «Моє ставлення»), самооцінювання (бланк самооцінки «Мої уміння та навички»)	Соціальний педагог
Організація психолого-педагогічного обстеження дитини для визначення її додаткових потреб у вихованні та навчанні	Бесіда, діагностична консультація (картка міждисциплінарного психолого-педагогічного обстеження дитини)	Соціальний педагог вчитель-дефектолог, практичний психолог, вчитель-логопед
Планування заходів із соціально-педагогічної підтримки з урахуванням результатів оцінки потреб дітей та їхніх батьків	Педагогічна нарада, консиліум, круглий стіл (картка перспективного планування соціально-педагогічної підтримки батьків; комплексна програма соціально-педагогічної підтримки)	Соціальний педагог, вихователь-методист, практичний психолог, вчитель-дефектолог, вчитель-логопед, вихователі групи дитини, медична сестра (лікар)
Ознайомлення батьків із картою перспективного планування їхньої соціально-педагогічної підтримки, остаточне узгодження плану підтримки	Індивідуальна бесіда, презентація	Соціальний педагог
Упровадження комплексної програми соціально-педагогічної підтримки батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах	Індивідуальні та групові консультації, бесіди, круглі столи, семінари, лекції, батьківські конференції, дискусії, ділові ігри, тематичні дні, майстер-класи, батьківські клуби, інформаційно-просвітницькі листівки	Соціальний педагог, вихователь-методист, практичний психолог, вчитель-дефектолог, вчитель-логопед, вихователі групи дитини, фахівці залучених організацій (юрист, соціальний працівник, фахівці громадських об'єднань)
Моніторинг потреб батьків	Глибинне інтерв'ю (програма глибинного інтерв'ю; картка оцінки потреб батьків)	Соціальний педагог
Оцінка рівня розвитку виховного потенціалу батьків	Тестування (тестові завдання «Мої знання»), анкетування (анкета «Моє ставлення»), самооцінювання (бланк самооцінки «Мої уміння та навички»)	Соціальний педагог
Аналітико-підсумкова зустріч фахівців міждисциплінарної команди для узагальнення результатів упровадження програми, її завершення та корегування	Фокус-група, круглий стіл, презентація (гайд фокус-групи фахівців, картка перспективного планування соціально-педагогічної підтримки батьків, комплексна програма соціально-педагогічної підтримки батьків)	Соціальний педагог, вихователь-методист, практичний психолог, вчитель-дефектолог, вчитель-логопед, вихователі групи дитини, медична сестра (лікар)
Підсумкова зустріч соціального педагога з батьками для обговорення результатів, завершення роботи, або планування її продовження	Індивідуальна / групова бесіда, фокус-група (гайд фокус-групи батьків)	Соціальний педагог

Рис. 3.18. Змістова структура соціально-педагогічної підтримки батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах

Джерело: складено автором самостійно

Завданням 2-го етапу стало впровадження та експериментальна перевірка дієвості змісту, форм та методів соціально-педагогічної підтримки батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах.

У побудові алгоритму ми спиралися на визначення В. Елькіна про те, що «алгоритмом є певна послідовність дій, виконання яких призводить до досягнення поставленої мети». Під час розроблення алгоритму суттєвими вимогами є зокрема: дискретність (процес рішення задачі описується деяким набором дій); кінцівка (виконання алгоритму має завершуватися отриманням бажаного результату за кінцеве число кроків); визначеність (дії на кожному кроці алгоритму мають бути строго визначені) [171].

Зважаючи на чітке дотримання вимог у побудові алгоритму, можна погодитись із думкою Е. Короткова, що алгоритм є технологією розв'язання проблеми, яка передбачає не тільки послідовність і паралельність різних операцій, а й можливості їхньої невдачі, пошук нових шляхів розв'язання проблеми в межах цієї програми, корегування змістовної взаємодії проблем. Водночас науковець наголошує, що будь-яке дослідження починається зі складання програми, яку часто ототожнюють із поняттям плану. На його думку, програма розглядається як засіб досягнення мети, форма її конкретизація, а план – як організуючий чинник послідовного руху до мети [108].

У перебігу формувального експерименту (2015-2016), враховуючи вищезазначене, у межах змістової структури соціально-педагогічної підтримки батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах, було розроблено поетапний алгоритм, що реалізовувався фахівцями у взаємодії з батьками (табл. 3.12).

Нами визначено три етапи алгоритму соціально-педагогічної підтримки батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах, зокрема: підготовчий, практичний та завершальний. Кожний етап містить підетапи, які розкривають змістово-методичне забезпечення соціально-педагогічної підтримки таких батьків.

Таблиця 3.12

Алгоритм соціально-педагогічної підтримки батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах

Етап алгоритму	Діяльність	Спосіб реалізації діяльності (форми та методи)	Результат
Знайомство з батьками дитини для збору загальної інформації про батьків, дитину, інших членів сім'ї	Представлення себе, встановлення контакту з батьками, збір загальної інформації про сім'ю.	– Бесіда – Анкетування (анкета первинних даних про сім'ю)	Отримано загальні відомості про батьків; налагоджено емоційний контакт із ними.
Діагностична консультація батьків для проведення оцінки їхніх потреб; оцінювання рівнів розвитку їхнього виховного потенціалу	1) Здійснення оцінки потреб батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах. Заповнення картки оцінки потреб батьків. 2) Оцінювання розвитку виховного потенціалу батьків за критеріями та показниками.	– Глибинне інтерв'ю – Заповнення картки оцінки потреб батьків – Тестування – Анкетування – Самооцінювання	З'ясовано основні потреби батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах. Визначено рівні розвитку виховного потенціалу батьків для подальшого планування їхньої соціально-педагогічної підтримки.
Організація психолого-педагогічного обстеження дитини для визначення її додаткових потреб у вихованні та навчанні	Проведення обстеження дитини з метою визначення її додаткових потреб у розвитку та навчанні в умовах закладу	– Бесіда – Діагностичні консультації практичного психолога, вчителя-логопеда, вчителя-дефектолога – Заповнення картки міждисциплінарного псих-пед обстеження	З'ясовано додаткові потреби дитини у вихованні та навчанні для врахування у плануванні соціально-педагогічної підтримки батьків
Планування заходів із соціально-педагогічної підтримки з урахуванням результатів оцінки потреб дітей та їхніх батьків	Взаємообмін інформацією між фахівцями: обговорення результатів оцінки потреб дітей та батьків; аналіз визначених рівнів розвитку виховного потенціалу батьків; планування їхньої	– Педагогічна нарада – Консиліум – Круглий стіл – Заповнення картки перспективного планування – Уточнення комплексної програми соціально-педагогічної підтримки	Розроблено та погоджено з фахівцями комплексну програму соціально-педагогічної підтримки батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в

	соціально-педагогічної підтримки (уточнення програми, форм та методів, залучення необхідних фахівців). Заповнення картки перспективного планування соціально-педагогічної підтримки батьків.		дошкільних навчальних закладах.
Ознайомлення батьків із картою перспективного планування їхньої соціально-педагогічної підтримки, остаточне узгодження плану підтримки	Ознайомлення батьків з цією картою, погодження та підписання з ними. Ознайомлення батьків зі змістом, формами та методами комплексної програми соціально-педагогічної підтримки батьків.	– Індивідуальна бесіда – Презентація комплексної програми соціально-педагогічної підтримки – Підписання картки перспективного планування з батьками	Погоджено з батьками, враховано їхні потреби та побажання, підписано картку перспективного планування програми соціально-педагогічної підтримки батьків
Упровадження комплексної програми соціально-педагогічної підтримки батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах	Надання батькам соціально-педагогічної підтримки в дошкільних навчальних закладах через залучення до участі у комплексній програмі соціально-педагогічної підтримки батьків.	– Індивідуальні та групові форми роботи, передбачені програмою	Розвинено виховний потенціал батьків як мети соціально-педагогічної підтримки батьків; задоволення потреб батьків та вирішення їхніх проблем
Моніторинг потреб батьків	Здійснення моніторингу потреб у батьків після участі у комплексній програмі їхньої соціально-педагогічної підтримки	– Глибинне інтерв'ю – Заповнення картки оцінки потреб	Визначено наявні потреби у батьків, проаналізовано дієвість комплексної програми соціально-педагогічної підтримки батьків
Оцінка рівня розвитку виховного потенціалу батьків	Оцінювання рівня розвитку виховного потенціалу батьків; аналіз та інтерпретація даних.	– Тестування – Анкетування – Самооцінювання	Оцінено рівень розвитку виховного потенціалу батьків після надання їм соціально-педагогічної підтримки, проаналізовано динаміку
Аналітико-підсумкова	Презентація	– Презентація	Проаналізовано

зустріч фахівців міждисциплінарної команди для узагальнення результатів упровадження програми, її завершення та корегування	результатів наданої соціально-педагогічної підтримки батьків; аналіз результатів. Завершення (закриття “випадку”) або планування, уточнення та корегування комплексної програми	– Круглий стіл – Фокус-група	дієвість змісту, форм та методів соціально-педагогічної підтримки (змістово-методичного забезпечення): 1) Завершено роботу з батьками. 2) Сплановано подальше здійснення соціально-педагогічної підтримки батьків
Підсумкова зустріч соціального педагога з батьками для обговорення результатів, завершення роботи, або планування її продовження	1. Обговорення з батьками результатів наданої їм соціально-педагогічної підтримки. 2. Повідомлення про завершення (закриття “випадку”) або уточнення та погодження з ними подальшої програми соціально-педагогічної підтримки.	– Індивідуальна / групова бесіда – Фокус-група	Проаналізовано з батьками результати наданої їм соціально-педагогічної підтримки: 1) досягнуто мету соціально-педагогічної підтримки батьків; 2) сплановано подальше реалізацію комплексної програми соціально-педагогічної підтримки батьків.

Джерело: складено автором самостійно

Підготовчим його етапом є: знайомство соціального педагога з батьками дитини для збору загальної інформації про сім'ю через бесіду та анкетування (анкета первинних даних про сім'ю); діагностична консультація батьків для проведення оцінки їхніх потреб засобом глибинного інтерв'ю (програма глибинного інтерв'ю; картка оцінки потреб батьків) та оцінка рівнів виховного потенціалу батьків (тестові завдання «Мої знання», анкета «Моє ставлення», бланк самооцінки «Мої уміння та навички»); організація психолого-педагогічного обстеження дитини для визначення її додаткових потреб у процесі бесіди та діагностичних занять міждисциплінарної команди (картка міждисциплінарного психолого-педагогічного обстеження дитини); планування заходів із соціально-педагогічної підтримки батьків через педагогічну нараду,

консиліум (картка перспективного планування соціально-педагогічної підтримки батьків); узгодження з батьками перспективного плану їхньої соціально-педагогічної підтримки. Практичний етап включав: упровадження міждисциплінарною командою комплексної програми соціально-педагогічної підтримки батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах (індивідуальні та групові консультації, бесіди, круглі столи, семінари, лекції, батьківські конференції, дискусії, ділові ігри, тематичні дні, майстер-класи, батьківський клуб, інформаційно-просвітницькі листівки); моніторинг потреб батьків засобом глибинного інтерв'ю (програма глибинного інтерв'ю; картка оцінки потреб батьків). Завершальний етап містив: оцінку рівнів розвитку виховного потенціалу батьків у процесі тестування (тестові завдання «Мої знання»), анкетування (анкета «Моє ставлення»), самооцінювання (бланк самооцінки «Мої уміння та навички»); аналітико-підсумкову зустріч міждисциплінарної команди (фокус-група, круглий стіл, презентація) для узагальнення результатів упровадження програми, її завершення та корегування (гайд фокус-групи з фахівцями; картка перспективного планування); підсумкову зустріч соціального педагога з батьками (індивідуальна бесіда, фокус-група) для обговорення результатів, завершення роботи або планування її продовження (гайд фокус-групи батьків). Кожний етап алгоритму соціально-педагогічної підтримки батьків розкриває її зміст, форми та методи, що у сукупності становить змістово-методичне забезпечення соціально-педагогічної підтримки таких батьків.

У контексті дослідження та запропонованого алгоритму важливим є обґрунтування змістово-методичного забезпечення соціально-педагогічної підтримки батьків у контексті. З цією метою, насамперед, розглянемо наукові позиції щодо визначення змісту складових словосполучення «змістово-методичне забезпечення», які часто науковці трактують як компоненти.

Так, науковець В. Ягупов розглядає змістовий компонент як те, що становить поняття «зміст освіти», як систему наукових знань, навичок і вмінь, оволодіння якими забезпечує всебічний розвиток особистості, формування її

світогляду, набуття соціального досвіду, підготовку до суспільного життя і до професійної діяльності; як зміст виховання, під яким розуміється сукупність уявлень, понять, суджень і цінностей, якими збагачуються вихованці [291]. Даний дослідник визначає також процесуальний (методичний) компонент як організацію практичної навчально-пізнавальної діяльності учнів з опанування змісту освіти, основними складовими якого є принципи, методи, форми, засоби навчання, ефективність яких залежить від активної взаємодії учителів й учнів, встановлення між ними суб'єкт-суб'єктних взаємин.

Науковець Н. Мойсеюк визначає змістовий компонент як зміст навчального процесу, що визначається навчальними програмами і підручниками [138].

Зокрема, О. Бакало досліджує змістово-методичний структурний компонент освітнього середовища вищого навчального закладу, зазначає, що він включає змістову (навчальні програми, плани, методичне забезпечення навчального процесу) та організаційну (технології, форми і методи забезпечення навчання) складові. Так, змістова складова передбачає розробку інноваційних навчальних програм та надання та поглиблення відповідних знань. Організаційна – передбачає невелику наповнюваність груп; створення комфортної доброзичливої атмосфери на заняттях (заохочення, взаємодопомогу, відсутність оцінювання), підбір оптимальних методів навчання та використання різноманітних форм роботи [18].

На думку Т. Вакалюк, цілі та зміст навчання складають суть змістової складової, а у поєднанні впливають на вибір засобів, методів та форм організації навчання –методичного компоненту [31].

Таким чином, змістова складова включає плани, програми, завдання соціально-педагогічної підтримки, а методична – форми та методи. Конкретизуємо, що змістова складова поєднує у собі завдання та принципи, що сприятимуть досягненню мети соціально-педагогічної підтримки батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах – розвитку їхнього виховного потенціалу. Методична складова передбачає форми

і методи соціально-педагогічної підтримки, завдяки яким та командному підході фахівців у спільній роботі з батьками, сім'ї отримують практичні знання, набувають умінь та навичок. До основних форм соціально-педагогічної підтримки відносимо: лекційні, семінарські, практичні, індивідуальні та тренінгові заняття, круглі столи, ділові ігри, майстер-класи, відеолекторії, педради, індивідуальні та групові консультації, засідання міждисциплінарної команди, засідання творчих груп. Серед методів зокрема виділяємо: вербальні (лекція, бесіда, дискусія тощо); наочні (демонстрація, спостереження) та нетрадиційні (вирішення ситуаційних завдань, ділові ігри, «мозковий штурм», робота в парах).

У контексті нашого дослідження, змістово-методичне забезпечення соціально-педагогічної підтримки батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах в межах алгоритму складають: комплексна програма соціально-педагогічної підтримки таких батьків; форми та методи соціально-педагогічної підтримки батьків з розвитку виховного потенціалу батьків (консультації, бесіди, круглі столи, семінари, лекції, тренінги, конференції, дискусії, ділові ігри, тематичні дні, майстер-класи, відеолекторії, педагогічні ради, «Дні відкритих дверей», семінари-практикуми, «Клуб підтримки «Батьки – батькам», «Батьківський клуб», круглі столи із запрошеними фахівцями з інших соціальних інституцій); діагностичний інструментарій визначення рівнів розвитку виховного потенціалу таких батьків (тестові завдання «Мої знання», анкета «Моє ставлення», бланк самооцінки «Мої уміння та навички»); форми організації та фіксації результатів соціально-педагогічної підтримки батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах (програма глибинного інтерв'ю, анкета первинних даних про сім'ю дитини з особливостями психофізичного розвитку, картка оцінки потреб батьків, картка міждисциплінарного психолого-педагогічного обстеження дитини, картка перспективного планування соціально-педагогічної підтримки

батьків, гайд фокус-групи з фахівцями міждисциплінарної команди, гайд фокус-групи з батьками, анкета для вихователів-методистів).

Змістово-методичне забезпечення через вищезазначений алгоритм розкриває на кожному з його етапів зміст, форми та методи соціально-педагогічної підтримки батьків, результатом надання якої є розвиток виховного потенціалу батьків.

Узагальнюючи матеріал, нами визначено змістово-методичне забезпечення соціально-педагогічної підтримки батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах як комплекс форм і методів соціально-педагогічної підтримки батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку, цілеспрямоване та системно організоване впровадження яких сприяє розвитку виховного потенціалу батьків.

Отже, обґрунтуємо визначені та впроваджені етапи алгоритму соціально-педагогічної підтримки батьків у дошкільних навчальних закладах.

Надання соціально-педагогічної підтримки розпочиналося з *етапу знайомства* соціального педагога з батьками дитини з особливостями психофізичного розвитку. Його метою був збір загальної інформації про батьків, дитину, інших членів сім'ї, що з ними проживають та встановлення емоційного контакту, довірливих взаємин із батьками, що так необхідно для подальшої роботи. Формою роботи була бесіда, яка обрана не випадково: серед індивідуальних форм усного спілкування бесіда є найбільш поширеною як розмова двох чи більше осіб із метою отримання певної інформації, вирішення важливих проблем. Індивідуальна бесіда, за визначенням С. Шевчук, це розмова двох осіб, які прагнуть (обоє або один) до досягнення певної мети. Вона сприяє встановленню між співрозмовниками дружніх стосунків, взаєморозуміння, а також стимулює партнерів до взаємовигідної співпраці [284]. Вважаємо, оскільки батьки цієї категорії з огляду на безліч труднощів, що досліджені нами попередньо та підсилюються особливостями розвитку їхньої дитини, потребують докладної уваги та зосередженості на них уже з першої зустрічі. А метод бесіди є саме тим, який допомагає налагодити

первинний емоційний контакт соціального педагога з ними, налаштовує на другу зустріч із ним.

Після встановлення первинного емоційного контакту з батьками, наступною формою було анкетування, коли батьки надавали письмові відповіді на питання загального характеру про їхню сім'ю (Додаток Ф).

Питаннями такої первинної *анкети* стали: прізвище, ім'я, по-батькові батька/матері; склад сім'ї (кількість членів; повна/неповна сім'я); зайнятість батьків; вік та вид порушення психофізичного розвитку їхньої дитини; як давно дитина відвідує цей дошкільний навчальний заклад; як часто хворіє дитина; чи отримують (отримували) допомогу, якщо «так», то яку саме (які види підтримки) і де (соціальні інституції); захоплення та уподобання дитини та батьків; наскільки батьки долучаються до життя дошкільного навчального закладу; скільки разів на тиждень вони можуть брати участь у певних заходах (заняття, розваги, бесіди).

Другий етап алгоритму соціально-педагогічної підтримки батьків включав діагностичну консультацію з батьками, що передбачала дві – три зустрічі, завданнями яких були:

- оцінка потреб батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах (глибинне інтерв'ю);
- заповнення картки оцінки потреб батьків;
- оцінювання розвитку виховного потенціалу батьків (анкетування, заповнення бланку самооцінки, виконання тестового завдання).

Е. Коротков зазначає, що консультація – це форма послуги, людині або фірмі (організації), що надається задля пояснення ситуацій і рішень, пов'язаних із ними [108]. Діагностичну консультацію ми розглядаємо як вид консультації, кінцевою метою якої є діагностика певного явища або процесів.

Отже, під час діагностичної консультації, соціальний педагог здійснював оцінку потреб батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах із метою отримання вичерпної наступної інформації: стан та життєві обставини сім'ї; актуальні потреби батьків та наявні

в них труднощі, пов'язані із розвитком, вихованням і навчанням дитини; особливості соціальних контактів батьків із фахівцями, іншим батьками; специфіка проведення вільного часу та вихідних; особливості соціальної інтеграції їхньої дитини та проблеми, що в зв'язку з цим виникають; які види підтримки та хто з фахівців надає батькам у дошкільному навчальному закладі.

У контексті нашого пошуку методом оцінки потреб батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах було глибинне інтерв'ю, яке допомагає здійснити оцінку потреб батьків, з'ясувати основні їхні турботи і труднощі, пов'язані із соціалізацією дитини. Нами було розроблено план оцінки потреб батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах, якого дотримувалися на першому етапі констатувального експерименту (табл. 3.13.).

Таблиця 3.13

План оцінки потреб батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах

№	Змістовні блоки	Зміст блоку
1.	Вступна частина (етап знайомства)	Привітання та знайомство з батьками, представлення себе; повідомлення про мету та зустрічі
2.	Основна частина (зміст зустрічі)	Запитання батькам: Загальна інформація про батьків; їхню зайнятість; рольовий репертуар кожного члена сім'ї та функції щодо дитини; особливості дозвілля дітей та батьків. Які види допомоги та підтримки надають фахівці вашого ДНЗ? У чому полягає зміст роботи психолога та соціального педагога у вашому ДНЗ? Які види підтримки ви отримуєте у своєму ДНЗ? Чи є в закладі соціальний педагог та яку допомогу він надає вам, батькам? Якої підтримки ви очікуєте? Які проблеми вас хвилюють? Які потреби мають батьки дітей з особливостями розвитку? Якої допомоги ви як батьки потребуєте у вихованні та навчанні дитини? На які питання ви хотіли б почути відповіді? Яких видів інформації потребуєте?
3.	Підбиття підсумків разом із батьками	Обговорення з батьками, «питання-відповідь», обмін емоціями та відчуттями

4.	Аналіз результатів	Інтерпретація отриманих результатів оцінки потреб.
----	--------------------	--

Джерело: складено автором самостійно

Програму проведення глибинного інтерв'ю з батьками надано в додатку М. На цьому діагностичному етапі соціальний педагог вносив отриману інформацію до спеціальної картки – розробленої форми оцінки потреб батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах (Додаток Ф1). У ній зазначено основні потреби та труднощі батьків цих дітей у дошкільних навчальних закладах і види підтримки, які вони можливо отримували за межами дошкільного навчального закладу.

У межах цього етапу соціальний педагог також *оцінював рівень розвитку виховного потенціалу батьків* за попередньо визначеними критеріями та показниками. У підрозділі 2.2. представлено процедуру оцінювання та його діагностичний інструментарій.

Наступним етапом було *психолого-педагогічне обстеження дитини* фахівцями дошкільного навчального закладу для визначення її додаткових потреб у вихованні та навчанні.

За визначенням В. Загвязинського [71], психолого-педагогічне обстеження є комплексом діагностичних процедур, необхідних, насамперед, для початкового орієнтування щодо об'єкта вивчення, його структури, рівня розвитку, гармонійності, відповідності пропонованим вимогам, характеру внутрішніх та зовнішніх зв'язків. Обстеження передбачає цілеспрямоване і планомірне вивчення особистості, колективу, освітньої установи згідно з прийнятою програмою.

Результати обстеження дитини фахівці (практичний психолог, вчитель-логопед, вчитель-дефектолог) вносили до картки міждисциплінарного психолого-педагогічного обстеження дитини (Додаток Х). Завданням соціального педагога було узагальнення цієї інформації та визначення додаткових потреб дитини у вихованні та навчанні. Визначені потреби дитини

були враховані при розробці комплексної програми соціально-педагогічної підтримки батьків. Отже, уможливлувалася адаптація програми під потреби всієї сім'ї, надаючи їй індивідуального характеру. Формами реалізації такої діяльності стали: бесіда, діагностичні заняття (із застосуванням діагностичних методик, відповідно до спеціалізації фахівця) та індивідуальні консультації соціального педагога, практичного психолога, вчителя-логопеда, вчителя-дефектолога / корекційного педагога.

Наступним етапом алгоритму виступила *міждисциплінарна зустріч фахівців* дошкільного навчального закладу для планування соціально-педагогічної підтримки батьків з урахуванням їхніх потреб.

Наголосимо, що ми розглядаємо міждисциплінарну команду фахівців дошкільного навчального закладу як важливу складову даного алгоритму соціально-педагогічної підтримки батьків. В енциклопедії фахівців соціальної сфери зазначено, що ця команда – це фахівці з різних галузей освіти, охорони здоров'я, соціального захисту та соціального обслуговування населення, які відповідно до узгодженого плану роботи виконують певні завдання, спрямовані на надання соціальних послуг клієнту, подолання його складних життєвих обставин [62, с. 148]. Зауважимо, що відмінною рисою міждисциплінарної команди від інших груп є чітка взаємодія, узгодженість дій та спільна робота її фахівців на досягнення єдиної для всіх мети. Наголосимо, що особливістю даної команди є міждисциплінарна взаємодія та співпраця з батьками, яка полягає: у залученні батьків до перспективного планування роботи з ними та дітьми з урахуванням їхніх запитів та потреб; у спільному обговоренні труднощів, що виникають та пошуку шляхів їх вирішення; у активному взаємообміні необхідною інформацією задля досягнення спільних цілей; у наданні батькам можливості бути дотичними до вирішення різних аспектів життя їхньої дитини в умовах дошкільного навчального закладу, бути «включеними» в освітні його процеси та спільно з фахівцями приймати рішення щодо подальшої долі дитини. Така співпраця передбачає також формування у батьків свідомого та відповідального ставлення до виховання і

навчання своїх дітей, вибору активної позиції у вирішенні багатьох питань, що впливають на інтеграцію та соціалізацію дитини.

У контексті нашого дослідження члени міждисциплінарної команди були залучені до соціально-педагогічної підтримки батькам в умовах своєї установи. Фахівцями такої команди стали: соціальний педагог, вихователь-методист, практичний психолог, вчитель-логопед, вчитель-дефектолог та вихователі груп дітей. Склад міждисциплінарної команди визначався спеціалізацією дошкільних навчальних закладів – наших експериментальних майданчиків.

Нами узагальнено посадові обов'язки та функції фахівців дошкільних навчальних закладів, з яким можна ознайомитися у додатку Х1.

Координатором міждисциплінарної команди у нашому дослідженні був соціальний педагог, який безпосередньо впроваджував алгоритм соціально-педагогічної підтримки батьків у дошкільних навчальних закладах.

Так, дослідник Л. Дябел [61] виокремлює певні ролі соціального педагога у процесі практичної діяльності з батьками в дошкільних навчальних закладах, як от: посередника; адвоката, захисника законних прав дитини; помічника у вирішенні проблем, що допомагає розширити компетентність батьків; соціального терапевта і наставника дітей та сім'ї; конфліктолога, що допомагає передбачити та уникнути можливі конфліктні ситуації; експерта у постановці соціального діагнозу та визначенні методів компетентного втручання; організатора індивідуального та групового соціального виховання особистості [61, с. 17].

Зазначимо, що А. Галімова розглядає одним із смислових значень поняття «функція» обов'язки, коло діяльності, роботу (службові функції); функцією є відношення двох або групи об'єктів в якому зміни одного з них супроводжує зміна іншого. На думку дослідниці у разі взаємозв'язку «роль-функція» роль можна розглядати як математичний аргумент і, як правило не один, який може привести до якісної зміни функцій. Цей взаємозв'язок є ключовим у функціонально-рольовому підході, який, за визначенням А. Галімової, є розподілом однієї або декількох ролей при взаємодії «спеціаліст-клієнт», що

призводить до зміни функцій суб'єкта для вирішення конкретного завдання, статусу і усвідомлення себе в суспільній групі [41].

Узагальнюючи вищезазначене та матеріал у попередніх підрозділах, нами визначено *функціонально-рольовий репертуар соціального педагога* у контексті соціально-педагогічної підтримки батьків. Виокремимо такі його ролі:

- роль *модератора* (модерує процес соціально-педагогічної підтримки, є посередником між іншими фахівцями команди);
- роль *організатора* (безпосередньо організовує соціально-педагогічну підтримку батьків, залучає фахівців до взаємодії);
- роль *педагога-радника* (інформує батьків про важливість взаємодії з фахівцями та іншими батьками; про особливості соціального розвитку та соціалізації їхніх дітей; про інтеграцію та інклюзивну освіту; про шляхи інтеграції родини у соціум; про можливості участі батьків у заходах дошкільного навчального закладу задля розвитку виховного потенціалу);
- роль *консультанта* (консультує з різних питань соціального та педагогічного спрямування);
- роль *діагноста* (здійснює оцінку потреб та визначає рівень розвитку виховного потенціалу батьків; діагностує особливості соціальної взаємодії батьків та оточенням; досліджує соціально-педагогічні процеси в батьківському та педагогічному колективах);
- роль *посередника* (є посередником між батьками й фахівцями в дошкільному навчальному закладі; між батьками та різними соціальними інституціями в межах здійснення підтримки);
- роль *захисника* (захищає права батьків у складних ситуаціях; представляє інтереси батьків у відповідних соціальних інституціях);
- роль *педагога-методиста* (розробляє змістово-методичне забезпечення соціально-педагогічної підтримки батьків; буклети та матеріали соціально-педагогічного спрямування відповідно до змістових блоків програми соціально-педагогічної підтримки батьків; оформлює тематичні стенди та батьківські куточки соціального спрямування).

Отже, на означеному етапі між фахівцями міждисциплінарної команди дошкільного навчального закладу відбувалося обговорення інформації, зокрема: результати оцінки потреб дітей та батьків; аналіз визначених рівнів розвитку виховного потенціалу батьків. На підставі цих даних фахівці планували організацію соціально-педагогічної підтримки батьків через уточнення змісту, форм та методів комплексної програми із залученням фахівців до її реалізації. Інформацію соціальний педагог вносив до картки перспективного планування соціально-педагогічної підтримки батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах. Форму цієї картки представлено у додатку Ц.

Формами міждисциплінарних зустрічей фахівців були наступні: педагогічна рада, педагогічний консиліум, обговорення, круглий стіл.

Так, педагогічна рада, як орган будь-якої навчальної установи, свою роботу планує відповідно до потреб закладу, досліджуючи та узагальнюючи актуальні для нього аспекти навчально-виховної роботи.

Педагогічна рада, на думку С. Максимюка, є постійно діючим колегіальним органом, що призначений для вдосконалення роботи навчального закладу, підвищення ефективності навчально-виховного процесу та надання допомоги педагогам у вихованні особистості [125]. Основним завданням педагогічної ради є визначення цілей і перспектив діяльності педагогічного колективу, побудова взаємодії між фахівцями у спільному розв'язанні нагальних питань.

Дослідник А. Кузьмінський педагогічний консиліум визначає як нараду, збори вчителів, вихователів щодо обговорення соціально-психологічних якостей і особливостей поведінки, діяльності вихованців на основі деталізованої характеристики команди педагогів, інших членів виховного процесу для більш глибокого вивчення проблеми та визначення дієвих і ефективних напрямів подальшої роботи з дитиною [116]. Тобто, на консиліумі вивчають певні ситуації, випадки щодо особливостей взаємодії між об'єктами і суб'єктами виховного процесу, конкретизуючи план подальшої роботи з ними.

Метод круглого столу, на думку В. Ягупова, зазвичай використовується для проведення міждисциплінарних занять із метою обговорення складних теоретичних проблем і обміну досвідом. Отже, формулюється тема, що має неоднозначне тлумачення, і тому постає необхідність її аналізу й обґрунтування в різноманітних аспектах як от: політичних, економічних, психологічних, педагогічних, юридичних тощо. До круглого столу запрошуються компетентні фахівці з різних галузей знань [291].

Зауважимо, що обговорення як форма доповнювало всі інші вищезазначені форми роботи: педагогічної ради, консиліуму та круглого столу. Результатом обговорення став сформований план реалізації комплексної програми соціально-педагогічної підтримки батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах.

На наступному етапі алгоритму батьків соціальний педагог ознайомлював батьків з картою перспективного планування їхньої соціально-педагогічної підтримки, погоджував та підписував з ними. Батьки отримували інформацію про зміст, форми та методи соціально-педагогічної підтримки в межах реалізації означеної програми.

Надалі, згідно з алгоритмом, розпочинався етап впровадження визначеної комплексної програми у взаємодії з фахівцями міждисциплінарної команди. Через проведення індивідуальних та групових форми роботи фахівці надавали батькам знання, відпрацьовували уміння та навички, необхідні їм у вихованні та навчанні дітей.

Як засвідчили результати дослідження в попередніх підрозділах, спеціально розробленої програми соціально-педагогічної підтримки батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах нині не існує. Тому нами розроблено таку комплексну програму, що представлена у додатку Ц1.

Отже, другим етапом нашого формувального експерименту стала розробка та впровадження комплексної програми соціально-педагогічної підтримки батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних

навчальних закладах та експериментальна перевірка дієвості змісту, форм і методів соціально-педагогічної підтримки батьків.

Під комплексною програмою соціально-педагогічної підтримки батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах ми розуміємо реалізацію фахівцями міждисциплінарної команди комплексу заходів у тісному партнерстві з батьками задля досягнення мети соціально-педагогічної підтримки – розвитку виховного потенціалу батьків та задоволення потреб. Тобто дана програма була спрямована на розвиток виховного потенціалу батьків експериментальної групи за попередньо визначеними критеріями та показниками шляхом залучення до участі в різних заходах і формах роботи.

Підґрунтя для розробки зазначеної програми становили результати оцінки потреб батьків та рівнів розвитку виховного потенціалу. Також програма враховувала результати рекомендацій фахівців та побажань батьків всіх попередніх етапів алгоритму соціально-педагогічної підтримки.

Метою комплексної програми соціально-педагогічної підтримки батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах була активізація та розвиток виховного потенціалу батьків як запоруки створення умов задля ефективної соціалізації та інтеграції дітей з особливостями психофізичного розвитку та сприяння саморозвитку і задоволення потреб їхніх батьків.

Завданнями цієї програми стали наступні:

- за допомогою впровадження змістово-методичного забезпечення надати батькам комплексну соціально-педагогічну підтримку в умовах дошкільного навчального закладу;
- сприяти формуванню у батьків навичок самостійного подолання соціальної ізоляції та виокремлення шляхів інтеграції власної дитини в соціум;
- надати батькам інформацію про особливості психофізичного розвитку дітей, специфіку виховання та навчання, перспективи у майбутньому житті;

- сприяти формуванню у батьків навичок взаємодії з дітьми з особливостями психофізичного розвитку, створенню позитивної соціально-психологічної атмосфери в сім'ї;
- сприяти формуванню у батьків уміння налагоджувати взаємодію з фахівцями міждисциплінарної команди та іншими батьками у закладі;
- озброїти батьків інформацією про державні та неурядові соціальні інститути, що працюють з батьками дітей з особливостями психофізичного розвитку та надають різні види підтримки;
- сприяти формуванню навичок щодо виховання і навчання дитини з особливостями психофізичного розвитку;
- сприяти розвитку виховного потенціалу учасників програми.

Під час розробки даної комплексної програми враховано наступне:

- результати аналізу змісту поняття «соціально-педагогічна підтримка», її функції, форми надання;
- результати оцінки потреб батьків, що визначені під час констатувального експерименту;
- особливості соціального розвитку дітей залежно від виду їхнього порушення психофізичного розвитку та питання у вихованні, які у зв'язку з цим виникають;
- наявні ресурси (людські, технічні та технологічні) у конкретному дошкільному навчальному закладі;
- результати аналізу вітчизняних і зарубіжних практик соціально-педагогічної підтримки батьків в дошкільних навчальних закладах;
- результати оцінювання рівнів розвитку виховного потенціалу батьків за критеріями та показниками.

Ця програма складалася з тематичних блоків, модулів і тем. Кожний з чотирьох тематичних блоків розкривав чотири модулі. Всього 16 тематичних модулів по 4 теми. Теми модулів відповідали критеріям та показниками розвитку виховного потенціалу, що визначені у результаті оцінки потреб: когнітивному, мотиваційному та практично-діяльнісному. Також при розробці

цих тем та форм роботи ми керувалися положеннями теорій Е. Фромма [258] та А. Маслоу [127] щодо потреб, які були розглянуті вище.

Отже, виділено такі тематичні блоки та змістові модулі:

1. Інформаційно-методичний:

Змістовий модуль 1.1. Презентація ДНЗ для батьків: структура, штат, алгоритм роботи з родинами (7 год.)

Змістовий модуль 1.2. Інклюзивна освіта – шлях у майбутнє (8 год.)

Змістовий модуль 1.3. Партнерство у роботі, пошук ресурсів (8,5 год.)

Змістовий модуль 1.4. Сучасні дидактичні матеріали та навчальні програми в допомогу батькам (9 год.)

2. Педагогічний:

Змістовий модуль 2.1. Розвиток дитини з особливостями психофізичного розвитку дошкільного віку (9 год.)

Змістовий модуль 2.2. Інтеграція дітей з особливостями психофізичного розвитку в середовище дошкільного навчального закладу (7,5 год.)

Змістовий модуль 2.3. Організація домашнього «розвивального середовища» (8 год.)

Змістовий модуль 2.4. Організація спільних заходів з родинами в умовах ДНЗ (11,5 год.)

3. Соціальний:

Змістовий модуль 3.1. Правова абетка батьків дитини з особливостями психофізичного розвитку (8 год.)

Змістовий модуль 3.2. Соціальний захист і медична реабілітація дітей з особливостями психофізичного розвитку (8 год.)

Змістовий модуль 3.3. Партнерство батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку з громадськими організаціями (5,5 год.)

Змістовий модуль 3.4. Шлях від соціальної ізоляції до соціальної інтеграції (6,5 год.)

4. Психологічний:

Змістовий модуль 4.1. Моя дитина – «особлива» (6 год.)

Змістовий модуль 4.2. Психологія дитини з особливостями психофізичного розвитку (7 год.)

Змістовий модуль 4.3. «Тато і Мама», «Жінка і Чоловік» (7 год.)

Змістовий модуль 4.4. Особливості дитячо-батьківських стосунків в сім'ї з дитиною з особливостями психофізичного розвитку (8 год.)

Змістовно-методичне забезпечення складало такі форми соціально-педагогічної підтримки батьків: консультації, бесіди, круглі столи, семінари, лекції, батьківські конференції, дискусії, ділові ігри, батьківські збори, відеолекторії, тематичні дні, «Дні відкритих дверей», семінари-практикуми, «Клуб підтримки «Батьки – батькам», «Батьківський клуб», круглі столи із запрошеними фахівцями з інших соціальних інституцій.

Загальна тривалість комплексної програми становила 125 год. Зміст, структуру та тематичний план комплексної програми соціально-педагогічної підтримки батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах представлено у додатку Ц1. Особливості впровадження цієї програми розглянемо нижче.

Наступними етапами алгоритму соціально-педагогічної підтримки батьків були моніторинг потреб батьків та контрольне оцінювання рівнів розвитку їхнього виховного потенціалу. За допомогою діагностичного інструментарію, що застосовувався на попередніх етапах дослідження, здійснено контрольне оцінювання та проаналізовано отримані результати (у підрозділі 3.2.). Діагностичний інструментарій щодо цього обґрунтовано у підрозділі 2.2. дисертаційного дослідження.

Заключеними етапами стали аналітико-підсумкова зустріч із фахівцями дошкільного навчального закладу та підсумкова зустріч із батьками.

Так, аналітико-підсумкова зустріч соціального педагога з фахівцями мала за мету висвітлити, узагальнити та проаналізувати результати впровадженої комплексної програми та змістово-методичного забезпечення соціально-педагогічної підтримки батьків в умовах дошкільного навчального закладу шляхом проведення презентації, круглого столу, обговорення побаченого з

міждисциплінарною командою. Результатом цієї зустрічі ставали два варіанти перебігу подій: завершення (закриття «випадку») або планування, уточнення та корегування програми соціально-педагогічної підтримки цих батьків.

Надалі, на підставі вищезазначених результатів, соціальний педагог проводив ряд підсумкових зустрічей з батьками у вигляді індивідуальної або групової бесіди (при цьому враховувалися побажання батьків щодо форми проведення зустрічі) та обговорював з ними результати наданої їм соціально-педагогічної підтримки; повідомляв про завершення (закриття «випадку») або уточнював та погоджував подальший алгоритм та програму соціально-педагогічної підтримки, що були сплановані фахівцями міждисциплінарної команди на попередньому етапі алгоритму. Інформацію щодо цього зазначали у картці перспективного планування (Додаток Ц).

Підкреслимо, що розроблений алгоритм соціально-педагогічної підтримки батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах спрямовувався на оптимізацію впровадження її форм та методів.

Акцентовано, що другий етап формувального експерименту полягав у впровадженні комплексної програми соціально-педагогічної підтримки батьків. Так, інформаційно-методичний блок цієї програми складали шістнадцять занять по 1,5-2 години загальною тривалістю 33 години. Зустрічі з батьками були спрямовані на розвиток виховного потенціалу за когнітивним та мотиваційним критеріями і проходили у різних формах, таких як: лекція, бесіда, тренінг, презентація, доповідь, круглий стіл, батьківська конференція, інформування батьків через стенди та методичні куточки.

Завданнями інформаційно-методичного блоку визначено:

- ознайомлення батьків зі змістом роботи міждисциплінарної команди, функціоналу її членів стосовно батьків; шляхи ефективної співпраці з фахівцями;
- презентація змісту соціально-педагогічної підтримки батьків в умовах дошкільного навчального закладу, її форм та шляхів;

- презентація системи спеціальної освіти, ознайомлення з поняттями інтеграції та інклюзії, їхніми видами та шляхами, з нормативно-правовими документами, що регулюють ці питання;
- формування в батьків умінь і навичок побудови ефективної комунікації з фахівцями дошкільного навчального закладу та іншими батьками, пошук ресурсів для цього;
- ознайомлення батьків зі змістом поняття «розвиток виховного потенціалу»;
- презентація сучасних методів роботи з дитиною з особливостями психофізичного розвитку в домашніх умовах; оптимального вибору прийомів виховання дитини з урахуванням її психофізичних можливостей.

Оскільки метою цього блоку була інформаційно-просвітницька робота серед батьків на вищевизначену тематику, тому формами роботи виступали лекції, семінари та бесіди, в яких тренер займає активну позицію.

Ми враховували той факт, що, в силу своїх психологічних особливостей та емоційного стану, батьки нашого дослідження одразу не виступатимуть у ролі активних учасників та співрозмовників. Оскільки вони потребують для цього певної підготовки, часу, за який тренер (зокрема, соціальний педагог) зможе встановити контакт із ними, зацікавити темою та мотивувати їх до активної участі в роботі. Тому, найбільш дієвими стали зазначені вище форми роботи, які спочатку не вимагали від учасників обов'язкового прояву ініціативи.

Зауважимо, що надалі, поряд з обґрунтуванням впроваджених форм підтримки батьків нами зазначено в дужках, яким критеріям та показникам розвитку виховного потенціалу вони відповідають.

Задля з'ясування функцій соціального педагога в дошкільному навчальному закладі та розмежування їх із функціоналом інших фахівців, цю інформацію подавали батькам у вигляді презентації, а потім відбувалося обговорення побаченого. Окрім того, батькам було надано інформацію про соціально-педагогічну підтримку, її шляхи та методи. Учасники визначеної комплексної програми мали змогу ознайомитися з напрямками та формами

роботи фахівців свого дошкільного навчального закладу з батьками та дітьми, а також яку допомогу вони можуть надати у разі (показники когнітивного критерію: «знання про соціально-педагогічну підтримку батьків, її напрямки (види), хто з фахівців надає»; «знання функціонально-рольового репертуару фахівців дошкільного навчального закладу»).

Зважаючи на те, що батьки, коли у них народжується дитина з особливостями психофізичного розвитку, недостатньо обізнані про соціальні інституції, які супроводжують дитину протягом дошкільного та шкільного віку відповідно до її порушення розвитку, здійснювалась просвітницька робота у контексті цього. Так, з метою поінформованості батьків щодо діяльності психолого-медико-педагогічної консультації (далі – ПМПК) було проведено круглий стіл для фахівців із залученням родин, на якому висвітлювалися питання змісту та особливості проходження комісії; було надано інформацію про мережу спеціальних та інклюзивних навчальних закладів для дітей з особливостями психофізичного розвитку. До участі було запрошено представників ПМПК – лікаря-психіатра, вчителя-дефектолога, вчителя-логопеда (показник когнітивного критерію «знання про інтеграцію та інклюзію дітей з особливостями психофізичного розвитку, їх видів та шляхів»; показник мотиваційного критерію «ставлення до розширення соціальних контактів дитини поза дошкільним навчальним закладом»).

У змістовому модулі щодо поняття інклюзивної освіти в рамках цього ж тематичного блоку, з метою підвищення рівня обізнаності батьків у правовому аспекті щодо виховання, навчання й освіти дітей з особливостями психофізичного розвитку, було проведено тренінгові заняття з ними. Під час роботи учасники мали змогу проаналізувати основні нормативно-правові акти, що стосуються різних аспектів життя їхніх дітей, визначити можливі конфліктні ситуації, які можуть виникати у процесі відстоювання інтересів дітей та способи їхнього подолання (показник когнітивного критерію «знання прав дитини з особливостями психофізичного розвитку та гарантій з боку держави щодо їх забезпечення»).

Інформацію про шляхи інтеграції дітей з особливостями психофізичного розвитку у соціум ми надавали шляхом організації тематичних батьківських зборів. Адже, на відміну від поточних зборів, на яких розглядаються планові питання за традиційною схемою (досягнення дітей у навчанні, труднощі у поведінці, розклад свят тощо), тематичні збори мають за мету обговорити тему, яка є актуальною для всіх її учасників. Оскільки, у зв'язку з освітніми реформами в Україні, питання інклюзивної освіти та інтеграції для батьків украй важливі, тому ця форма роботи, що передбачає активну участь усіх її учасників, є цікавою для всіх (показник когнітивного критерію «знання про інтеграцію та інклюзію дітей з особливостями психофізичного розвитку, їх видів та шляхів»).

Проведення батьківських конференцій, вважаємо, урізноманітнює та доповнює форми соціально-педагогічної підтримки батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку. Так, у межах окресленої комплексної програми, було проведено батьківські конференції щодо особливостей побудови партнерських стосунків з іншими батьками в групі дитини, а також з батьками здорових однолітків поза дошкільним навчальним закладом. Сама конференція тривала 1 годину, після чого батьки мали змогу об'єднатися в міні-групи та на 1,5 години стати учасниками тренінгу з метою відпрацювання навичок взаємодії з учасниками щоденної комунікації: іншими батьками та фахівцями дошкільного навчального закладу. Отже, розглядаємо батьківську конференцію як форму групової роботи задля обміну досвідом між її учасниками у певному питанні. А закріпити отриманий теоретичний матеріал батьки мали змогу під час тренінгу з формування практичних навичок у цьому контексті (показники мотиваційного критерію: «ставлення до розширення соціальних контактів дитини поза дошкільним навчальним закладом»; «ставлення до об'єднання з іншими батьками в інтересах своїх дітей у соціумі»).

Розширенню знань батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку щодо застосування психолого-педагогічних методів у проведенні

розвивальних занять у домашніх умовах сприяють проведення майстер-класів. Так, у межах формувального експерименту було надано інформаційні повідомлення щодо особливостей психофізичного розвитку та проведено ряд майстер-класів щодо використання методу арт-терапії, піскової терапії під час занять з дитиною вдома; ознайомлення з інноваційним методом каністерапії (використання тварин у роботі задля досягнення терапевтичного ефекту). І хоча ці методи роботи часто використовують у своїй діяльності практичні психологи, соціальний педагог також може застосовувати їх у процесі соціального виховання дітей та надавати батькам інформацію про них. До проведення майстер-класу ми долучили представників двох київських громадських організацій «В дитячих долонях» та «Ми – друзі!», які вже десять років поспіль використовують перелічені методи в роботі з дітьми з особливостями психофізичного розвитку та їхніми батьками. Кожний майстер-клас був практико-орієнтованим, тривав близько 2,5 годин та передбачав активну взаємодію між учасниками та побудову довірливих стосунків між ними (показники когнітивного критерію: «знання особливостей психофізичного розвитку дитини та специфіки виду порушення»; «знання методів та інструментів ефективного виховання та розвитку дитини з особливостями психофізичного розвитку»).

Педагогічний тематичний блок складався із вісімнадцяти занять по 1,5-2,5 години загальною тривалістю 36 годин. Формами соціально-педагогічної підтримки у контексті цього блоку, що були спрямовані на розвиток виховного потенціалу за когнітивним та практично-діяльнісним критеріями стали: консультація, лекція, семінар, семінар-практикум, майстер-клас, відеопрезентація, бесіда, тренінг, презентація, батьківські збори, обговорення, тематичні дні, «відкрите» заняття.

Завдання цього блоку, що відповідали показникам когнітивного та практично-діяльнісного критеріїв розвитку виховного потенціалу батьків, стали наступними:

- надання батькам інформації з різних аспектів щодо розвитку та виховання дітей з особливостями психофізичного розвитку, видів порушень та їхнього врахування у взаємодії з дитиною;
- ознайомлення з оцінкою потреб дитини та батьків: роль оцінок та фахівці, які їх здійснюють;
- надання інформації батькам щодо навчання та виховання дітей, розвитку їхніх потенційних здібностей, соціального виховання у цілому;
- відпрацювання навичок взаємодії з фахівцями у процесі інтеграції дитини з особливостями психофізичного розвитку в дошкільний навчальний заклад;
- формування вміння правильного вибору прийому виховання дитини та проведення розвивальних занять із нею вдома;
- формування у батьків педагогічної культури та навичок організації змістовного дозвілля для сім'ї.

Так, змістовною та цікавою виявилася така форма взаємодії з батьками як відеопрезентація. Метою зустрічі стало закріплення знань щодо особливостей соціального виховання та взаємодії з дитиною залежно від виду порушення її психофізичного розвитку, проведення занять в домашніх умовах. Оскільки, як засвідчив наш констатувальний експеримент, батьки не розуміються у видах порушень розвитку дітей та їхніх особливостях, ця зустріч була вкрай актуальною та викликала неабияке пожвавлення серед її учасників. Під час роботи соціальний педагог у команді з психологом, за допомогою демонстрації відеоматеріалів та теоретичного їх обґрунтування, пояснювали батькам як правильно будувати соціальну взаємодію з дітьми, враховуючи їхні психофізичні можливості та потреби, а відтак – зрозуміти перспективи подальшого соціального виховання (показник практично-діяльнісного критерію «володіння навичками проведення виховних та розвивальних занять з дитиною з особливостями психофізичного розвитку в домашніх умовах»).

Саме тому, після цих занять була запланована лекція щодо поняття оцінки потреб дітей і батьків, її значення, форми здійснення. Вважаємо, що даними

знаннями мають володіти не тільки фахівці, які проводять оцінку потреб, але й батьки як найближче оточення дитини, в якому відбувається соціальне становлення особистості. Особливо у контексті міждисциплінарної взаємодії фахівців і батьків, яка передбачає постійний взаємообмін та активну позицію учасників команди. Як було визначено у підрозділі 2.1. дисертації, ці діти та їхні батьки мають ряд особливих потреб, що підсилюються наявністю порушення психофізичного розвитку. Тому необхідно враховувати цей факт як фахівцям, які з ними працюють, так і самим батькам. Лекція тривала близько 2 годин, в кінці якої відбувся «зворотній зв'язок»: батьки мали змогу поставити питання, за бажанням описати емоції, які виникали під час роботи (показник когнітивного критерію «знання потреб своєї дитини, методів їх оцінки»).

Ми активно застосовували у процесі експерименту семінари-практикуми як форму співпраці з батьками. У межах цього тематичного блоку було проведено двогодинний семінар-практикум щодо поінформованості батьків у питаннях розвитку культурно-гігієнічних та навичок самообслуговування у дітей з особливостями психофізичного розвитку. Робота спрямовувалася на формування у батьків навичок щодо захисту прав дітей в різних інституціях. Підкреслимо, що семінар-практикум включав теоретичне повідомлення з практичним відпрацюванням інформативної частини (демонстрація відеосюжетів; показ вправ, робота в парах). Така підтримка соціального педагога та вихователя у контексті цього була актуальною та важливою. (показник когнітивного критерію «знання особливостей психофізичного розвитку дитини та специфіки виду порушення»; показники практично-діяльнісного критерію: «володіння навичками захисту прав дитини з особливостями психофізичного розвитку»; «володіння навичками ефективної комунікації з фахівцями та іншими батьками дошкільного навчального закладу»).

У межах педагогічного тематичного блоку комплексної програми соціально-педагогічної підтримки батьків було організовано виставку для всіх учасників навчально-виховного процесу в дошкільному навчальному закладі.

Так, батьки мали змогу ознайомитися з можливими формами співпраці з педагогічним колективом своїх закладів: як під час адаптації дитини до умов дошкільного навчального закладу, так і у подальшому процесі інтеграції. Шляхом розміщення стендової інформації оголошень на дошках батьки отримували матеріали щодо різних тематичних свят, як от: «День відкритих дверей», «День захисту дітей», «Міжнародний день людини з синдромом Дауна», «Міжнародний день людей з інвалідністю», «Всесвітній день розповсюдження інформації про аутизм». Наочний матеріал завжди краще сприймається, особливо, якщо людина не фахівець у певній галузі та складно одразу зрозуміти зміст матеріалу. У нашому випадку – це батьки як представники різних соціальних прошарків і професій. Тому розміщення наочної інформації також виступало формою підтримки взаємозв'язку з батьками (показник практично-діяльнісного критерію «володіння навичками ефективної комунікації з фахівцями та іншими батьками дошкільного навчального закладу»).

Соціальний тематичний блок складали шістнадцять занять по 1-2,5 години загальною тривалістю 28 годин. Формами соціально-педагогічної підтримки у контексті соціального блоку, що були спрямовані на розвиток виховного потенціалу батьків за практично-діяльнісним та мотиваційним критеріями стали наступні: бесіда, повідомлення, «Батьківський клуб», обговорення, лекція, ділові ігри, тренінг, майстер-клас, презентація, розповсюдження інформаційних буклетів, круглий стіл, відео лекторій, «Клуб підтримки «Батьки – батькам».

Завдання соціального тематичного блоку відповідали показникам мотиваційного та практично-діяльнісного критеріїв розвитку виховного потенціалу батьків і стали наступними:

- надання батькам інформації про нормативно-законодавче забезпечення в різних аспектах життя дітей з особливостями психофізичного розвитку та їхніх батьків;

- ознайомлення з правовими актами, що регулюють освіту дітей з особливостями психофізичного розвитку;
- формування у батьків умінь і навичок адвокаційної діяльності щодо відстоювання ними інтересів власних дітей;
- надання інформації про систему реабілітаційних, соціальних та медичних установ, які опікуються дітьми з особливостями психофізичного розвитку та можливості використання їхніх ресурсів батьками;
- презентація діяльності державних і неурядових організацій, дотичних до питань виховання цих дітей, шляхи співпраці та форми підтримки батьків у цьому контексті;
- ознайомлення батьків з існуючими програмами підтримки родин в неурядових організаціях (літні табори, участь у сімейних програмах, виїзні програми оздоровлення цих родин);
- формування мотивації у батьків до об'єднання з іншими батьками, участі в громаді задля вирішення спільних інтересів власних дітей;
- залучення батьків із дітьми до гурткової роботи творчого спрямування поза дошкільним навчальним закладом.

Означимо ще певні форми соціально-педагогічної підтримки батьків, які використано у дослідженні. Так, «Батьківський клуб» був груповою формою взаємодії фахівців і батьків, за якої батьки виступали активними учасниками процесу, самостійно ініціювали актуальні їм теми для обговорення. Таке об'єднання батьків у своєрідну батьківську громаду налаштовувало їх на неформальне, «відкрите» спілкування, позбавляючи офіціозу, з яким вони часто зустрічаються. Робота проходила у невимушеній формі під неформальним керівництвом фахівця дошкільного навчального закладу (соціального педагога, методиста або вихователя, залежно від теми зустрічі), який створював умови для самостійного пошуку батьками вирішень завдань. У межах формувального експерименту у кожному експериментальному майданчику було організовано «Батьківський клуб» та проведено по три засідання тривалістю від 1,5 до 2-х годин. Темі зустрічей визначалися

відповідно до потреб батьківських груп: «Законодавче забезпечення соціального захисту дітей з особливостями психофізичного розвитку», «Мережа реабілітаційних установ в Україні: можливості для дітей та батьків», «Програми громадських організацій та форми роботи з батьками. Перелік діючих програм підтримки батьків» (показники мотиваційного критерію: «ставлення до розширення соціальних контактів дитини поза дошкільним навчальним закладом»; «ставлення до об'єднання з іншими батьками в інтересах своїх дітей у соціумі»; «ставлення до отримання знань, вдосконалення навичок щодо різних аспектів розвитку та соціального виховання дитини»; показник практично-діяльнісного критерію «володіння навичками ефективної комунікації з фахівцями та іншими батьками дошкільного навчального закладу»).

Дещо схожою формою соціально-педагогічної підтримки батьків став «Клуб підтримки «Батьки – батькам», метою якого було навчання батьків, які мають невеликий досвід виховання дитини з особливостями психофізичного розвитку більш досвідченими та соціально зрілими батьками таких самих дітей. За таких умов соціальний педагог виступав більше у ролі споглядача, який лише спрямовує діяльність клубу та за потреби – дає поради. Зазвичай, усі батьки мають різний життєвий та соціальний досвід, тому під час роботи клубу одні батьки могли поділитися своїми практиками розв'язання заданої проблеми, а інші – повчитися у них та сформулювати власну позицію. З метою активізації батьків до участі в роботі клубу, задля подолання властивої їм соціальної ізоляції, в рамках соціального тематичного блоку нашої програми було проведено 1,5-годинну зустріч щодо значення і завдань «Клубу підтримки «Батьки – батькам» в межах дошкільного навчального закладу та формування мотивації у батьків до якісних змін у своєму соціальному житті та дитини. Водночас, за рахунок розміщення стендової інформації в дошкільних навчальних закладах, батьки мали можливість ознайомитися з гуртковою діяльністю позашкільних установ для дітей з особливостями психофізичного розвитку. Так, Інтернет-сайти є шляхом отримання інформації, проте не всі з

наших учасників мали доступ до інтернет-простору, тому інформування через стендову інформацію як форму взаємодії з батьками виявилося актуальним. Матеріали на стенди розміщували вихователі-методисти та соціальні педагоги (показники мотиваційного критерію: «ставлення до розширення соціальних контактів дитини поза дошкільним навчальним закладом»; «ставлення до співпраці з фахівцями дошкільного навчального закладу з метою ефективного розвитку дитини»; показник практично-діяльнісного критерію «володіння навичками ефективної комунікації з фахівцями та іншими батьками дошкільного навчального закладу»).

З метою формування та відпрацювання у батьків навичок адвокаційної діяльності в активній груповій формі відбувалися «ділові ігри». Такі заняття створювали умови для поповнення батьками знань шляхом розподілу ролей між учасниками та програванню заданих ситуацій. Адже, важливою особливістю ділової гри є наявність взаємодії між членами створеної команди. Тому, батьки мали змогу навчитися адаптовуватися в новій групі, уважно слухати інших, висловлювати власні думки та самостійно приймати рішення (показники практично-діяльнісного критерію: «володіння навичками захисту прав дитини з особливостями психофізичного розвитку»; «володіння навичками пошуку ресурсів для мобілізації та підтримки свого психоемоційного стану»).

Психологічний тематичний блок є логічним доповненням до всіх попередніх тематичних блоків комплексної програми соціально-педагогічної підтримки батьків. Оскільки розуміння батьками психологічних особливостей своїх дітей, вміння розпізнавати свої стани та емоції та керувати ними, вміння будувати стосунки, створювати позитивну психологічну атмосферу в сім'ї та взаємодіяти з іншими батьками в умовах дошкільного навчального закладу – все це доповнює соціально-педагогічну підтримку, підсилюють ефективність її надання батька. Тому цей тематичний блок складали шістнадцять занять по 1-2,5 години загальною тривалістю 28 годин. Формами соціально-педагогічної підтримки у цьому контексті виявилися наступні: індивідуальні заняття,

тренінг, обговорення, дискусія, семінар, презентація, бесіда, лекція, батьківські збори, «День відкритих дверей». Фахівці експериментальних майданчиків мали право обирати із запропонованих ті форми підтримки, які були доцільними саме для батьківської аудиторії їхнього дошкільного навчального закладу.

Завдання психологічного тематичного блоку відповідали показникам всіх трьох критеріїв розвитку виховного потенціалу батьків та були такими:

- формування у батьків навичок психологічного «прийняття» власної дитини з особливостями психофізичного розвитку, адекватного («розуміючого») ставлення до її проблем та труднощів у навчанні;
- формування знань щодо розуміння потреб дитини, класифікації потреб та їх врахування у процесі виховання;
- надання інформації про особливості психологічного розвитку дитини у період дошкільного віку та особливості її соціального виховання;
- формування у батьків навичок встановлення позитивних емоційних контактів зі своєю дитиною, мотивації до взаємодії з нею, з фахівцями у процесі спільної роботи в дошкільному навчальному закладу;
- формування у батьків навичок подолання соціальної ізоляції та безконфліктного спілкування з іншими членам сім'ї;
- відпрацювання навичок міжособистісної взаємодії між подружжям, формування вміння знаходити спільні рішення в складних ситуаціях та діяти в інтересах дитини;
- озброєння батьків знаннями щодо пошуку ресурсів для самоосвіти та організації змістовного дозвілля родини.

Серед запропонованих форм значний інтерес у батьків викликала 1,5-годинна дискусія на тему психосоціального розвитку дитини з особливостями психофізичного розвитку. Оскільки, у процесі роботи за комплексною програмою не всі батьки усвідомлювали особливості видів порушень розвитку дітей, їхні потреби та труднощі соціалізації, відтак і розуміння психосоціального розвитку дітей, бачення перспектив їхньої подальшої інтеграції виявилися у батьків різними. Тому дискусія стала полем для

активізації різних думок, модератором яких виступав соціальний педагог разом із практичним психологом. Водночас, ця форма виконувала ще й функцію формування мотивації до саморозвитку, до отримання нових знань і навичок. У межах цього тематичного блоку для батьків було проведено шість тренінгів, що мали за мету: формування психологічного «прийняття» дитини з особливостями психофізичного розвитку; побудова комунікації з практичним психологом та соціальним педагогом (часто батьки просто соромляться звертатися до цих фахівців); інформування батьків щодо особливостей соціального виховання дітей із різними видами порушень розвитку; надання інформації щодо соціальної взаємодії дитини з особливостями психофізичного розвитку зі здоровими братом / сестрою; формування у батьків навичок безконфліктної поведінки в сім'ї, вміння залучати інших членів родини до виховання дитини; формування навичок розподіляти обов'язки з виховання та навчання дитини між усіма членами сім'ї, а відтак знаходити час і сили для поповнення власних внутрішніх ресурсів (показники за всіма трьома критеріями, особливо показники практично-діяльнісного критерію: «володіння навичками побудови ефективного спілкування з іншими членами сім'ї та їх залучення до виховання дитини»; «володіння навичками пошуку ресурсів для мобілізації та підтримки свого психоемоційного стану»; показники мотиваційного критерію «ставлення до розширення соціальних контактів дитини поза дошкільним навчальним закладом»; «ставлення до отримання знань, вдосконалення навичок щодо різних аспектів розвитку та соціального виховання дитини»).

До традиційних форм взаємодії з батьками ми зараховували також «День відкритих дверей», який, швидше, виступав доповненням у контексті соціально-педагогічної підтримки батьків. Оскільки «День відкритих дверей» є досить масовим заходом, під час якого неможливо «пропрацювати» наявні труднощі батьків, вирішення яких потребує дотримання певних умов (довірливої атмосфери, анонімності, систематичної роботи тощо). Проте, як додаткова групова форма підтримки «День відкритих дверей» заслуговує на

увагу фахівців. Задля інформування батьків щодо ресурсного забезпечення цікавого і змістовного дозвілля з дитиною з особливостями психофізичного розвитку в експериментальних дошкільних навчальних закладах було проведено для батьків «Дні відкритих дверей» (показник мотиваційного критерію «ставлення до розширення соціальних контактів дитини поза дошкільним навчальним закладом»; показник когнітивного критерію «знання про інтеграцію та інклюзію дітей з особливостями психофізичного розвитку, їх видів та шляхів»).

Таким чином, комплексна програма соціально-педагогічної підтримки батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах поєднала традиційні (індивідуальні консультації, бесіди, батьківські збори) та нетрадиційні форми (дискусії, ділові ігри, батьківські конференції, клуби для батьків) взаємодії з батьками у контексті соціально-педагогічної підтримки. Змістово-методичне забезпечення соціально-педагогічної підтримки батьків становили форми роботи теоретичного змісту (лекції, бесіда, семінар, обговорення, дискусія тощо) і практичного (ділові ігри, клуби для батьків, майстер-класи, семінари-практикуми, «Дні відкритих дверей») та були спрямовані на розвиток виховного потенціалу батьків за визначеними критеріями (когнітивним, мотиваційним та практично-діяльнісним) та їхніми показниками.

3.2. Аналіз результатів експериментальної роботи

Оцінка дієвості визначеного та впровадженого у ході формувального етапу експерименту змісту, форм та методів соціально-педагогічної підтримки батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах здійснювалась відповідно до поставлених завдань контрольного етапу дослідження:

1. Перевірити впроваджені зміст, форми та методи соціально-педагогічної підтримки батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах.

2. Виявити наявність динаміки у рівнях розвитку виховного потенціалу батьків відповідно до визначених критеріїв і показників.

3. Зіставити та порівняти результати експериментальної та контрольної груп батьків.

Для реалізації цих завдань було проведено контрольні зрізи щодо виявлення рівнів розвитку виховного потенціалу батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах на етапі констатувального експерименту (описано у підрозділі 2.2.) та їхній стан розвитку по завершенню експериментальної роботи у вигляді підсумкового контрольного зрізу (представлено у цьому підрозділі).

Зважаючи на те, що під час узагальнення даних констатувального етапу дослідження (Додаток III) значущих розбіжностей у результатах діагностики рівнів розвитку виховного потенціалу батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах не виявлено, було здійснено розподіл на контрольну та експериментальну групи шляхом відбору дошкільних навчальних закладів, де серед батьків виявлено приблизно однакові результати по запропонованим рівням розвитку виховного потенціалу батьків. Як наслідок, в експериментальному дослідженні брало участь 140 батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку семи дошкільних навчальних закладів, з них: 70 осіб складала експериментальну групу, які були залучені до комплексної програми соціально-педагогічної підтримки батьків та 70 осіб – контрольну. Детальну інформацію щодо розподілу учасників даних груп представлено у табл 3.14.

Таблиця 3.14

Дані про склад учасників контрольної та експериментальної груп

Група	Кількість осіб	Назва дошкільного навчального закладу
Контрольна група (n=70)	20	Дошкільний навчальний заклад № 590 (для дітей з порушеннями опорно-рухового апарату), м. Київ
	30	Дошкільний навчальний заклад № 611 (компенсуючого типу, спеціальний для дітей з порушеннями мови), м. Київ
	10	Комунальний дошкільний навчальний заклад «Центр

Експериментальна група (n=70)		розвитку дитини «Я+сім'я», м. Київ
	10	Дошкільний навчальний заклад № 662 (ясла-садок загального розвитку (інклюзивні групи для дітей з синдромом Дауна), м. Київ
	20	Дошкільний навчальний заклад № 280 (комбінованого зі спеціальними групами для дітей з затримкою психічного розвитку), м. Київ
	30	Дошкільний навчальний заклад (ясла-садок) комбінованого типу № 4 «Теремок» Кіровоградської міської ради
	20	Полтавський дошкільний навчальний заклад (ясла-садок) компенсуючого типу № 78 «Пізнайко»

Джерело: складено автором самостійно

Рівні розвитку виховного потенціалу батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах контрольної та експериментальної груп на початок експерименту представлено у табл. 3.15.

Таблиця 3.15

Рівні розвитку виховного потенціалу батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку контрольної та експериментальної груп на початок експерименту

Рівень	Загальна кількість відповідей батьків	Початковий		Ситуативний		Середній		Оптимальний	
		К-ть	%	К-ть	%	К- ть	%	К- ть	%
Критерії		Експериментальна група (n=70)							
Когнітивний	70	29	38,33	20	30,55	15	22,22	6	8,90
Мотиваційний	280 (4 блоки питань)	121	43,06	94	32,36	41	15,83	24	8,75
Практично- діяльнісний	350 (5 блоків питань)	129	36,89	140	39,89	49	14,00	32	9,22
Критерії		Контрольна група (n=70)							
Когнітивний	70	27	37,50	24	35,00	11	15,00	8	12,50
Мотиваційний	280 (4 блоки питань)	122	43,96	97	33,75	40	15,83	21	6,46
Практично- діяльнісний	350 (5 блоків питань)	115	33,33	144	40,75	55	14,75	36	11,17

Джерело: складено автором самостійно

Щоб переконатися, що експериментальна і контрольна групи вибрані таким чином, що розбіжності між ними (які бачимо за результатами таблиці 3.15) не є статистично значущими, скористаємося методом порівняння двох незалежних вибірок.

Із метою математично-статистичної обробки результатів експерименту було використано методи перевірки статистичних гіпотез, що ґрунтуються на порівнянні вимірів за критерієм χ^2 (хі-квадрат, також критерій «згоди Пірсона»). Критерій незалежності хі-квадрат Пірсона призначений для перевірки гіпотези про незалежність двох ознак, що задають рядки і стовпчики таблиці спряженості [31; 44].

Враховуючи те, що вибірки експериментальної та контрольної груп випадкові та незалежні, а вимірювана якість (розвиток виховного потенціалу батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільний навчальних закладах) вимірюється за порядковою шкалою, що включає 4 рівні ($m = 4$): «початковий», «ситуативний», «середній» та «оптимальний» ми застосували формулу χ^2 – критерію:

$$T_{\text{фактичне}} = \frac{1}{n_1 n_2} \sum_{i=1}^{m=4} \frac{(n_1 O_{2i} - n_2 O_{1i})^2}{O_{1i} + O_{2i}},$$

де n_1 та n_2 – кількість батьків першої та другої вибірок;

O_{1i} – кількість відповідей батьків першої вибірки, які належать до відповідних рівнів розвитку виховного потенціалу (початкового, ситуативного, середнього, оптимального);

O_{2i} – кількість відповідей батьків другої вибірки, які належать до відповідних рівнів розвитку виховного потенціалу (початкового, ситуативного, середнього, оптимального).

Результати визначення середніх значень щодо рівнів розвитку виховного потенціалу батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах у експериментальній та контрольній групах подано у табл. 3.16.

Таблиця 3.16.

Результати середніх значень щодо рівнів розвитку виховного потенціалу батьків в експериментальній і контрольній групах на початок експерименту

	Початковий рівень	Ситуативний рівень	Середній рівень	Оптимальний рівень
Експериментальна група	$\theta_{11} = 93,00$	$\theta_{12} = 84,60$	$\theta_{13} = 35,00$	$\theta_{14} = 20,70$
Контрольна група	$\theta_{21} = 88,00$	$\theta_{22} = 88,30$	$\theta_{23} = 35,30$	$\theta_{24} = 21,70$

Джерело: складено автором самостійно

Скориставшись вищезазначеною формулою, обчислюємо значення $T_{\text{фактичне}}$.

$$T_{\text{фактичне}} = \frac{1}{70 \cdot 70} \left(\frac{(70(88-93))^2}{88+93} + \frac{(70(88,3-84,6))^2}{88,3+84,6} + \frac{(70(35,5-35))^2}{35,5+35} + \frac{(70(21,7-20,7))^2}{21,7+20,7} \right) =$$

$$= \frac{1}{4900} \left(\frac{122500}{181} + \frac{67081}{172,9} + \frac{441}{70,3} + \frac{4900}{42,4} \right) = \frac{1}{4900} \left(676,8 + 387,98 + 6,27 + \right) = \frac{1186,62}{4900} = 0,24$$

Оскільки кількість ступенів свободи $\nu = C-1=4-1=3$ (де C – кількість рівнів розвитку виховного потенціалу батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку), то за таблицею критичних значень [44;63] для $\alpha=0,05$ $T_{\text{критичне}} = 3,20$, а для $\alpha=0,01$ $T_{\text{критичне}} = 5,80$. Порівнюючи підраховане значення $T_{\text{фактичне}} = 0,24$ із значенням $T_{\text{критичне}} = 3,20$, отримано нерівність $T_{\text{фактичне}} < T_{\text{критичне}}$ ($0,24 < 3,20$). Таку ж нерівність отримуємо і для $\alpha=0,01$. Це свідчить про те, що частотні показники результатів обстеження у експериментальній та контрольній групах на початку експерименту статистично не відрізняються.

Під час підсумкового контрольного зрізу ми використовували діагностичний інструментарій, аналогічний тому, що й під час констатувального експерименту: тестові завдання «Мої знання» (Додаток Р),

анкета «Моє ставлення» (Додаток С), бланк самооцінки «Мої уміння та навички» (Додаток Т).

Для діагностування змін, що відбулися у розвитку когнітивного критерію виховного потенціалу батьків ми застосували тестові завдання.

У результаті експериментальної роботи з'ясовано, що значно зріс рівень знань батьків щодо: особливостей психофізичного розвитку та видів його порушень у дитини; психофізичних і соціальних характеристик різних порушень розвитку; основних потреб своєї дитини та методів їхньої оцінки; законодавчої бази стосовно цих дітей та їхніх батьків; функціонально-рольового репертуару фахівців дошкільного навчального закладу та їхніх форм роботи з батьками. Зазначимо, що позитивні зміни відбулися у відповідях всіх семи блоків тестового завдання. Від вісімнадцяти до двадцяти чотирьох правильних відповідей надали 30,00% батьків експериментальної групи у порівнянні з контрольною групою, яку склали 14,29%. Це означає, що батьки значно краще розуміють особливості розвитку своєї дитини, причини виникнення різних психоемоційних станів, специфіку її соціального становлення як особистості, що допоможе їм правильно побудувати з дитиною подальшу взаємодію на виховання в цілому.

Так, на питання від дванадцяти до вісімнадцяти правильних відповідей надали 41,43% батьків експериментальної групи у порівнянні з контрольною групою (21,43% батьків). Виходячи з отриманих результатів, батьки стали краще розумітися в законодавчій базі, що вкрай важливо для цієї категорії людей, у яких життя ускладнене інвалідністю дітей і вимагає обізнаності у нормативно-правовому полі. У батьків експериментальної групи зріс рівень знань щодо розуміння понять інклюзії та інтеграції, їхніх видів. За рахунок збільшення кількості правильних відповідей значно зменшився відсоток щодо них же у шкалі від шести до дванадцяти: в експериментальній групі складає 15,71%, тоді як у контрольній 28,57%. Також відбулися зміни в кількості батьків, які надали правильні відповіді від однієї до шести: в експериментальній групі складає 12,86% учасників, тоді як у контрольній

35,71%. У табл. 3.17. представлено рівні розвитку виховного потенціалу батьків контрольної та експериментальної груп за когнітивним критерієм після експерименту.

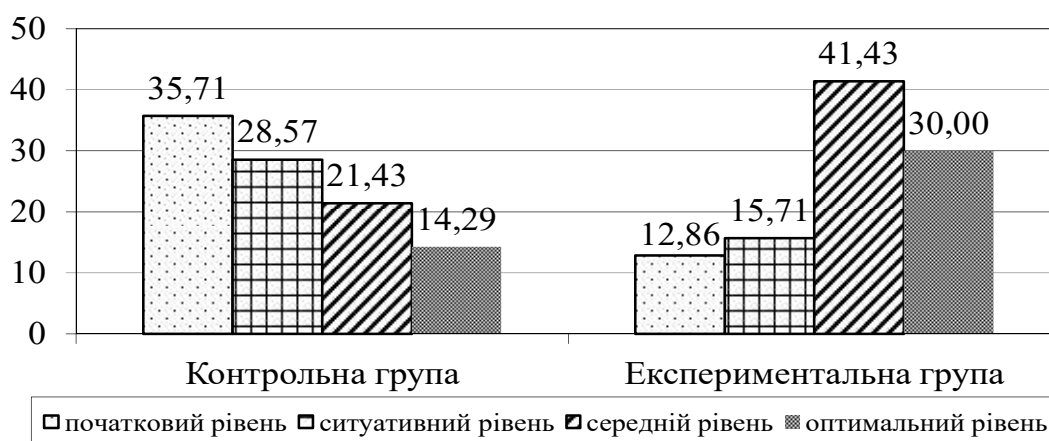
Таблиця 3.17

**Рівні розвитку виховного потенціалу за когнітивним критерієм
батьків експериментальної та контрольної груп після експерименту**

Правильні відповіді	Рівень	Отримані результати	
		КГ	ЕГ
		(кількість відповідей / %)	
Від 1 до 6	початковий	25 / 35,71	9 / 12,86
Від 6 до 12	ситуативний	20 / 28,57	11 / 15,71
Від 12 до 18	середній	15 / 21,43	29 / 41,43
Від 18 до 24	оптимальний	10 / 14,29	21 / 30,00

Джерело: складено автором самостійно

Для зручного зорового сприймання результати контрольної та експериментальної груп рівнів розвитку виховного потенціалу батьків за когнітивним критерієм після експерименту представлено на рис. 3.19.

**Рис. 3.19. Рівні розвитку виховного потенціалу за когнітивним критерієм
батьків контрольної та експериментальної груп (у %)**

Джерело: складено автором самостійно

Нижче, у табл. 3.18 представлено динаміку рівнів розвитку виховного потенціалу за когнітивним критерієм батьків експериментальної та контрольної груп.

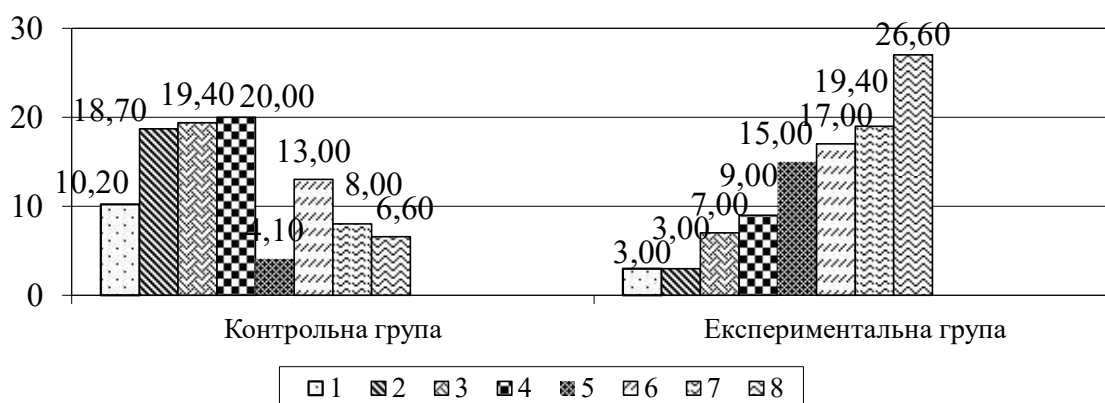
Таблиця 3.18

Динаміка рівнів розвитку виховного потенціалу батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах за когнітивним критерієм (у %)

Рівні	До експерименту		Після експерименту		Різниця між показниками	
	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ (n=70)	КГ (n=70)
Початковий	38,33	37,50	12,86	35,71	-25,47	-1,79
Ситуативний	30,55	35,00	15,71	28,57	-14,84	-6,43
Середній	22,22	15,00	41,43	21,43	+19,21	+6,43
Оптимальний	8,90	12,50	30,00	14,29	+ 21,10	+1,79

Джерело: складено автором самостійно

Для діагностики змін, що відбулися у розвитку мотиваційного критерію батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах за визначеними показниками (щодо їхньої готовності взаємодіяти з фахівцями свого закладу, діяти заради розширення соціальних контактів власної дитини, її інтеграції у соціум) було проведено анкетування. У результаті контрольного зрізу ми відслідкували зміни у ставленні батьків до різних аспектів свого життя та власної дитини, до об'єднання з іншими батьками в батьківські громади, до отримання знань щодо соціального виховання та розвитку дитини. Отримані дані показали, що відбулися зрушення у ставленні батьків до розширення соціальних контактів власної дитини поза дошкільним навчальним закладом, що представлені на рис. 3.20.

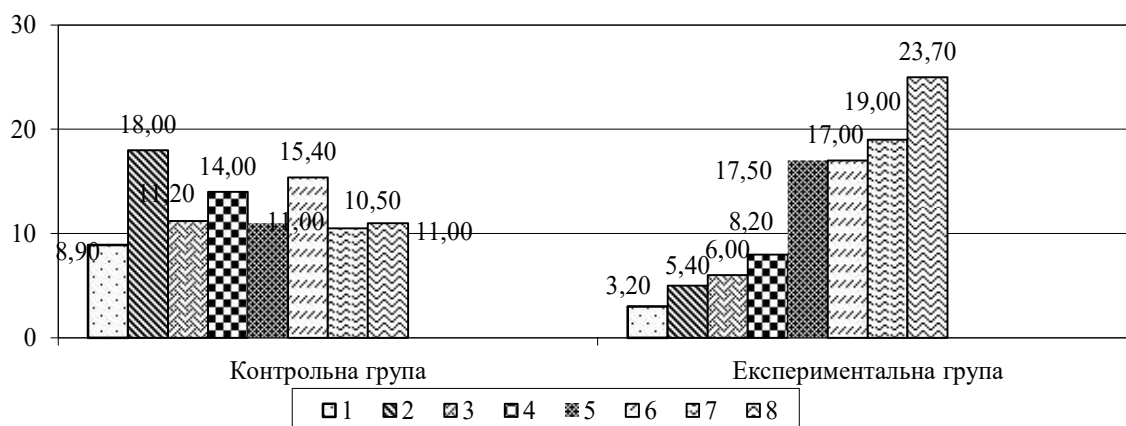

1 - нам вистачає спілкування в садочку, обмежуюсь відвідуванням дошкільного навчального закладу   2 - розумію значення соціальних контактів, мирюсь із тим, як є   3 - вважаю, що контакти дитини з соціальним оточенням поза дошкільним закладом не є важливими для її розвитку   4 - вважаю, розширяти соціальні контакти власної дитини потрібно тоді, коли виникає потреба   5 - розумію значення розширення соціальних контактів дитини, та маю певні страхи щодо цього   6 - загалом позитивне, але залишаються певні побоювання щодо прийняття дитини здоровими однолітками   7 - позитивне та усвідомлене розуміння важливості соціальних контактів, бажання активного включення у соціум   8 - позитивне, вважаю, вкрай важливими для дитини є як соціальні контакти в межах дошкільної установи, так і поза нею

Рис. 3.20. Відповіді батьків контрольної та експериментальної груп на запитання «Ваше ставлення до розширення соціальних контактів власної дитини поза дошкільним навчальним закладом?» (у %)

Джерело: складено автором самостійно

Отже, батьки дітей з особливостями розвитку в дошкільних навчальних закладах експериментальної групи переглянули своє ставлення до розширення соціальних контактів дитини, вважають за необхідне встановлювати комунікацію з іншими за межами свого дошкільного навчального закладу та дому. Зокрема, прагнуть поповнювати соціальні контакти і вважають їх вкрай важливим 26,60% батьків експериментальної групи у порівнянні з 6,60% батьків контрольної групи; 19,40% батьків експериментальної групи виявляють бажання до активної інтеграції дитини у соціум, в соціальні інституції, тоді як так вважають лише 8,00% батьків контрольної групи. Тенденцію залишати ситуацію незмінною спостерігаємо у батьків контрольної групи: 18,70% обрали варіант «розумію значення соціальних контактів та мирюсь із тим, як є» та 19,40% – «вважаю, що контакти поза закладом не є важливими для дитини», тоді як такі відповіді надають лише 3,00% та 7,00% учасників експериментальної групи відповідно до запропонованих варіантів. Відбулися також зміни у ставленні батьків контрольної та експериментальної груп щодо співпраці з фахівцями та у мотивації до взаємодії (рис. 3.21.).

- 1 - не бачу у цьому потреби
 2 - негативне, дратує наполегливість фахівців взаємодіяти
 3 - нейтральне, я не проти, якщо у цьому буде потреба
 4 - більше негативне, ніж позитивне, оскільки сумніваюсь щодо її необхідності
 5 - більше позитивне, ніж негативне, час від часу бачу в ній потребу
 6 - більше позитивне, ніж негативне, маю певні побоювання, чи зможу взаємодіяти
 7 - позитивне, хочу постійно взаємодіяти з ними
 8 - позитивне, я за активну взаємодію, що є важливим у спільній роботі

Рис. 3.21. Відповіді батьків контрольної та експериментальної груп на запитання «Ваше ставлення до співпраці з фахівцями закладу дошкільної освіти Вашої дитини?» (у %)

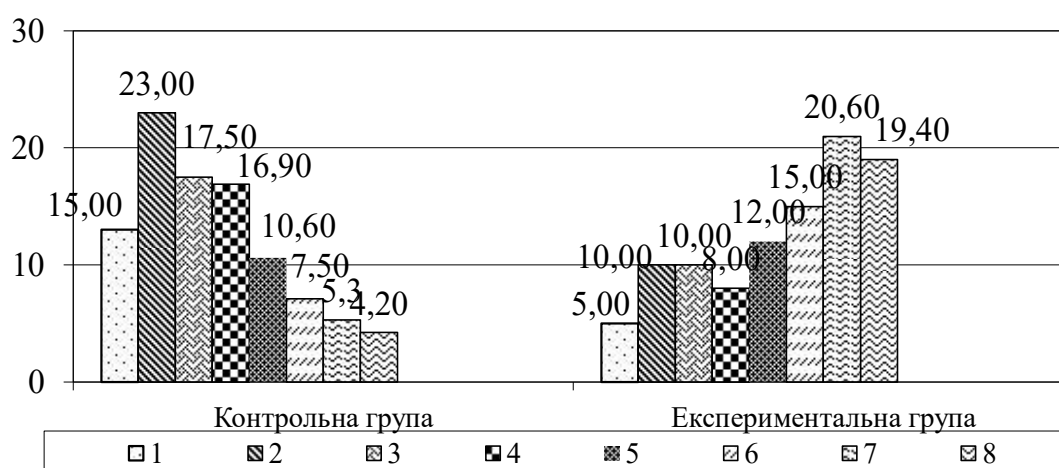
Джерело: складено автором самостійно

Отже, результати демонструють збільшення відсотку респондентів, які вважають за необхідне співпрацювати з фахівцями дошкільного навчального закладу, разом із тим спостерігаються розбіжності у контрольній та експериментальній групах. Так, розуміють важливість взаємодії з фахівцями та періодично бачать у ній потребу 17,50% батьків експериментальної групи, та лише 11,00% батьків контрольної; зріс відсоток батьків, які налаштовані на співпрацю, хоча і залишаються певні побоювання: у 17,00% батьків експериментальної групи у порівнянні з 15,40% батьками контрольної.

Наголосимо, що у результаті впровадження формульованого експерименту, лише 5,40% батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку експериментальної групи оцінили своє ставлення як «негативне, дратує наполегливість фахівців взаємодіяти» та 3,20% батьків не бачать у взаємодії потреби, тоді як ці ж варіанти відповідей для себе обрало відповідно 18,00% та 8,90% батьків контрольної групи. Отже, результати відповідей свідчать про розвиток показників щодо усвідомлення батьками необхідності взаємодії з

фахівцями дошкільного навчального закладу в обох групах, при цьому результати серед батьків експериментальної групи у відсотках більші.

Не менш важливими для нас виявилися зміни у показниках стосовно бажання батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку отримувати нові знання та вдосконалювати навички щодо виховання і навчання дитини, та взаємодії з нею. Результати динаміки змін у респондентів експериментальної та контрольної груп представлено на рис. 3.22.

- 1 - вважаю, що моїх знань достатньо, відсутня потреба у навчанні
 2 - не хочу навчатися, оскільки виховання дитини є обов'язком педагогів
 3 - більше негативне, ніж позитивне, оскільки незрозумілий зміст такого навчання
 4 - іноді таке бажання з'являється, сумніваюсь у його необхідності
 5 - хочу отримувати нові знання, та сумніваюсь, чи це допоможе моїй дитині
 6 - позитивне, але є сумніви, де знайти час і ресурси для цього
 7 - хочу навчатися та вдосконалюватися, готовий знайти ресурси для цього
 8 - прагну до навчання та формування навичок, зацікавлений в отриманні нової інформації

Рис. 3.22. Відповіді батьків контрольної та експериментальної груп на запитання «Ваше ставлення до отримання знань, вдосконалення навичок щодо різних аспектів розвитку та соціального виховання дитини?» (у %)

Джерело: складено автором самостійно

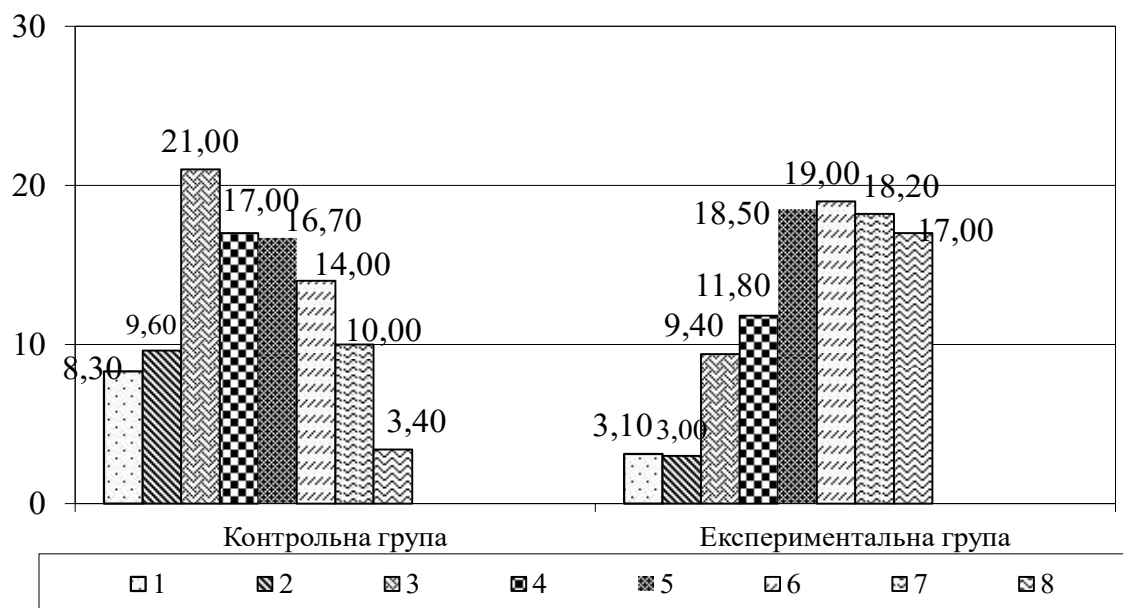
Отже, порівняємо отримані результати та відслідкуємо кількісні зміни у ставленні батьків до процесу свого навчання та удосконалення. Представлені дані окреслюють динаміку збільшення кількості батьків, які бажають отримувати нові знання та розуміють необхідність цього.

Так, 19,40% батьків експериментальної групи активно налаштовані навчатися, оволодівати навичками та зацікавлені в новій інформації, тоді як таке бажання мають лише 4,20% батьків контрольної групи.

Окрім того, 20,60% батьків експериментальної групи бажають отримувати знання щодо соціалізації дитини та готові віднайти ресурси для цього, тоді як на цей процес налаштовані лише 5,30% батьків контрольної групи. Відтак, припускаємо, що учасники експериментальної групи значно легше долатимуть життєві труднощі, що виникають у процесі виховання дитини з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах. Серед респондентів виявилися такі, що сумніваються в доцільності просвіти батьків: 17,50% батьків контрольної групи і лише 10,00% – експериментальної. Окрім того, після участі у комплексній програмі соціально-педагогічної підтримки батьків у межах формувального експерименту респондентів, які вважають, що мають достатньо знань та відсутня потреба у навчанні – лише 5,00% батьків експериментальної групи. Тоді як за цим показником 15,00% батьків контрольної групи, що значно більше. Отже, спостерігається динаміка результатів у контрольній та експериментальній групах.

Відбулися зміни також і в ставленні респондентів до взаємодії з іншими батьками – батьківською громадою з метою втілення спільних завдань в інтересах дітей.

Зауважимо, що наразі у суспільстві відомий факт, коли інтереси дітей з особливостями психофізичного розвитку відстоюють та просувають далі самі батьки, ініціюють впровадження якісних змін щодо освіти та інтеграції дітей у соціум, активно залучаються до цього процесу. Тому, питання формування у батьків мотивації до дій та бажання долати труднощі, які властиві цим родинам є вкрай актуальним. Результати за показником ставлення батьків до співпраці з громадою представлено на рис. 3.23.

1 - незадоволення, обурення	5 - ініціатива, хвилювання
2 - песимізм, злість (набридло це складне життя)	6 - оптимізм, розгубленість
3 - інтерес, збентеження	7 - оптимізм, свідомо впевненість
4 - занепокоєння, вагання	8 - перемога, задоволення

Рис. 3.23. Відповіді батьків контрольної та експериментальної груп на запитання «Який стан та емоції у Вас виникають, коли інші батьки пропонують об'єднатися в інтересах своїх дітей у соціумі?» (у %)

Джерело: складено автором самостійно

Аналізуючи ставлення та емоції батьків за їхніми відповідями, відслідковуємо тенденцію до позитивних зрушень у бажанні респондентів експериментальної групи брати участь у соціальному житті та налагоджувати соціальну взаємодію з іншими батьками. Так, відчувають задоволення та позитивні емоції на пропозицію об'єднатися з іншими батьками 17,00% респондентів експериментальної групи, та лише 3,40% – контрольної. Серед учасників експериментальної групи 18,20% батьків оптимістично налаштовані на взаємодію та впевнені у своєму рішенні, тоді як прихильниками такої позиції є лише 10,00% батьків контрольної групи. Дещо зріс відсоток батьків, у яких наявна ініціатива до змін та ще залишається певне хвилювання: 18,50% учасників експериментальної групи у порівнянні з 16,70% контрольної.

Результати анкетування засвідчили також, що своє ставлення описали як «незадоволення та обурення» лише 3,10% батьків експериментальної групи при 8,30% батьків контрольної. Є батьки, які не визначилися у своєму ставленні до об'єднання та співпраці з батьківською громадою, занепокоєні та вагаються щодо цього: таких налічується 11,80% батьків експериментальної групи та 17,00% батьків контрольної. Отже, результати за цим показником демонструють суттєві зміни в контрольній та експериментальній групах щодо ставлення та емоційного настрою респондентів на взаємодію з батьківською громадою.

Після здійснення відповідних обрахунків було визначено рівні розвитку виховного потенціалу батьків за мотиваційним критерієм (рис. 3.24.). У результаті встановлено, що у 42,05% батьків контрольної групи констатовано ситуативний рівень розвитку виховного потенціалу за мотиваційним критерієм, тоді, як в експериментальній групі цей рівень виявлено у 18% респондентів. Початковий рівень розвитку виховного потенціалу мають 31,81% батьків, а у контрольній групі він складає 14,66%.

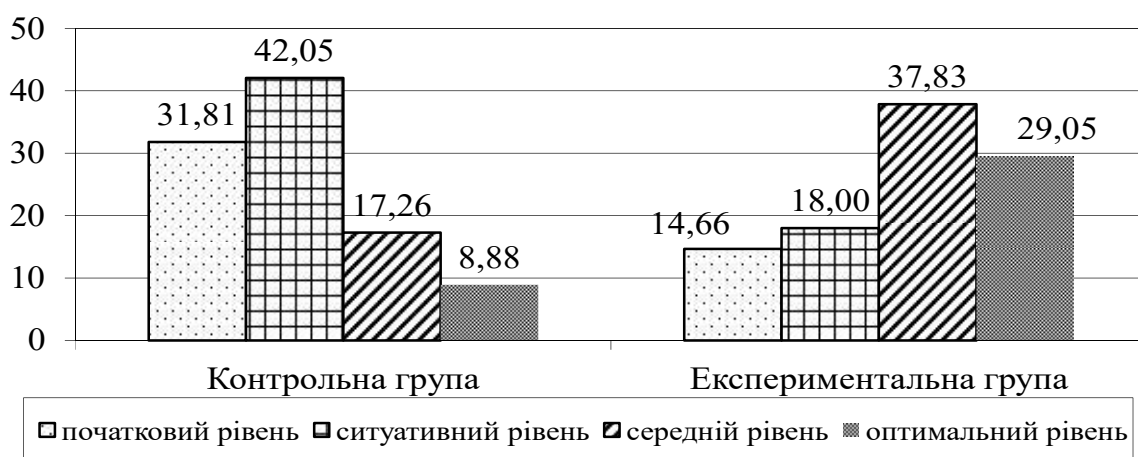

Рис. 3.24. Рівні розвитку виховного потенціалу за мотиваційним критерієм батьків контрольної та експериментальної груп (у %)

Джерело: складено автором самостійно

Динаміку рівнів розвитку виховного потенціалу за мотиваційним критерієм у батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку експериментальної та контрольної груп презентовано у табл. 3.19.

Таблиця 3.19

Динаміка рівнів розвитку виховного потенціалу батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах за мотиваційним критерієм (у %)

Рівні	До експерименту		Після експерименту		Різниця між показниками	
	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ (n=70)	КГ (n=70)
Початковий	43,06	43,96	14,67	31,81	-28,39	-12,15
Ситуативний	32,36	33,75	18,00	42,05	-14,36	+8,30
Середній	15,83	15,83	37,83	17,26	+22,00	+1,43
Оптимальний	8,75	6,46	29,50	8,88	+20,75	+2,42

Джерело: складено автором самостійно

Отже, в експериментальній групі кількість батьків з оптимальним рівнем розвитку виховного потенціалу за мотиваційним критерієм зріс на 20,75% і становить 29,50%, тоді як у контрольній групі батьків відбулися невеликі зміни (на 2,42%).

Поряд із цим спостерігаються зміни у середньому рівні розвитку виховного потенціалу: так, у батьків експериментальної групи він збільшився на 22,00% і складає 37,83%, тоді, як у респондентів контрольної групи він зріс лише на 1,43% та складає 17,26%. Відстежено зміни до збільшення показників мотиваційного критерію у батьків контрольної групи на ситуативному рівні (на 8,30%). Припускаємо, що це є результатом самоосвіти батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку.

Тенденція до зменшення також відбулася на початковому рівні розвитку виховного потенціалу: частка батьків експериментальної групи з рівнем «початковий» становить 14,67%, тоді як у контрольній групі респондентів відбулися незначні зрушення, і відсоток батьків складає 31,81%.

Для оцінки рівня розвитку виховного потенціалу батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах за практично-діяльнісним критерієм ми використали бланк самооцінки «Мої уміння та навички». У цьому бланк самооцінки батьки за чотирьохбальною шкалою оцінювали свої вміння та навички щодо різних аспектів виховання, навчання дитини, а також взаємодії із соціумом. Ефективність визначалася відповідно до змін, що відбулися за, визначеними нами у попередньому розділі, критеріями та показниками розвитку виховного потенціалу батьків контрольної та експериментальної груп.

Зауважимо, що у рівнях розвитку виховного потенціалу батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку за практично-діяльнісним критерієм відбулися суттєві зміни.

Результати контрольної та експериментальної груп щодо рівнів розвитку виховного потенціалу батьків за практично-діяльнісним критерієм після експерименту представлено на рис. 3.25.

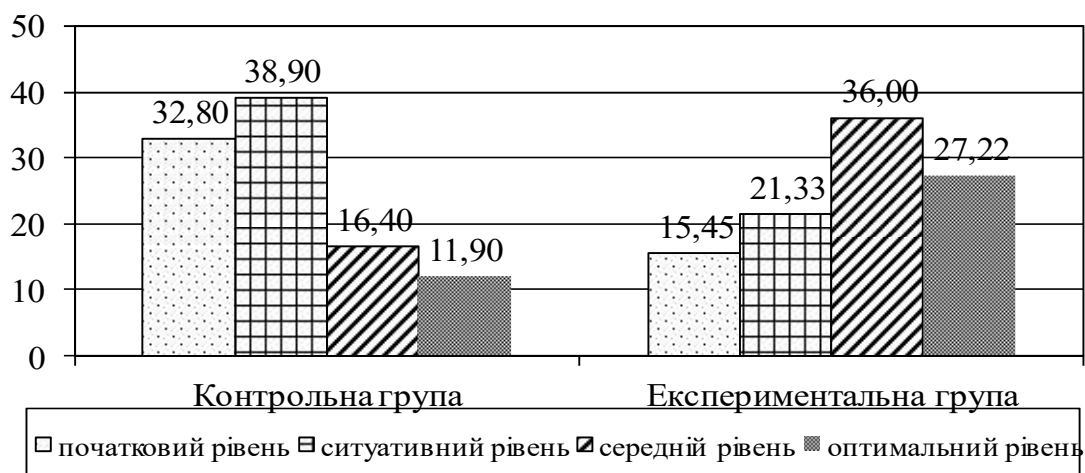

Рис. 3.25. Рівні розвитку виховного потенціалу за практично-діяльнісним критерієм батьків контрольної та експериментальної груп після експерименту (у %)

Джерело: складено автором самостійно

Акцентовано, що рівні володіння навичками співвідносяться з варіантами відповідей, які обирали батьки: початковий рівень – «ні»; ситуативний – «швидше ні, ніж так»; середній – «швидше так, ніж ні» та оптимальний – «так».

Відтак, результати засвідчують, що у результаті формувального експерименту, значно зріс рівень володіння батьками навичками, необхідними у вихованні дитини з особливостями психофізичного розвитку, як от: навички взаємодії з фахівцями та іншими батьками, уміння проводити розвивальні заняття з дитиною вдома, залучати інших членів сім'ї до виховання дитини: так у 27,22% батьків експериментальної групи порівняно з 11,90% батьків контрольної групи. У батьків експериментальної групи за отриманими даними підвищився середній рівень практично-діяльнісного критерію (варіант «швидше так, ніж ні»): 36% порівняно з 16,40% у контрольній групі. Отже, у батьків сформовано певні навички, які необхідні їм у вихованні та інтеграції власної дитини, зокрема: вміти відстоювати її правові інтереси задля подальшого майбутнього; знаходити ресурси для відновлення та підтримки свого соціально-психологічного стану та статусу взагалі. Таким чином, батьки зможуть більш самостійно долати труднощі свої та дитини, задовольняти спільні потреби власними силами завдяки сформованим навичкам. Водночас, значно зменшилась кількість батьків, які не володіють більшістю із запропонованих умінь. Так, варіант «швидше ні, ніж так», тобто невисокий рівень володіння певними навичками виявився у 21,33% батьків експериментальної групи, тоді як у батьків контрольної групи 38,90%. Лише у 15,45% батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах експериментальної групи рівень володіння навичками залишається на початковому рівні, тоді як у батьків контрольної групи цей показник складав 32,80%. Отже, впроваджені нами форми і методи соціально-педагогічної підтримки батьків в умовах дошкільних навчальних закладів у контексті формування практичних навичок виявилися дієвими. Динаміку рівнів розвитку виховного потенціалу за практично-діяльнісним критерієм батьків експериментальної та контрольної груп представлено у табл. 3.20.

Таблиця 3.20

Динаміка рівнів розвитку виховного потенціалу батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах за практично-діяльнісним критерієм (у %)

Рівні	До експерименту		Після експерименту		Різниця між показниками	
	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ (n=70)	КГ (n=70)
Початковий	36,89	33,33	15,45	32,80	-21,44	-0,53
Ситуативний	39,89	40,75	21,33	38,90	-18,56	-1,85
Середній	14,00	14,75	36,00	16,40	+22,00	+1,65
Оптимальний	9,22	11,17	27,22	11,90	+ 18,00	+0,73

Джерело: складено автором самостійно

Отже, як засвідчують дані, у результаті формувального експерименту в експериментальній групі кількість батьків дітей із оптимальним рівнем розвитку виховного потенціалу за практично-діяльнісним критерієм збільшилась на 18,00% і становить 27,22%, тоді як в контрольній відбулися несуттєві зміни (на 0,73%). Найвищий показник відслідковується на середньому рівні: в експериментальній групі він складає 36,00% (збільшився на 22%), тоді як в контрольній спостерігаються незначні зміни (на 1,65%). У свою чергу початковий рівень зменшився в експериментальній групі на 21,44%, порівняно з контрольною лише на 0,53%. Такі дані контрольної групи, вважаємо, є результатом відсутності комплексної соціально-педагогічної підтримки батьків та організації взаємодії з ними. Незначні зрушення в показниках контрольної групи констатують факт імовірності розвитку виховного потенціалу за рахунок самоосвіти батьків і певною роботою, яку проводять фахівці в дошкільних навчальних закладах.

У результаті проведеного зрізу та узагальнюючи дані, можемо презентувати характеристику рівнів розвитку виховного потенціалу батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах за кожним із критеріїв на кінець експерименту. Інформацію представлено у табл. 3.21.

Таблиця 3.21

Рівні розвитку виховного потенціалу батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах контрольної та експериментальної груп на кінець експерименту

Критерії / рівні	Загальна к-ть відповідей батьків	Початковий		Ситуативний		Середній		Оптимальний	
		К- ть	%	К-ть	%	К- ть	%	К- ть	%
Експериментальна група (n=70)									
Когнітивний	70	9	12,86	11	15,71	29	41,43	21	30,00
Мотиваційний	280 (4 блоки питань)	41	14,67	50	18,00	106	37,83	83	29,50
Практично- діяльнісний	350 (5 блоків питань)	54	15,45	75	21,33	126	36,00	95	27,22
Контрольна група (n=70)									
Когнітивний	70	25	35,71	20	28,57	15	21,43	10	14,29
Мотиваційний	280 (4 блоки питань)	89	31,81	118	42,05	48	17,26	25	8,88
Практично- діяльнісний	350 (5 блоків питань)	115	32,80	136	38,90	57	16,40	42	11,90

Джерело: складено автором самостійно

Отже, аналізуючи отримані результати, наголосимо, що на кінець експерименту збільшилася кількість батьків експериментальної групи з середнім та оптимальним рівнями розвитку їхнього виховного потенціалу за всіма критеріями. Так, найбільший показник цих рівнів розвитку констатовано за когнітивним критерієм і становить 41,43% батьків (середній рівень) та 30% (оптимальний рівень). Тоді, як серед батьків контрольної групи збільшилася кількість респондентів з початковим та ситуативним рівнями розвитку виховного потенціалу батьків.

Узагальнені дані результатів експериментальної роботи щодо розвитку виховного потенціалу батьків за його критеріями та визначенням динаміки наведено у табл. 3.22.

Таблиця 3.22

Узагальнені дані експериментальної роботи з розвитку виховного потенціалу батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах (у %)

Критерій	Рівень	Контрольна група (n=70)			Експериментальна група (n=70)		
		До експ.	Після експ.	Динаміка	До експ.	Після експ.	Динаміка
Когнітивний	Початковий	37,50	35,71	– 1,79	38,33	12,86	– 25,47
	Ситуативний	35,00	28,57	– 6,43	30,55	15,71	– 14,84
	Середній	15,00	21,43	+ 6,43	22,22	41,43	+ 19,21
	Оптимальний	12,50	14,29	+ 1,79	8,90	30,00	+ 21,10
Мотиваційний	Початковий	43,96	31,81	– 12,15	43,06	14,67	– 28,39
	Ситуативний	33,75	42,05	+ 8,3	32,36	18,00	– 14,36
	Середній	15,83	17,26	+ 1,43	15,83	37,83	+ 22,00
	Оптимальний	6,46	8,88	+ 2,42	8,75	29,50	+ 20,75
Практично-діяльнісний	Початковий	33,33	32,80	– 0,53	36,89	15,45	– 21,44
	Ситуативний	40,75	38,90	– 1,85	39,89	21,33	– 18,56
	Середній	14,75	16,40	+ 1,65	14,00	36,00	+ 22,00
	Оптимальний	11,17	11,90	+ 0,73	9,22	27,22	+ 18,00

Джерело: складено автором самостійно

Зіставимо отримані дані щодо рівнів розвитку виховного потенціалу батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку експериментальної групи на початок і кінець експерименту (рис. 3.26.). Дані за всіма критеріями узагальнено, як і у констатувальному експерименті, шляхом визначення середнього арифметичного по кожному рівню розвитку виховного потенціалу батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах: сума всіх значень визначених критеріїв поділена на кількість рівнів розвитку виховного потенціалу (початковий, ситуативний, середній та оптимальний).

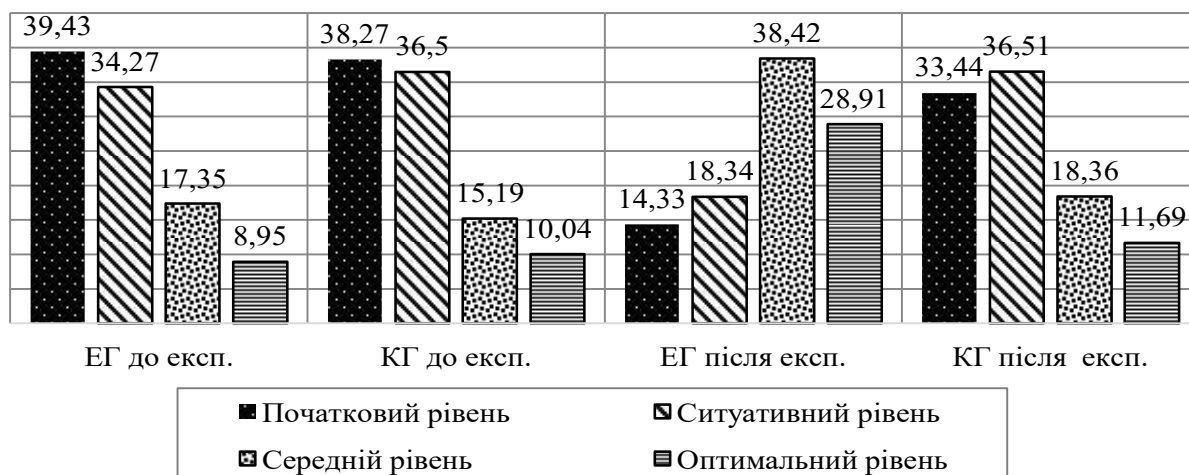

Рис. 3.26. Динаміка рівнів виховного потенціалу батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку експериментальної та контрольної груп (у %)

Джерело: складено автором самостійно

Узагальнивши результати рівнів розвитку виховного потенціалу батьків експериментальної та контрольної груп до експерименту (табл. 3.15.) та після (табл. 3.21.), визначено динаміку їхніх змін в експериментальній і контрольній групах (табл. 3.23.).

Порівняння даних експерименту дозволило констатувати наявність істотних розбіжностей між контрольною та експериментальною групами в динаміці рівнів розвитку виховного потенціалу батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах.

Виявлено, що в експериментальній групі кількість батьків з оптимальним рівнем розвитку виховного потенціалу зросла з 8,95% до 28,91%, а в контрольній – із 10,04% до 11,69%. Початковий рівень у експериментальній групі зменшився з 39,43% до 14,33%, порівняно з контрольною.

У експериментальній групі ситуативний рівень розвитку виховного потенціалу батьків суттєво зменшився на 15,93%. Зміни відбулися і на середньому рівні розвитку виховного потенціалу батьків: у

експериментальній групі результати зросли на 21,07%, у контрольній – зросли лише на 3,17%.

Таблиця 3.23

Динаміка рівнів розвитку виховного потенціалу батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку експериментальної та контрольної груп (у %)

Рівні	До експерименту		Після експерименту		Різниця між показниками	
	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ (n=70)	КГ (n=70)
Початковий	39,43	38,27	14,33	33,44	– 25,10	– 4,83
Ситуативний	34,27	36,50	18,34	36,51	– 15,93	+ 0,01
Середній	17,35	15,19	38,42	18,36	+ 21,07	+ 3,17
Оптимальний	8,95	10,04	28,91	11,69	+ 19,96	+ 1,65

Джерело: складено автором самостійно

Щоб переконатися, що вказана розбіжність у рівнях розвитку виховного потенціалу батьків у результаті формувального етапу експерименту є статистично значущою, скористаємося вищезазначеною формулою χ^2 – критерію.

На підставі даних з табл. 3.21 визначимо середні значення рівнів розвитку виховного потенціалу батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах у експериментальній та контрольній групах на кінець експерименту (у табл. 3.24.).

Таблиця 3.24

Результати середніх значень щодо рівнів розвитку виховного потенціалу батьків в експериментальній та контрольній групах на кінець експерименту

	Початковий рівень	Ситуативний рівень	Середній рівень	Оптимальний рівень
Експериментальна група	$\theta_{11} = 34,70$	$\theta_{12} = 45,30$	$\theta_{13} = 87,00$	$\theta_{14} = 66,30$
Контрольна група	$\theta_{21} = 76,30$	$\theta_{22} = 91,30$	$\theta_{23} = 40,00$	$\theta_{24} = 25,70$

Джерело: складено автором самостійно

Підрахунки значення $T_{\text{фактичне}}$ для вибірок експериментальної та контрольної груп на кінець експерименту дали наступні результати:

$$\begin{aligned}
 T_{\text{фактичн}} &= \frac{1}{70 \cdot 70} \left(\frac{(70(76,3 - 34,7))^2}{76,3 + 34,7} + \frac{(70(91,3 - 45,3))^2}{91,3 + 45,3} + \frac{(70(40 - 87))^2}{40 + 87} + \frac{(70(25,7 - 66,3))^2}{25,7 + 66,3} \right) = \\
 &= \frac{1}{4900} \left(\frac{8479744}{111} + \frac{10368400}{136,6} + \frac{10824100}{127} + \frac{8076964}{92} \right) = \frac{1}{4900} (76394,09 + 75903,37 + 85229,1 + \\
 &= \frac{1}{4900} \cdot 325319,65 \approx 66,4
 \end{aligned}$$

$$66,4 > T_{\text{критичне}}$$

Порівнюючи підраховане значення $T_{\text{фактичне}} = 66,4$ із значенням $T_{\text{критичне}} = 3,2$, отримано нерівність $T_{\text{фактичне}} > T_{\text{критичне}}$. Таку ж нерівність отримуємо і для $\alpha=0,01$. Тобто виконується нерівність: $T_{\text{факт.}} > T_{\text{кр.}}$, ($66,4 > 3,2$).

Це означає, що частотні показники результатів обстеження у експериментальній та контрольній групах на кінець експерименту статистично відрізняються зі значною імовірністю. Доведено, що відбулися зрушення в значеннях досліджуваних критеріїв розвитку виховного потенціалу батьків та здійснено оцінку їх достовірності з використанням статистичних критеріїв Стюдента (t-критерій – порівняння середніх значень за метричними шкалами) [31; 44].

Таким чином, порівняльний аналіз результатів підсумкового контрольного зрізу експериментальної роботи та статистична обробка отриманих результатів підтвердили, що запропоноване змістово-методичне забезпечення соціально-педагогічної підтримки, яке розкриває її зміст, форми та методи є дієвим щодо розвитку виховного потенціалу цих батьків.

За результатами цієї програми було проведено дві фокус-групи, зокрема: для батьків експериментальної групи та для фахівців міждисциплінарної команди, що безпосередньо здійснювали формувальний експеримент. У додатках подано питання, які розглядалися з учасниками під час роботи в групі фахівців (Додаток Ш1) і батьків (Додаток Ш).

Метою фокус-груп було оцінювання їхніми учасниками змістово-методичного забезпечення та якості надання соціально-педагогічної підтримки батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах.

Отже, батьки підкреслили, що краще почали розуміти особливості розвитку своїх дітей, прояви поведінки, що спричинені видом порушення; їхні потреби та шляхи задоволення. Учасники зазначили, що групові форми роботи, зокрема тренінг і майстер-класи, виявилися для них цікавими і насиченими, що викликало бажання працювати далі. Окрім того, батьки почали з розумінням значення співпраці з фахівцями дошкільного навчального закладу, оскільки, виконуючи систематичні рекомендації щодо виховання та інтеграції дітей з особливостями психофізичного розвитку, їм стало емоційно легше прийняти та зрозуміти власну дитину, побачити перспективи її подальшого життя. Учасники окремо відзначили, що отримали відповіді на питання соціально-педагогічного характеру (соціальне виховання дитини, особливості її взаємодії та комунікації вдома, у різних соціальних інститутах тощо), яким вони раніше не надавали уваги та не розуміли зміст багатьох понять.

Важливими для нас були і відповіді фахівців в рамках фокус-групи, які впроваджували формувальний експеримент. Учасники наголосили, що для них виявилася цікавою робота в команді в умовах дошкільного навчального закладу, зокрема: така взаємодія, на їхню думку, підвищує ефективність роботи з батьками та дітьми, з одного боку, а з іншого – сприяє професійному зростанню самих фахівців. Оскільки, у процесі співпраці між ними відбувається постійний обмін знаннями та досвідом та планування перспектив у діяльності. Фахівці цієї фокус-групи наголосили, що більш ефективними для батьків у контексті соціально-педагогічної підтримки виявилися інтерактивні форми, під час яких відбувається активна взаємодія між усіма учасниками.

Зазначимо, що фахівці також озвучили ряд рекомендацій щодо покращення соціально-педагогічної підтримки батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах, основними

положеннями яких стали: підготовка фахівців до надання соціально-педагогічної підтримки на підставі попередньо розробленої програми, налагодження контактів з іншими соціальними інституціями, які опікуються питаннями дітей з особливостями психофізичного розвитку та їхніх батьків, з метою оптимізації соціально-педагогічної підтримки. Окрім того, учасники фокус-групи підкреслили важливість наявності у кожному дошкільному навчальному закладі соціального педагога як організатора і координатора соціально-педагогічної підтримки батьків.

Зазначимо, що в межах впровадження змістово-методичного забезпечення соціально-педагогічної підтримки батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в експериментальних дошкільних навчальних закладах, у квітні 2017 року було проведено 5 заключних зустрічей-нарад із адміністрацією та фахівцями, які брали участь у формувальному експерименті. На цих заходах було представлено результати впровадження алгоритму соціально-педагогічної підтримки батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах, розглянуто можливості подальшого включення змісту, форм та методів соціально-педагогічної підтримки цих батьків в річні плани освітньо-виховної роботи дошкільних навчальних закладів.

Зазначимо, що результати констатувального та формувального експериментів нашого дослідження було презентовано 13 травня 2017 року під час семінару для директорів дошкільних навчальних закладів Оболонського району м. Києва (місце проведення: управління освіти Оболонської районної в місті Києві державної адміністрації, вул. Йорданська, 11-А).

Таким чином, доведено, що запропоноване змістово-методичне забезпечення та впроваджені зміст, форми та методи соціально-педагогічної підтримки батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах виявилися дієвими і позитивно вплинули на динаміку рівнів розвитку виховного потенціалу цих батьків, що складає мету їхньої соціально-педагогічної підтримки в дошкільних навчальних закладах.

Висновки до розділу 3

У розділі здійснено обґрунтування змісту, форм та методів соціально-педагогічної підтримки батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах; подано змістову структуру соціально-педагогічної підтримки цих батьків; проведено аналіз та оцінювання результатів експериментальної роботи, що дало змогу перевірити дієвість упровадженого змістово-методичного забезпечення соціально-педагогічної підтримки батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах.

За результатами вивчення теоретичних доробків науковців встановлено, що за результатами оцінки потреб, яку проводять фахівці центрів соціальних служб сім'ї, дітей та молоді, можна визначити, чи перебуває сім'я в складних життєвих обставинах. Поза увагою фахівців, переважно, залишаються батьки дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах, які мають свої особливі потреби і проблеми, які потрібно аналізувати додатково за допомогою допоміжного спеціально розробленого інструментарію. Встановлено, що змістом оцінки є докладний аналіз індивідуальних потреб особистості, її ресурсів, потенціалу оточення, а її результатом – висновок про стан конкретної сім'ї.

Ґрунтуючись на опрацюванні джерельної бази та результатах дослідження уточнено поняття «оцінка потреб батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах» як процес збору інформації про актуальні потреби батьків, що ускладнені порушенням розвитку дитини та вимагають від них специфічних знань, умінь і навичок для їхнього задоволення.

На підставі узагальнення результатів теоретичного дослідження та констатувального експерименту розроблено та обґрунтовано змістово-методичне забезпечення соціально-педагогічної підтримки батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах.

Змістово-методичне забезпечення соціально-педагогічної підтримки батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах визначено як комплекс форм і методів соціально-педагогічної підтримки батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку, цілеспрямоване та системно організоване впровадження яких сприяє розвитку виховного потенціалу батьків. Обґрунтовано, що змістова його складова включає плани, програми, завдання соціально-педагогічної підтримки, а методична – форми та методи. До основних форм соціально-педагогічної підтримки відносимо: лекційні, семінарські, практичні, індивідуальні та тренінгові заняття, круглі столи, ділові ігри, майстер-класи, відеолекторії, педради, індивідуальні та групові консультації, засідання міждисциплінарної команди, засідання творчих груп.

Розроблено алгоритм соціально-педагогічної підтримки батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах, що включає комплексну програму соціально-педагогічної підтримки батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах та реалізується у командній взаємодії фахівців з батьками.

Алгоритм містить три етапи соціально-педагогічної підтримки батьків (підготовчий, практичний та завершальний), кожний з яких розкриває її зміст, форми та методи, що у сукупності становить змістово-методичне забезпечення соціально-педагогічної підтримки таких батьків.

Етапами алгоритму визначено: знайомство соціального педагога з батьками дитини для збору загальної інформації про сім'ю; діагностична консультація батьків для проведення оцінки їхніх потреб та оцінка рівнів виховного потенціалу батьків; організація психолого-педагогічного обстеження дитини для визначення її додаткових потреб; планування заходів із соціально-педагогічної підтримки батьків; узгодження з батьками перспективного плану їхньої соціально-педагогічної підтримки; упровадження міждисциплінарною командою комплексної програми соціально-педагогічної підтримки батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних

зкладах; моніторинг потреб батьків; оцінка рівнів розвитку виховного потенціалу батьків; аналітико-підсумкова зустріч міждисциплінарної команди для узагальнення результатів упровадження програми, її завершення та корегування; підсумкова зустріч соціального педагога з батьками для обговорення результатів, завершення роботи або планування її продовження.

Уточнено функціонально-рольовий репертуар соціального педагога: організатор (організація соціально-педагогічної підтримки); модератор (модерування та спрямування соціально-педагогічної підтримки); педагог-радник (інформування батьків з питань виховання, навчання, соціалізації дитини та взаємодії з іншими учасниками освітньо-виховного процесу); консультант (консультування щодо встановлення зовнішніх соціальних зв'язків батьків); діагност (здійснення оцінки потреб та рівнів розвитку виховного потенціалу батьків); захисник (представництво та лобіювання інтересів батьків в різних соціальних інституціях); педагог-методист (розроблення методичного забезпечення соціально-педагогічного спрямування).

Програма формувального етапу експерименту передбачала поступове впровадження змісту, форм та методів соціально-педагогічної підтримки батьків дітей з особливостям психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах. До експериментальної групи ввійшло 70 батьків дошкільних навчальних закладів різних типів із 140 загальної кількості учасників експериментального дослідження. Батькам експериментальної групи надавалася соціально-педагогічна підтримка відповідно до визначених етапів алгоритму, після чого було здійснено оцінку рівнів розвитку їхнього виховного потенціалу.

Визначено, що метою запропонованої комплексної програми соціально-педагогічної підтримки батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах є активізація та розвиток виховного потенціалу батьків як запоруки створення умов задля ефективної соціалізації та інтеграції дітей з особливостями психофізичного розвитку та сприяння саморозвитку і задоволення потреб їхніх батьків. Програма містила

шістнадцять змістових модулів, теми яких відповідали критеріям і показниками розвитку виховного потенціалу батьків (когнітивному, мотиваційному та практично-діяльнісному). Тематичними її блоками стали інформаційно-методичний, педагогічний, соціальний та психологічний.

Визначено форми соціально-педагогічної підтримки батьків, як от: консультації, бесіди, круглі столи, семінари, лекції, батьківські конференції, дискусії, ділові ігри, батьківські збори, відеолекторії, тематичні дні, «Дні відкритих дверей», семінари-практикуми, «Клуб підтримки «Батьки – батькам», «Батьківський клуб», розміщення інформації на стендових дошках з демонстрацією мережі корисних соціальних контактів для батьків, круглі столи із запрошеними фахівцями з інших соціальних інституцій.

Контрольний зріз дав змогу визначити дієвість упровадженого змістово-методичного забезпечення соціально-педагогічної підтримки батьків дітей з особливостями психофізичного в дошкільних навчальних закладах та з'ясувати динаміку змін у розвитку виховного потенціалу батьків за кожним з визначених критеріїв.

У результаті формувального етапу експерименту встановлено, що в експериментальній групі збільшився відсоток батьків із оптимальним рівнем розвитку виховного потенціалу та зменшився відсоток батьків з початковим рівнем. У батьків цієї групи простежується найбільш позитивна динаміка у показниках розвитку виховного потенціалу за когнітивним та мотиваційним критеріями, а саме: знання батьків щодо особливостей психофізичного розвитку дитини, її потреб та методів їх оцінки, нормативно-правового забезпечення її життєдіяльності; знання методів та інструментів ефективного виховання та розвитку дитини з особливостями психофізичного розвитку; розуміння функціонально-рольового репертуару фахівців дошкільного навчального закладу та форм соціально-педагогічної підтримки батьків в умовах дошкільного навчального закладу; ставлення батьків до взаємодії з фахівцями дошкільного навчального закладу до розширення соціальних

контактів дитини поза ним; бажання розвивати свій виховний потенціал. Тоді як у контрольній групі відбулися незначні зміни у вищезазначених рівнях.

Змістово-методичне забезпечення соціально-педагогічної підтримки батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах містить: комплексну програму соціально-педагогічної підтримки батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах; форми та методи соціально-педагогічної підтримки батьків з розвитку виховного потенціалу батьків (консультації, бесіди, круглі столи, семінари, лекції, тренінги, конференції, дискусії, ділові ігри, тематичні дні, майстер-класи, відеолекторії, педагогічні ради, «Дні відкритих дверей», семінари-практикуми, «Клуб підтримки «Батьки – батькам», «Батьківський клуб», круглі столи із запрошеними фахівцями з інших соціальних інституцій); діагностичний інструментарій визначення рівнів розвитку виховного потенціалу таких батьків (тестові завдання «Мої знання», анкета «Моє ставлення», бланк самооцінки «Мої уміння та навички»); форми організації та фіксації результатів соціально-педагогічної підтримки батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах (програма глибинного інтерв'ю, анкета первинних даних про сім'ю дитини з особливостями психофізичного розвитку, картка оцінки потреб батьків, картка міждисциплінарного психолого-педагогічного обстеження дитини, картка перспективного планування соціально-педагогічної підтримки батьків, гайд фокус-групи з фахівцями міждисциплінарної команди, гайд фокус-групи з батьками, анкета для вихователів-методистів).

Результати дослідження висвітлено в таких публікаціях автора: [268; 280].

ВИСНОВКИ

У дисертації представлено теоретичне узагальнення та запропоновано практичне розв'язання наукової проблеми соціально-педагогічної підтримки батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах. Результати дослідження засвідчили ефективність розв'язання поставлених завдань і дали підстави для формулювання таких висновків:

1. На основі узагальнення та систематизації теоретичних підходів до сутності понять «підтримка», «педагогічна підтримка», «соціальна підтримка» та «соціально-педагогічна підтримка», «дитина з особливостями психофізичного розвитку», видів порушень психофізичного розвитку та їхніх особливостей, функціональних обов'язків фахівців дошкільних навчальних закладів, уперше визначено поняття «соціально-педагогічна підтримка батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільному навчальному закладі» як комплекс заходів фахівців міждисциплінарної команди закладу, що здійснюються у партнерській взаємодії з батьками та іншими соціальними інститутами з метою розвитку виховного потенціалу батьків задля подальшого забезпечення ними належних умов виховання, навчання та інтеграції дітей з особливостями психофізичного розвитку у суспільство.

Уточнено, що діти з особливостями психофізичного розвитку – це особи віком від народження до 18 років, які мають порушення фізичного та (або) психічного здоров'я, спричинені екзо- та ендогенними чинниками і потребують системної медичної, психологічної та соціально-педагогічної підтримки.

2. Проаналізовано вітчизняні та зарубіжні практики соціально-педагогічної підтримки батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах. Виявлено, що в дошкільних навчальних закладах України відсутня система надання комплексної соціально-педагогічної підтримки батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку, не налагоджено міждисциплінарну взаємодію, існує тенденція до злиття функцій соціального педагога та практичного психолога, немає орієнтації на вивчення

потреб батьків для створення відповідної програми соціально-педагогічної підтримки. Встановлено, що соціально-педагогічна підтримка батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах зарубіжних країн ґрунтується на засадах комплексності й наступності, орієнтації на потреби батьків, їхнє залучення у процес інтеграції дитини в освітнє середовище, здійснюється службами раннього втручання у співпраці з дошкільними навчальними закладами від народження дитини.

3. Здійснено оцінку потреб батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах. Серед них найактуальнішими є такі: інформаційно-просвітницька (щодо різних аспектів виховання і навчання дітей з особливостями психофізичного розвитку, подальшої освіти, обізнаності у своїх правах та обов'язках, особливостей інтеграції в соціум), соціально-правова (щодо посередництва в отриманні різних видів соціальної допомоги; підвищення рівня обізнаності щодо соціального захисту дітей з особливостями психофізичного розвитку та їхніх батьків), психолого-педагогічна (щодо підвищення рівня педагогічної культури; налагодження позитивного психологічного мікроклімату в сім'ї; формування толерантного ставлення до дітей з особливостями психофізичного розвитку у батьків здорових дітей).

Встановлено, що метою соціально-педагогічної підтримки батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах є розвиток виховного потенціалу батьків на підставі оцінки їхніх потреб.

4. Обґрунтовано критерії, показники розвитку виховного потенціалу батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах: *когнітивний* (знання особливостей психофізичного розвитку дитини та специфіки виду порушення; потреб своєї дитини, методів їх оцінки; прав дитини з особливостями психофізичного розвитку та гарантій з боку держави щодо їх забезпечення; знання методів та інструментів ефективного виховання та розвитку дитини з особливостями психофізичного розвитку; функціонально-рольового репертуару фахівців дошкільного навчального закладу; інтеграції та інклюзії таких дітей, їх видів та шляхів;

форм соціально-педагогічної підтримки батьків та фахівців, що її надають); *мотиваційний* (ставлення до розширення соціальних контактів дитини поза дошкільним навчальним закладом; взаємодії з фахівцями дошкільного навчального закладу з метою ефективного розвитку дитини; отримання знань, вдосконалення навичок щодо різних аспектів розвитку та соціального виховання дитини; об'єднання та взаємодії з іншими батьками в інтересах своїх дітей); *практично-діяльнісний* (уміння взаємодіяти з фахівцями та іншими батьками дошкільного навчального закладу; проводити розвивальні заняття з дитиною в домашніх умовах; володіння навичками захисту прав дитини з особливостями психофізичного розвитку; побудова спілкування з іншими членами сім'ї та їх залучення до виховання дитини; володіння навичками пошуку ресурсів для мобілізації та підтримки свого психоемоційного стану). Виявлено рівні розвитку виховного потенціалу батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах (початковий, ситуативний, середній, оптимальний) і розроблено авторський діагностичний інструментарій (тестові завдання «Мої знання», анкета «Моє ставлення», бланк самооцінки «Мої уміння та навички»).

Визначено, що розвиток виховного потенціалу батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільному навчальному закладі – це комплекс заходів, що здійснюється міждисциплінарною командою фахівців дошкільного навчального закладу та спрямований на підвищення рівня знань, формування мотивації, умінь та навичок батьків задля забезпечення ними потреб дитини з особливостями психофізичного розвитку та якісного виконання батьківських функцій.

5. Розроблено і перевірено дієвість змістово-методичного забезпечення соціально-педагогічної підтримки батьків в дошкільних навчальних закладах, що містить: комплексну програму соціально-педагогічної підтримки батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах; форми та методи соціально-педагогічної підтримки батьків з розвитку виховного потенціалу; діагностичний інструментарій для визначення рівнів

розвитку виховного потенціалу таких батьків; форми організації та фіксації результатів соціально-педагогічної підтримки батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах.

Обґрунтовано змістову структуру соціально-педагогічної підтримки батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах й алгоритм її впровадження. Визначено функціонально-рольовий репертуар соціального педагога.

Здійснено експериментальну перевірку дієвості змістово-методичного забезпечення соціально-педагогічної підтримки батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах. Результати контрольного зрізу вказують на наявність суттєвих відмінностей між контрольною та експериментальною групами.

Проблема соціально-педагогічної підтримки батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах не вичерпується цим дисертаційним дослідженням. Перспективними напрямками вивчення означеної проблеми вбачаємо: підготовку фахівців до здійснення соціально-педагогічної підтримки батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах; розроблення змістового забезпечення міжсекторної взаємодії щодо підтримки батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абрамович Г. М. Педагогічне значення співпраці з сім'ями у виховному процесі дошкільного навчального закладу. *Педагогічний дискурс*. 2008. № 3. С. 13–18.
2. Авторська школа О. А. Захаренка : матеріали конф. / гол. ред. В. Г. Кузь. Київ : Науковий світ, 2002. 43 с.
3. Акатов Л. И. Социальная реабилитация детей с ограниченными возможностями здоровья. Психологические основы : учеб. пособ. для студ. высш. учеб. заведений. М. : ВЛАДОС, 2003. 368 с.
4. Аксенова Л. И. Социальная педагогика в специальном образовании : учеб. пособ. М. : Академия, 2001. 192 с.
5. Алєко О. А. Напрями роботи соціального педагога в дошкільному закладі. *Теорія та методика навчання та виховання*. 2011. Вип. 29. С. 16–22. URL: <http://nbuv.gov.ua> (дата звернення: 04.02.2018).
6. Александрова Е. А. Педагогическая поддержка культурного самоопределения как составляющая педагогики свободы. Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 2003. 200 с.
7. Александрова Т. І. Взаємодія ДОП з іншими соціальними інститутами. *Управління дошкільним освітнім закладом*. 2003. № 4. С. 29–32.
8. Алексєєнко Т. Ф. Концепція соціально-педагогічного патронату сім'ї з дітьми дошкільного віку. *Психолого-педагогічна реабілітація дітей, вилучених із сільськогосподарської праці*. Київ : Ніка-Центр, 2003. 228 с.
9. Алексєєнко Т. В. Концептуалізація соціально-педагогічних основ сучасного сімейного виховання : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : спец. 13.00.07 «Дошкільна педагогіка» Київ, 2017. 48 с.
10. Алексєєнко Т. Ф. Концептуализация социально-педагогической поддержки семей с детьми инвалидами. *Адукацыя і выхаванне*. 2014. № 12. С. 67–73.
11. Алексєєнко Т. В. Сучасне сімейне виховання: концептуалізація ідей теорії та практики : монографія. Умань : Жовтий О. О., 2016. 436 с.

12. Алексеенко Т. Ф. Тенденції трансформації виховної функції сім'ї та основні пріоритети сучасної державної політики у захисті прав дитини в Україні. *Współczesna rodzina jako środowisko opiekuńczo-wychowawcze : monografiya*. Nizyn : PP Lisenko M.M., 2017. С.55–65.
13. Амонашвили Ш. А. Психологические основы педагогики сотрудничества : кн. для учителя. Киев : Освита, 1991. 163 с.
14. Амонашвили Ш. А. Размышления о гуманной педагогике. М. : ИД Шалвы Амонашвили, 1996. 496 с.
15. Анохина Т. В. Педагогическая поддержка как реальность современного образования. *Класный руководитель*. 2000. № 3. С. 63–81.
16. Асистент учителя в інклюзивному класі : навч.-метод. посіб. / ред. М. Ф. Войцехівський. Київ : Плеяда, 2015. 172 с.
17. Бадер С. О. Сутність і зміст педагогічної підтримки соціалізації дітей-сиріт дошкільного віку в умовах дитячих будинків. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка* : зб. наук. пр. Луганськ : ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2014. С. 112–116.
18. Бакало О. М. Вплив освітнього середовища вищого навчального закладу на адаптацію іноземних студентів / О. М. Бакало // Педагогіка в системі гуманітарного знання. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2015. С. 110 – 112.
19. Балацинова А. Д. Педагогічна підтримка обдарованих учнів загальноосвітніх шкіл України другої половини ХХ століття : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 Харків, 2010. 264 с.
20. Бедерханова В. П. Педагогическая поддержка индивидуализации ребенка. *Класный руководитель*. 2000. № 3. С. 39–47.
21. Бедерханова В. П. Познание человека человеком: возрастной, тендерный, этнический и профессиональный аспекты. М. : Речь, 2000. 324 с.
22. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка: схеми, таблиці, коментарі : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2009. 208 с.

23. Богданова І. М. Соціальна педагогіка : навч. посіб. Київ : Знання, 2008. 343 с.
24. Богінська Ю. В. Теорія і практика соціально-педагогічної підтримки студентів з обмеженими можливостями життєдіяльності у вищих навчальних закладах : дис. ... д-ра. пед. наук : 13.00.05. Ялта, 2013. 545 с.
25. Бондаренко З. П. Соціально-педагогічна підтримка батьків, які виховують дитину з особливими освітніми потребами. *Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди*. Київ : Гнозис, 2018. Вип.37-1. Том 6 (74) : Тематичний випуск «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору». С. 122–133.
26. Буніна Л. М. Формування у молодих сімей навичок усвідомленого батьківства засобами соціально-педагогічної підтримки в Північній Ірландії : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.05 «Соціальна педагогіка» Луганськ, 2005. 20 с.
27. Буринський дошкільний навчальний заклад (ясла-садок) № 1 «Ромашка». URL: http://romashkasad1.at.ua/index/pidgotovka_do_vstupu_v_dnz/0-34 (дата звернення: 04.02.2018).
28. Бусел В. Т. Великий тлумачний словник сучасної української мови. Київ–Ірпінь : Перун, 2009. 1736 с.
29. Вайнола Р. Х. Педагогічні засади особистісного розвитку майбутнього соціального педагога в процесі професійної підготовки : дис. ... д-ра пед. наук : 13. 00. 04. Київ, 2009. 542 с.
30. Вайнола Р. Х. Технологізація соціально-педагогічної роботи: теорія та практика : навчальний посібник. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова. 2008. 134 с.
31. Вакалюк Т. А. Структурно-функціональна модель хмаро орієнтованого навчального середовища для підготовки бакалаврів інформатики *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2017. Т. 59, вип. 3. – С. 51–61.

32. Валентьєва Т. І. Сутність, мета, принципи і форми співробітництва дошкільного навчального закладу з батьками старших дошкільників. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. 2013. №. 17 (1). С. 121–128.
33. Василенко О. М. Соціально-педагогічна робота у ДНЗ з формування життєзберезувальної компетентності дошкільників. *Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя. Психолого-педагогічні науки*. 2014. № 4. С. 12–15. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzspp_2014_4_4 (дата звернення: 04.02.2018).
34. Василенко О. М. Соціально-педагогічні умови адаптації молодших школярів з особливими потребами до навчання в загальноосвітній школі : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.05 «Соціальна педагогіка». Луганськ, 2010. 20 с.
35. Виховання дітей дошкільного віку з порушеннями психофізичного розвитку у системі корекційної освіти : програма спецкурсу для вихователів та музичних керівників дошкільних навчальних закладів компенсуючого та комбінованого типу, а також ДНЗ, в яких впроваджуються принципи інклюзивного навчання / авт.-уклад. О. Денисенко. Черкаси : ЧОППОП, 2012. 60 с.
36. Выготский Л. С. Собрание сочинений : в 6-ти т. М. : Педагогика, 1983. Т. 5 : Основы дефектологии. 368 с.
37. Всеукраїнська громадська організація «Асоціація тифлопедагогів України». URL: <http://atpu.org.ua/specialni-navchalni-ta-reabilitacijni-zakladi-dlja-ditej-z-porushennjami-zoru> (дата звернення: 04.02.2018).
38. Газман О. С. Неклассическое воспитание. М. : Педагогическое общество России, 2002. 156 с.
39. Галагузова М. А. Категориально-понятийные проблемы социальной педагогики. *Понятийный аппарат педагогики и образования* : сб. науч. тр. Екатеринбург : СВ-6, 1998. Вып. 3. С. 168–184.

40. Галагузова М. А. Социальная педагогика : курс лекций : учеб. пособ. для студ. высш. учеб. заведений. М. : ВЛАДОС, 2001. 416 с.
41. Галимова А. Ш. Функционально-ролевой подход к консультированию как новая модель деятельности специалиста социальной работы. *Вестник Самарского государственного университета*. 2008. № 64.2. С. 210-215.
42. Гансен К. Освіта та культура демократії : перекл. з англ. Львів : Галицька видавнича спілка, 2001. 152 с.
43. Голованова Н. Ф. Общая педагогика : учеб. пособ. СПб. : Речь, 2005. 317 с.
44. Грабарь М.И., Краснянская К.А. Применение математической статистики в педагогических исследованиях. М.: Педагогика, 1977. 216 с.
45. Грабовенко Н. В. Соціально-педагогічна робота з сім'ями, що виховують дітей з обмеженими фізичними можливостями, в умовах реабілітаційного центру : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.05 «Соціальна педагогіка». Київ, 2008. 20 с.
46. Гукаленко О. В. Теоретико-методологические основы педагогической поддержки и защиты учащихся-мигрантов в поликультурном образовательном пространстве : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01. Ростов/нД., 2000. 397 с.
47. Гурьева В. Психогенные расстройства у детей и подростков. М. : КРОН-ПРЕСС, 1996. 208 с.
48. Дейніченко Т. І. Педагогічна підтримка в системі роботи вчителя. *Педагогіка та психологія* : зб. наук. пр. Харків : ОВС, 2002. Вип. 22. С. 88–92.
49. Демиденко Т. Спільна діяльність батьків і дітей – основа виховного потенціалу традиційної української родини. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2011. Серія: Педагогіка. Соціальна робота. Вип. 21. С. 47–49. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuuped_2011_21_17 (дата звернення: 05.06.2018).

50. Денисюк О. М. Особливості діяльності соціального педагога в дошкільних навчальних закладах. *Педагогічна освіта : теорія і практика. Педагогіка. Психологія* : зб. наук. пр. / КМПУ ім. Б. Д. Грінченка, Ін-т проблем виховання АПН України. Київ, 2009. № 11, ч. 1; Спецвип. С. 59–62.
51. Денисюк О. М. Професійна підготовка майбутніх соціальних педагогів та фахівців соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічної підтримки батьків, які виховують дітей з інвалідністю. *Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя. Психолого-педагогічні науки*. 2016. № 1. С. 173–177. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzspp_2016_1_33 (дата звернення: 04.02.2018).
52. Детские сады, частные садики и центры раннего развития ребенка. URL: <http://sadiк.ua/kyev/spetsializirovannyye/detskiy-sad-11> (дата обращения: 04.02.2018).
53. Дитячі садочки: САДОЧОК. URL: <http://www.sadochok.org/343/napryamky-roboty/z-batkamy/plan-zasidannja> (дата звернення: 04.02.2018).
54. Дніпродзержинськ. КДНЗ № 7 «Пролісок». URL: <http://kddz7.klasna.com/uk/site/education-process.html> (дата звернення: 04.02.2018).
55. Довідник кваліфікаційних характеристик професій працівників : затверджений наказом Міністерства праці та соціальної політики України № 324 від 14.10.2005. Вип. 80 «Соціальні послуги». *Законы Украины* : информационно-правовой портал. URL: <http://uazakon.com/big/text798/pg1.htm> (дата звернення: 05.06.2018).
56. Дошкільний навчальний заклад – центр розвитку дитини «Джерельце» Боярської міської ради Києво-Святошинського району. URL: http://boyarka-dzhereltse.edukit.kiev.ua/metodichna_skarbnichka/ (дата звернення: 04.02.2018).

57. Дошкільний навчальний заклад (ясла-садок) комбінованого типу № 15 «Джерельце» Енергодарської міської ради. URL: <http://dzhereltse.zp.ua/konsultatyvnyj-tsentr/normatyvna-baza/> (дата звернення: 04.02.2018).
58. Дошкільний навчальний заклад (ясла-садок) № 323 комбінованого типу Харківської міської ради «Попелюшка». URL: <http://dnz323.edu.kh.ua> (дата звернення: 04.02.2018).
59. Дронова Е. Н. Социально-психолого-педагогическая поддержка личности. *Философия образования*. 2007. № 2. С. 276–280.
60. Дронова Е. Н. Социально-педагогическая поддержка подростков в деятельности социального педагога образовательной школы : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Барнаул, 2004. 192 с.
61. Дябел Л. І. Особливості роботи соціального педагога в сучасних умовах дошкільного закладу. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія 11: Соціальна робота. Соціальна педагогіка ; вип. 21. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2016. С. 16–21.
62. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / ред. І. Д. Зверева. Київ – Сімферополь : Універсум, 2012. 536 с.
63. Ермолаев О. Ю. Математическая статистика для психологов : 4-е издание испр. М. : Московский психолого-социальный институт Флинта, 2006. 336 с.
64. Єжова Т. Є. Соціальна реабілітація дітей-інвалідів. Київ : Київський. ун-т імені Бориса Грінченка, 2011. 284 с.
65. Єфімова С. М. Лідерство та інклюзивна освіта : навч.-метод. посіб. Київ : Плеяда, 2012. 164 с.
66. Жиянова П. Л. Малыш с синдромом Дауна : книга для родителей. М. : Монолит, 2007. 208 с.
67. Жиянова П. Л. Семейно-центрированная модель ранней помощи. М. : Монолит, 2006. 282 с.

68. Жиянова П. Л. Социальная адаптация детей раннего возраста с синдромом Дауна: организация, содержание и методика работы адаптационных групп : метод. пособ. 2-е изд. М. : Даунсайд Ап, 2008. 196 с.
69. Заверико Н. В. Соціальна педагогіка : навч. посіб. Київ : Слово, 2011. 240 с.
70. Заверико Н. В. Соціально-педагогічна підтримка підлітків у притулку для неповнолітніх. *Вісник Запорізького національного університету*. Педагогічні науки : зб. наук. пр. / гол. ред. Г. В. Локарева. Запоріжжя : ЗНУ, 2009. Вип. 2. С. 114–117.
71. Загвязинский В. И., Атаханов Р. Методология и методы психолого-педагогического исследования : учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений. 4-е изд., стер. М. : Академия, 2007. 208 с.
72. Зайченко І. В. Педагогіка : підручник / І. В. Зайченко. – 3-тє видання, перероблене та доповнене. Київ : Вид-во Ліра-К, 2016. 608 с.
73. Заклад дошкільної освіти (ясла-садок) «Яблучко». URL: http://novosilky-ks-dnz.edukit.kiev.ua/socialjno-pedagogichna_sluzhba_zakladu/ (дата звернення: 04.02.2018).
74. Зверева О. Л. Общение педагога с родителями в ДООУ : метод. аспект. Москва : Сфера, 2005. 80 с.
75. Зверєва І. Д. Теорія і практика соціально-педагогічної роботи з дітьми та молоддю в Україні : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : спец. 13.00.05 «Соціальна педагогіка» Київ, 1999. 39 с.
76. Землянская Е. Н. Теория и методика воспитания младших школьников : учебник и практикум для академического бакалавриата. М. : Юрайт, 2018. 507 с.
77. Зінченко С. М. Психічні відхилення у дітей з органічним ураженням центральної нервової системи (клініко-синдромологічний аспект). Київ, 1999. 24 с.

78. Зозулёв А. В., Солнцев С. А. Маркетинговые исследования: теория, методология, статистика : учеб. пособие. М. : Рыбари ; К. : Знання, 2008. 643 с. (Высшее образование XXI века).
79. Иванов А. В. Социально-педагогическая поддержка ребенка в образовании : учеб. пособ. М., 2013. 180 с.
80. Иванов А. В. Педагогическая поддержка ребенка в современном воспитании. *Вісник психології і соціальної педагогіки* : зб. наук. пр. Київ, 2009. Вип 1. URL: [http:// www.psyh.kiev.ua/Збірник_наук._праць._Випуск_1_\(дата_звернення:_04.02.2018\)](http://www.psyh.kiev.ua/Збірник_наук._праць._Випуск_1_(дата_звернення:_04.02.2018)).
81. Ихсанова С. В. Система диагностико-коррекционной работы с аутичными дошкольниками. СПб. : Детство-пресс, 2011. 208 с.
82. Иванова І. Б. Соціальна робота з людьми з особливими потребами : навч. посіб. Київ : Задруга, 2011. 416 с.
83. Іванюк Г. І. Освітні ідеали людини на зламі епох. *Педагогічний процес : теорія і практика. Педагогіка. Психологія* : зб. наук. пр. Київ, 2010, Вип. 3, ч. І. — С. 178–188.
84. Ілляшенко Т. Д. Допоможіть дитині розвиватися. 2-ге вид., перероб. та доп. Київ, 2008. 96 с.
85. Інвалідність та суспільство : навч.-метод. посіб. / ред. Л. Ю. Байда, О. В. Красюкова-Еннс. Київ, 2012. 216 с.
86. Інклюзивна школа: особливості організації та управління : навч.-метод. посіб. / ред. Л. І. Даниленко. Київ, 2007. 128 с.
87. Іноземцева С. В. Організація соціально-педагогічної роботи з підлітками з особливими потребами в середніх навчальних закладах України (друга половина XX століття) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка, історія педагогіки та освіта». Харків, 2009. 21 с.
88. Караман О. Л. Захист дитинства як соціально-педагогічна категорія, її сутність і зміст. *Соціальна педагогіка : теорія і практика*. 2004. № 1. С. 10–18.

89. Катаева А. А. Дошкольная олигофренопедагогика : учебник для студ. высш. учеб. заведений. М. : ВЛАДОС, 2001. 208 с.
90. Комунікативна професійна компетентність як умова взаємодії соціального працівника з клієнтом : навч.-метод. посібник / ред. А. Й. Капська. Київ : ДЦССМ, 2003. 87 с.
91. Кваліфікаційна характеристика посади «Вчитель-дефектолог». *Довідник кваліфікаційних характеристик професій працівників* : затверджений наказом Міністерства праці та соціальної політики України № 45 (v0045739-16) від 25.01.2016. Вип. 80 «Соціальні послуги». Розділ «Професіонали». URL: http://www.ts.lica.com.ua/b_text.php?type=3&id=860395&base=1 (дата звернення: 05.06.2018).
92. КЗО «Дошкільний навчальний заклад (Центр розвитку дитини) № 392» Дніпровської міської ради. URL: <http://samaradnz392.klasna.com/uk/site/storinka-sotsialnogo-peda.html> (дата звернення: 04.02.2018).
93. Класифікатор професій ДК 003:2010 : електрон. база даних. URL: <http://www.dk003.com/> (дата звернення: 05.06.2018).
94. Козлова О. Н. Введение в теорию социального воспитания. М. : Интерпракс, 1994. 208 с.
95. Колосова Н. Педагогічна підтримка як засіб гуманізації освітнього простору дошкільного навчального закладу. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*. 2013. № 44. С. 23–27.
96. Колупаєва А. А. Вступ до інклюзивної освіти : навч. курс. Київ : Науковий світ, 2010. 20 с.
97. Колупаєва А. А. Діти з особливими потребами та організація їх навчання. Київ : Науковий світ, 2010. 260 с.
98. Колупаєва А. А. Діти з особливими потребами в загальноосвітньому просторі: початкова ланка : путівник для педагогів. Київ : Атопол, 2010. 100 с.

99. Колупаєва А. А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи : монографія. Київ : САММІТ-книга, 2008. 270 с.
100. Колупаєва А. А. Педагогічні основи інтегрування школярів з особливостями психофізичного розвитку у загальноосвітні навчальні заклади : монографія. Київ : Педагогічна думка, 2007. 458 с.
101. Колупаєва А. А. Професійне співробітництво в інклюзивному навчальному закладі : навч.-метод. посіб. Київ : А.С.К., 2012. 192 с.
102. Комплексная реабилитация инвалидов : учеб. пособ. для студ. высш. учеб. заведений / ред. Т. В. Зозуля. М. : Академия, 2005. 304 с.
103. Конвенція про права інвалідів. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_g71 (дата звернення: 04.02.2018).
104. Конопляста С. Ю. Логопсихологія : навч. посіб. Київ : Знання, 2010. 293 с.
105. Корекція психосоціального розвитку дітей з церебральним паралічем : метод. рек. працівникам реабілітаційних центрів / ред. Т. Д. Ілляшенко. Київ : Духовна вісь, 2009. 240 с.
106. Кордубан И. Л. К вопросу о содержании понятия «поддержка» в современной педагогической практике. *Сборник научных трудов СевКавГТУ*. 2005. № 4. С. 78–82.
107. Коррекционная педагогика в начальном образовании / ред. Г. Ф. Кумарина. Москва : Академия, 2003, 314 с.
108. Коротков Э. М. Исследование систем управления : учебник и практикум для академического бакалавриата. 3-е изд., перераб. и доп. М. : Издательство Юрайт, 2016. 226 с.
109. Коррекционно-педагогическая работа по физическому воспитанию дошкольников с задержкой психического развития : пособие для практ. работников дошкол. образ. учреждений / ред. Е. М. Мастюкова. 2-е изд., испр. и доп. М. : АРКТИ, 2004. 192 с.
110. Котлова Л. О. Сімейні труднощі на різних етапах життєвого циклу сім'ї. *Publishing Center of the European Association of pedagogues and psychologists «Science»*. Prague, 2014. Vol. 2. P. 176–182.

111. Кочерга И. В. Социально-педагогическая поддержка педагогов среднего профессионального образования с синдромом эмоционального выгорания : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования». Майкоп, 2007. 23 с.
112. Кремень В. Г., Пазиніч С. М., Пономарьов О. С. Філософія управління : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / Національний технічний ун-т «Харківський політехнічний ін-т». Вид. 2-ге, доп. і переробл. Харків : НТУ «ХПІ», 2008. 524 с.
113. Крылова Н. Б. Введение в методологию индивидуального образования. URL: http://www.values-edu.ru/wp-content/uploads/2011/08/krylova_method_indiv_obraz.pdf (дата обращения: 04.02.2018).
114. Крылова Н. Б. Очерки понимающей педагогики. М. : Просвещение, 2003. 118 с.
115. Кузьменко Т. М. Соціологія : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2010. 320 с.
116. Кузьмінський А. І., Омеляненко В. Л. Педагогіка у запитаннях і відповідях : навч. посібник для вузів. Київ : Знання, 2006. 312 с.
117. Куликова Л. Н. Саморазвитие ребёнка в детской организации: психолого-педагогические возможности. Хабаровск : ИПРА, 1997. 218 с.
118. Липский И. А. Педагогическое сопровождение развития личности: теоретические основания. *Теоретико-методологические проблемы современного воспитания* : сб. науч. тр. Волгоград : Перемена, 2004. С. 280–287.
119. Липский И. А. Социальная педагогика : опыт моделирования и прогнозирования. Новосибирск : НГУ, 2002. 245 с.
120. Липоводолинський дошкільний навчальний заклад (ясла-садок) «Берізка» URL: http://ldolyna-berizka.edukit.sumy.ua/diyalnistj_dnz/socialjno-pedagogichni_j_patronat/ (дата звернення: 04.02.2018).
121. Литвак Р. А. Социально-педагогическая поддержка детей : учеб.-метод. пособ. Челябинск : ЧГПУ, 2003. 88 с.

122. Лорман Т. Інклюзивна освіта. Підтримка розмаїття у класі : практ. посіб. : пер. з англ. Київ : Парашин І. С., 2010. 296 с.
123. Луценко І. Відстоювання інтересів дітей з особливими потребами, дітей з інвалідністю на інклюзивну освіту : тренінговий модуль. Київ, 2010. 46 с.
124. Макаренко І. В. Соціально-педагогічна підтримка батьків дітей раннього віку в особливими потребами : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05. Луганськ, 2009. 232 с.
125. Максимюк С. П. Педагогіка : навч. посіб. Київ : Кондор, 2009. 670 с.
126. Малько А. О. Соціальна педагогіка : навч. посіб. : в 2 ч. Харків : ХДІК, 1998. Ч. 1 : Основи соціальної педагогіки. 60 с.
127. Маслоу А. Мотивация и личность / пер. с англ. Татлыбаевой А. М.: СПб : Евразия, 1999. 478 с.
128. Мастюкова Е. М. Семейное воспитание детей с отклонениями в развитии : учеб. пособ для студ. высш. учеб. заведений. М. : ВЛАДОС, 2003. 408 с.
129. Мардахаев Л. В. Социальная педагогика : учебник. М. : Гардарики, 2005. 269 с.
130. Мартинчук О. В. Основи корекційної педагогіки : навч.-метод. посіб. для студентів напряму підготовки «Дошкільна освіта». Київ : Київський ун-т імені Бориса Грінченка, 2010. 288 с.
131. Маценко Л. М. Педагогіка сімейного виховання: підручник. Київ : Компринт, 2015. 376 с.
132. Медведева Т. П. Комплексное развитие детей с синдромом Дауна: групповые и индивидуальные занятия : метод. пособ. М. : Даунсайд Ап, 2004. 136 с.
133. Мирошніченко Н. О. Соціально-педагогічні умови інтегрування молоді з функціональними обмеженнями в сучасне середовище : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.05 «Соціальна педагогіка». Київ, 2008. 23 с.
134. Михайлова Н. Н. Педагогика поддержки : учеб.-метод. пособ. М. : МИРОС, 2001. 208 с.

135. Міщик Л. І. Інтеграція студентів різної інвалідності в освіту. *Вісник Запорізького національного університету* : зб. наук. пр. Запоріжжя : ЗНУ, 2007. Вип. 1. С. 131–136.
136. Міщик Л. І. Соціально-педагогічна діяльність ВНЗ як умова адаптації студентів з особливими потребами у соціалізації. *Вісник Черкаського університету* : зб. наук. ст. Черкаси : Вид-во ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2008. Вип. 122. С. 94–98.
137. Моїсеєнко К. Планування професійної діяльності соціального педагога ДНЗ. *Соціальний педагог*. 2010. № 1. С. 6–8.
138. Мойсеюк Н. Є. Педагогіка : навчальний посібник / ред. Н. Є. Мойсеюк : 5-те вид., доп. і перероб. Київ : Б.в., 2007. 655 с.
139. Мудрик А. В. Социальная педагогика : учебник для студ. пед. вузов. 3-е изд. М. : Академия, 2002. 200 с.
140. Навчання та виховання дітей з церебральним паралічем в умовах спеціального дошкільного навчального закладу : наук.-метод. зб. Київ, 2012. 132 с.
141. Нагорна О. Б. Особливості корекційно-виховної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами : навч.-метод. посіб. Рівне, 2012. 99 с.
142. Науково-методичний центр інклюзивної освіти. <http://www.ussf.kiev.ua/ieeditions/274/>. URL: (дата звернення: 04.02.2018).
143. НВО «Спеціальна загальноосвітня школа I-II ступенів № 1 – дошкільний навчальний заклад», м. Кіровоград. URL: <http://specialschool.jimdo.com> (дата звернення: 04.02.2018).
144. НВК «Кремінська ЗОШ № 3 – ДНЗ». URL: http://kreminnanvk3.edukit.lg.ua/psihologichna_sluzhba_shkoli/storinka_socialjnogo_pedagoga/ (дата звернення: 04.02.2018).
145. Никольская О. С. Аутичный ребенок. Пути помощи. 3-е изд., стер. Теревинф, 2005. 288 с.

146. Облес І. І. Соціально-педагогічна підтримка реалізації життєвого потенціалу людей третього віку. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2014. № 1. С. 12.
147. Овчарова Р. В. Справочная книга социального педагога. М. : Сфера, 2002. 480 с.
148. Огнев'юк В. Філософія освіти та її місце в структурі наукових досліджень феномену освіти. *Освітологія*. 2012. Вип. 1. С. 69–75. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ocvit_2012_1_11 (дата звернення: 05.06.2018).
149. Одногулова И. Л. Социально-педагогическая поддержка студентов-сирот в условиях профессиональной подготовки в вузе : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. М., 2005. 187 с.
150. Ожегов Сергей Иванович. *Википедия, свободная энциклопедия*. URL: <http://ru.wikipedia.org/?oldid=10326782> (дата обращения: 04.02.2018).
151. Олиференко Л. Я. Муниципальная система социально-педагогической поддержки детства: теория и практика : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00. М., 1999. 347 с.
152. Олиференко Л. Я. Социально-педагогическая поддержка детей группы риска : учеб. пособ. для студ. высш. пед. учеб. заведений. 2-е изд., стер. М. : Академия, 2004. 256 с.
153. Освіта осіб з особливостями психофізичного розвитку: виклики часу. *Педагогічна і психологічна науки в Україні* : зб. наук. пр. : в 5 т. Т. 2 : Психологія, вікова фізіологія та дефектологія. Київ : Педагогічна думка, 2012. С. 350–362.
154. Опыт работы интегративного детского сада : в 3 ч. / сост. М. М. Прочухаева, Т. П. Медведева. М., 2005. Ч. 2. 225 с.
155. Опыт работы интегративного детского сада : в 3 ч. / сост. М. М. Прочухаева, Т. П. Медведева. М., 2007. Ч. 3. 169 с.
156. Основи інклюзивної освіти : навч.-метод. посіб. / ред. А. А. Колупаєва. Київ : А.С.К., 2012. 308 с.

157. Острянюк Т. С. Соціальний педагог дошкільного навчального закладу: реалії та перспективи. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету*. Серія: Педагогічні науки, 2013. Вип. 113. С. 187–189. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VchdpuP_2013_113_49 (дата звернення: 04.02.2018).
158. Оцінка потреб дитини та її сім'ї: від теорії до практики : навч. посіб. Київ : Кожній дитині, 2010. 224 с.
159. Палтышев Н. Н. Педагогическое мастерство и пути его постижения : учеб.-метод. пособ. для слушателей курсов усовершенствования учителей. Одесса, 2000. 119 с.
160. Пальчевський С. С. Соціальна педагогіка : навч. посіб. Київ : Кондор, 2005. 560 с.
161. Педагогическая поддержка ребенка в образовании : учеб. пособ. для студ. высш. учеб. заведений / ред. В. А. Сластенин, И. А. Колесникова. М. : Академия, 2006. 288 с.
162. Педагогика сотрудничества. *Учительская газета*. 1986. 18 октября 1986 р.
163. Педагогические технологии : учеб. пособ. для студ. пед. спец. / ред. В. С. Кукушин. Ростов н/Д : Март, 2002. 270 с.
164. Першко Г. О. Підготовка соціальних педагогів до інтеграції дітей з особливостями психофізичного розвитку у середовище загальноосвітнього навчального закладу : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05. Київ, 2011. 283 с.
165. Петрович Ж. В. Діти, які опинилися в складних життєвих обставинах. *Соціальна педагогіка* : навч. посіб. / ред. О. В. Безпалько. Київ : Академвидав, 2013. С. 151–165.
166. Понятійно-термінологічний словник з соціальної роботи / ред. І. В. Козубовська, І. І. Мигович. Ужгород : Мистецька лінія, 2001. 152 с.
167. Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2006. 456 с.
168. Попов С. Г. Социальный менеджмент : учеб. пособ. М. : Ось-89, 2009. 160 с.

169. Порядок виявлення сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах, надання їм соціальних послуг та здійснення соціального супроводу таких сімей (осіб) : постанова Кабінету Міністрів України від 21.11.2013 № 896. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/896-2013-%D0%BF> (дата звернення: 04.02.2018).
170. Права людини: знати, щоб захищати. Що треба знати про захист прав дітей з інвалідністю : метод. посіб. / ред. Н. З. Софій. Київ : Плеяда, 2015. 52 с.
171. Правовая информатика : учебник и практикум для прикладного бакалавриата / под ред. В. Д. Элькина. 2-е изд., перераб. и доп. М. : Издательство Юрайт, 2015. 398 с.
172. Працюємо разом: дитина з особливими потребами в школі. Довідник для батьків. Досвід Канади : посібник. Київ : Паливода А.В., 2012. 50 с.
173. Прилипко С. М. Предмет права соціального забезпечення : дис. ... д-ра. юрид. наук : 12.00.05. Харків, 2007. 382 с.
174. Про внесення змін до Положення про дошкільний навчальний заклад : Постанова Кабінету Міністрів України від 29.07.2015 № 530. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/530-2015-%D0%BF> (дата звернення: 05.06.2018).
175. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо доступу осіб з особливими освітніми потребами до освітніх послуг : Закон України від 06.09.2018 № 2541-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2541-viii> (дата звернення: 07.09.2018).
176. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України : Закон України від 19.12.17 р. № 2249-VIII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2249-19> (дата звернення: 04.02.2018).
177. Про внесення змін до Закону України «Про освіту» щодо особливостей доступу осіб з особливими освітніми потребами до освітніх послуг : Закон України від 23.05.2017 № 2053-VIII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2053-viii> (дата звернення: 04.02.2018).

178. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України : Закон України від 06.12.2016 № 1774-VIII. *Верховна Рада України* : офіц. веб-портал. База даних: Законодавство України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1774-19> (дата звернення: 05.06.2018).
179. Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 3 грудня 2009 р. № 1317 : постанова Кабінету Міністрів України від 31 серпня 2016 р. № 569. *Урядовий портал* : єдиний веб-портал органів виконавчої влади України. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/249282183> (дата звернення: 05.06.2018).
180. Про державну соціальну допомогу інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам : закон України від 16.11.2000 № 2109-III. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2109-14/ed20120221> (дата звернення: 29.05.2018).
181. Про дошкільну освіту : Закон України від 11.07.2001 р. № 2628-III. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2628-14> (дата звернення: 04.02.2018).
182. Про дошкільну освіту : Закон України із змінами та доповненнями від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2628-14> (дата звернення: 04.02.2018).
183. Про затвердження Державного стандарту початкової загальної освіти для дітей з особливими освітніми потребами : постанова Кабінету Міністрів України від 21.08.2013 № 607. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/607-2013-%D0%BF> (дата звернення: 29.05.2018).
184. Про затвердження Інструкції про встановлення груп інвалідності : наказ МОН України від 05.09.2011 р. № 561. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua> (дата звернення: 04.02.2018).
185. Про затвердження кваліфікаційних характеристик професій (посад) педагогічних та науково-педагогічних працівників навчальних закладів : наказ МОН України № 655 від 01.06.2013 р. *Міністерство освіти і науки України* : офіційний веб-сайт. URL: <http://old.mon.gov.ua/ua/about-ministry/normative/1672-> (дата звернення: 05.06.2018).

186. Про затвердження концепції соціальної адаптації осіб з розумовою відсталістю : розпорядження Кабінету Міністрів України від 25.08.2004 № 619-р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/619-2004-%D1%80> (дата звернення: 29.05.2018).
187. Про затвердження Положення про психологічну службу України : наказ Міністерства освіти України № 127 від 03.05.1999 р. *Верховна Рада України* : офіц. веб-портал. База даних: Законодавство України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0922-99> (дата звернення: 05.06.2018).
188. Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах : постанова Кабінету Міністрів України від 15.08.2011 № 872. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/872-2011-%D0%BF> (дата звернення: 29.05.2018).
189. Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року : указ Президента України від 25.06.2013 № 344/2013. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/344/2013> (дата звернення: 29.05.2018).
190. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. *Верховна Рада України* : офіц. веб-портал. База даних: Законодавство України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 05.06.2018).
191. Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні : Закон України від 21.03.1991 р. № 875-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 2. С. 31.
192. Про охорону дитинства : Закон України від 26.04.2001 р. № 2402-III *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 3. С.15–32.
193. Про планування діяльності та ведення документації соціальних педагогів, соціальних педагогів по роботі з дітьми-інвалідами системи Міністерства освіти і науки України : наказ Міністерства освіти і науки України № 864 від 28.12.2006 р. *Законы Украины* : информационно-правовой портал. URL: <http://www.uazakon.com/document/fpart04/idx04223.htm> (дата звернення: 05.06.2018).

194. Про ратифікацію Конвенції про права осіб з інвалідністю і Факультативного протоколу до неї : Закон України від 07.09.2016 року № 1490-VIII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1490-19> (дата звернення: 04.02.2018).
195. Про реабілітацію інвалідів в Україні : Закон України від 06.10.2005 р. № 2961-IV. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua> (дата звернення: 04.02.2018).
196. Про соціальні послуги : Закон України від 19.06.2003 р. № 966-IV URL: <http://zakon5.rada.gov.ua> (дата звернення: 04.02.2018).
197. Про створення умов щодо забезпечення права на освіту осіб з інвалідністю : наказ МОН України від 02.12.2005 р. № 691. URL: http://www.uazakon.com/documents/date_9o/pg_izwdow.htm (дата звернення: 04.02.2018).
198. Про становище осіб з інвалідністю в Україні : Національна доповідь / Державна установа науково-дослідний інститут соціально-трудоких відносин. Київ, 2013. 198 с.
199. Прохорова О. Г. Семейведение: теория и практика : учебник для академического бакалавриата. 2-е изд., перераб. и доп. М. : Издательство Юрайт, 2016. 379 с.
200. Психологія : підручник / ред. Ю. Л. Трофімов. 6-е вид., стереотип. Київ : Либідь, 2008. 560 с.
201. Психология социальной работы : учебник для бакалавров / ред. О. В. Краснова. Київ : Дашко и К, 2014. 304 с.
202. Путівник для батьків дітей з особливими освітніми потребами : навч.-метод. посіб. / ред. А. А. Колупаєва. Київ : Літопис–ХХ, 2010. 255 с.
203. Рассказова О. І. Розвиток соціальності учнів в умовах інклюзивної освіти: теорія та технологія : монографія. Харків : ФОП Шейніна О. В., 2012. 468 с.
204. Рассказова О. І. Соціально-педагогічна підтримка сімей учнів з проблемами здоров'я в умовах інклюзивного навчання: від теорії до методики. *Науковий вісник Кременецької обласної гуманітарно-*

- педагогічної академії ім. Тараса Шевченка* : Педагогіка, 2015. Вип. 4. С. 174-180.
205. Расчетина С. А. Социодидактика: история и теория социальной педагогики : монография. Великий Новгород : НовГУ, 2003. 343 с.
 206. Ревть А. Інноваційний досвід соціально-реабілітаційної роботи з дітьми-інвалідами та їх батьками в Україні. *Людинознавчі студії*. Педагогіка. 2015. Вип. 1(33). С. 169–175. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Lstud_2015_1%2833%29__22 (дата звернення: 04.02.2018).
 207. Рівненський навчально-реабілітаційний центр «Особлива дитина» URL: <http://www.osobluvadutuna.org> (дата звернення: 04.02.2018).
 208. Робота з батьками. *Освіта.UA*. URL: http://osvita.ua/school/lessons_summary/family/42139/ (дата звернення: 04.02.2018).
 209. Розвиток політики інклюзивних шкіл. Інтегроване планування послуг, їх надання та фінансування в Канаді : навч. посібник. Київ : Паливода А. В., 2012. 46 с.
 210. Романчук О. Неповносправна дитина в сім'ї та в суспільстві. Львів, 2008. 334 с.
 211. Романовська Л. І. Теорія і практика соціально-педагогічної підтримки діяльності дитячих громадських об'єднань України : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05. Хмельницький, 2009. 223 с.
 212. Савчук Л. О. «Особлива» дитина в навчанні. Рівне : РОІППО, 2010. 44 с.
 213. Сак Т. В. Індивідуальне оцінювання навчальних досягнень учнів з особливими освітніми потребами в інклюзивному класі : навч.-метод. посіб. Київ : Плеяда, 2011. 168 с.
 214. Сансон П. Психопедагогика и аутизм: опыт работы с детьми и взрослыми. М. : Теревинф, 2006. 208 с.
 215. Сварник М. Інклюзивна освіта в Україні: попередній аналіз ситуації. *Інклюзивна освіта* : збірник матеріалів проекту. Київ, 2013. 23 с.
 216. Сірко А. В. Економічна теорія. Політекономія : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2014. 416 с.

217. Скрипник Т. В. Интеграционный летний лагерь: пространство развития детей с аутизмом. Київ : Задруга, 2007. 2007. 96 с.
218. Скрипник Т.В. Феноменологія аутизму : монографія. Київ : Фенікс, 2010. 320 с.
219. Словарь по социальной педагогике : учеб. пособ. для студ. высш. учеб. заведений / авт.-сост. Л. В. Мардахаев. М. : Академия, 2002. 368 с.
220. Словник української мови : в 11 т. / ред. І. С. Назарова та ін. Київ, 1978. Т. 9. 1036 с.
221. Словник української мови (Академічний тлумачний словник). URL: <http://sum.in.ua/> (дата звернення: 04.02.2018).
222. Соколова Н. Подходы к определению понятия «социально-педагогическая поддержка». *Социальная педагогика: теория и практика*. 2009. № 5. С. 89–96.
223. Соловйова Т. Г. Соціально-педагогічні засади роботи з батьками дітей з особливими потребами : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05. Запоріжжя, 2009. 253 с.
224. Сорока Г. І. Педагогічна підтримка – особистісно зорієнтована виховна технологія. *Засоби навчальної та науково-дослідної роботи* : зб. наук. пр. Харків : ОВС, 2000. Вип. 14. С. 114–119.
225. Сорока Г. І. Система педагогічної підтримки дітей в освіті. Харків : Основа, 2003. 80 с.
226. Софій Н. З. Організаційно-педагогічні умови інтегрованого супроводу учнів з особливими освітніми потребами в інклюзивному навчальному закладі : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.03 «Корекційна педагогіка». Київ, 2017. 20 с.
227. Социальная педагогика для бакалавров : учеб / С. И. Самыгин др. Ростов н/Д : Феникс, 2016. 366 с.
228. Социальная педагогика : учебник для бакалавров / ред. В. И. Загвязинского, О. А. Селивановой. М. : Юрайт, 2012. 405 с.

229. Социальная педагогика : учебник и практикум для академического бакалавриата / ред. В. С. Торохтий. М. : Юрайт, 2015. 451 с.
230. Социальная работа с инвалидами / ред. Е. И. Холостова, А. И. Осадчих. М., 1996. 280 с.
231. Социология : учебник и практикум для СПО / ред. В. В. Глебов и др. М. : Юрайт, 2017. 307 с.
232. Соціальна педагогіка : підручник для студ. вищ. навч. закл. / ред. А. Й. Капська. 4-е вид., перероб. та доп. Київ : Центр учбової літератури, 2009. 488 с.
233. Соціальна педагогіка : навч. посіб. / ред. О. В. Безпалько. Київ : Академвидав, 2013. 312 с.
234. Соціально-педагогічна підтримка дітей та учнівської молоді : монографія / ред. Т. Ф. Алексєєнко. Київ : Задруга, 2017. 168 с.
235. Соціальна реабілітація молоді з обмеженою дієздатністю / ред. С. В. Толстоухова, І. М. Пінчук. Київ : УДЦССМ, 2000. 184 с.
236. Спеціальний дошкільний навчальний заклад (ясла-садок) № 46 «Краплинка» URL: <http://dnz46.klasna.com/uk/site/storinka-psikhologa.html> (дата звернення: 04.02.2018).
237. Стасюк Л., Слюсар М. Аналіз проблем сімей, які виховують дитину з вадою слуху. *Педагогічний часопис Волині* : науковий журнал. Луцьк : СНУ імені Лесі Українки, 2017. № 2(5). С. 149-155.
238. Створення та соціальний супровід прийомних сімей і дитячих будинків сімейного типу : навч.-метод. комплекс / ред.-упоряд.: Г. М. Лактіонова, Ж. В. Петрочко. Київ : Науковий світ, 2006. 271с.
239. Степанов Е. Н. Педагогу о современных подходах и концепциях воспитания. М. : Сфера, 2003. 168 с.
240. Строкова Т. А. Педагогическая поддержка и помощь в современной образовательной практике. *Педагогика*. 2002. № 4. С. 20–23.
241. Таранченко О. М. Врахування відмінностей розвитку та навчальної діяльності дітей з особливостями психофізичного розвитку в процесі

- навчання. *Інклюзивна школа: особливості організації та управління* : навч.-метод. посіб. / ред. Л. І. Даниленко. Київ, 2007. 128 с.
242. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. пр. Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2012. Вип. 16, кн. 1. 384 с.
243. Тесленко В. Сутність феномена соціально-педагогічної підтримки дітей з обмеженими можливостями. *Освіта Донбасу*. 2007. № 4 (123). С. 94–98.
244. Тесленко В. В. Теорія і практика підтримки дітей з обмеженими можливостями в промисловому регіоні : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05. Луганськ, 2007. 513 с.
245. Технології психолого-педагогічного супроводу дітей з аутизмом в освітньому просторі : навч.-метод. посіб. / уклад. Т. Скрипник. Київ : Плеяда, 2015. 56 с.
246. Технології соціальної роботи : навч. посіб. / О. А. Агарков та ін. Запоріжжя : Мотор-Січ, 2015. 487 с.
247. Технології соціально-педагогічної роботи з сім'ями : навч.-метод. посіб. / А. Й. Капська та ін. Київ : Слово, 2015. 323 с.
248. Титаренко Т. М. Психологічне здоров'я особистості: засоби самодопомоги в умовах тривалої травматизації : монографія / Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2018. 160 с.
249. Ткачева В. В. Технологии психологической помощи семьям детей с отклонениями в развитии : учеб. пособ. М. : АСТ ; Астрель, 2007. 320 с.
250. Токмакова О. В. Педагогическая поддержка интеллектуального развития младших подростков в процессе обучения : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 Киров, 2003. 192 с.
251. Торохтий В. С. Актуальные проблемы современной социальной педагогики: избранные статьи. М. : МГППУ, 2011. 280 с.
252. Тюптя Л. Т. Соціальна робота: теорія і практика : навч. посіб. 3-тє вид., перероб. та доп. Київ : Знання, 2014. 575 с.

253. Тютюнник М. І. Соціально-педагогічна реабілітація дітей в спеціальних дошкільних закладах освіти засобами творчої гри : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка, історія педагогіки та освіта». Тернопіль, 1999. 22 с.
254. Українська радянська енциклопедія : у 12 т. / за ред. М. Бажана. Київ : Поліграфкнига, 1982. Т. 8. 529 с.
255. Урядовий портал – єдиний веб-портал органів виконавчої влади України URL: www.kmu.gov.ua (дата звернення: 04.02.2018).
256. Филонов Г. Ценностно-целевые ориентации социально-педагогической деятельности. Кострома : КГПУ, 2001. 162 с.
257. Фирсов М. В., Студенова Е. Г. Теория социальной работы. М. : ВЛАДОС, 2001. 432 с.
258. Фромм Э. Бегство от свободы. М. : Прогресс, 1989. 272 с
259. Холостова Е. И. Социальная реабилитация : учеб. пособ. 4-е изд. М. : Дашков и Ко, 2006. 340 с.
260. Холостова Е. И. Социальная работа: история, теория и практика : учебник для бакалавров. М. : Юрайт, 2011. 905 с.
261. Холостова Е. И. Социальная работа с инвалидами : учеб. пособ. 3-е изд., перераб. и доп. М. : Дашков и К°, 2013. 240 с.
262. Хоружа Л. Л. Взаємозв'язок матеріального і духовного у педагогічній спадщині В. Сухомлинського. *Педагогічний альманах* : зб. наук. пр. Херсон : КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2015. Вип. 26. С. 57–62.
263. Центр РПРСА «Пагінець». URL: <http://pagines.rv.ua> (дата звернення: 04.02.2018).
264. Чайковський М. Є. Соціально-педагогічні умови реабілітації студентів з особливими потребами : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.05 «Соціальна педагогіка». Київ, 2006. 20 с.
265. Чернишова М. В. Психолого-педагогічні основи сучасного сімейного виховання. *Теоретичні питання культури, освіти та виховання*. 2013.

- № 47. С. 49–53. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tpkov_2013_47_17 (дата звернення: 05.06.2018).
266. Чернокозов И. И. Профессиональная этика учителя : книга для учителей. Киев : Рад. шк., 1988. 221 с.
267. Чернуха Н. М. Категорія соціально-педагогічної підтримки: теорія і практика. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна»*. 2012. № 6. С. 179–182.
268. Чечко Т. Алгоритм соціально-педагогічної підтримки батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах. *Науковий журнал «Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології»*: Суми : Вид-во Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка, 2018. Вип. № 3 (77): Педагогічні науки. С. 264–275.
269. Чечко Т. М. Інклюзивна освіта: досвід включення дітей із синдромом Дауна в дошкільний навчальний заклад. *Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав –Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»* : зб. наук. пр. Київ : Гнозис, 2013. Додаток до Вип. 31. Т. IX (51) : Тематичний випуск «Вища освіта України у контексті інтеграції до Європейського освітнього простору». С. 589–595.
270. Чечко Т. М. Соціально-педагогічний супровід дітей дошкільного віку з особливостями психофізичного розвитку. *Дослідження молодих учених у контексті розвитку сучасної науки* : матеріали IV щорічної Всеукр. наук.–практ. конф., 27 березня 2014 р. / ред. В. О. Огнев'юк. Київ : Київ. ун-т імені Бориса Грінченка, 2014. С. 238–242.
271. Чечко Т. М. Зміст соціально-педагогічної підтримки сімей, які виховують дітей з особливостями психофізичного розвитку. *Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав–Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»* : зб. наук. пр. Київ : Гнозис, 2014. Додаток до Вип. 35. Т. IV (55) : Тематичний випуск «Вища освіта України у контексті інтеграції до Європейського освітнього простору». С. 465–472.

272. Чечко Т., Лях Т. Сутність соціально-педагогічної підтримки особистості. *Науковий вісник Чернівецького університету* : зб. наук. пр. Чернівці : ЧНУ, 2015. Вип. 739 : Педагогіка та психологія. С. 207–214.
273. Чечко Т. М. Сучасні підходи до класифікації видів порушень психофізичного розвитку у дітей. *Науковий вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка* : зб. наук. пр. Луганськ : ЛНУ, 2016. Вип. № 3 (300), ч. 2 : Педагогічні науки. С. 111–118.
274. Чечко Т. М. Сутність і класифікація причин виникнення порушень психофізичного розвитку особистості. *Соціальна робота в Україні: теорія і практика* : наук.-метод. журнал. Київ : Аспект-Поліграф, 2016. № 3–4. С. 68–75.
275. Чечко Т. М. Аналіз функціонально-рольового репертуару соціального педагога у контексті соціально-педагогічної підтримки батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах. *Науковий вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка* : зб. наук. пр. Луганськ : ЛНУ, 2017. Вип. № 1 (315), ч. 1 : Педагогічні науки. С. 163–172.
276. Чечко Т. Аналіз зарубіжних практик соціально-педагогічної підтримки батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку. *Освіта осіб з особливими потребами : шляхи розбудови* : зб. наук. праць / ред. В. В. Засенко, А. А. Колупаєва. Київ : Наша друкарня, 2017. Вип. 13. С. 262 – 271.
277. Чечко Т. М. Аналіз потреб батьків, які виховують дітей з особливостями психофізичного розвитку, у соціально-педагогічній підтримці в умовах дошкільного навчального закладу. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді* : зб. наук. пр. Київ : Гнозис, 2017. Вип. 21. Т. IV (78) : Тематичний випуск «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору». С. 537–549.
278. Чечко Т. Н. Содержание взаимодействия семьи и дошкольного образовательного учреждения в воспитании ребенка с особенностями

- психофизического развития. *Вестник Гродзенскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя Янкі Купалы*. Серия 3: Філалогія. Педагогіка. Псіхалогія. 2017. Том 8. № 2. С. 131–142.
279. Чечко Т. Н. Дефиниция «ребенок-инвалид» в контексте нормативно-правового обеспечения социальной и социально-педагогической работы в Украине. *Социально-педагогическая деятельность : сферы сотрудничества и взаимодействия* : материалы I Межрегион. заочной науч.-практ. интернет-конф. с международным участием (г. Кострома, 29–31 октября 2015 года) / сост. Т. Е. Коровкина ; науч. ред. Ж. А. Захарова. Кострома : КГУ им. Н. А. Некрасова, 2015. С. 40–47.
280. Чечко Т. М. Комплексна програма соціально-педагогічної підтримки батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах. *Науковий вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка* : зб. наук. пр. Луганськ : ЛНУ, 2017. Вип. № 6 (320), Педагогічні науки. С. 296–307.
281. Чечко Т. Н. Практики социально-педагогической поддержки родителей детей с особенностями психофизического развития в специальных дошкольных учреждениях. *Наука сегодня: постулаты прошлого и современные теории* : материалы IV международной научно-практической конференции (13 октября 2016 г) / ред. А. А. Зарайский. Саратов : Академия Бизнеса, 2016. – С. 55–59.
282. Шавринова Е. Н. Становление системы педагогической поддержки ребенка в образовательном учреждении : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Общая педагогика, история педагогики и образования». СПб., 2008. 24 с.
283. Шевців З. М. Основи соціально-педагогічної діяльності : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2012. 248 с.
284. Шевчук С. В., Клименко С. В. Українська мова за професійним спрямуванням. Київ : Алерта, 2011. 696 с. URL:

- http://pidruchniki.ws/1584072040598/dokumentoznavstvo/ukrayinska_mova_za_profesiynim_spryamuvannnyam_-_shevchuk_sv (дата звернення: 05.06.2018).
285. Широколузький ДНЗ ясла-садок. URL: <http://schirokylugdnz.klasna.com/uk/site/PT-instructor.html> (дата звернення: 04.02.2018).
286. Школа-дитячий садок. URL: <http://school-mriya.com.ua> (дата звернення: 04.02.2018).
287. Щуркова Н. Е. Прикладная педагогика воспитания : учеб. пособ. СПб. : Питер, 2005. 366 с.
288. Юрків Я. І. Соціально-педагогічний патронаж сімей з розумово відсталими дітьми: автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.05 «Соціальна педагогіка». Луганськ, 2009. 20 с.
289. Юрків Я. І. Соціально-педагогічна робота з сім'ями розумово відсталих дітей : монографія / Держ. закл. «Луган. нац. ун-т імені Тараса Шевченка», 2010. 342 с.
290. Юсфин С. М. Педагогическая поддержка в школе. *Народное образование*. 1998. № 6. С. 112–115.
291. Ягупов В. В. Педагогіка : навч. посіб. Київ : Либідь, 2002. 560 с.
292. Як зробити школу інклюзивною. Досвід проектної діяльності : метод. посіб. / уклад. С. Єфімова. Київ : Плеяда, 2012. 112 с.
293. Як організувати інноваційні соціальні послуги для дітей з особливими потребами. Моделі та документи. Рання інтеграція та інклюзивне навчання / Савченко О. О. та ін. Київ : ЛДЛ, 2007. 256 с.
294. Янченко Т. В. Проблеми соціально-педагогічної підтримки дітей, які потребували захисту, в Україні (друга половина XIX – початок XX ст.) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки». Київ, 2006. 21 с.
295. Ярская-Смирнова Е. Р. Социальная работа с инвалидами. СПб. : Питер, 2004. 316 с.

296. Aliksieienko T. Social and pedagogical support for a child and his family: theoretical and methodological aspect of the professional training of specialists. *Vocational Training Some Problems And Contexts : monography*. Chelm : Panstwowa Wzsza Szkola Zawodowa w Chelme. Chelmskie Towarzystwo Naukowe, 2016. pp. 219–239.
297. Canatselis Maria, Willis Megan. A Social Workers Guide to working in Schools. Adelaide, 2012. 31 p.
298. Center for Parent Information and Resources. *Special Education Services for Preschoolers with Disabilities*. URL: <http://www.parentcenterhub.org/preschoolers/> (application date: 04.02.2018).
299. Child Research Net. *A Successful Kindergarten Model in Hungary*. URL: http://www.childresearch.net/projects/ecec/2010_08.html (application date: 04.02.2018).
300. Costin Lela B. An Analysis of the Tasks in School Social Work. *Social Service Revie*. Vol. 43, No. 3. 1969. pp. 274–285. URL: http://www.jstor.org/stable/30020604?seq=1#page_scan_tab_contents (application date: 04.02.2018).
301. Deris Aaron. Social Supports Among Parents of Children Recently Diagnosed with Autism: Comparisons between Mothers and Fathers : dissertation Doctor of Philosophy in The Department of Special Education and Habilitative Services. New Orleans, 2005. 163 p. URL: <https://scholarworks.uno.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1360&context=td> (application date: 04.02.2018).
302. Early development instrument (EDI). *KPS*. URL: <https://edi.offordcentre.com/about/kps/> (application date: 04.02.2018).
303. Early Childhood Education and Care: Specificities of the Hungarian System: PLA background paper for the EU Thematic Working Group on Early Childhood Education and Care. Hungary : Hungarian Institute for Educational Research and Development, 2012, 18 p.

304. Early Childhood Intervention Services. *Victoria State Gaverment*. URL: <http://www.education.vic.gov.au/childhood/parents/needs/Pages/ecis.aspx> (application date: 04.02.2018).
305. Employment, Social Affairs & Inclusion / Support for children with special educational needs (SEN). April, 2013. P. 26
306. Federation for children with special needs. Massachusetts Family, School, and Community Partnership Fundamentals. URL: https://fcsn.org/facet1_og/fundamentals/ (application date: 04.02.2018).
307. Fenlon Amanda. Collaborative steps: Paving the Way to Kindergarten for Young Children with Disabilities. *Young Children*. 2005. Vol. 60, No. 2. pp. 32–37
308. Ferguson Gail. Including children with disabilities in mainstream education: An exploration of the challenges and considerations for parents and primary school teachers : Masters Dissertation. Dublin, 2014. 109 p. URL: <https://arrow.dit.ie/cgi/viewcontent.cgi?referer=https://www.google.com.ua/&httpsredir=1&article=1076&context=aaschssldis> (application date: 04.02.2018).
309. Gulliver Katherine. Parents perceptions of social inclusion for children with Williams Syndrome : Masters Dissertation. Oslo, 2016. 99 p. URL: <https://www.duo.uio.no/bitstream/handle/10852/54671/KGulliver-Thesis-pdf.pdf?sequence=1> (application date: 04.02.2018).
310. Guralnick M. J., Hammond M. A., Neville B. The relationship between sources and functions of social support and dimensions of child- and parent-related stress. *Journal of Intellectual Disability Research*. 2008. Vol. 52, part 12. P. 1138–1154.
311. Hanson J. Marci, Lynch W. Eleanor. Understanding Families Supportive Approaches to Diversity, Disability, and Risk. 2-nd ed. Baltimore etc. : Brookes Publishing, 2013. 304 p.
312. Janus M., Cameron R., Lefort J. Starting kindergarten: Transition issues for children with special needs. *Canadian Journal of Education*. 2007. Vol. 30, No. 3. P. 628–648.

313. Jung-Hwa Ha. Parenting a Child with a Disability: The Role of Social Support for African American Parents. *The Journal of Contemporary Social Services*. 2011. – Vol. 92, No. 4. P. 405–411.
314. Kaczmarek, L. A team approach. Supporting families of children with disabilities in inclusive programs. *Journal Young Children*. 2006. P. 1–10.
315. Korintus M. Early Childhood Education and Care in Hungary: Challenges and Recent Developments. *International Journal of Child Care and Education Policy*. 2008. Vol. 2, No. 2. P. 43–52
316. McMonagle A. The Professional Pedagogy Project – Supporting Every Child’s Right to Early Education. Donegal : DCCC. 2012. 84 p.
317. Ray Julie A., Pewitt-Kinder Julia, George Suzanne. Partnering with Families of Children with Special Needs. *Young Children*. 2009. Vol. 64, No 5. P. 16–22.
318. Solomon M., Pistrang N., Barker C. The benefits of mutual support groups for parents of children with disabilities. *American Journal of Community Psychology*. 2001. Vol. 29, No. 1. P. 113–132.
319. Surel C., Douglas S., Finley A., Priver A. The Diverse Practice of Social Pedagogues: Case Examples From Denmark, Scotland, and Germany. *Children Australia*. 2011. Vol. 36, No. 2. P. 219–223.
320. Turnbull A. P., Turbiville V., Turnbull H. R. Evolution of Family-Professional Partnerships: Collective empowerment as the model for the early twenty-first century. *Handbook of Early Childhood Intervention*. 2000. P. 630–650.
321. Virtual Lab School. URL: <https://www.virtuallabschool.org/preschool/family-engagement/lesson-4> (application date: 04.02.2018).
322. What supports are available to children with disabilities? *Early Childhood Intervention Australia NSW / ACT*. URL: <https://www.ecia-nsw.org.au/abouteci/what-supports-are-available-to-children-with-disabilities-andor-developmental-delays> (application date: 04.02.2018).

ДОДАТКИ

Додаток А

Наукові позиції щодо означення дітей, які мають порушення розвитку

Означення дітей, які мають порушення розвитку	Науковець та джерело
дитина-інвалід – це індивід у віці до 18 років включно з відхиленнями у фізичному чи психічному розвитку, що має обмеження життєдіяльності, зумовлені уродженими, спадковими чи набутими захворюваннями, наслідками травм, які викликають необхідність її соціального захисту	Л. Акатов [3]
<p>«діти з вадами психофізичного розвитку (аномальні діти)» – діти, які мають суттєві відхилення від нормального фізичного чи і психічного розвитку, зумовлені вродженими або набутими дефектами, і потребують спеціальних умов навчання і виховання;</p> <p>«діти з відхиленнями у психофізичному розвитку» – це діти, які мають перелічені вище відхилення, але ступінь їх прояву не обмежує їхніх можливостей настільки, як у дітей з порушеннями у психофізичному розвитку. В психолого-педагогічній літературі цим поняттям також позначаються діти переважно з порушеннями в психофізичному розвитку функціонального характеру;</p> <p>«діти з обмеженими можливостями здоров'я» – це діти, в яких порушення в розвитку надають їм можливість мати бінефіцітарний статус, тобто дають змогу користуватися соціальними пільгами та допомогою. За традиційною термінологією таких дітей раніше називали дітьми-інвалідами;</p> <p>«діти з особливими освітніми потребами» – це діти, які потребують спеціальної корекційної підтримки і специфічних методів освіти, які можуть бути створені як в умовах загальноосвітнього дошкільного навчального закладу, так і в дошкільних навчальних закладах компенсуючого типу</p>	О. Мартинчук [129]
«діти з особливими освітніми потребами – поняття, яке широко охоплює всіх учнів, чії освітні потреби виходять за межі загальноприйнятої норми. Воно стосується дітей з порушеннями психофізичного розвитку, в т.ч. дітей-інвалідів, обдарованих дітей, дітей із соціально вразливих груп (наприклад, вихованців дитячих будинків та ін.)»	А. Колупаєва [96; 97; 101; 156]
діти з порушеннями розвитку – це діти, які мають відставання у психофізичному розвитку внаслідок порушень діяльності окремих або декількох аналізаторів (зорового, слухового, мовного), а також	О. Безпалько, Г. Першко [62]

<p>унаслідок органічного ураження центральної нервової системи;</p> <p>діти з обмеженими можливостями – це діти, які мають функціональні обмеження в результаті захворювання, відхилень чи недоліків розвитку, стану здоров'я, зовнішності, внаслідок непристосованості зовнішнього (навколишнього) середовища до їх особливостей</p>	
<p>діти з особливостями психофізичного розвитку – це особи, віком до 18 років, у яких спостерігаються різні порушення центральної нервової системи, функціонування окремих або декількох аналізаторів чи органів. До цієї категорії дітей зараховано таких, які мають офіційний статус дитини-інваліда або значні психічні, фізичні відхилення від норми, хронічні соматичні захворювання, але офіційно не визнані інвалідами</p>	Г. Першко [164]

Додаток Б

**Означення контингенту дітей, що мають порушення розвитку
в нормативно-правових актах**

Означення дітей	Нормативно-правові акти, джерело
«діти з інвалідністю», «діти з тяжкими порушеннями розвитку», «діти з особливими освітніми потребами», «діти з обмеженими можливостями здоров'я» та «діти, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку»	Наказ Міністерства освіти і науки України «Про створення умов щодо забезпечення права на освіту осіб з інвалідністю» (№ 691 від 02.12.2005 р.) [197]
«діти з вадами фізичного та (або) розумового розвитку» та «діти з особливими освітніми потребами»	Закон України «Про дошкільну освіту» [181]
особа з інвалідністю, дитина з інвалідністю	Закон України «Про дошкільну освіту : Закон України із змінами та доповненнями» [182]
«інвалід» – особа зі стійким розладом функцій організму, що при взаємодії із зовнішнім середовищем може призводити до обмеження її життєдіяльності, внаслідок чого держава зобов'язана створити умови для реалізації нею прав нарівні з іншими громадянами та забезпечити її соціальний захист	Закон України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» [191]
дитина-інвалід – особа віком до 18 років (повноліття) зі стійким розладом функцій організму, що при взаємодії із зовнішнім середовищем може призводити до обмеження її життєдіяльності, внаслідок чого держава зобов'язана створити умови для реалізації нею прав нарівні з іншими громадянами та забезпечити її соціальний захист	Закон України «Про реабілітацію інвалідів в Україні» [195]
«інвалід», де інвалідність – це поняття, яке еволюціонує та є результатом взаємодії, що відбувається між людьми, які мають порушення здоров'я, і відносницькими та середовищними бар'єрами, і яка заважає їхній повній та ефективній участі в житті суспільства нарівні з іншими	Конвенція про права інвалідів [103]
дитина-інвалід – це дитина зі стійким розладом функцій організму, спричиненим захворюванням, травмою або вродженими вадами розумового чи фізичного розвитку, що	Закон «Про охорону дитинства» [192]

зумовлюють обмеження її нормальної життєдіяльності та необхідність додаткової соціальної допомоги і захисту	
«особа з особливими освітніми потребами» –особа, яка потребує додаткової постійної чи тимчасової підтримки в освітньому процесі з метою забезпечення права на освіту, сприяння розвитку особистості, поліпшення стану здоров'я та якості життя, підвищення рівня участі у житті громади	Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про освіту» щодо особливостей доступу осіб з особливими освітніми потребами до освітніх послуг» [177]
виключення із законодавства України та вжитку терміну «інвалід» і заміни його терміном «особа з інвалідністю»	Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України» [178]

Додаток В
Класифікації порушень розвитку дітей

Класифікація порушень дітей	Науковці
<p>Групи відхилень від норми:</p> <ul style="list-style-type: none"> - фізичні (пов'язані зі здоров'ям людини, визначаються медичними показниками і можуть бути викликані спадковими факторами, або будь-якими зовнішніми обставинами (екологічною обстановкою, незадовільною якістю питної води, зниженням загального рівня життя сім'ї та ін.); - психічні (пов'язані з розумовим розвитком дитини, її психічними вадами: затримка психічного розвитку (ЗПР) дитини; розумова відсталість дітей, або олігофренія; порушення мови різного ступеня складності: від порушення вимови і заїкання до складних дефектів з порушеннями читання і письма; порушення емоційно-вольової сфери дитини – аутизм і суїцид); - педагогічні (відхилення в отриманні загальної освіти, відхилення в отриманні професійної освіти); - соціальні (сирітство, а також поведінка, що відхиляється: алкоголізм, токсикоманія, наркоманія, проституція, безпритульність, бездоглядність, бродяжництво, правопорушення, злочинність). 	<p>М. Галагузова, Ю. Галагузова та Г. Штінова [40]</p>
<p>Групи інвалідів:</p> <ul style="list-style-type: none"> – за віком (діти-інваліди, молоді інваліди, дорослі інваліди, інваліди похилого віку); – за походженням інвалідності (інваліди від народження або інваліди дитинства, інваліди праці, інваліди війни, інваліди за загальним захворюванням); – за видами захворювання та обмежень (особи з розумовими обмеженнями, особи з сенсорними та фізичними обмеженнями, тобто з порушенням зору та сліпі, зі слабким слухом і глухі, з обмеженнями мовлення, глухонімі, з порушеннями опорно-рухового апарату, хворі на дитячий церебральний параліч); – особи із внутрішніми захворюваннями, особи з нервово-психічними захворюваннями 	<p>А. Капська [247]</p>
<p>Категорії дітей в закладах освіти: діти з затримкою психічного розвитку (ЗПР), розумово відсталі (РВ) з детальнішим розділенням за важкістю, сліпі і слабозорі, глухі і слабочуючі, з вадами мови, діти з фізичними вадами (з них часом окремо виділяють дітей з ДЦП та наслідками поліомієліту), а також діти з комбінованими вадами і деякі інші</p>	<p>М. Сварник [215]</p>

<p>Обмеження дитячої життєдіяльності: діти з порушенням слуху і мови (глухі, слабочуючі, логопати); порушенням зору (сліпі, слабозорі); порушенням інтелектуального розвитку (розумово відсталі, із затримкою психічного розвитку); порушенням опорно-рухового апарату; комплексними порушеннями психофізичного розвитку (сліпоглухонімі, ДЦП з розумовою відсталістю та ін.); хронічними соматичними захворюваннями; психоневрологічними захворюваннями.</p>	<p>І. Богданова [23]</p>
<p>Класифікація груп дітей з порушеннями розвитку:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Діти з порушеннями опорно-рухового апарату (недорозвиток, порушення або втрата рухових функцій): захворювання нервової системи: ДЦП, поліомієліт; вроджені патології опорно-рухового апарату: вроджений вивих стегна, кривошия, клишоногість, вроджене каліцтво; набуті захворювання та ураження опорно-рухового апарату: травми спинного мозку і кінцівок, захворювання скелета (туберкульоз, пухлини кісток). 2. Діти з порушеннями інтелектуального розвитку: розумова відсталість (вроджений чи набутий у перші три роки життя недорозвиток психічних функцій), олігофренія (форма психічного недорозвитку, що виникає внаслідок патологічної спадковості, органічного ураження ЦНС), деменція (стійке ослаблення пізнавальної діяльності, що призводить до зниження критичності, погіршення пам'яті), синдром Дауна, затримка психічного розвитку – ЗПР (порушення нормального темпу психічного розвитку, за якого певні психічні функції відстають у своєму розвитку від психологічних норм для цього віку). 3. Діти з емоційно-вольовими порушеннями: ранній дитячий аутизм (порушення комунікативної поведінки, прагнення уникати контакту з іншими людьми); емоційні та фобічні розлади (канцерофобія, клаустрофобія тощо). 4. Діти з порушеннями мовлення (відхилення від норми у процесі функціонування механізмів мовної діяльності): фонетико-фонематичний недорозвиток мовлення (ФФНМ) (порушення процесів формування вимовної системи рідної мови у дітей з різними мовними розладами внаслідок дефектів сприйняття і вимови фонем; загальний недорозвиток мовлення (ЗНМ) (несформованість усіх компонентів мовної системи); порушення усного мовлення (дисфонія – розлад фонації; брадилалія – уповільнений темп мовлення; тахилалія – прискорений темп мовлення, заїкання; дислалія – порушення звуковимови; ринолалія – порушення тембру голосу і звуковимови; дизартрія – порушення вимовляння багатьох звуків; алалія – відсутність/недорозвиток 	<p>О. Безпалько, Г. Першко [62, с. 136]</p>

<p>мовлення; афазія – повна/часткова втрата мовлення); порушення писемного мовлення (дислексія – порушення процесу читання; дисграфія – порушення процесу письма).</p> <p>5. Діти з порушеннями слуху: діти зі зниженим слухом, пізньооглухлі, глухі (туговухість).</p> <p>6. Діти з порушеннями зору: слабозорі (значне зниження зору); незрячі (повністю відсутні зорові відчуття, або мають залишковий зір); абсолютно (тотально незрячі) (повністю відсутні зорові відчуття).</p> <p>7. Діти з комплексними порушеннями психофізичного розвитку – складні комплексні порушення, зумовлені поєднанням двох або кількох виражених психофізичних порушень (незрячі розумово відсталі, розумово відсталі слабо зорі, глухонімі, сліпоглухонімі діти).</p> <p>8. Діти з хронічними соматичними захворюваннями – діти, які перенесли тяжкі та тривалі захворювання або мають неспецифічні захворювання органів дихання, травлення.</p>	
--	--

Додаток Д
Особливості психофізичного розвитку дітей
залежно від виду порушення

Вид порушення та особливості психофізичного розвитку дітей	Науковець, джерело
<i>Порушення інтелектуального розвитку: олігофренія, затримка психічного розвитку, синдром Дауна</i>	
Діти з розумовою відсталістю відрізняються затримкою розвитку практичних дій, мови; пізнавальною пасивністю, бідністю емоційних проявів, одноманітною грою, відсутністю інтересу до оточуючого середовища, недостатньо засвоюють правила гри, не ставлять запитань «що?», «де?», «коли?». Перші речення у таких дітей з неповною граматичною структурою та вадами у вимові з'являються від 3-5 років, з бідним словниковим запасом та недостатністю розумового навантаження мови.	С. Зінченко та інші [77, с. 8]
Затримка психічного розвитку виражається в уповільненому темпі дозрівання різних психічних функцій, у затримці в розвитку рухових і мовленнєвих функцій дітей, затримують формування навичок самообслуговування, утруднюють зміну фаз ігрової діяльності. Виділяють 4 основні типи затримки психічного розвитку: конституційно зумовлена форма (спадково зумовлений психічний, психофізичний інфантилізм, у дітей переважають риси емоційно-особистісної незрілості, «дитячість» поведінки); соматично зумовлена форма (зумовлюється хронічними соматичними захворюваннями внутрішніх органів дитини); психогенно зумовлена форма (пов'язана з несприятливими умовами виховання, які обмежують або спотворюють стимуляцію психічного розвитку дитини на ранніх етапах її розвитку); церебрально-органічна форма (є найпоширенішою і найтяжчою формою, що пов'язана з ураженням головного мозку і спричиняє найбільш виражені порушення емоційно-вольової і пізнавальної діяльності загалом. У дитини з порушеним темпом психічного розвитку всі основні психічні новоутворення віку формуються із запізненням і мають якісну своєрідність. Освітні потреби дошкільника із затримкою психічного розвитку визначаються основними лініями його розвитку. Незрілість емоційної сфери такої дитини висуває на перший план специфічні потреби даної категорії дітей в емоційно-моральному вихованні.	О. Мартинчук [129, с. 85-87]
Для дитини з недостатністю інтелекту, яка не може зрозуміти причини такого ставлення, все виступає небезпечним, ворожим, супроводжується появою тривоги, замкненості, пригніченості.	В. Гурьєва [47, с. 77]
Діти з затримкою в розвитку навчаються нових навичок і сприймають нову інформацію повільніше, ніж інші. Все це досить умовно і залежить від багатьох факторів, зокрема, виховання,	О. Таранченко та Ю. Найда [240]

<p>місцевих традицій тощо. Дуже часто «розумово відсталими» помилково називають дітей, які мають порушення мовлення, слуху, а також педагогічно занедбаних дітей (які вчасно не отримали знання і навички, притаманні певному вікові).</p> <p>Дитина, яка народилася із синдромом Дауна, має характерну зовнішність – обличчя монголоїдного типу, дещо менший череп, інколи – непропорційно короткі кінцівки. Дитина з синдромом Дауна розвивається повільніше, ніж її однолітки і пізніше проходить загальні етапи розвитку. Їй буде важко вчитися, але вона зможе робити більшу частину того, що роблять усі інші діти: ходити, говорити, читати і писати.</p> <p>У різних людей із синдромом Дауна різні розумові здібності, різні поведінка і фізичний розвиток.</p>	
<p>Властиве велике відставання у термінах розвитку сприймання, уповільнений темп розвитку; у них пізно і неповноцінно відбувається поєднання сприймання із словом, що затримує формування уявлень про навколишній предметний світ; вони не вміють орієнтуватись у просторі, не використовують минулий досвід, не можуть оцінити властивості об'єкта та відношення між об'єктами, мають ряд труднощів моторного характеру; у грі спостерігається стереотипність, формальність дій, відсутній задум, немає навіть елементів сюжету. Провідна діяльність цих дітей до кінця дошкільного віку виявляється не ігрова, а предметна; дитина не може в процесі спілкування засвоїти норми поведінки та зрозуміти їхній зміст.</p>	<p>О. Катаєва та О. Стребельова [89]</p>
<p>Рівень розумового розвитку IQ у дітей з синдромом Дауна варіює від 20 до 75 і залежить від віку початку реабілітації та обсягу реабілітаційних заходів. Діти з синдромом Дауна дуже уважні, ласкаві, терплячі при навчанні та слухняні. Дітям з синдромом Дауна притаманні симптоми швидкої втомлюваності, недостатньої концентрації уваги, дратівливості, лабільності емоційної сфери, загальна ослабленість.</p> <p>При правильно організованому догляді та спеціальному навчанні діти з синдромом Дауна освоюють ті ж навички, що і здорові діти, тільки дещо пізніше. Дрібна моторика затримується в розвитку і значно відстає від інших рухових якостей у зв'язку зі зниженим м'язовим тонусом та характерної формою кисті.</p>	<p>О. Нагорна [141]</p>
<p><i>Порушення зору</i></p>	
<p>До порушень зору відносять сліпоту (різко виражений ступінь втрати зору, при якому є неможливим або сильно обмеженим зорове сприймання навколишнього світу. За ступенем збереженості остаточного зору розрізняють абсолютну (тотальну) і практичну сліпоту), слабозорість (значне зниження гостроти зору; є більше можливостей для використання зорового аналізатора як провідного у пізнанні навколишнього світу), косоокість і амбліопію</p>	<p>О. Мартинчук [129, с. 89]</p>

<p>(проявляються в порушенні бінокулярного бачення, в основі якого лежить ураження різних відділів зорового аналізатора і його сенсорно-рухових зв'язків, при цьому діти мають гостроту зору вище 0,4).</p>	
<p>Порушення зору може мати різний ступінь – від тотальної сліпоти, що зустрічається рідко (10%); часткової сліпоти, коли людина не може розрізняти колір і форму, але може бачити світло, до незначного зниження зору. За певної підготовки, яку діти з порушенням зору починають отримувати ще в дошкільному закладі, вони досить вільно і самостійно орієнтуються, пересуваються.</p>	<p>О. Таранченко і Ю. Найда [240]</p>
<p>Дитина з порушеннями зору не має змоги повноцінно ознайомитися з цікавими предметами, які її оточують, і, таким чином, позбавляється можливості набути досвід та навчитися. Внаслідок того, що дитина не має змоги бачити батьків або однолітків, вона не має можливості імітувати соціальну поведінку або розуміти невербальні знаки, якими люди зазвичай користуються під час спілкування. Проблеми, пов'язані зі зниженням зору, можуть перешкоджати становленню незалежної самостійної особистості дитини.</p>	<p>О. Денисенко [35, с. 16]</p>
<p><i>Порушення слуху</i></p>	
<p>Нормальна функція слухового аналізатора має особливе значення для загального розвитку дитини. Стан слуху має вирішальний вплив на мовленнєве і психічне становлення дитини. Глухота – стійка втрата слуху, при якій розбірливе сприймання мовлення неможливе. Туговухість – стійке ураження слуху, яке зумовлює труднощі у сприйманні мовлення. Дітей із туговухістю називають слабочуючими або зі зниженим слухом.</p> <p>Втрата слуху або глухота не впливає на інтелектуальні можливості дитини або її здатність навчатися. Частковою компенсацією порушення слуху може стати слуховий апарат або кохлеарна імплантація. У дошкільному навчальному закладі потрібно враховувати особливості дитини з порушенням слуху й стежити за тим, аби вона отримувала інформацію ц повному обсязі: звукову інформацію потрібно обов'язково дублювати зоровою.</p>	<p>О. Денисенко [35]</p>
<p>До категорії дітей з порушеннями слуху відносить дітей, які мають стійке (тобто слух відновити не можна), двостороннє (на обидва вуха) порушення слухової функції, при якому звичайне (на слух) мовленнєве спілкування з оточуючими утруднене (туговухість) або неможливе (глухота). До порушень слуху належать глухота, туговухість, пізня втрата слуху, що виникає у дітей віком 3-4 років та пізніше, які зберегли мовлення у зв'язку з відносно пізнім виникненням глухоти.</p> <p>У дітей з вадами слуху спостерігається різний рівень мовленнєвого розвитку; за цілеспрямованої й адекватної корекційної роботи можна максимально наблизити не тільки рівень їхнього загального,</p>	<p>О. Мартинчук [129]</p>

<p>але й мовленнєвого розвитку до вікової норми.</p> <p>Між глухою та слабочуючою дитиною є принципова відмінність: слабчуюча дитина компенсує порушення слуху в основному за рахунок збереженого слуху, а глуха дитина – за рахунок зорового сприймання або слухо-зорового сприймання залежно від ступеня глухоти. Психічний розвиток слабчуючої і глухої дитини відбувається з відхиленнями від норми, оскільки фізичний недолік спричинив порушення багатьох функцій психіки та психічних процесів. Мовленнєве недорозвинення у дитини, зумовлене неповноцінним слухом, призводить до порушення пізнавальної діяльності та своєрідного розвитку таких психічних процесів як мислення, пам'ять, уява тощо. Характерна ускладнена соціальна взаємодія дитини з порушеннями слуху; труднощі словесного спілкування є однією з головних причин порушеного розвитку.</p>	
<i>Порушення опорно-рухового апарату</i>	
<p>Порушення опорно-рухового апарату виникають внаслідок певного захворювання, що провокує розлад рухових функцій (наприклад, дитячий церебральний параліч у важкій формі, розсіяний склероз, захворювання кісток), а також внаслідок травми хребта або ампутації. Діти з порушеннями опорно-рухового апарату відчувають труднощі під час пересування, користуються різноманітними допоміжними засобами: інвалідними візками, милицями, тростинками чи «ходунками».</p> <p>Дитячий церебральний параліч (ДЦП) виникає внаслідок порушення у тій частині мозку, яка відповідає за контроль і координацію роботи м'язів. Дитина характеризується неспроможністю повною мірою контролювати координацію рухів і м'язову силу. Залежно від того, який відділ мозку уражено, можуть виникати різкі м'язові напруження (спазми), мимовільні рухи, характерна «танцююча» хода. Також можуть виникати аномальні відчуття і сприйняття, порушення зору, слуху і мовлення, напади, затримка в розумовому розвитку.</p>	О. Таранченко і Ю. Найда [240]
<p>До найважчих порушень психофізичного розвитку дітей автор відносить дитячий церебральний параліч (ДЦП), що виявляється у порушеннях рухових функцій, які часто поєднуються з розладами мовлення, іншими ускладненнями формування психічних функцій та особистості, а нерідко й зниженням інтелекту.</p>	О. Мартинчук [129]
<p>Найсуттєвішими для пізнання властивостей предметів і явищ навколишнього світу і подальшого розвитку дитини є зорові, слухові, тактильні, кінестетичні відчуття та сприймання. Усі вони тісно пов'язані з руховими функціями, які у дітей з паралічем порушені. Тому й формування названих функцій у цих дітей відбувається неповноцінно.</p> <p>Своєрідність психічного розвитку цих дітей виявляється не тільки в пізнавальній діяльності, але й в особливостях емоційно-</p>	Т. Ілляшенко [84, с. 24]

<p>вольових проявів і формуванні особистості в цілому. Часте повторення переживання страху з різних причин зумовлює формування у дитини тривожних і гальмівних рис характеру, таких як невпевненість, сором'язливість, замкненість. Характерна з раннього віку обмеженість соціальної взаємодії, що негативно впливає на підвищено вразливу емоційну структуру дітей. Накопичення досвіду неуспіху в спілкуванні та діяльності цих дітей сприяють розвитку таких рис особистості у них, як невміння постояти за свої інтереси, підвищена чутливість і вразливість, образливість. А хвороблива ослабленість нервової системи, незрілість мозкових механізмів регуляції поведінки у поєднанні з недоліками виховання зумовлюють таке порушення особистісного розвитку дитини як інфантилізм (тривале переважання ігрових інтересів, слабкість вольових зусиль щодо цілеспрямованої інтелектуальної діяльності).</p>	
<p>Діти з церебральним паралічем часто характеризуються порушеннями мовленнєвого розвитку, що обумовлено інтегративним характером роботи мовленнєво-рухового аналізатора. Близько 80% цих дітей мають різні форми дизартрії, рідше – алалії з відповідними порушеннями фонетико-фонематичних процесів та комунікативного мовлення. У дітей виявляються різноманітні порушення комунікативних здібностей, відсутність мотивації до спілкування, невміння орієнтуватися у ситуації, негнучкість у контактах, підвищена емоційна виснажуваність.</p> <p>Ці діти потребують постійної допомоги дорослого в пересуванні, утриманні предметів, ігровій та навчальній діяльності. Вони не вміють спілкуватися з однолітками, і не завжди прагнуть цього, надають перевагу спілкуванню з дорослим, виявляючи високу залежність від них.</p>	<p>О. Романенко [140]</p>
<p>Взагалі, інтелектуальна та взагалі психічна діяльність дитини з церебральним паралічем, незалежно від ступеню інтелекту, менше продуктивна. Ступінь зниження інтелекту та психічної сфери таких дітей різний – від затримки психічного розвитку (специфічного типу) до глибокого відставання в психічному розвитку</p> <p>Діти починають розуміти свою фізичну ваду та неспроможність в іграх з однолітками, в стосунках з дітьми та дорослими. При цьому має значення ізолюваність дітей цієї нозології від оточуючого середовища, обмеженість комунікацій, гіперопікування з боку близьких, а інколи і негативне ставлення до хвороби. Неприятливі умови виховання призводять до формування інфантилізму, емоційної незрілості та пригніченості своїм станом</p>	<p>С. Зінченко, В. Мартинюка і О. Майструк [77, с. 13]</p>
<p><i>Порушення мовлення</i></p>	
<p>Усестороннє обстеження рухової сфери дітей з загальним недорозвитком мовлення дозволяє виокремити ряд закономірностей у відставанні їх фізичного розвитку. До них відносяться: гіпер- або</p>	<p>О. Мастюкова [109]</p>

гіподинамія; м'язова напруга або зниження м'язового тону; порушення дрібної та загальної моторики; загальна скутість і уповільненість виконання рухів; дискоординація рухів; недостатній розвиток почуття ритму; порушення орієнтації у просторі; порушення постави, плоскостопість.	
Характерні особливості розвитку та поведінки дитини такі як: функціональні або органічні відхилення у стані центральної нервової системи; наявність органічного ушкодження мозку спричиняє те, що ці діти погано переносять спеку, поїздки в транспорті, довге гойдання на гойдалках; часто скаржаться на головний біль; різні рухові порушення: рівноваги, координації рухів, недиференційованість рухів пальців рук і артикуляційних рухів; швидке виснаження, роздратованість, підвищена збудливість, непосидючість, емоційна нестійкість; часті виникнення розладів настрою з проявом агресії, занепокоєння; швидка втома позначається на загальній поведінці дитини; нестійкість уваги і пам'яті, особливо мовленнєвої, низький рівень розуміння словесних інструкцій, недостатність регулювальної функції мовлення; поява невротичних реакцій: поведінка може характеризуватися негативізмом, підвищеною збудливістю, агресією або, навпаки, підвищеною сором'язливістю, нерішучістю; недостатня сформованість і диференційованість мотиваційної сфери, недостатня концентрація і стійкість уваги, слабкість в розвитку моторики, просторові труднощі.	О. Мартинчук [129]
<i>Порушення емоційного розвитку</i>	
До найпоширеніших порушень емоційного розвитку відносить аутизм. За частотою, зазначає дослідник, ранній дитячий аутизм (РДА) знаходиться на 4-ому місці серед різних видів патології у дітей після розумової відсталості, епілепсії і ДЦП. Диференційно-діагностичним критерієм розмежування раннього дитячого аутизму від інших станів є ігрова діяльність, інтереси дітей, фантазії, що відірвані від реальності. Гра дітей не супроводжується пантомімічним акомпанементом, обличчя дитини залишається безпристрасним, стереотипні ігрові дії стають нав'язливими. В основі таких ігор лежить наявність переживання комфорту і задоволення від сенсорної стимуляції. Комунікативні порушення дітей обумовлені порушеннями соціальної взаємодії, що проявляються у наступному: вони не можуть регулювати увагу іншої людини і відслідковувати напрямок її уваги, не можуть вказувати на речі, котрі привернули їхню увагу, щоб розділити свою зацікавленість іншою людиною; можуть бути певні труднощі з наслідуванням, з імітацією рухом за зразком; утруднене упізнання емоційного стану інших людей.	С. Іхсанова [81]
Аутизм виявляється приблизно в 10-15 випадках на 10000 новонароджених. Причини аутизму невідомі, проте імовірні з них –	О. Таранченко і Ю. Найда [240]

<p>це неврологічні порушення і біохімічний дисбаланс. І психологічні фактори не впливають на виникнення аутизму, який чітко проявляється у дітей до трьох років. Хлопчики страждають від цього захворювання частіше, ніж дівчатка, а саме порушення суттєво впливає на вербальне і невербальне спілкування та соціальну взаємодію.</p> <p>Аутичні діти дуже різняться за інтелектом, можливостями і поведінкою, деякі з них не говорять, мовлення інших обмежене і часто містить фрази і монологи, які повторюються. При аутизмі легшої форми діти можуть говорити на деякі теми, але у них спостерігаються труднощі абстрактного мислення. В аутичних дітей може виникнути нестандартна реакція на сенсорну інформацію, наприклад: голосний шум, світло, певні продукти, тканини, речі</p>	
<p>Специфічні реакції аутичної людини, які бентежать оточуючих : значне зниження чутливості до болю, у зв'язку з чим, отримавши тілесну травму, вона залишається спокійною, буде уникати всілякої соціальної допомоги; нетерпимість тактильного, очного, контакту, у зв'язку з чим під час спілкування дитина буде демонстративно уникати цих видів контактів; дитина має глибокі порушення інстинкту самозбереження, тому може опинитися в незнайомих місцях, не відчуючи небезпеку може вступити у взаємодію з проблемними людьми; відсутність у мовленні особливого займенника «Я» може призвести до неправильного тлумачення вербальних звернень та прохань до інших людей.</p>	В. Синьов [153]
<p>Чіткого визначення аутизму як і раніше не існує: 75 % таких людей має розумову відсталість середнього чи важкого ступенів. Вже є виділені ознаки, які можуть бути причиною цього порушення в 15-й і 17-й хромосомах.</p>	П. Сансон [214]
<p>Ранній дитячий аутизм – це неврологічний розлад, який порушує здатність дитини до спілкування, до розуміння мовлення, до гри і взаємодії з іншими.</p> <p>Це порушення розвитку, яке негативно позначається на здатності дітей до навчання. Діти з аутизмом навчаються і розвиваються краще, коли одночасно отримують візуальну і словесну інформацію.</p> <p>Загальні характерні риси синдрому раннього дитячого аутизму: порушення здатності до встановлення емоційного контакту; стереотипність у поведінці, що проявляється як виражене намагання зберегти постійність умов існування і неможливість стерпіти будь-які незначні зміни, як наявність у поведінці дитини одноманітних дій – моторних (розкачувань, стрибків та ін.), мовленнєвих (вимовляння одних і тих самих звуків, слів, фраз), стереотипних маніпуляцій якимось предметом, одноманітних ігор, пристрасті до одних і тих самих об'єктів, стереотипних інтересів; особливі порушення мовленнєвого розвитку (аутизм, ехोलалія, мовленнєві штампи, стереотипні монологи, відсутність у мовленні першої особи</p>	О. Мартинчук [129]

тощо), змістом яких є порушення можливості використовувати мовлення з метою комунікації.	
<p>Проявами аутизму є: аутизм як такий, тобто гранична, «екстремальна» самотність дитини, зниження здатності до встановлення емоційного контакту, комунікації і соціального розвитку; стереотипність в поведінці, що пов'язана з напруженим прагненням зберегти постійні, звичні умови життя; особлива характерна затримка і порушення розвитку мовлення, перш за все – її комунікативної функції.</p> <p>Класифікація форм аутизму з різними типами поведінки: як повна відчуженість від того, що відбувається; як активне відкидання; як охопленість аутичними інтересами; як надзвичайна трудність організації спілкування і взаємодії.</p> <p>Найявні специфічні проблеми у аутичної дитини в самому дошкільному закладі, а саме: освоєння таких фрагментів життєдіяльності дитини в дошкільному закладі, як денного сну, приймання їжі, самостійного ходіння в туалет; така дитина має труднощі адаптації, характерні, скоріше, для дитини ясельної групи, і, насамперед, це проблема відриву від матері, до якої вона дуже тісної прив'язана; дитина зазнає у побутовій адаптації особливо багато труднощів, оскільки вона чутлива до нового оточення, для неї вкрай важливо дотримання усіх звичних деталей в усіх процедурах, у всіх засвоєних навичках, така дитина – великий консерватор; повільність як проблема такої особистості (дитина наче не чує звернення, не йде за ним, не розуміє вимог); проблема входження в групу інших малюків (у дитини може легко виникнути збудження від великої кількості дітей, від гомінкої, рухливої гри, правил якої вона зазвичай не розуміє).</p>	<p>О. Нікольська, О. Баєнська та М. Ліблінг [145, с.12]</p>

Додаток Е

**Класифікація порушень психофізичного розвитку дітей
та особливості їхньої соціалізації**

Група порушень	Захворювання	Особливості соціалізації дітей з особливостями психофізичного розвитку
Порушення опорно-рухового апарату	<p><i>Захворювання нервової системи:</i> церебральний розсіяний поліомієліт.</p> <p><i>Вроджені патології:</i></p> <p>вроджений вивих стегна, кривошия, клишоногість та інші деформації стопи, сколіоз, недорозвинення і дефекти кінцівок, аномалії розвитку пальців кисті.</p> <p><i>Набуті захворювання та ушкодження:</i> травматичні ушкодження спинного мозку, головного мозку, кінцівок; поліартрит, захворювання скелету (туберкульоз, пухлини кісток, остеомієліт); системні захворювання скелету: рахіт.</p>	<p>Ускладнене формування психічних функцій, характерні різні фізичні прояви (різкі м'язові напруження – спазми, мимовільні рухи),</p> <p>Неповноцінне формування зорових, слухових, тактильних, кінестетичних відчуттів.</p> <p>Характерне порушення комунікативних здібностей, відсутність мотивації до спілкування, невміння орієнтуватися у ситуації, негнучкість у контактах, підвищене емоційне виснаження.</p> <p>Формування у дитини тривожних і гальмівних рис характеру, таких як невпевненість, сором'язливість, замкненість.</p> <p>Характерне обмеження соціальної взаємодії.</p> <p>Властиві такі риси особистості як невміння постояти за свої інтереси, підвищена чутливість і вразливість, образливість.</p> <p>Переважають дитячі ігрові інтереси, емоційна незрілість, інфантилізм, слабкість вольових зусиль щодо цілеспрямованої інтелектуальної діяльності; безініціативність у пізнанні й осмисленні довкілля за умов спонтанного розвитку, що призводить до збіднення інтересів, знань і потреб.</p>
Порушення інтелектуального розвитку	Затримка психічного розвитку, розумова відсталість, олігофренія, синдром Дауна, деменція	Характерна затримка розвитку практичних дій, пізнавальна пасивність, одноманітна гра, відсутність інтересу до соціуму, низький рівень емоційних проявів, затримка формування навичок самообслуговування, складнощі в зміні етапів ігрової діяльності, риси емоційно-

		<p>особистісної незрілості.</p> <p>Виражене повільне сприйняття нової інформації та формування нових навичок; стереотипність та формальність дій у грі;</p> <p>затримка формування уявлень про зовнішній предметний світ; труднощі у засвоєнні норм поведінки та їх змісту; незрілість емоційної сфери.</p>
Емоційно-вольові порушення	Ранній дитячий аутизм, різні фобії	<p>Наявні суттєві труднощі у вербальному та невербальному спілкуванні і соціальній взаємодії; порушення здатності дитини до спілкування, до розуміння мовлення, до гри і взаємодії з іншими.</p> <p>Характерна нетипова реакція на сенсорну інформацію (шум, світло, тканина тощо).</p> <p>Властиві стереотипність у поведінці, одні і ті ж самі ігрові захоплення; мутизм (відсутність цілеспрямованого використання мови для комунікації).</p> <p>Ігрова діяльність носить монотонний, нав'язливий характер, ігрові інтереси відірвані від реальності.</p> <p>Наявність переживання комфорту і задоволення від сенсорної стимуляції.</p> <p>Часто дітям характерні негативізм у поведінці, аутоstimуляції, фізичний опір, крик, агресія, самоагресія; труднощі з наслідуванням, з імітацією рухом за зразком.</p>
Порушення мовлення	<p>Фонетико-фонематичний недорозвиток мовлення (ФФНМ);</p> <p>загальний недорозвиток мовлення.</p> <p>Порушення усного мовлення: дисфонія, брадилалія, дистанія, дислалія, тахілалія, ринолалія, дизартрія, алалія, афазія.</p>	<p>Властиві розлади у поведінці та рухові порушення: координація рухів, недиференційованість рухів пальців рук і артикуляційних рухів; швидке виснаження, роздратованість, підвищена збудливість, непосидючість, емоційна нестійкість; часті виникнення розладів настрою з проявом агресії, занепокоєння;</p> <p>швидка втома та низький рівень розуміння словесних інструкцій;</p> <p>Поведінка може характеризуватися негативізмом, підвищеною збудливістю, агресією або, навпаки, підвищеною</p>

	Порушення мовлення: дисграфія.	писемного дислексія,	сором'язливістю, нерішучістю. Наявна недостатня сформованість і диференційованість мотиваційної сфери, концентрації і стійкості уваги, просторові труднощі.
Порушення слуху	Тугоухі (слабочуючі або діти зі зниженим слухом), пізньооглухлі, глухі.		<p>Характерний різний рівень мовленнєвого розвитку, порушення пізнавальної діяльності, ускладнена соціальна взаємодія; властиві труднощі словесного спілкування; замкненість.</p> <p>Наявні труднощі проникнення у зміст людських вчинків і стосунків у зв'язку з обмеженням оволодіння психологічними засобами пізнання соціальної дійсності; обмеженість спілкування дітей з дорослими і між собою, недорозвиток мовлення як засобу спілкування, недостатність уявлень дитини про явища соціального життя і власне місце в ньому, слабкість оперування наявними уявленнями в реальних умовах.</p> <p>Виявляється затримка становлення мотиваційного плану діяльності; відчуття відмінності від інших людей, власної неповноцінності; утруднене формування самосвідомості та інших особистісних утворень.</p>
Порушення зору	Слабозорі, абсолютно незрячі,	незрячі, (тотально)	<p>Труднощі з ознайомленням з предметами, що оточують, відсутність можливості набуття досвіду та навчання, імітації соціальної поведінки інших.</p> <p>Відставання у способах предметно-практичної діяльності; в особливостях емоційно-вольової сфери, соціальної комунікації, інтеграції в суспільство.</p> <p>Наявні труднощі в грі, навчанні, в оволодінні професійною діяльністю.</p> <p>Уявлення таких дітей певною мірою збіднені, фрагментарні, одержана інформація погано запам'ятовується. Діти відчують труднощі під час читання, письма, практичних робіт; швидко стомлюються, що зумовлює зниження розумової та фізичної працездатності.</p>
Комплексні	ДЦП	з розумовою	Характеризуються поєднанням двох або

<p>порушення (комбіновані вади)</p>	<p>відсталістю, незрячі розумово відсталі, глухонімі, сліпоглухонімі діти</p>	<p>кількох виражених психофізичних порушень.</p> <p>Спільними проблемами цих дітей є соціальна дезадаптованість: низький рівень психічних процесів (уваги, сприймання, мислення, пам'яті); несформованість мотиваційної та емоційно-вольової сфер; знижена довільність психічних процесів, діяльності та поведінки; труднощі оволодіння мовою; відхилення у сприйманні, осмисленні та використанні інформації з навколишнього середовища.</p>
<p>Хронічні соматичні захворювання</p>	<p>Неспецифічні захворювання органів дихання, травлення</p>	<p>Характерні певні обмеженнями у мож- ливостях життєздійснення (оточення, режим, рівень фізичної активності, зовнішньої привабливості і т. і.), що відбивається на самооцінці та емоційній сфері дитини.</p> <p>Властиві емоційні порушення, що пов'язані з труднощами соціальної адаптації хворої дитини і з особливостями його самооцінки; обмежені соціальні контакти.</p> <p>Спостерігаються, плаксивість, примхливість, збудливість, дратівливість.</p>

Додаток Ж

**Теоретичні підходи до визначення сутності понять
«підтримка», «педагогічна підтримка», «соціальна підтримка»,
«соціально-педагогічна підтримка»**

Поняття	Визначення	Автор, джерело
«Підтримка»	«а) те, що підтримує кого-, що-небудь, служить опорою комусь; б) забезпечення, надання необхідних засобів в процесі створення об'єкта, системи; в) супроводження об'єкта, системи у процесі експлуатації»	В. Бусел [28]
	«1) підтримати; 2) допомога, сприяння; 3) дружня підтримка; 4) надати підтримку кому-небудь»	С. Ожегов [150]
	«процес здійснення допомоги, тому, якщо допомога – це певна система заходів, реалізація яких має за мету принести кому-небудь полегшення в чомусь, то підтримка є власне реалізацією цієї системи заходів, цієї допомоги, тобто діяльність по наданню допомоги...»	Л. Оліференко [151]
	«...допомога, що надається людині (групі людей) у набутті знань, установок і навичок, необхідних для задоволення власних потреб й аналогічних потреб інших людей; в усвідомленні життєвих цінностей; у розвитку самосвідомості, самореалізації, сприйнятливості стосовно себе й інших, до соціальних проблем, відчуття причетності до групи, соціуму»	А. Мудрик [139]
«Педагогічна підтримка»	«превентивна і оперативна допомога дітям у вирішенні їхніх індивідуальних проблем, пов'язаних з фізичним і психічним здоров'ям, соціальним та економічним становищем, успішним просуванням у навчанні, у прийнятті шкільних правил; з ефективною діловою та міжособистісною комунікацією; з життєвим, професійним, етичним вибором (самовизначенням)»	Е. Степанов [239]
	«...це елемент будь-якого співробітництва та взаємодії, оскільки підтримка є проявом позитивного ставлення до діяльності людини і готовності сприяння її починанням і самореалізації»	Н. Крилова [113, 114]
	«...це система професійної взаємодії фахівців, чия діяльність пов'язана із	С. Юсфін [290]

забезпеченням індивідуального розвитку дитини у рамках соціокультурного простору та простору її життєдіяльності»	
«..це система засобів, що забезпечують допомогу дітям у самостійному індивідуальному виборі: до громадянського, професійного, екзистенціального самовизначення, а також як допомогу в подоланні перешкод у самореалізації в навчальній, комунікативній, трудовій і творчій діяльності»	Т. Анохіна [15]
«з'ясування проблеми дитини як точки її відчуження від тих педагогічних впливів, які спрямовані на неї з метою навчання та виховання, має допомогти дитині перетворити ці точки в освітню ситуацію, побачити сенс у взаємодії з дорослим; побудувати свою лінію поведінки, яка визначається дитиною як значуща та необхідна для неї»	В. Тесленко [244]
«..педагогічна підтримка як супутня процесу розвитку дитини увага до її здатності вирішувати особисті проблеми, а також як сприяння актуалізації фізичних та духовних сил дитини у момент вирішення цієї проблеми. Головним об'єктом педагогічної підтримки, наголошує науковець, є не проблема, що не дії, що не вчинок, а відповідний стан особистості – відображення зовнішньої і внутрішньої дійсності в єдиній сукупності всіх її проявів.»	Н. Щуркова [287]
«..це процес створення педагогом групи умов, таких як: а) первинні умови, що включають емоційний фон для того, щоб дитина в тій чи іншій навчальній або життєвій ситуації змогла свідомо й самостійно здійснити адекватний вибір поведінки; б) вторинні – щоб дитина могла самостійно діяти згідно з ситуацією цього вибору, навіть при зустрічі з будь-якими проблемами»	О. Александрова [6]
«..це діяльність педагога, спрямовану на забезпечення сприятливих умов для виявлення й розвитку потенційних можливостей та самореалізації особистості; це багатовимірний процес, сконцентрований на позитивних сторонах особистості, що сприяє зміцненню віри в себе та свої можливості»	І. Облес [146]
«це система засобів, що допомагають дитині у самостійному моральному,	Г. Сорока [225]

	громадському, професійному виборі; забезпечують умови для самостійного подолання труднощів їхнього саморозвитку в навчальній комунікативній і дозвільній діяльності»	
	«це професійна інноваційна сфера діяльності педагога, яка ґрунтується на засадах гуманізму, потребує професійної компетентності та творчого підходу до власної діяльності; система дій, спрямованих на допомогу дитині щодо розкриття її внутрішніх можливостей задля досягнення успіху у певних видах життєдіяльності»	С. Бадер [17]
«Соціальна підтримка»	«...це узгоджені дії державних і недержавних організацій, спрямовані на подолання скрутної ситуації в якій опинилися окремі громадяни»	Л. Оліференко [151]
	«це комплекс програм і дій, спрямованих на відновлення соціальних функцій людини, її соціального і психологічного статусу у суспільстві»	О. Холостова [229]
	«це система заходів по наданню допомоги окремим категоріям громадян, які тимчасово опинилися у важкому економічному становищі, шляхом надання їм необхідної інформації, фінансових засобів, навчання, пільг, захисту прав»	І. Козубовська, І. Мигович [166]
	«це процес піклування, система заходів з матеріального забезпечення за рахунок державного та місцевого бюджетів та інших джерел фінансування громадян, які не набули з різних причин юридичного права на пенсії та інші види допомог, але потребують соціальної допомоги і не можуть самостійно вийти із скрутного становища»	С. Прилипко [173]
	«це вид соціального захисту, формою вираження соціальної політики держави, яка спрямована на надання соціальної допомоги громадянам, які потребують»	С. Попов [168]
	«це система заходів суб'єктів соціально-педагогічної роботи, спрямована на вирішення проблем осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах, шляхом надання їм допомоги чи необхідних видів соціальних послуг; система заходів, спрямована на створення умов, що дозволяють забезпечити	О. Безпалько [233]

	соціальну захищеність людей»	
«Соціально-педагогічна підтримка»	«..це допомога соціального педагога кризовим категоріям населення»	О. Гукаленко [46]
	«це надання допомоги особистості фахівцями та суспільством у здійсненні процесу соціальної адаптації, соціальної автономізації і соціальної інтеграції з метою розкриття індивідуально заданих здібностей та талантів за умови прийняття суб'єктом інтересів та норм суспільства для участі у подальшому активному перетворенні. Така підтримка здійснюється у процесі освітньо-виховної, а також соціально-педагогічної діяльності, під якою розуміється різнобічний вплив на особистість»	О. Безпалько [233]
	«це комплекс заходів педагогічного характеру, спрямованих на допомогу особі в кризовій ситуації, в умовах різких змін у процесі її життєдіяльності»	І. Кочерга [111]
	«це особливий вид педагогічної діяльності, спрямованої на впорядкування дій різних суб'єктів соціальних і виховних впливів на особистість»	Л. Кулікова [117]
	«це діяльність соціального педагога з надання превентивної й оперативної допомоги дітям (підліткам, родинам) у вирішенні різних проблем»	Л. Мардахасєв [129]
	«це комплекс заходів, що створюють можливість оптимізувати процеси освіти, навчання й виховання»	О. Козлова [94]
	«це система певних дій, що об'єднані необхідністю оптимізувати взаємодію кількох суб'єктів соціалізації з метою створення сприятливого середовища для розвитку особистості»	Г. Філонов [256]
	«це система заходів, які стимулюють, активізують соціально-педагогічну діяльність в соціальному середовищі, реалізація якої є інструментом соціалізації і соціального виховання, вирішення при цьому завдань соціального навчання, соціальної адаптації, соціальної профілактики та соціального обслуговування»	Н. Чернуха [267]
	«..це складаюча соціально-педагогічної діяльності»	І. Липський [118, 119]

	«...це вид соціально-педагогічної діяльності, яка спрямована на створення умов, сприятливих для розвитку у вихованця задатків та здібностей, для визначення мети, реальних прагнень, усвідомлення своїх труднощів, проблем, можливостей, лінії розвитку, та на формування в підлітка знань, умінь, навичок щодо подолання своїх труднощів, вирішення власних проблем...»	Заверико Н. В. [70]
	«це особливий вид педагогічної діяльності, спрямованої на впорядкування дій різних суб'єктів соціальних і виховних впливів на особистість»	Н. Михайлова [134]
	«це система соціально-педагогічних заходів, що забезпечують такі психолого-педагогічні умови життєдіяльності дитини, які сприяють повноцінному розвитку і соціалізації особистості»	Р. Овчарова [147]
	«це особливий вид діяльності соціального педагога, який спрямований на організацію ним превентивної та оперативної соціально-психолого-педагогічної допомоги у попередженні та подоланні ситуацій, що порушують їх життєдіяльність»	О. Дронова [60]
	«...це: <ul style="list-style-type: none"> – вузький процес підтримки, що здійснюється дорослим, і націлений на задоволення базових потреб дитини в безпеці, самоповазі, любові; – процес посередництва, адже діяльність соціального педагога у вирішенні соціальних проблем дитини є посередницькою: соціальний педагог виступає посередником між людиною (дитиною), обтяженою проблемою, і різними структурами, що забезпечують допомогу; – процес супроводу, де підтримка, посередництво і супровід дитини утворюють цілісний процес взаємодії, націленої на вирішення проблем й забезпечення умов для повноцінного соціального – процес розвитку дитини.» 	С. Расчетина [205]
	«це система взаємодії суб'єктів соціально-педагогічної діяльності, спрямована на допомогу сім'ям у подоланні комплексу труднощів біологічного, психолого-педагогічного й соціального характеру для забезпечення умов розкриття особистісного потенціалу дитини»	І. Макаренко [124]

Додаток 3

**Класифікаційні ознаки поняття «соціально-педагогічна підтримка»
та «соціально-педагогічна підтримка батьків»**

Ознака	Науковець
<i>«соціально-педагогічна підтримка»</i>	
як інтеграція зусиль педагога (фахівців) з іншими соціальними інститутами	Н. Соколова [222] Р. Литвак [121] В. Торохтій [251]
як комплекс заходів педагогічного характеру, спрямованих на допомогу особі в кризовій ситуації	І. Кочерга [111]
як особливий вид педагогічної діяльності	Л. Куликова [117] Г. Філонов [256] О. Іванов [79] Н. Михайлова [134]
як вид соціально-педагогічної діяльності	Н. Заверико [70] І. Липський [118] Л. Оліференко [152] В. Тесленко [244] М. Галагузова [39]
як особливий вид діяльності соціального педагога з надання превентивної й оперативної допомоги дітям	О. Гукаленко [46] Л. Мардахаєв [129] О. Дронова [59]
як система соціально-педагогічних заходів	Н. Чернуха [267] Р. Овчарова [147]
як процес супроводу та посередництва	С. Расчетіна [205]
<i>«соціально-педагогічна підтримка батьків»</i>	
як допомога сім'ї в її основних турботах	О. Баєнська М. Ліблінг О. Нікольська [145]
як формування педагогічної культури батьків	О. Нагорна [141] Н. Глуханюк [208]
як посередницька підтримка та координація дій різних служб	Н. Глуханюк [208]
як надання допомоги та адвокації особистості	Американський дослідник Lela B. Costin [300]
як підвищення обізнаності батьків із різних соціальних питань	М. Канацеліс та М. Уїлліс [297]
як комплексна допомога батькам медичного, правового, психолого-педагогічного та економічного характеру	А. Ревть [206]

Додаток II

Класифікації батьківських функцій

№	Класифікація батьківських функцій	Науковці
1.	<ul style="list-style-type: none"> – народження і виховання дітей; – здійснення зв'язку між поколіннями, збереження та передача дітям цінностей і традицій сім'ї; – задоволення потреби в психологічному комфорті та емоційної підтримки, тепла і любові; – створення умов для розвитку особистості всіх членів сім'ї; – задоволення потреби в спілкуванні з близькими людьми; – задоволення індивідуальної потреби в батьківстві або материнстві, у контактах з дітьми, їх вихованні, самореалізації в дітях; – охорона здоров'я членів сім'ї, організація відпочинку, вирішення стресових ситуацій. 	Л. Стасюк, М. Слюсар [237]
2.	<ul style="list-style-type: none"> - матеріально-економічна (бюджет сім'ї, організація споживчої діяльності, участь у суспільному виробництві, набуття професії); - житлово-побутова (забезпеченість житлом, ведення домашнього господарства, організація побуту); - репродуктивна (продовження людського роду); - комунікативна (створення сприятливого сімейного мікроклімату, внутрісімейне спілкування, взаємостосунки сім'ї з мікро- і макросередовищем); - виховна (формування особистості дитини, передача їй соціального досвіду); - рекреативна (організація вільного часу та відпочинку); - функцію психологічного захисту. 	Л.Маценко [131]
3.	<ul style="list-style-type: none"> - підготовка до ролі батька і матері; адаптація до нового життя, пов'язаної з появою дитини; турбота про потреби дитини, розподіл обов'язків по будинку і догляду за дитиною (сім'я, що чекає дитину, і сім'я з немовлям); - розвиток інтересів і потреб дитини; підтримка сексуальних відносин подружжям; розвиток відносин з батьками; формування сімейних традицій (сім'я з дитиною дошкільного віку); - виховання інтересу до наукових і практичних знань; підтримка захоплення дитини; турбота про розвиток подружніх відносин (сім'я школяра); - передача відповідальності і свободи дії дитині в міру дорослішання і розвитку, розподіл обов'язків і поділ відповідальності між членами сім'ї, прийняття індивідуальності дитини (сім'я з дитиною старшого шкільного віку); - відрив від підростаючої дитини, здатність відмовитися від колишньої влади, створення доброзичливої обстановки для нових членів сім'ї, встановлення гарних відносин між власною родиною і родиною дорослої дитини, підготовка до виконання ролі бабусі й дідуся (сім'я з дорослими дітьми, що входять у світ); - відновлення подружніх відносин, пристосування до вікових фізіологічних змін, зміцнення взаємин з родичами і друзями (сім'я середнього віку («порожнє гніздо»)); 	М. Фірсов, О.Студеньова [257]

	- зміна будинку відповідно до потреб літніх людей, виховання в собі готовності в міру зменшення сил прийняти допомогу інших, пристосування до життя на пенсії, усвідомлення власного ставлення до смерті (престаріла сім'я).	
4.	<ul style="list-style-type: none"> - біологічна (пов'язана із зародженням, ембріональним розвитком і народженням дитини, де необхідна висока відповідальність і генетична обізнаність батьків); - соціальна (реалізується через створення оптимальних умов для соціального розвитку дитини, підвищення відповідальності батьків за її виховання, створення сприятливих умов для появи морально-духовних джерел соціального успадкування.); - економічна (пов'язана із соціальною і передбачає створення належних матеріальних умов для забезпечення своїх дітей житлом, одягом, харчуванням, необхідними засобами для гри, навчання, розваг). 	А.Кузьмінський [116]
5.	<ul style="list-style-type: none"> - репродуктивна (біологічне відтворення суспільства, підтримка та збереження репродуктивного здоров'я); - виховна (формування навичок суспільного життя; соціалізація молодого покоління; забезпечення культурної неперервності суспільства, передача новому поколінню суспільних норм та цінностей); - господарсько-побутова (забезпечення фізичного здоров'я членів суспільства; догляд за дітьми та створення необхідних умов їхнього розвитку); - економічна (економічна підтримка неповнолітніх та непрацездатних членів суспільства; створення можливості зайнятості членів суспільства через сімейну економічну діяльність); - первинного соціального контролю (моральна регламентація поведінки членів сім'ї у різних сферах життєдіяльності, а також відповідальності і зобов'язань у відносинах між подружжям, батьками і дітьми, представниками старшого і середнього поколінь); - духовного спілкування (розвиток особистості кожного члена сім'ї; збереження та розвиток духовного потенціалу суспільства); - соціально-статусна (отримання та надання певного соціального статусу членам сім'ї; відтворення соціальної структури суспільства; забезпечення стартових можливостей молодого покоління); - дозвіллєва (організація раціонального дозвілля сім'ї та окремих її членів; соціальний контроль у сфері дозвілля); - рекреаційна (забезпечення психологічного здоров'я членів сім'ї; психологічна терапія членів суспільства); - емоційна (емоційна стабілізація членів суспільства); - сексуальна (регуляція нормативів сексуальної поведінки; формування та передавання сексуальної культури, забезпечення сексуального здоров'я членів суспільства); - соціального захисту (забезпечення соціального здоров'я членів сім'ї). 	Т. Кузьменко [115]
6.	<ul style="list-style-type: none"> - виховна (формування особистості дитини, систематичний виховний вплив сімейного колективу на кожного свого члена протягом всього його життя, постійне психолого-педагогічний вплив батьків та інших дорослих членів сім'ї на дітей); - господарсько-побутова (суспільне відтворення засобів до життя, ведення свого господарства, наявність свого бюджету, організація 	О. Прохорова [199]

	<p>споживчої діяльності з метою задоволення різноманітних людських потреб);</p> <ul style="list-style-type: none"> - інтелектуального спілкування (забезпечення взаєморозуміння як найбільш міцної основи сім'ї); - психологічної розрядки (наявність психологічної закономірності психологічної розрядки в сім'ї, емоційно-психологічна підтримка подружжям один одного, вміння урізноманітнити вільний від роботи час, загальні панівні емоційні стани і загальна інтерактивність родини); - сексуальних відносин і дітонародження (цілісність сексуальної потреби, що забезпечує в кінцевому рахунку продовження роду і любові як вищого почуття, практично не дозволяє відокремити одне від іншого). 	
7.	<ul style="list-style-type: none"> - соціальна (кожен член сім'ї наділяється певним соціальним статусом, близьким до статусу інших родичів (особистість наділяється такими важливими статусами як національність, соціальний стан, рівень освіти, сфера діяльності); - репродуктивна (передбачає біологічне і соціальне відтворення членів суспільства); - виховна (пов'язана з соціалізацією підростаючого покоління, передачею накопичених знань, досвіду, моральних та інших цінностей старших поколінь); - господарсько-економічна (передбачає спільне ведення господарства, планування і використання сімейного бюджету, розподіл домашніх обов'язків, спільна догляд за старими батьками тощо); - рекреаційна (полягає в тому, що сім'я є тим місцем, де людина відчуває себе в більшій мірі захищеним. Сім'я бере на себе психотерапевтичну роль, створює важливе для людини почуття безпеки і психологічного комфорту); - медична (носить профілактичний характер і направлена на підтримку фізичного здоров'я, прищеплення навичок здорового способу життя, організацію активного відпочинку, відмова від шкідливих звичок, проведенні оздоровчих заходів). 	В. Глебов та ін. [231]

Додаток К

Особливості зарубіжної соціально-педагогічної підтримки батьків

в дошкільних навчальних закладах

Країна	Зміст (мета) соціально-педагогічної підтримки батьків	Форми	Хто здійснює
Німеччина	підтримка батьків у вихованні їхніх дітей; надання практичної підтримки, спрямованої на вирішення разом з батьками проблемних ситуацій, що склалися у повсякденному житті та формування у батьків навичок підтримувати ці нові позитивні зміни без сторонньої допомоги і підтримки ззовні.	основні форми - консультування, бесіда	соціальний педагог
Ірландія	надання інформації про те, що батьки можуть зробити для покращення навчання своєї дитини; характерна наступність у підтримці батьків під час переходу дитини до школи	включення батьків до перегляду та внесення змін до дитячого навчального портфоліо; короткі письмові звіти батьків; підготовка фахівцями резюме; надання рекомендацій щодо літнього оздоровлення та відпочинку дітей.	педагог з раннього дитинства (дитячий педагог)
Угорщина	практика «поселення», де співпраця з батьками – це поступова адаптація дитини до дошкільного закладу у присутності батьків. Особливістю підтримки є врахування потреб батьків; формування соціальних та навчальних навичок у дітей та батьків. Надається комплексний пакет послуг, зокрема: з охорони здоров'я, харчування та психосоціальної стимуляції; спеціальні заходи для дітей та сімей; залучення батьків та громади до реформування навчального плану.	консультації, бесіди	спеціальні експерти, психологи, вчителі спеціальної освіти
Сполучені Штати Америки	сприяння розвитку батьківства у цих батьків – підтримка у вихованні дітей;	групи підтримки; групи, пов'язані з певною нозологією;	шкільний адміністратор (директор) та

(США)	<p>посилення ролі та відповідальності батьків.</p> <p>Право батьків на участь в спеціальній освіті, що отримує їх дитина.</p> <p>Командний підхід у залученні батьків до співпраці, визначення цілей навчання і зосередження уваги на потребах батьків та дітей, що сприяє успішній інтеграції дитини до умов дошкільного навчального закладу.</p> <p>Врахування потреб, «сильних» сторін батьків та їх досвіду.</p>	<p>наради щодо оцінки та навчання дитини;</p> <p>спільна з батьками розробка індивідуальної освітньої програми;</p> <p>індивідуальні та конференц-виклики;</p> <p>батьківські збори, листування;</p> <p>журнали зв'язку;</p> <p>спеціальний протокол, що включає список фахівців, відповідні ролі та обов'язки, форми роботи для обміну інформацією та чіткий перелік завдань роботи;</p> <p>дошкільний батьківський опитувальник з метою отримання додаткової інформації про особливості сім'ї та соціальний досвід дітей.</p>	<p>команда фахівців (вчителі дошкільного віку, терапевти);</p> <p>ведучим є учитель дошкільного віку – адвокат; фахівці раннього втручання</p>
Австралія	<p>Забезпечення підтримки батьків в умовах ДНЗ фахівцями служб раннього втручання.</p> <p>Задоволення індивідуальних потреб дитини, її підтримку у природному середовищі, а батьків – у їх повсякденному побуті та діяльності.</p> <p>В основі такої підтримки – підхід, орієнтований на сім'ю, що визнає важливість партнерства батьків з фахівцями; підтримка сімей у розвитку їхніх дітей; переадресація сімей до інших соціальних інститутів; розробка комплексних програм підтримки батьків.</p>	<p>надання інформації і рекомендацій, що спрямовані на задоволення індивідуальних потреб дитини та батьків;</p> <p>групи батьківської підтримки;</p> <p>консультації, відвідування дошкільної установи фахівцями раннього втручання</p>	<p>фахівці служб раннього втручання</p>
Росія, м. Москва	<p>педагогічна, психологічна і соціальна підтримка сімей, які виховують дітей з синдромом Дауна раннього і дошкільного віку через організацію їх супроводу.</p> <p>Врахування запитів і потреб батьків.</p>	<p>дитячо-батьківські групи;</p> <p>«групи взаємної підтримки», служба «Лекотека»; індивід. консультування;</p> <p>колегіальне (мультидисциплінарне) консультування батьків;</p> <p>участь батьків у програмах раннього втручання.</p>	<p>служба ранньої допомоги, соціальний працівник</p>

Додаток Л

Вітчизняні практики соціально-педагогічної підтримки батьків в дошкільних навчальних закладах

№	Дошкільний навчальний заклад	Зміст соціально-педагогічної підтримки	Фахівець, що її надає	Форми соціально-педагогічної підтримки батьків
1.	№ 343 санаторного типу для дітей з ранніми проявами туберкульозної інфекції	встановлення контакту з дитиною та її батьками вдома, з'ясування умов виховання; ознайомлення батьків з дошкільним закладом, його традиціями, правилами, особливостями освітньо-виховної роботи, залучення батьків до участі в заходах установи; формування у батьків практичних навичок у вихованні дітей, ознайомлення зі способами та прийомами навчання; надання інформаційної підтримки батькам як з медичних, так і соціальних питань	соціальний педагог, психолог	клуб свідомого батьківства «Школа батьківства»; бесіди (індивідуальні та групові); консультації (індивідуальні та підгрупові); семінари-практикуми; «День відкритих дверей»; відвідування дітей вдома; брифінг; круглі столи; «Батьківська пошта» та «Телефон довіри»; усні журнали; дискусія
2.	Липоводолинського дошкільного навчального закладу (ясла-садок) «Берізка» Сумської області	надання безкоштовної психолого-педагогічної, соціальної допомоги батькам, підтримки всебічного розвитку дітей; надання соціально-педагогічної допомоги сім'ї у розвитку, вихованні та навчанні дітей, які виховуються в умовах сім'ї, відповідно до їх задатків; забезпечення взаємодії між дошкільним навчальним закладом й іншими організаціями соціальної і медичної підтримки дітей і батьків; методична і консультативна допомога батькам; соціально-педагогічний патронат як форма соціальної підтримки	соціальний педагог	консультативний пункт «Разом з мамою»; лекторії, теоретичні і практичні семінари, індивідуальні та групові консультації, заочне консультування через листування та телефон

3.	ДНЗ (ясла-садок) «Яблучко» Чабанівської селищної ради Києво-Святошинського району Київської області.	залучення батьків до діяльності закладу; допомога батькам у вирішенні питань педагогічного змісту	соціальний педагог	батьківські збори, педагогічні ради, батьківські конференції, «Дні відкритих дверей», день батьківського самоврядування, засідання батьківського комітету, «дні довіри», гурток театрального мистецтва для родин, випуски стінгазет
4.	Широколузький дошкільний навчальний заклад (ясла-садок) Закарпатської області	сприяння адаптації батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку до умов ДНЗ; педагогічний всеобуч батьків та інших членів родини (дідусів та бабусь), опікунів, прийомних батьків, усіх, хто причетний до виховання дітей; сприяння ефективній взаємодії команди фахівців; посередницька роль у взаєминах родин з освітніми, соціокультурними закладами мікрорайону.	соціальний педагог	бесіди та лекції
5.	Дошкільний навчальний заклад (ясла-садок) № 7 «Пролісок» м.Дніпродзержинська	набуття та збагачення соціального досвіду батьків, дослідження сфери взаємин з дітьми з метою покращення їх адаптації; психолого-педагогічний супровід батьків	фахівці соціально-педагогічної служби: соціальний педагог, психолог	індивідуальні консультації; групові заняття (бесіди, казкотерапія, музикотерапія)
6.	ДНЗ «Центр розвитку дитини «Джерельце» Боярської міської ради Києво-Святошинського району	надання домашніх завдань з метою вивчення рівня знань батьків про ранній вік та індивідуальні особливості їхньої дитини; ознайомлення батьків з психологічними особливостями дитини під час критичних періодів у її житті; пропаганда педагогічних знань через систему наочної агітації; проведення моніторингів для покращення роботи з батьками; підготовка папок з добіркою методичних рекомендацій для батьків	соціальний педагог	«домашні щоденники завдань»; «пошта для батьків»; анкетування батьків; «Куточки для батьків»; свята, конкурси, виставки; інформаційні стенди, тематичні папки, спільні підсумкові заняття

7.	ДНЗ (центр розвитку дитини) № 392 Дніпропетровської міської ради	правове інформування батьків; індивідуальне та сімейне консультування; проведення тематичних заходів відповідно до запитів батьків; супровід батьків в питаннях виховання, розвитку і навчання їх дітей	соціальний педагог, психолог	«День відкритих дверей»; ток-шоу «За круглим столом», конференції та лекторії; соціально-психологічна студія «Довір'я»; тренінги, інтерактивні вправи, ділові ігри, батьківська бібліотека
8.	ДНЗ «Капітошка» навчально-виховного комплексу «Кремінська ЗОШ I-III ступенів № 3 – ДНЗ» Луганської області	проведення індивідуальних та групових консультацій для батьків з різних соціальних питань; зустрічі з фахівцями з інших соціальних інститутів; відвідування сімей вдома; інформаційно-просвітницька діяльність серед батьків, надання методичних рекомендацій	соціальний педагог, психолог	батьківські збори, батьківські лекторії, круглі столи для фахівців та батьків; «домашні візити»
9.	ДНЗ № 11 компенсуючого типу для дітей з вадами зору м. Києва	індивідуальні та групові консультації психолого-педагогічного характеру; залучення батьків до тематичних заходів, свят, зустрічей з представниками місцевої влади	мультидисциплінарна команда фахівців	свята, тематичні зустрічі
10	Буринський ДНЗ (ясла-садок) № 1 «Ромашка» Сумської області	організація безкоштовного харчування для дітей з малозабезпечених родин; проведення просвітницької роботи серед батьків щодо питань виховання і навчання дітей з особливостями психофізичного розвитку	соціальний педагог	індивідуальні бесіди, батьківські збори
11	ДНЗ (ясла-садок) комбінованого типу «Джерельце» № 15 Енергодарської міської ради Запорізької області	виявлення та облік дітей, які виховуються в умовах сім'ї, залучення дітей до дошкільної освіти; вивчення соціально-психологічних та педагогічних умов виховання дітей у сім'ях; підготовка методичних рекомендацій та порад для батьків з питань розвитку, корекції, навчання та виховання дітей; створення банку даних про батьків;	Соціальний педагог, практичний психолог	консультативний центр, анкетування батьків; теоретичні і практичні семінари, ділові ігри, «Дні відкритих дверей – «Ласкаво просимо!»;

		створення інформаційно-методичного банку по роботі з батьками дітей, що не відвідують ДНЗ; розробка індивідуальної програми супроводу дітей; консультаційна робота з широкого спектру питань		
12	Комунальний заклад «Навчально-виховне об'єднання «Спеціальна загальноосвітня школа І-ІІ ступенів № 1 – дошкільний навчальний заклад Кропивницької міської ради Кропивницької області»	поновлення соціального паспорту навчального закладу та банку даних про сім'ї та дітей; проведення обстеження житлово-побутових умов; залучення батьків до гурткової роботи; психолого-педагогічний супровід батьків; надання батькам рекомендацій стосовно пільг, їх соціального захисту, навчання, виховання дітей; педагогічна просвіта батьків; ознайомлення батьків з психолого-педагогічною літературою; відвідування батьків вдома	соціально-психологічна служба: соціальний педагог та практичний психолог	консультації, виховні години, лекції, батьківські лекторії, педагогічних лекторіїв, батьківські збори, «Аукціон ідей для сімейного виховання», «Дні довіри», родинні свята («Народна світлиця»)
13	«ДНЗ «Центр ранньої педагогічної реабілітації та соціальної адаптації дітей з особливими потребами «Пагінець» м. Рівне	надання консультацій інформаційно-педагогічного характеру щодо розвитку, виховання та навчання дітей; робота за програмами раннього втручання; поширення серед батьків психолого-педагогічних знань	мультидисциплінарна команда: психолог, соціальний педагог, реабілітологи	консультаційний пункт, семінари-практикуми, «групи взаємодопомоги», каністерапія, група соціально-педагогічного патронажу, батьківські лекторії
14	ДНЗ (ясла-садок) № 46 «Краплинка» для дітей з порушенням зору м. Кропивницький	психологічна просвіта батьків, індивідуальне консультування батьків	психолог	консультаційний центр, батьківські збори, ведення інтернет-сторінки
15	Київська спеціальна школа-дитячий сад	консультації батьків викладачами та науковими працівниками Інституту корекційної педагогіки та	психолог	консультативний пункт педагогів та лікарів; виїзний консультаційний пункт

	(ШДС) 1-го ступеня «Мрія» для дітей з особливостями опорно-рухового апарату	психології при НПУ імені М. Драгоманова		
16	ДНЗ (ясла-садок) № 323 комбіновано го типу Харківської міської ради «Попелюшка»	педагогічний всеобуч батьків; надання методичної, діагностичної та консультативної допомоги з питань виховання та навчання дітей з особливостями психофізичного розвитку		творчі майстерні, семінари, конкурси, лекційні зустрічі, консультації, «Консультаційний центр роботи з батьками»

Додаток М

Програма проведення глибинного інтерв'ю з батьками дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах

Метою проведення глибинного інтерв'ю є оцінка потреб батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах.

Завдання:

1. З'ясувати склад сімей респондентів та участь кожного з членів у виконанні тих чи інших функцій по відношенню до дітей.
2. Проаналізувати особливості життєвого ритму сім'ї (проведення вихідних днів, організація вільного часу).
3. Визначити основні потреби батьків у догляді та вихованні дитини з особливостями психофізичного розвитку.
4. Дослідити, яку допомогу батькам надали фахівці дошкільного закладу під час адаптації їхньої дитини до його умов.
5. З'ясувати питання, які для батьків залишаються невирішеними в умовах їхнього дошкільного навчального закладу.
6. Визначити проблеми і труднощі, що виникають у батьків у процесі виховання та розвитку їхніх дітей; якої підтримки їм не вистачає.
7. Проаналізувати отримані результати глибинного інтерв'ю, підвести підсумки.

Дослідницьке питання: «Які існують потреби у батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах для подальшої організації соціально-педагогічної підтримки цих батьків»

План

1. Етап знайомства

Представитися, надати інформацію про себе та мету зустрічі.

Познайомитися з учасником, уважно вислухати його, почути побажання, якщо такі є. Налаштувати співрозмовника на доброзичливий лад.

Доброго дня! Мене звати Я представляю громадську організацію, яка приймає участь у соціально-педагогічному дослідженні.

Ми проводимо дослідження серед батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку дошкільних навчальних закладів України. Метою цієї роботи є з'ясування потреб батьків та стану їх задоволення.

У результаті дослідження буде розроблений алгоритм соціально-педагогічної підтримки батьків в дошкільних навчальних закладах.

Пропонуємо Вам взяти участь в інтерв'ю.

Якщо Вам буде складно відповісти на окремі запитання, Ви можете відмовитись давати відповіді на них. Не існує правильних чи не правильних відповідей, кожна відповідь є важливою для нас.

Розмова фіксується на диктофон для подальшого аналізу інформації та підготовки звіту, водночас, отримана інформація буде представлена в узагальненому вигляді та при використанні цитат організація гарантує збереження конфіденційності. Наша зустріч триватиме близько 1 години. Участь в опитуванні є добровільною. Зараз я маю запитати, чи згодні Ви взяти участь в інтерв'ю.

2. Основна частина (зміст зустрічі)

Ведучий ставить відкриті запитання учаснику. Відповіді записуються на диктофон для подальшого аналізу.

Орієнтовний перелік запитань для глибинного інтерв'ю:

1. Як я можу до Вас звертатися?
2. Ким Ви є дитині, яка відвідує цей ДНЗ?
3. Хто проживає спільно з Вами та Вашою дитиною?
4. Чи всі перераховані Вами дорослі беруть участь у догляді та вихованні Вашої дитини? Які ролі вони виконують? Яка роль лишається Вам?
5. Чи достатньо Вам їхньої допомоги?
6. Чого Вам та перерахованим Вами дорослим бракує (не вистачає) у догляді та вихованні дитини?
7. Як зазвичай виглядають Ваші будні та вихідні дні? Що Ви робите в ці дні? Як ви проводите своє дозвілля?
8. На що (чи на кого) у Вас не вистачає часу, а Ви точно б хотіли його мати? Чому так відбувається?
9. На кого залишаєте дитину у разі потреби відлучитися з дому?
10. З якими проблемами стикається Ваша сім'я у суспільстві?
11. З якими проблемами у вихованні дітей з особливостями розвитку зіштовхуються батьки?
12. Чи отримували Ви допомогу під час адаптації Вашої дитини до умов садочка? Якщо так, то яку? Хто Вам її надавав? Чи були до цього процесу залучені вихователі?
13. Чи отримуєте Ви у ДНЗ інформацію щодо особливостей виховання та розвитку Вашої дитини, можливостей отримання нею подальшої освіти? Якщо так, то яку? Від кого з фахівців Ви отримуєте її? Чи достатньо Вам такої інформації?
14. Чи отримуєте Ви допомогу від соціального педагога? Якщо так, то яку саме? Які види допомоги надає батькам?
15. У чому, на Вашу думку, полягає робота психолога стосовно батьків у ДНЗ? Чи потрібна була Вам допомога психолога?
16. Які питання щодо виховання дитини, що вас турбують, все ж залишаються невирішеними для батьків, діти яких відвідують ДНЗ?
17. Якої допомоги Ви потребуєте на даний момент у вихованні / навчанні / реабілітації Вашої дитини?

3. Етап підведення підсумків

Ведучий підводить підсумки, дякуючи за зустріч і допомогу; відповідає на запитання, якщо такі є; обмінюється враженнями та емоціями з учасником інтерв'ю.

4. Аналіз результатів

Після проведення глибинного інтерв'ю, інформацію зводять та аналізують.

Додаток Н

АНКЕТА

для вихователів-методистів дошкільних навчальних закладів

«Соціально-педагогічна підтримка батьків в умовах дошкільних навчальних закладів»

***Шановні колеги!** Звертаємось до вас з проханням взяти участь у опитуванні. Якщо Ви обіймаєте посаду вихователя-методиста дошкільного навчального закладу, і у Вашій установі є діти з особливостями психофізичного розвитку, то дайте відповіді на питання анкети. Анкета конфіденційна. Зазначені Вами дані дошкільного навчального закладу необхідні нам для забезпечення чистоти вибірки (попередження дублювання установ) та будуть представлені у загальному масиві даних.*

1. Регіон / область Вашого дошкільного навчального закладу (далі ДНЗ):

2. Чи є у штаті Вашого ДНЗ соціальний педагог?

- а. так, є
- б. так, посада є, але його функції виконує інший фахівець
- в. ні, не має

3. Чи здійснюється у Вашому ДНЗ соціально-педагогічна підтримка батьків?

- а. так
- б. ні (Дякуємо за участь у анкетуванні!)

4. Які фахівці Вашого ДНЗ здійснюють соціально-педагогічну підтримку батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку? (оберіть необхідні варіанти відповіді)

- а. соціальний педагог
- б. практичний психолог
- в. вчитель-логопед
- г. вчитель-дефектолог
- д. вихователь-методист
- е. вихователь

5. Які форми роботи застосовуються зазначеними Вами фахівцями ДНЗ в процесі соціально-педагогічної підтримки батьків?

- а. індивідуальне консультування
- б. виступи на батьківських зборах
- в. семінари
- г. майстер-класи
- д. відеопрезентації
- е. онлайн (скайп) консультування
- є. родинні заходи
- ж. тематичні тижні
- з. клуби батьківської підтримки «Батьки для батьків»

6. Чи здійснюють зазначені Вами фахівці оцінку потреб батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку при плануванні заходів з соціально-педагогічної підтримки?

а. так

б. ні (якщо «ні», переходьте до питання 8)

7. Коли зазначені Вами фахівці ДНЗ здійснюють оцінку потреб батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку при плануванні заходів з соціально-педагогічної підтримки?

8. Чи є у Вашому ДНЗ розроблений механізм (алгоритм тощо) надання соціально-педагогічної підтримки батькам дітей з особливостями психофізичного розвитку?

а. так

б. у процесі розробки

в. ні

9. Чи є у Вашому ДНЗ інструкції з взаємодії фахівців у процесі надання соціально-педагогічної підтримки батькам дітей з особливостями психофізичного розвитку?

а. так

б. у процесі розробки

в. ні

Дякуємо за співпрацю!

Додаток П

Критерії, показники та рівні розвитку виховного потенціалу батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах

Розвиток виховного потенціалу батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку – комплекс заходів, що здійснюється міждисциплінарною командою фахівців дошкільного навчального закладу та спрямований на підвищення рівня знань, формування мотивації, умінь та навичок батьків задля забезпечення ними потреб дитини з особливостями психофізичного розвитку та якісного виконання батьківських функцій.

Визначено критерії розвитку виховного потенціалу батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах: когнітивний, мотиваційний та практично-діяльнісний.

Рівень розвитку виховного потенціалу батьків – ступінь виявлення (яскравість прояву) того чи іншого показника кожного з визначених критеріїв.

Початковий рівень характеризується мінімальною наявністю у батьків знань щодо своєї дитини, низьким проявом мотивації до взаємодії з фахівцями, отримання нових знань та вдосконалення навичок у контексті соціального виховання дитини; не сформованістю умінь і навичок.

Ситуативний рівень передбачає часткове розуміння батьками особливостей психофізичного розвитку своєї дитини та специфіки її виховання; низький ступінь виявлення мотивації (проявляється час від часу, залежно від ситуації) до змін задля покращення життєдіяльності дитини; часткове володіння навичками проведення виховних і розвивальних занять з дитиною за умови сторонньої допомоги та підтримки.

Середній рівень проявляється у недостатній наявності знань щодо виховання і навчання дітей з особливостями психофізичного розвитку; в усвідомленні важливості співпраці з фахівцями дошкільного навчального закладу, іншими батьками та нестачі практичного досвіду у цьому; у наявності певних умінь та навичок щодо пошуку ресурсів, побудови спілкування, що потребують коригування та вдосконалення за допомогою кваліфікованих фахівців.

Оптимальний рівень характеризується наявністю у достатньому об'ємі знань з різних аспектів розвитку, виховання та навчання дитини з особливостями психофізичного розвитку, щодо методів і прийомів оцінки потреб; яскравою мотивацією до взаємодії, до навчання, вмотивованість до пошуку та отримання нової інформації; сформованими у повному обсязі уміннями та навичками, що становлять показники практично-діялісного критерію.

Критерій	Показники	Рівні			
		<i>Початковий</i>	<i>Ситуативний</i>	<i>Середній</i>	<i>Оптимальний</i>
Когнітивний	Знання особливостей психофізичного розвитку дитини та специфіки виду порушення	Батько / мати майже не знають про особливості психофізичного розвитку своєї дитини, не розуміють специфіку виду порушення, відтак – не враховують її у вихованні	Батько / мати частково знають про особливості психофізичного розвитку своєї дитини, ледве розуміють специфіку виду порушення, та, залежно від ситуації, час від часу намагаються враховувати у її вихованні	Батько / мати знають про особливості психофізичного розвитку своєї дитини, у достатній мірі розуміють специфіку виду порушення, та не завжди враховують це у її вихованні	Батько / мати знають у повному об'ємі про особливості психофізичного розвитку своєї дитини та специфіки виду порушення, завжди враховують це у її вихованні
	Знання потреб своєї дитини, методів їх оцінки	Батько / мати майже не знають потреби своєї дитини, їм невідомі методи їх оцінки	Батько / мати знають певні потреби своєї дитини, проте не знають методи їх оцінки	Батько / мати знають потреби своєї дитини, теоретично обізнані щодо методів їх оцінки, проте відсутні практичні навички у цьому контексті	Батько / мати знають потреби своєї дитини, розуміють та враховують їх у вихованні. Батьки обізнані щодо методів оцінки потреб
	Знання прав дитини з особливостями психофізичного розвитку та гарантій з боку держави щодо їх забезпечення	Батько / мати майже не знають прав своєї дитини та не розуміють гарантій з боку держави щодо їх забезпечення	Батько / мати частково знають права своєї дитини та гарантій з боку держави щодо їх забезпечення в певних ситуаціях та певних	Батько / мати знають всі права своєї дитини, але не знають гарантій з боку держави щодо їх забезпечення в різних ситуаціях	Батько / мати знають всі права дитини та гарантій з боку держави щодо їх забезпечення в

			інституціях		різних ситуаціях
	Знання методів та інструментів ефективного виховання і розвитку дитини з особливостями психофізичного розвитку	Батько / мати не знають методи та інструменти ефективного виховання і розвитку своєї дитини	Батько / мати частково знають певні методи та інструменти ефективного виховання і розвитку дитини з особливостями психофізичного розвитку	Батько / мати теоретично обізнані щодо методів та інструментів ефективного виховання і розвитку своєї дитини, але не мають практичних навичок застосування цих знань	Батько / мати знають методи та інструменти ефективного виховання і розвитку своєї дитини, активно застосовують їх на практиці
	Знання функціонально-рольового репертуару фахівців дошкільного навчального закладу	Батько / мати не знають про функції та зміст роботи фахівців дошкільних навчальних закладів	Батько / мати знають про деякі з функцій фахівців дошкільних навчальних закладів та частково про їхній зміст роботи	Батько / мати знають більшість функцій та зміст роботи фахівців, але іноді їх не розмежовують та плутають між собою	Батько / мати знають, розуміють та розмежовують функції фахівців, усвідомлюючи роль кожного з них
	Знання про інтеграцію та інклюзію дітей з особливостями психофізичного розвитку, їх видів та шляхів	Батько / мати чули про інтеграцію та інклюзію від інших батьків, але не розуміють зміст даних понять	Батько / мати частково знають про інтеграцію та інклюзію, але плутають ці поняття та не знають про їх види та шляхи	Батько / мати знають про інтеграцію та інклюзію, розуміють їх зміст. Проте їм невідомі види і шляхи інтеграції.	Батько / мати знають про інтеграцію та інклюзію, розуміють їх зміст. Можуть пояснити види та шляхи цих понять.
	Знання форм	Батько / мати не	Батько / мати знають	Батько / мати частково	Батько / мати

	соціально-педагогічної підтримки батьків ат фахівців, що її надають	знають про соціально-педагогічну підтримку батьків, не розуміють її зміст	про соціальну підтримку, але не розуміють соціально-педагогічну підтримку. У певних ситуаціях щось чули про підтримку батьківю	знають про соціально-педагогічну підтримку, проте не знають її напрямки (види) та хто з фахівців надає	знають про соціально-педагогічну підтримку, розуміють її зміст, розмежовують напрямки (форми), знають, хто її надає
Мотиваційний	Ставлення до розширення соціальних контактів дитини поза дошкільним навчальним закладом	Батько / мати не налаштовані до розширення соціальних контактів власної дитини, їм достатньо спілкування у дошкільному закладі	Батько / мати розуміють важливість розширення соціальних контактів дитини, але вважають, що інтегрувати дитину потрібно тоді, коли виникає у цьому потреба	Батько / мати розуміють важливість розширення соціальних контактів власної дитини, але є певні страхи та побоювання і вагання щодо цього: чи потрібно це, чи приймуть дитину з інвалідністю здорові однолітки?	Батько / мати розуміють та усвідомлюють важливість розширення соціальних контактів дитини, активно цьому сприяють
	Ставлення до взаємодії з фахівцями дошкільного навчального закладу з метою ефективного розвитку дитини	Батько / мати не налаштовані на взаємодію з фахівцями дошкільного навчального закладу, не бачать у цьому потреби	Батько / мати частково налаштовані на взаємодію з фахівцями дошкільного навчального закладу, але тільки у певних ситуаціях, коли це потрібно	Батько / мати налаштовані на постійну взаємодію з фахівцями дошкільного навчального закладу, але не повністю розуміють її важливість	Батько / мати налаштовані на активну взаємодію з фахівцями дошкільного навчального закладу з метою ефективного

					розвитку дитини, усвідомлюють важливість цього
	Ставлення до отримання знань, вдосконалення навичок щодо різних аспектів розвитку та соціального виховання дитини	Батько / мати не мають бажання вчитися, вважають, що не має потреби у цьому, і це є обов'язок педагогів	Батько / мати хотіли б отримувати знання, але не зовсім розуміють зміст навчання та мають сумніви щодо його доцільності	Батько / мати бажають вчитися, але не впевнені, чи це допоможе їхній дитині та чи знайдуть ресурси для нього	Батько / мати позитивно налаштовані до навчання, зацікавлені в отриманні нової інформації та готові віднайти ресурси для цього
	Ставлення до об'єднання з іншими батьками в інтересах своїх дітей	Батько / мати не мають бажання об'єднуватися з іншими батьками; батьки незадоволені та обурені	Батько / мати не проти об'єднатися з іншими батьками, але не впевнені, що це потрібно; батьки збентежені та вагаються	Батько / мати бажають об'єднуватися з іншими батьками для спільних справ, але не проявляють ініціативу, оскільки не знають з чого розпочати ці кроки; батьки розгублені	Батько / мати мають свідоме бажання об'єднуватися з іншими батьками в інтересах дітей, проявляють ініціативу, активно прагнуть до цього; батьки впевнені та оптимістично налаштовані
Практично-діяльнісний	Уміння взаємодіяти з фахівцями та іншими батьками дошкільного навчального закладу	Батько / мати не володіють умінням взаємодіяти з фахівцями дошкільного навчального закладу,	Батько / мати частково володіють умінням взаємодіяти з фахівцями та іншими батьками за умов прояву ініціативи до	Батько / мати володіють достатньою мірою умінням ефективної взаємодії з фахівцями та іншими батьками, але в силу	Батько / мати володіють умінням взаємодії з фахівцями та іншими батьками, активно

		проте іноді спілкуються з іншими батьками	цього з боку зазначених осіб	різних причин не вступають у цю взаємодію з ними, ще залишаються певні побоювання	ініціюють таку співпрацю, з бажанням долучаються до неї
	Уміння проводити розвивальні заняття з дитиною з особливостями психофізичного розвитку в домашніх умовах	Батько / мати майже не володіють умінням проводити розвивальні заняття з дитиною з особливостями психофізичного розвитку в домашніх умовах	Батько / мати частково володіють умінням проводити розвивальні заняття з дитиною з особливостями психофізичного розвитку в домашніх в домашніх умовах (за умови підтримки у цьому з боку фахівців)	Батько / мати володіють умінням проводити розвивальні заняття з дитиною з особливостями психофізичного розвитку в домашніх, але мають потребу у вдосконаленні цього	Батько / мати у повній мірі володіють умінням проводити розвивальні заняття з дитиною з особливостями психофізичного розвитку в домашніх, активно застосовують це у соціальному житті
	Володіння навичками захисту прав дитини з особливостями психофізичного розвитку	Батько / мати майже не володіють навичками захисту прав дитини з особливостями психофізичного розвитку, оскільки не розуміють зміст цього	Батько / мати частково володіють навичками захисту прав дитини з особливостями психофізичного розвитку тільки в ситуаціях, де це вкрай необхідно	Батько / мати володіють навичками захисту прав дитини з особливостями психофізичного розвитку тільки у тих інституціях, з якими вже мали досвід спілкування	Батько / мати у повній мірі володіють навичками захисту прав дитини з особливостями психофізичного розвитку, активно

					використовуючи це в житті
	Володіння навичками побудови спілкування з іншими членами сім'ї та їх залучення до виховання дитини	Батько / мати майже не володіють навичками побудови спілкування з іншими членами сім'ї, мають труднощі у їх залученні до виховання дитини	Батько / мати частково володіють навичками побудови спілкування з іншими членами сім'ї, іноді вдається їх залучати до виховання дитини	Батько / мати володіють певними навичками побудови спілкування з іншими членами сім'ї, часто залучають їх до виховання дитини. Проте, за браком практичних знань та умінь, в сім'ї виникають непорозуміння	Батько / мати володіють навичками побудови спілкування з іншими членами сім'ї, тому зажди отримують від них беззаперечну допомогу
	Володіння навичками пошуку ресурсів для мобілізації та підтримки свого психоемоційного стану	Батько / мати не володіють навичками пошуку ресурсів мобілізації та підтримки свого психоемоційного стану, не бачать у цьому необхідності	Батько / мати частково володіють навичками пошуку ресурсів для мобілізації та підтримки свого психоемоційного стану, проте, в силу різних причин, не застосовують їх на практиці	Батько / мати у більшій мірі володіють навичками пошуку ресурсів для мобілізації та підтримки свого психоемоційного стану, проте потребують час від часу підтримки з боку кваліфікованих фахівців у цьому питанні	Батько / мати у повній мірі володіють навичками пошуку ресурсів для мобілізації та підтримки свого психоемоційного стану, активно їх використовують

Додаток Р

Тестові завдання

із діагностики розвитку виховного потенціалу батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах за когнітивним критерієм

«Мої знання»

Шановні батьки!

*Ми проводимо дослідження серед батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах. Просимо Вас дати відповіді на питання, кожне з яких має **один** варіант правильної відповіді.*

1. Особливості психофізичного розвитку – це:

- а. творчі здібності дитини
- б. тимчасовий хворобливий стан
- в. певні порушення психічного та/або фізичного розвитку
- г. звичайна, здорова дитина зі своїми проявами характеру і темпераменту

2. Що з означеного не є видом порушення розвитку дітей?

- а. затримка психічного розвитку (ЗПР)
- б. розумова відсталість, синдром Дауна
- в. розлади аутичного спектру / ранній дитячий аутизм (РДА)
- г. порушення опорно-рухового апарату, дитячий церебральний параліч (ДЦП)
- д. порушення мовлення, затримка психомовленнєвого розвитку (ЗПМР)
- е. обдарованість
- є. порушення зору
- ж. порушення слуху

Уточніть, будь-ласка вид порушення розвитку Вашої дитини:

- а. затримка психічного розвитку (ЗПР) – *переходьте до питання 3.1.*
- б. розумова відсталість, синдром Дауна – *переходьте до питання 3.2.*
- в. розлади аутичного спектру / ранній дитячий аутизм (РДА) – *переходьте до питання 3.3.*
- г. порушення опорно-рухового апарату, дитячий церебральний параліч (ДЦП) – *переходьте до питання 3.4.*
- д. порушення слуху – *переходьте до питання 3.5.*
- е. порушення зору – *переходьте до питання 3.6.*
- ж. порушення мовлення, затримка психомовленнєвого розвитку (ЗПМР) – *переходьте до питання 3.7.*

3.1. Оберіть невластиву характеристику затримки психічного розвитку як виду порушення психофізичного розвитку дитини:

3.1.1. затримка у розвитку рухових і мовленнєвих функцій дітей.

3.1.2. утруднена зміна фаз ігрової діяльності

- 3.1.3. характерна зовнішність обличчя, страх в очах
- 3.1.4. перевага рис емоційно-особистісної незрілості, «дитячість» поведінки
- 3.1.5. дитина не може в процесі спілкування засвоїти норми поведінки та зрозуміти їхній зміст

3.2. Оберіть невластиву характеристику розумової відсталості, синдрому Дауна як виду порушення психофізичного розвитку дитини:

- 3.2.1. уповільнений темп дозрівання різних психічних функцій
- 3.2.2. затримка формування навичок самообслуговування
- 3.2.3. швидкі темпи засвоєння навчального матеріалу, активне мовлення
- 3.2.4. затримка формування уявлень про навколишній предметний світ, дезорієнтація у просторі
- 3.2.5. предметна провідна діяльність у дошкільному віці

3.3. Оберіть невластиву характеристику розладів аутичного спектру / раннього дитячого аутизму (РДА) як виду порушення психофізичного розвитку дитини:

- 3.3.1. ігрова діяльність, інтереси дітей, фантазії, що відірвані від реальності.
- 3.3.2. властиві комунікативні порушення дітей обумовлені порушеннями соціальної взаємодії
- 3.3.3. ініціатива до взаємодії з оточуючими, активна включення до ігрової діяльності з іншими дітьми
- 3.3.4. нав'язливі стереотипні ігрові дії
- 3.3.5. певні труднощі з наслідуванням, з імітацією рухом за зразком

3.4. Оберіть невластиву характеристику порушень опорно-рухового апарату, дитячого церебрального паралічу (ДЦП) як виду порушення психофізичного розвитку дитини:

- 3.4.1. неспроможність повною мірою контролювати координацію рухів і м'язову силу
- 3.4.2. труднощі під час пересування, користування різноманітними допоміжними засобами
- 3.4.3. уміння контролювати свої рухи, гарна просторова орієнтація
- 3.4.4. обмеженість соціальної взаємодії, підвищена емоційна вразливість, невміння постояти за свої інтереси, вразливість та образливість
- 3.4.5. неповноцінне формування зорових, слухових, тактильних, кінестетичних відчуттів та сприймання

3.5. Оберіть невластиву характеристику порушення слуху як виду порушення психофізичного розвитку дитини:

- 3.5.1. стійке або двостороннє порушення слухової функції
- 3.5.2. порушення пізнавальної діяльності та своєрідного розвитку психічних процесів
- 3.5.3. активне словесне спілкування та соціальна комунікація з оточуючими
- 3.5.4. ускладнена соціальна взаємодія дитини
- 3.5.5. мовленнєве спілкування з оточуючими утруднене або неможливе.

3.6. Оберіть невластиву характеристику порушення зору як виду порушення психофізичного розвитку дитини:

- 3.6.1. неможливість набуття активного соціального досвіду та навчання

3.6.2. є неможливим або сильно обмеженим зорове сприймання навколишнього світу **3.6.3.** високий рівень розвитку зорово-просторових уявлень

3.6.4. людина не може розрізняти колір і форму, але може бачити світло в деяких випадках

3.6.5. неможливість імітувати соціальну поведінку або розуміти невербальні знаки

3.7. Оберіть невластиву характеристику порушення мовлення, затримки психомовленнєвого розвитку (ЗПМР) як виду порушення психофізичного розвитку дитини:

3.7.1. функціональні або органічні відхилення у стані центральної нервової системи: відставання у фізичному розвитку (гіпо-, гіпердинамія)

3.7.2. несформованість мовних компонентів, низький рівень розуміння словесних інструкцій

3.7.3. наявність порушень нижніх кінцівок

3.7.4. недостатній розвиток почуття ритму; порушення орієнтації у просторі

3.7.5. поява невротичних реакцій: поведінка може характеризуватися негативізмом, підвищеною збудливістю, агресією або, навпаки, підвищеною сором'язливістю, нерішучістю

4. Потреби дитини – це:

- а. усвідомлений вибір дитини щось мати
- б. здорове харчування, сон та одяг
- в. речі першої необхідності: товари повсякденного вжитку
- г. стан живого організму, що виражає необхідність у чомусь; необхідність у певних умовах
- д. бажання дитини

5. Які методи оцінки потреб своєї дитини є найбільш результативні?

- а. бесіда, глибинне інтерв'ю, оцінка потреб фахівцями
- б. анкетування, тренінг
- в. опитування, брейн-ринг
- г. круглий стіл, психодіагностика
- д. спостереження, тести

6. Який Закон України забезпечує дітей з особливостями психофізичного розвитку технічними та іншими засобами реабілітації?

- а. Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні»
- б. Закон України «Про охорону дитинства»
- в. Закон України «Про реабілітацію інвалідів в Україні»
- г. Закон України «Про соціальні послуги»
- д. Постанова «Про затвердження порядку виїзду дітей за кордон на відпочинок та оздоровлення»

7. Який Закон України забезпечує право дитини з особливостями психофізичного розвитку на освіту, на інклюзивне навчання?

- а. Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні»
- б. Закон України «Про освіту»
- в. Закон України «Про державну соціальну допомогу інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам»
- г. Цивільний кодекс України

д. Сімейний кодекс

8. Конвенція про права осіб з інвалідністю – це:

- а. документ, де визначено служби, які надають допомогу пільговим категоріям населення
- б. міжнародна конвенція про заохочення та захист прав і достоїнства осіб з інвалідністю
- в. документ, що визначає типи шкіл для навчання осіб з інвалідністю
- г. закон, який прописує майнові обов'язки держави до дітей з інвалідністю
- д. конвенція, що визначає інклюзивну освіту всіх дітей

9. Закон, що гарантує всім дітям рівний доступ до безоплатної правової допомоги, необхідної для забезпечення захисту їхніх прав – це:

- а. Закон України «Про охорону дитинства»
- б. Закон України «Про соціальні пільги»
- в. Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні»

10. Найбільш дієвим методом виховання та розвитку дітей з особливостями психофізичного розвитку дошкільного віку є:

- а. самовиховання і самоосвіта
- б. вправи і привчання
- в. заохочення та покарання
- г. метод переконання
- д. гальмуючі прийоми (осуд, наказ, вибух емоцій, вияв обурення, іронія)

11. Головним інструментом ефективного виховання та розвитку дітей з особливостями психофізичного розвитку є:

- а. щоденне читання казок
- б. оцінка і врахування потреб та психофізичних можливостей дитини
- в. спільні сімейні ігри на свіжому повітрі
- г. щорічне оздоровлення в санаторіях
- д. заохочення та покарання
- е. керування емоціями дитини

12. Основною функцією вихователя-методиста у дошкільному навчальному закладі є:

- а. виховання і навчання дітей
- б. психологічне консультування батьків
- в. проведення культурно-масових заходів
- г. організація та контроль навчально-виховного та методичного процесу
- д. допомога у влаштуванні дітей до школи
- е. проведення розвивальних занять з дітьми
- ж. надання батькам методичної літератури про розвиток дітей дошкільного віку

13. Основною функцією практичного психолога у дошкільному навчальному закладі є:

- а. виховання і навчання дітей
- б. психологічне консультування батьків та фахівців закладу
- в. проведення батьківських зборів

- г. соціально-педагогічна підтримка батьків
- д. виконання з дитиною домашніх завдань
- е. посередництво у соціальних питаннях батьків
- ж. ігри на свіжому повітрі з дитиною протягом дня у дошкільному навчальному закладі

14. Основною функцією соціального педагога у дошкільному навчальному закладі є:

- а. виховання і навчання дітей
- б. психологічне консультування батьків
- в. проведення квартальних батьківських зборів
- г. організація культурно-масових заходів для дітей
- д. психодіагностика дітей
- е. виконання з дитиною домашніх завдань
- ж. організація соціально-педагогічної діяльності з дітьми та батьками
- з. ігри на свіжому повітрі з дитиною протягом дня у дошкільному навчальному закладі
- и. заміна вихователів під час занять у разі їх відсутності

15. Основною роллю соціального педагога у дошкільному навчальному закладі є:

- а. роль вихователя
- б. роль психолога
- в. роль посередника між учасниками виховного процесу у закладі
- г. роль педагога для дітей з малозабезпечених та соціально незахищених родин та їх батьків
- д. роль няні для дітей
- е. роль помічника методиста або директора

16. Основною формою роботи практичного психолога з батьками у дошкільному навчальному закладі є:

- а. консультація по телефону
- б. виховні заняття з дітьми в групі
- в. індивідуальна психологічна консультація, психодіагностика дітей
- г. щомісячні батьківські збори
- д. культурно-масові заходи
- е. «відкриті» уроки з дітьми
- ж. тренінги соціального спрямування
- з. ведення батьківської сторінки на сайті закладу

17. Основною формою роботи соціального педагога з батьками у дошкільному навчальному закладі є:

- а. індивідуальна психологічна консультація
- б. консультація по телефону
- в. групові форми: тренінг, семінар, майстер-клас
- г. щомісячні батьківські збори
- д. культурно-масові заходи
- е. відеопрезентація
- ж. «відкриті» уроки з дітьми
- з. ведення батьківської сторінки на сайті закладу

18. Інтеграція – це:

- а. виключення дитини з особливостями психофізичного розвитку із загальноосвітнього закладу
- б. включення дитини з особливостями психофізичного розвитку в соціум
- в. ізоляція (закриття) дитини з особливостями психофізичного розвитку в домашніх умовах
- г. медичне лікування, реабілітація та обслуговування дитини
- д. навчання дитини в закладах «закритого» типу: дитячий будинок, школи-інтернати

19. Інклюзивна освіта – це:

- а. навчання дитини у школі-інтернаті за спеціальною індивідуальною програмою
- б. включення дитини з особливостями психофізичного розвитку в навчальний заклад, створення умов для навчання з урахуванням її потреб та особливостей розвитку
- в. навчання дитини з особливостями психофізичного розвитку в домашніх умовах
- г. медичне лікування та обслуговування дитини
- д. пристосування дитини з особливостями психофізичного розвитку під умови, вимоги та програми навчального закладу

20. Інклюзивний заклад приймає на навчання тільки дітей з легкими порушення психофізичного розвитку (затримка мовленнєвого розвитку, легке погіршення слуху чи зору):

- а. так
- б. ні

21. Інклюзивні заклади – це:

- а. «закриті» заклади тільки для дітей з особливостями психофізичного розвитку
- б. загальноосвітні заклади, які створюють умови для безбар'єрного доступу та навчання дітей з особливостями психофізичного розвитку разом зі здоровими однолітками
- в. загальноосвітні заклади для обдарованих дітей
- г. приватні заклади для раннього розвитку дитини
- д. позашкільні заклади, де є розвивальні гуртки

22. Повна інтеграція дітей з особливостями психофізичного розвитку в освітніх закладах – це:

- а. навчання дитини з особливостями психофізичного розвитку в одному класі разом зі здоровими однолітками
- б. відвідування дитиною з особливостями психофізичного розвитку культурно-масових заходів у школі
- в. відвідування дитиною фізкультурно-масових занять у школі
- г. навчання дитини з особливостями психофізичного розвитку в класі з дітьми, меншими за неї на два-три роки
- д. перебування дитини з особливостями психофізичного розвитку в одному класі зі здоровими однолітками на перших двох уроках

23. Тимчасова інтеграція дітей з особливостями психофізичного розвитку в освітніх закладах – це:

- а. навчання дитини з особливостями психофізичного розвитку в одному класі разом зі здоровими однолітками протягом двох місяців
- б. відвідування дитиною з особливостями психофізичного розвитку культурно-масових заходів у школі
- в. відвідування дитиною занять з фізкультури у школі
- г. періодичне об'єднання зі здоровими дітьми для проведення спільних заходів
- д. перебування дитини з особливостями психофізичного розвитку в одному класі зі здоровими однолітками на перших двох уроках

24. Основним шляхом інтеграції дітей з особливостями психофізичного розвитку у соціум є:

- а. участь у культурно-масових заходах району / міста
- б. навчання у загальноосвітньому навчальному закладі
- в. оздоровлення у літніх таборах
- г. читання книг в домашніх умовах
- д. ігри з батьками на свіжому повітрі

Дякуємо за співпрацю!

Додаток С

Анкета

із діагностики розвитку виховного потенціалу батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах за мотиваційним критерієм
«Моє ставлення»

Шановні батьки!

Просимо Вас взяти участь у анкетуванні серед батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах –висловити своє ставлення до запропонованих ситуацій.

На кожне питання дайте та позначте, будь-ласка, **один** варіант відповіді.

1. Ваше ставлення до розширення соціальних контактів власної дитини поза дошкільним навчальним закладом?

- а) нам вистачає спілкування в садочку, обмежуюсь відвідуванням дошкільного навчального закладу
- б) розумію значення соціальних контактів, та мирюсь з тим, як є
- в) вважаю, що контакти дитини з соціальним оточенням поза дошкільним закладом не є важливими для її розвитку
- г) вважаю, розширити соціальні контакти власної дитини потрібно тоді, коли виникає потреба
- д) розумію значення розширення соціальних контактів дитини, та маю певні страхи щодо цього
- е) в цілому позитивне, але залишаються певні побоювання щодо прийняття дитини здоровими однолітками
- є) позитивне та усвідомлене розуміння важливості соціальних контактів, бажання активного включення у соціум
- ж) позитивне, вважаю, вкрай важливими для дитини є як соціальні контакти в межах дошкільної установи, так і поза нею

2. Ваше ставлення до взаємодії з фахівцями дошкільного навчального закладу Вашої дитини?

- а) не бачу у цьому потреби
- б) негативне, дратує наполегливість фахівців взаємодіяти
- в) нейтральне, я не проти, якщо буде у цьому потреба
- г) більше негативне, ніж позитивне, оскільки сумніваюсь щодо її необхідності
- д) більше позитивне, ніж негативне, час від часу бачу у ній потребу

- е) більше позитивне, ніж негативне, маю певні побоювання, чи зможу взаємодіяти
- є) позитивне, хочу постійно взаємодіяти з ними
- ж) позитивне, я за активну взаємодію, що є важливим у спільній роботі

3. Ваше ставлення до отримання знань, вдосконалення навичок щодо різних аспектів розвитку та соціального виховання Вашої дитини?

- а) вважаю, що моїх знань достатньо, відсутня потреба у навчанні
- б) не хочу навчатися, оскільки виховання дитини є обов'язком педагогів
- в) більше негативне, ніж позитивне, оскільки незрозумілий зміст такого навчання
- г) іноді таке бажання з'являється, сумніваюсь в його необхідності
- д) хочу отримувати нові знання, та сумніваюсь, чи це допоможе моїй дитині
- е) позитивне, але є сумніви, де знайти час та ресурси для цього
- є) хочу навчатися та вдосконалюватися, готовий знайти ресурси для цього
- ж) прагну до навчання та формування навичок, зацікавлений в отриманні нової інформації

4. Який стан та емоції у Вас виникають, коли інші батьки пропонують об'єднатися в інтересах своїх дітей з особливостями психофізичного розвитку?

- а) незадоволення, обурення
- б) песимізм, злість (набридло це складне життя)
- в) інтерес, збентеження
- г) занепокоєння, вагання
- д) ініціатива, хвилювання
- е) оптимізм, розгубленість
- є) оптимізм, свідомо впевненість
- ж) перемога, задоволення

Дякуємо за співпрацю!

Додаток Т

Бланк самооцінки

із діагностики розвитку виховного потенціалу батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах за практично-діяльнісним критерієм
«Мої уміння та навички»

Шановні батьки!!

Оцініть, будь-ласка, рівень володіння нижче перерахованими уміннями та навичками

за 4-х бальною шкалою.

Назва уміння, навички	Самооцінка			
	Ні	Швидше ні, ніж так	Швидше так, ніж ні	Так
	1	2	3	4
1.				
1. Я легко вступаю в комунікацію з фахівцями дошкільного навчального закладу своєї дитини				
2. Я вмію налагодити та підтримувати спілкування з фахівцями дошкільного закладу				
3. Я вмію попросити про допомогу у фахівців дошкільного навчального закладу				
4. Я проявляю ініціативу та лідерство у спілкуванні з фахівцями закладу своєї дитини та завжди їх застосовую				
5. Я вмію налагодити та підтримувати спілкування з іншими батьками в нашому закладі				
6. Я вмію підібрати правильні слова, щоб легко познайомитися з іншими батьками				
7. Я володію навичками і вмію проявляти ініціативу до комунікації з іншими батьками в групі				
8. Я проявляю зацікавленість і готовність до розмови з фахівцями виразом обличчя і положенням тіла				
9. Я легко долаю психологічні бар'єри у спілкуванні з батьками здорових дітей				
10. Я першим знаходжу компроміс у спілкуванні, якщо це необхідно				
2.				
11. Я вмію керувати своїми емоціями та налаштовувати себе на взаємодію з дитиною в домашніх умовах				
12. Мені відомі педагогічні методики і я їх застосовую на практичних заняттях з дитиною вдома				
13. Я вмію орієнтуватися у виборі прийомів				

щодо виховання і навчання своєї дитини вдома				
14. Я знаю, з чого (як) розпочати виховне заняття та розвивальне заняття з дитиною особливостями психофізичного розвитку вдома				
15. Я систематично сама (сам) проводжу розвивальні заняття зі своєю дитиною вдома, враховуючи її потреби				
16. Я вмію спланувати проведення розвивальних занять з дитиною в домашніх умовах				
17. Я вмію визначити цілі та завдання виховних і розвивальних занять з дитиною вдома				
18. Я вмію налаштовуватися на процес взаємодії з дитиною в домашніх умовах, а не на швидкий її результат				
19. Я вмію оцінити результати виховних занять з дитиною вдома				
20. Я вмію використовувати інтернет-ресурси для проведення розвивальних занять з дитиною вдома				
3.				
21. Я вмію залучити громаду та соціальні інституції до захисту та відстоювання прав своєї дитини				
22. Я вмію знайти конструктивне рішення виходу з ситуації та боротися за права своєї дитини в різних інституціях				
23. Я активно відстоюю права своєї дитини в освітніх інституціях				
24. Я вмію захищати права своєї дитини в різних соціальних інституціях				
25. Я швидко вмію знайти вихід зі складних ситуацій, коли намагаються порушити права моєї дитини				
26. Я використовую лобювання як метод адвокації, як механізм співпраці між суспільством та державою				
27. Я вмію самостійно працювати у відстоюванні прав своєї дитини				
28. Я вмію працювати у команді задля захисту прав своєї дитини				
29. Я вмію співвідносити інтереси своєї дитини з іншими об'єктами				
30. Я вмію обґрунтувати доцільність свого вибору у питаннях захисту інтересів та прав дитини				
4.				
31. Я вмію ефективно будувати спілкування з іншими членами своєї сім'ї				
32. Я успішно підтримую комунікацію з іншими членами сім'ї та ініціюю їх до взаємодії				

33. Я не маю комунікативні бар'єри у залученні родичів до виховання дитини				
34. Я швидко вступаю в комунікацію з іншими членами сім'ї				
35. Я вмію подолати комунікативні конфлікти з іншими членами сім'ї, коли мені потрібно залучити їх до виховання дитини				
36. Я вмію так взаємодіяти та будувати гарні стосунки з іншими членами сім'ї, що вони завжди пропонують мені свою допомогу у вихованні дитини				
37. Я активно починаю говорити першим під час комунікації з іншими членами сім'ї				
38. Я вмію знаходити логічні докази, обґрунтування своїм словам задля успішної комунікації з іншими членами сім'ї				
39. Я вмію застосовувати невербальні та вербальні сигнали під час комунікації з іншими членами сім'ї				
40. Я вмію позитивно емоційно налаштовуватися на взаємодію, тому комунікація з іншими членами сім'ї завжди ефективна				
5.				
41. Я вмію розподілити ресурси за актуальністю та значенням для себе				
42. Я відчуваю, коли мені потрібні ресурси, і швидко для себе їх знаходжу				
43. Я вмію делегувати повноваження іншим щодо поповнення ресурсів задля підтримки мого психоемоційного стану				
44. Я вмію без сторонньої допомоги визначити свої ресурси та знайти їх				
45. Я вмію знаходити ресурси для себе шляхом взаємодії з фахівцями дошкільного навчального закладу				
46. Я використовую участь в діяльності батьківської громади як ресурс для відновлення та підтримки свого психоемоційного стану				
47. Я вмію фільтрувати інформацію і знайти для себе те, що мені дійсно потрібне як ресурс				
48. Я вмію працювати в режимі «багатозадачності», коли йде пошук ресурсів для себе				
49. Я вмію долати перепони, що можуть виникати на шляху пошуку ресурсів				
50. Я вмію раціонально розподіляти час при пошуку ресурсів				

Дякуємо Вам за участь!

Додаток У

Рівні розвитку виховного потенціалу батьків за практично-діяльнісним критерієм на початок експериментальної роботи

За показником «Уміння взаємодіяти з фахівцями та іншими батьками дошкільного навчального закладу»

№ ДНЗ	Кількість батьків, осіб	Рівні			
		Початковий	Ситуативний	Середній	Оптимальний
		Кількість відповідей / %	Кількість відповідей / %	Кількість відповідей / %	Кількість відповідей / %
№ 280	20	5/25,00	11/55,00	3/15,00	1/5,00
№ 4	30	9/30,00	16/53,33	3/10,00	2/6,66
№ 78	20	4/20,00	10/50,00	5/25,00	1/5,00
№ 590	20	6/30,00	8/40,00	3/15,00	3/15,00
«Я+сім'я»	10	3/30,00	5/50,00	1/10,00	1/10,00
№ 611	30	10/33,33	13/43,33	4/13,33	3/10,00
№ 662	10	4/40,00	4/40,00	1/10,00	1/10,00
Всього:	140	41	67	20	12

За показником «Володіння навичками проведення розвивальних занять з дитиною з особливостями психофізичного розвитку в домашніх умовах»

№ ДНЗ	Кількість батьків, осіб	Рівні			
		Початковий	Ситуативний	Середній	Оптимальний
		Кількість відповідей / %	Кількість відповідей / %	Кількість відповідей / %	Кількість відповідей / %
№ 280	20	8/40,00	7/35,00	3/15,00	2/10,00
№ 4	30	12/40,00	8/33,33	5/16,66	5/10,00
№ 590	20	7/35,00	7/35,00	4/20,00	2/10,00
№ 78	20	8/40,00	6/30,00	5/25,00	1/5,00
«Я+сім'я»	10	4/40,00	3/30,00	1/10,00	2/20,00
№ 611	30	14/46,66	9/30,00	5/16,66	2/6,66
№ 662	10	5/50,00	2/20,00	2/20,00	1/10,00
Всього:	140	58	44	25	13

За показником «Володіння навичками захисту прав дитини з особливостями психофізичного розвитку»

№ ДНЗ	Кількість батьків, осіб	Рівні			
		Початковий	Ситуативний	Середній	Оптимальний
		Кількість відповідей / %	Кількість відповідей / %	Кількість відповідей / %	Кількість відповідей / %
№ 280	20	7/35,00	9/45,00	2/10,00	2/10,00
№ 4	30	9/30,00	14/46,66	4/13,33	3/10,00

№ 590	20	6/30,00	10/50,00	3/15,00	1/5,00
№ 78	20	9/45,00	9/45,00	1/5,00	1/5,00
«Я+сім'я»	10	3/30,00	4/40,00	2/20,00	1/10,00
№ 611	30	7/23,33	18/60,00	3/10,00	2/6,66
№ 662	10	2/20,00	6/60,00	1/10,00	1/10,00
Всього:	140	43	70	16	11

За показником «Володіння навичками побудови спілкування з іншими членами сім'ї та їх залучення до виховання дитини»

№ ДНЗ	Кількість батьків, осіб	Рівні			
		Початковий	Ситуативний	Середній	Оптимальний
		Кількість відповідей / %	Кількість відповідей / %	Кількість відповідей / %	Кількість відповідей / %
№ 280	20	6/30,00	10/50,00	2/10,00	2/10,00
№ 4	30	8/26,66	15/50,00	5/16,66	2/6,66
№ 590	20	5/25,00	8/40,00	4/20,00	3/15,00
№ 78	20	7/35,00	8/40,00	3/15,00	2/10,00
«Я+сім'я»	10	2/20,00	6/60,00	1/10,00	1/10,00
№ 611	30	5/16,66	14/46,66	7/28,33	4/13,33
№ 662	10	3/30,00	4/40,00	1/10,00	2/20,00
Всього:	140	36	65	23	16

За показником «Володіння навичками пошуку ресурсів для мобілізації та підтримки свого психоемоційного стану»

№ ДНЗ	Кількість батьків, осіб	Рівні			
		Початковий	Ситуативний	Середній	Оптимальний
		Кількість відповідей / %	Кількість відповідей / %	Кількість відповідей / %	Кількість відповідей / %
№ 280	20	9/45,00	5/25,00	4/20,00	2/10,00
№ 4	30	17/56,66	8/26,66	4/13,33	1/3,33
№ 590	20	8/40,00	6/30,00	3/15,00	3/15,00
№ 78	20	9/45,00	6/30,00	2/10,00	3/15,00
«Я+сім'я»	10	5/10,00	3/30,00	1/10,00	1/10,00
№ 611	30	14/46,66	9/30,00	5/16,66	2/6,66
№ 662	10	4/40,00	3/30,00	1/10,00	2/20,00
Всього:	140	66	40	20	14

Додаток Ф

Анкета первинних даних про сім'ю дитини з особливостями психофізичного розвитку
ДНЗ № _____

1. Загальна інформація про батьків:

П.І.Б. дитини _____

Вік дитини _____

Вид порушення психофізичного розвитку дитини _____

Склад Вашої сім'ї: _____

П.І.Б. батька, моб.тел. _____

П.І.Б. матері, моб.тел. _____

Адреса проживання, дом. телефон _____

2. Як давно Ваша дитина відвідує даний дошкільний навчальний заклад (місяців / років)? _____

3. Як часто дитина не відвідує дошкільний навчальний заклад (обведіть обраний варіант)?

а. часто (декілька разів на тиждень)

б. нечасто (декілька разів на місяць)

в. іноді (декілька разів за 1-2 місяці)

4. Вкажіть, будь-ласка, причини невідвідування Вашою дитиною дошкільного навчального закладу:

а. дитина часто хворіє

б. постійні поїздки у зв'язку з лікуванням та реабілітацією дитини

в. маю можливість залишати вдома дитину з іншим членом сім'ї (бабуся, дідусь, інші родичі)

г. свій варіант _____

5. Чи отримуєте Ви зараз додаткову допомогу фахівців поза дошкільним навчальним закладом (обведіть Ваш варіант)?

а. так (переходьте до питання 6)

б. ні (переходьте до питання 8)

6. Які види допомоги отримує Ваша дитина поза закладом?

- а. педагогічну (навчальні та розвивальні заняття)
- б. психологічну (психологічні заняття)
- в. медичну (медичні послуги)
- г. соціальну (соціальні пільги, матеріальні виплати)

7. В яких установах (державних та неурядових) Ви отримуйте цю допомогу:

- а. центр соціальних служб сім'ї, дітей та молоді
- б. реабілітаційні установи
- в. державні заклади охорони здоров'я
- г. центри соціального обслуговування населення
- д. приватні дитячі розвивальні центри
- е. громадські організації

8. Чи має Ваша дитина хобі, захоплення? Якщо «так», то вкажіть яке саме:

9. А яке захоплення маєте Ви?

10. Скільки разів на тиждень Ви, як батьки, можете долучатися до різних заходів (заняття, тематичні зустрічі, святкові вечори, збори батьків тощо)?

- А. щодня
- б. 3-4 рази на тиждень
- в. 2-3 рази на тиждень
- г. 1-2 рази на тиждень
- д. жодного разу

Дякуємо за участь!

Додаток Ф1

Картка оцінки потреб батьків

дитини з особливостями психофізичного розвитку

ДНЗ № _____

1. Загальна інформація про батьків:

П.І.Б. дит _____

Вік дитини _____

П.І.Б. батька, моб.тел. _____

П.І.Б. матері, моб.тел. _____

Адреса проживання, дом. телефон _____

Тип сім'ї (підкреслити): - повна; - неповна; - багатодітна; - малозабезпечена

Вид порушення психофізичного розвитку дитини: _____

Професійна зайнятість батьків (поставити «+»):

	<i>Батько</i>	<i>Мати</i>
працює повний день		
працює неповний день		
не працює		

2. Основні потреби батьків (поставити «+» або «-»):

<i>№</i>	<i>Потреба</i>	<i>Відмітка</i>
1.	Оволодіння навичками взаємодії з фахівцями ДНЗ	
2.	Формування умінь до співпраці з іншими батьками	
3.	Поповнення знань щодо розвитку, навчання і виховання таких дітей	
4.	Підвищення обізнаності щодо особливостей адаптації та соціалізації дітей з особливостями психофізичного розвитку	

5.	Формування навичок організації змістовного дозвілля з сім'єю	
6.	Пошук ресурсів для відновлення свого психоемоційного стану та налагодження психологічної атмосфери між батьками	
7.	Формування умінь проводити навчальні та розвивальні заняття з дитиною вдома	
8.	Отримання знань про інтеграційні та інклюзивні процеси в суспільстві	
9.	Оволодіння навичками встановлення зв'язків з батьківськими громадськими організаціями задля вирішення спільних проблем	
10.	Гармонізація сімейного життя та залучення інших членів родини до виховання дитини	
11.	Надання інформації щодо змісту роботи та функцій фахівців ДНЗ по відношенню до батьків	
12.	Пошук інформації про освітні та інші соціальні інституції для дітей з особливостями психофізичного розвитку	
13.	Інші:	

3. Відомості про основні проблеми / труднощі батьків (поставити «+» або «-»):

№	Проблема/труднощі	Відмітка
1.	Психологічні труднощі у взаємодії з дитиною	
2.	Матеріальні труднощі	
3.	Відсутність інформації щодо виховання, навчання та розвитку «особливих» дітей	
4.	Певні труднощі у спілкуванні із вихователями групи та іншими педагогами в саду	
5.	Незнання щодо діяльності реабілітаційних центрів, корекційно-розвиткових установ	
6.	Несприйняття наших дітей суспільством, глузування з боку оточуючих – відсутня просвітницька робота у соціумі	
7.	Відсутня інформація про кваліфікованих фахівців (психологів,	

	логопедів, лікарів-неврологів та інших), що потрібні дитині	
8.	Нерозуміння подальшої освіти дитини: як правильно підібрати навчальний заклад, куди йти навчатися	
9.	Відсутнє проведення роботи з батьками в дошкільному закладі та їх залучення до вихованого процесу	
10.	Труднощі у питаннях соціального захисту таких родин, незнання законів щодо цього	
11.	Труднощі у побудові сімейних стосунків, залученні інших членів сім'ї до догляду за дитиною	
12.	Труднощі у побудові стосунків із соціумом, іншими родинами	
13.	Відсутність інформації та рекомендацій як займатися з дитиною вдома, як правильно підібрати дидактичні іграшки для цього	
14.	Відсутність інформації про центри дозвілля для «особливих» дітей	
15.	Інші проблеми:	

3. Відомості про підтримку батьків:

- Чи отримують батьки додатково певну підтримку від фахівців за межами свого ДНЗ (необхідне підкреслити):
 - ✓ так, отримують;
 - ✓ ні, не отримують
- Якщо «так, отримують», то в які саме види підтримки (поставити «+»):

Вид підтримки	«Так»	«Ні»	«Частково»
Педагогічну			
Психологічну			
Соціальну			

Медичну			
Соціально-педагогічну			

- Якщо «так, отримують», то в яких саме установах (поставити «+»):

№	Установа	Відмітка «+»
1.	Реабілітаційний центр	
2.	Центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді	
3.	Центр розвитку дитини	
4.	Управління соціального захисту населення	
5.	Приватний заклад освіти (ДНЗ, школа-садок)	
6.	Центр дитячої творчості	
7.	Медичний центр	
8.	Інше (вказати):	

Дата заповнення: _____

Соціальний педагог (П.І.Б.) _____

Додаток X

Дошкільний навчальний заклад

№ _____

Картка

**міждисциплінарного психолого-педагогічного обстеження
дитини з особливостями психофізичного розвитку**

ПІБ дитини _____

Група № _____

Міждисциплінарна команда (ПІБ):

Соціальний педагог: _____

Практичний психолог: _____

Вихователь: _____

Вчитель-дефектолог: _____

Вчитель-логопед: _____

Батько / мати ознайомлені з метою психолого-педагогічного обстеження:_____
(ПІБ батька)_____
(дата)_____
(підпис)_____
(ПІБ матері)_____
(дата)_____
(підпис)

Загальні відомості про дитину*(заповнює соціальний педагог)*

Прізвище, ім'я по батькові дитини _____

Дата народження _____

Дата прибуття до дошкільного навчального закладу _____

Звідки прибула дитина (з дому, з іншого дошкільного навчального закладу,
з громадської організації, приватного закладу освіти тощо) _____

Вік дитини на момент обстеження _____

Висновок інклюзивно-ресурсного центру (за наявності) _____

Висновок невропатолога або психіатра (за наявності) _____

Додаткові особливості психофізичного розвитку дитини (сама не пересувається, потребує
супроводу фахівців, допомоги асистента вихователя
тощо): _____

Зовнішній вигляд дитини (охайний, доглянутий тощо) _____

**Результати міждисциплінарного
психолого-педагогічного обстеження дитини з ОПФР**

Фахівець: **практичний психолог**

Сфери розвитку	Виявлені проблеми, порушення розвитку/ поведінки дитини	Наявні потреби у вихованні та навчанні; завдання корекційної роботи
характеристика пізнавальної діяльності, особливості емоційно-вольової сфери, стан розвитку психічних процесів, особливості комунікації дитини, наявність фобій тощо		

(дата обстеження)

(підпис практичного психолога)

Фахівець: **вихователь**

Сфери розвитку	Виявлені проблеми, порушення у дитини	Наявні потреби у вихованні та навчанні; завдання корекційної роботи
<p>стань знань дитини за розділами освітньої програми (знання про навколишній світ, засвоєння програмного матеріалу відповідає/не відповідає нормі тощо); ставлення до навчальних занять, темп навчальної діяльності, характер ігрової діяльності; особливості взаємодії з іншими дітьми у групі тощо.</p>		

 (дата обстеження)

 (підпис вихователя)

Фахівець: **вчитель-дефектолог**

Сфери розвитку	Виявлені проблеми, порушення у дитини	Наявні потреби у вихованні та навчанні; завдання корекційної роботи
<p>характеристика сенсорно-пізнавального розвитку, психо-моторної сфери; логічного та наочно-образного мислення тощо</p>		

(дата обстеження)

(підпис вчителя-дефектолога)

Фахівець: **вчитель-логопед:**

Сфери розвитку	Виявлені проблеми, порушення у дитини	Наявні потреби у вихованні та навчанні; завдання корекційної роботи
характеристика мовлення дитини, особливості фонетичного сприйняття, розуміння мови, стану артикуляційного апарату, зв'язного мовлення тощо		

 (дата обстеження)

 (підпис вчителя-логопеда)

Узагальнений висновок соціального педагога за карткою міждисциплінарного психолого-педагогічного обстеження (вказати, які додаткові потреби у вихованні та навчанні має дитина задля планування соціально-педагогічної підтримки батьків): _____

(дата заповнення)

(підпис соціального педагога)

Додаток X1

Посадові обов'язки та функції фахівців

дошкільних навчальних закладів

Фахівець	Завдання та обов'язки	Нормативний документ, що регулює діяльність
Вихователь-методист	<ul style="list-style-type: none"> - Здійснює методичне керівництво виховною, освітньою діяльністю педагогічного колективу навчально-виховного закладу. - Забезпечує умови для ефективного педагогічного процесу, фізичного та психічного розвитку дітей. - Сприяє реалізації диференційованого підходу до вихованців, виявленню їх індивідуальних особливостей, задатків, обдаровань, розкриттю здібностей та таланту. - Надає методичну допомогу вихователям, організовує роботу методичного кабінету. - Вивчає і узагальнює передовий педагогічний досвід, розповсюджує його серед вихователів. - Консультує батьків з питань виховання та освіти дітей. - Бере участь у визначенні змісту роботи педагогічної ради, створенні сприятливого клімату в педагогічному колективі. 	<p>Довідник кваліфікаційних характеристик професій працівників Випуск 80 «Соціальні послуги», затверджений наказом Міністерства праці та соціальної політики України від 14.10.2005 № 324 [55]</p>
Вчитель-дефектолог	<ul style="list-style-type: none"> - Планує і проводить навчальну, виховну, корекційно-розвиткову, реабілітаційну роботу з дітьми, які мають вади у фізичному або розумовому розвитку. - Забезпечує умови для засвоєння дітьми відповідних навчальних і корекційно-розвиткових програм з урахуванням порушень, вікових, індивідуальних особливостей дітей, сприяє їхній соціальній реабілітації та адаптації, профорієнтації. - Вивчає та фіксує динаміку розвитку дітей, виробляє оптимальну педагогічну стратегію, визначає напрями навчання, виховання, реабілітації та соціальної адаптації кожної дитини. - Вибирає ефективні форми, методи, засоби, прийоми навчально-виховного, корекційно-реабілітаційного процесу. - Підтримує зв'язки з батьками, іншими фахівцями, надає їм консультативну педагогічну допомогу з питань освіти, фізичного і психічного розвитку їхніх дітей. - Систематично підвищує рівні своєї професійної кваліфікації, педагогічної майстерності та 	<p>Кваліфікаційна характеристика посади «Вчитель-дефектолог» розділу «Професіонали» в редакції Наказу Міністерства соціальної політики N 45 (v0045739-16) від 25.01.2016 [91]</p>

	загальнокультурної компетентності. Вчитель-дефектолог (вчитель-логопед, сурдопедагог, тифлопедагог, олігофренопедагог) (Код КП- 2340): - Планує, проводить навчальну, виховну, корекційно-розвиткову, реабілітаційну роботу з дітьми, які мають вади у фізичному або розумовому розвитку. - Вивчає і фіксує динаміку розвитку дітей, виробляє оптимальну педагогічну стратегію, проектує шляхи навчання, виховання, реабілітації та соціальної адаптації кожної дитини. - Підтримує зв'язки з батьками, надає їм консультативну педагогічну допомогу з питань освіти, фізичного і психічного розвитку їх дітей.	Наказ МОН України від 01.06.2013 р. № 655 «Про затвердження кваліфікаційних характеристик професій (посад) педагогічних та науково-педагогічних працівників навчальних закладів» [185]
Вчитель-логопед	- Здійснює навчальну, корекційну, компенсаційну, реабілітаційну роботу з дітьми, які мають мовленнєві порушення. - Забезпечує умови для засвоєння дітьми з інвалідністю компенсаційно-корекційних програм з урахуванням порушень, вікових та індивідуальних особливостей, сприяє їх соціальній реабілітації, профорієнтації. - Вивчає та фіксує динаміку розвитку дитини. - Створює сприятливі організаційно-педагогічні умови для дітей з важкими мовленнєвими порушеннями. - Обирає ефективні форми, методи, засоби корекційно-реабілітаційного процесу. - Надає батькам або сім'ям консультативну допомогу щодо виправлення дефектів усної і письмової мови їх дітей. - Проводить з дітьми фронтальні, підгрупові та індивідуальні заняття. - Планує роботу, проводить аналіз її результатів, веде встановлену психолого-педагогічну, реабілітаційну та статистичну документацію.	Довідник кваліфікаційних характеристик професій працівників Випуск 80 «Соціальні послуги», затверджений наказом Міністерства праці та соціальної політики України від 14.10.2005 № 324 [55]
Практичний психолог	- Бере участь у здійсненні освітньої, виховної роботи, спрямованої на забезпечення всебічного індивідуального розвитку вихованців, збереження їх повноцінного психічного здоров'я. - Проводить психолого-педагогічну діагностику готовності вихованця, учня, студента до навчання та сприяє їх адаптації до нових умов навчально-виховного процесу, допомагає у виборі навчального закладу згідно з рівнем психічного розвитку. - Розробляє та впроваджує розвивальні, корекційні програми навчально-виховної діяльності з урахуванням індивідуальних, гендерних, вікових особливостей вихованців. - Проводить психологічну діагностику і психолого-педагогічну корекцію девіантної поведінки	Наказ «Про затвердження Положення про психологічну службу України» від 03.05.1999 р. № 127 [187]

	вихованців. - Формує психологічну культуру вихованців, педагогів, батьків або осіб, які їх замінюють, консультує з питань психології, її практичного використання в організації навчально-виховного процесу.	
Практичний психолог	Практичний психолог (Код КП-2445.2): - Здійснює професійну діяльність, спрямовану на збереження психологічного, соматичного і соціального стану учнів (вихованців) у процесі виховання та навчання в закладах освіти. - Визначає фактори, що перешкоджають розвитку особистості учнів (вихованців) і вживає заходів щодо надання різного виду психологічної допомоги (психокоректувальна, реабілітаційна та консультативна). - Надає допомогу учням (вихованцям), батькам (особам, які їх замінюють), педагогічному колективу у вирішенні конкретних проблем. - Складає психолого-педагогічні висновки за матеріалами дослідницьких робіт з метою орієнтації педагогічного колективу, а також батьків (осіб, які їх замінюють) в проблемах особистісного і соціального розвитку учнів (вихованців). - Проводить психолого-педагогічну корекцію порушень соціалізації особистості учнів (вихованців). - <i>Формує психологічну культуру</i> учнів (вихованців), педагогічних працівників та <i>батьків</i> (осіб, які їх замінюють), в тому числі і культуру статевого виховання. - <i>Консультує працівників освітнього закладу</i> з питань практичного застосування психології, орієнтованої на підвищення соціально-психологічної компетентності учнів (вихованців), педагогічних працівників, батьків (осіб, які їх замінюють).	Наказ МОН України від 01.06.2013 р. № 655 «Про затвердження кваліфікаційних характеристик професій (посад) педагогічних та науково-педагогічних працівників навчальних закладів» [185]
	- Шляхом психодіагностики, консультування, психопрофілактики, психолого-педагогічної корекції, надає допомогу вихованцям, учням, учителям, батькам у вирішенні питань навчання, виховання і розвитку дітей та підлітків. - Виявляє і обстежує вихованців, учнів, які потребують соціально-психологічної корекції, надає їм психолого-педагогічну допомогу. - Бере участь у роботі комісій з питань соціально-правового захисту дітей, психолого-медико-педагогічних консультацій тощо. - Сприяє формуванню психологічної культури вихованців, учнів, учителів, батьків. - Консультує керівників, працівників навчальних закладів та освітніх установ з питань психології організації та управління навчально-виховним процесом.	Додаток 3 до наказу Міністерства освіти і науки України «Про планування діяльності та ведення документації соціальних педагогів, соціальних педагогів по роботі з дітьми-інвалідами системи Міністерства

		освіти і науки України» від 28.12.2006 р. № 864 [193]
Соціальний педагог	<p>- Вивчає та оцінює особливості діяльності і розвитку вихованців, мікроколективу (класу чи групи), молодіжних та дитячих громадських організацій; досліджує спрямованість впливу мікросередовища, особливостей сім'ї та сімейного виховання, позитивного виховного потенціалу соціального середовища та джерела негативного впливу на вихованців.</p> <p>- Прогнозує на основі спостережень та досліджень посилення негативних чи позитивних сторін соціальної ситуації, що впливає на розвиток особистості вихованця; прогнозує результати навчально-виховного процесу з урахуванням найважливіших факторів становлення особистості.</p> <p>- <i>Дає рекомендації вихованцям, батькам або особам, які їх замінюють, вчителям, викладачам та іншим особам з питань соціальної педагогіки; надає необхідну консультативну соціально-педагогічну допомогу дитячим і молодіжним громадським організаціям, вихованцям, які потребують піклування чи перебувають у складних життєвих обставинах.</i></p> <p>- Сприяє захисту прав вихованців, представляє їхні інтереси у службі у справах дітей, у правоохоронних та судових органах.</p> <p>- Бере участь у формуванні навичок дотримання норм та правил поведінки, ведення здорового способу життя, сприяє попередженню негативних явищ серед вихованців.</p> <p>- Надає соціальні послуги, спрямовані на задоволення соціальних потреб вихованців; здійснює соціально-педагогічний супровід навчально-виховного процесу, соціально-педагогічний патронаж соціально незахищених категорій вихованців; сприяє соціальному і професійному визначенню особистості, дбає про її професійне самовизначення та соціальну адаптацію.</p>	Наказ «Про затвердження Положення про психологічну службу України» від 03.05.1999 р. № 127 [187]
	<p>Соціальний педагог по роботі з дітьми з інвалідністю (Код КП - 2340):</p> <p>- Виробляє оптимальну педагогічну стратегію навчання, виховання та реабілітації дитини-інваліда.</p> <p>- Вивчає, узагальнює та запроваджує в роботі нові методики із соціальної реабілітації дитини.</p> <p>- Планує та здійснює роботу із соціальної адаптації дитини-інваліда: виховує і прищеплює навички самообслуговування, надає соціальну, психологічну допомогу, бере участь в організації дозвілля, спортивній діяльності, спілкуванні із цікавими людьми.</p>	Наказ МОН України від 01.06.2013 р. № 655 «Про затвердження кваліфікаційних характеристик професій (посад) педагогічних та науково-педагогічних працівників

	<ul style="list-style-type: none"> - Дбає про професійне самовизначення та соціальну адаптацію дитини-інваліда. - <i>Спільно із сім'єю бере участь у навчанні та вихованні дитини-інваліда.</i> - Здійснює посередництво між освітніми установами, сім'єю, громадськістю, організовує їх взаємодію з метою створення в соціальному середовищі умов для всебічного розвитку дитини. - Проводить соціально необхідну роботу щодо організації спілкування дитини у громаді за місцем проживанням. - Впливає на подолання особистих, міжособистих, внутрішньо-сімейних конфліктів, надає необхідну консультативну психолого-педагогічну допомогу дитині. - Веде статистичну та іншу документацію щодо дітей, які потребують соціальної реабілітації. - <i>Проводить соціально-педагогічні консультації із сім'єю, веде психолого-педагогічні спостереження та аналізує динаміку розвитку дитини-інваліда.</i> 	навчальних закладів» [185]
	<p>Соціальний педагог виконує функції:</p> <ul style="list-style-type: none"> - діагностичну (вивчає та оцінює особливості діяльності і розвитку учнів (вихованців), мікроколективу (класу чи референтної групи); - прогностичну (прогнозує на основі спостережень та досліджень посилення негативних чи позитивних сторін соціальної ситуації, що впливає на розвиток особистості); - консультативну (дає рекомендації (поради) учням, батькам з питань соціальної педагогіки; надає необхідну консультативну соціально-педагогічну допомогу); - захисну (забезпечує дотримання норм охорони та захисту прав дітей і підлітків, представляє їхні інтереси у різноманітних інстанціях); - профілактичну (переконує учнів в доцільності дотримання соціально значимих норм та правил поведінки, ведення здорового способу життя); - соціально-перетворювальну (надає соціальні послуги; здійснює соціально-педагогічний супровід навчально-виховного процесу, соціально-педагогічний патронаж соціально-незахищених категорій дітей); - організаційну (координує діяльність й взаємодію усіх суб'єктів соціального виховання). <p>Сприяє розвитку дітей з обмеженими можливостями, поліпшенню їхнього психоемоційного стану.</p>	Додаток 1 до наказу Міністерства освіти і науки України «Про планування та ведення документації соціальних педагогів, соціальних педагогів по роботі з дітьми-інвалідами системи Міністерства освіти і науки України» від 28.12.2006 р. № 864 [193]
Вихователь	Основні функції вихователя – організація життєдіяльності дітей згідно з вимогами Базового компонента дошкільної освіти; всебічний розвиток дітей з урахуванням їхніх задатків, нахилів, здібностей, індивідуальних, психологічних і фізичних	Посадова інструкція складена на основі Національного

	<p>особливостей, культурних потреб; збереження та зміцнення фізичного, психічного і духовного здоров'я дітей.</p> <p>Завдання та обов'язки:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Організовує життєдіяльність дітей з урахуванням їхніх вікових та індивідуальних особливостей, сучасних тенденцій в оновленні змісту дошкільної освіти та освітніх технологій, побажань батьків, специфіки роботи та можливостей дошкільного закладу. - Обирає ефективні форми і методи освітньої роботи, які забезпечують розв'язання розвивальних, виховних та навчальних завдань, творчо використовує перспективний педагогічний досвід. - Реалізовує диференційований підхід до дітей, виявляє, вивчає і враховує у своїй педагогічній діяльності їхні індивідуальні особливості, сприяє розвитку здібностей, талантів дітей. - <i>Співпрацює з батьками</i> дітей або особами, які їх замінюють, надає їм консультативну психолого-педагогічну допомогу. 	<p>класифікатора України «Класифікатор професій» ДК 003:2010 та Довідника кваліфікаційних характеристик професій працівників [93]</p>
--	---	---

Додаток Ц

Картка перспективного планування

соціально-педагогічної підтримки батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах

ДНЗ № _____

1. Загальна інформація про батьків:

П.І.Б. дитини _____

Вік дитини _____

П.І.Б. батька, моб. тел. _____

П.І.Б. матері, моб. тел. _____

2. Результати оцінки розвитку виховного потенціалу батьків: _____

2. Результати оцінки потреб батьків: див. Картку оцінки потреб

3. Основні результати оцінки потреб дитини у вихованні та навчанні іншими фахівцями ДНЗ: (потрібне зазначити)

№	Потреба	«Так»	«Ні»
1.	Індивідуальні заняття з вчителем-логопедом		
2.	Індивідуальні заняття з вчителем-дефектологом		
3.	Індивідуальні заняття з практичним психологом		
4.	Заняття соціального спрямування з соціальним педагогом		
5.	Групові заняття соціального педагога для встановлення між дітьми групи соціальної взаємодії		
6.	Допомога в соціальній адаптації в групі		
7.	Інші потреби (вказати):		

4. Чи надавалася батькам раніше соціально-педагогічна підтримка в умовах дошкільного навчального закладу?: (необхідне відмітити)

- ✓ так
- ✓ ні

5. Висновок:

- Батьки потребують включення до програми соціально-педагогічної підтримки батьків в умовах ДНЗ (необхідне підкреслити):
 - ✓ так, потребують;
 - ✓ ні, не потребують.
- На підставі вищезазначених результатів батькам рекомендована участь у наступних тематичних блоках програми соціально-педагогічної підтримки (поставити «+»):

Тематичний блок	Змістові модулі	«Так»	«Ні»	Примітка
Інформаційно-методичний	Презентація ДНЗ для батьків: структура, штат, модель роботи з родинами			
	Інклюзивна освіта – шлях у майбутнє			
	Партнерство у роботі, пошук ресурсів			
	Сучасні дидактичні матеріали та навчальні програми в допомогу батькам			
Педагогічний	Розвиток дитини з особливостями психофізичного розвитку дошкільного віку			
	Інтеграція дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільний заклад			
	Організація домашнього розвивального середовища			
	Організація спільних заходів з родинами в умовах ДНЗ			
Соціальний	Правова абетка батьків дитини з особливостями психофізичного розвитку			
	Соціальний захист та медична реабілітація дітей			
	Громадські організації (ГО) – партнери батьків			
	Шлях від соціальної ізоляції до інтеграції			
	Моя дитина – «особлива»			

Психологічний	Психологія дитини з особливостями психофізичного розвитку			
	«Тато і мама» чи «Жінка і чоловік»?			
	Особливості дитячо-батьківських стосунків в сім'ї			

- Батьки потребують додаткової консультаційної підтримки наступних фахівців міждисциплінарної команди (поставити «+»):

№	Фахівець	«Так»	«Ні»
<i>Фахівці мультидисциплінарної команди:</i>			
1.	Соціальний педагог		
2.	Вихователь-методист		
3.	Вихователь		
4.	Практичний психолог		
5.	Вчитель-логопед		
6.	Вчитель-дефектолог		
7.	Корекційний педагог		
8.	Лікар/медсестра		
9.	Інший фахівець (вказати):		
<i>Залучені фахівці (за наявності):</i>			
1.	Юрист		
2.	Соціальний працівник		
3.	Представник управління освіти		
4.	Психотерапевт/психоневролог		
5.	Інший фахівець (вказати):		

6. План заходів у межах реалізації комплексної програми соціально-педагогічної підтримки батьків в дошкільних навчальних закладах:

№	Тематичний блок програми, модуль, тема	Форми та методи роботи	Період (дата) проведення	Відповідальний фахівець

7. Терміни завершення програми, оцінки її дієвості, корегування за потреби:

- Орієнтовна дата / період завершення програми СПП: _____
- Орієнтовна дата оцінки ефективності: _____
- Орієнтовна дата корегування програми (за потреби): _____

8. Погодження програми соціально-педагогічної підтримки з батьками:

Мати:

- ☐ ознайомлена, погоджуюсь
- ☐ ознайомлена, не погоджуюсь

(підпис)

(ПІБ)

Батько:

- ☐ ознайомлений, погоджуюсь
- ☐ ознайомлений, не погоджуюсь

(підпис)

(ПІБ)

Соціальний педагог:

(підпис)

(ПІБ)

Дата заповнення: _____

Примітка. Якщо раптово батьки виходять з «Комплексної програми соціально-педагогічної підтримки батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах», вказати причину (необхідне підкреслити): вибуття дитини із дошкільного закладу; відмова батьків від продовження участі у програмі; переїзд сім'ї; інше (вказати, що саме): _____

Додаток Ц1

Комплексна програма

соціально-педагогічної підтримки батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах (далі – ДНЗ)

Метою комплексної програми соціально-педагогічної підтримки батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах є активізація та розвиток виховного потенціалу батьків як запоруки створення умов задля ефективної соціалізації та інтеграції дітей з особливостями психофізичного розвитку та сприяння саморозвитку і задоволення потреб їхніх батьків.

Завдання:

- сформувані у батьків навички самостійного подолання ними соціальної ізоляції та вибору шляхів інтеграції дитини у соціум;
- надати батькам інформацію про особливості психофізичного розвитку дітей, специфіку виховання та навчання, перспективи у майбутньому житті;
- сформувані у батьків уміння взаємодіяти з дітьми з особливостями психофізичного розвитку, з фахівцями дошкільного навчального закладу, з іншими батьками;
- сформувані навички захисту прав дітей з особливостями психофізичного розвитку;
- сформувані навички побудови спілкування з іншими членами сім'ї;
- сформувані у батьків навички взаємодії з фахівцями міждисциплінарної команди та іншими батьками у закладі;
- сформувані у батьків бажання долучатися до соціального життя задля ефективного розвитку, виховання та навчання їхніх дітей; замотивувати батьків до позитивних змін у власному та житті дитини.

Цільова аудиторія:

батьки дітей з особливостями психофізичного розвитку дошкільних навчальних закладів різних типів (комбіновані групи, спеціальні, інклюзивні, з групами короткотривалого перебування дітей).

Комплексна програма складається з тематичних блоків, змістових модулів та тем.

Теми змістових модулів відповідають критеріям розвитку виховного потенціалу, що визначені у результаті оцінки потреб: когнітивному, мотиваційному та практично-діяльнісному.

Комплексна програма містить чотири тематичні блоки, кожний з яких складається з 4-х змістових модулів, поданих у таблиці:

Структура програми

Тематичний блок	Змістовий модуль
<i>Інформаційно-методичний</i>	1. Презентація ДНЗ для батьків: структура, штат, алгоритм роботи з родинами
	2. Інклюзивна освіта – шлях у майбутнє
	3. Партнерство у роботі, пошук ресурсів
	4. Сучасні дидактичні матеріали та навчальні програми в допомогу батькам
<i>Педагогічний</i>	1. Розвиток дитини з особливостями психофізичного розвитку дошкільного віку
	2. Інтеграція дітей з особливостями психофізичного розвитку в середовище дошкільног навчального закладу
	3. Організація домашнього «розвивального середовища»
	4. Організація спільних заходів з родинами в умовах ДНЗ
<i>Соціальний</i>	1. Правова абетка батьків дитини з особливостями психофізичного розвитку
	2. Соціальний захист та медична реабілітація дітей з особливостями психофізичного розвитку
	3. Партнерство батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку з громадськими організаціями
	4. Шлях від соціальної ізоляції до соціальної інтеграції
<i>Психологічний</i>	1. Моя дитина – «особлива»
	2. Психологія дитини з особливостями психофізичного розвитку
	3. «Тато і Мама», «Жінка і Чоловік»
	4. Особливості дитячо-батьківських стосунків в сім'ї з дитиною з особливостями психофізичного розвитку

Кожне заняття триває від 1 до 3 годин в залежності від форми його проведення (бесіда, тренінг, відеолекторій, семінар, семінар-практикум, майстер-клас, круглий стіл, консультація, батьківські збори, виставка).

Загальна тривалість програми: 125 год.

Тематичний план

комплексної програми соціально-педагогічної підтримки батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах

<i>1. Інформаційно-методичний тематичний блок</i>			
Змістовий модуль 1.1. Презентація ДНЗ для батьків: структура, штат, алгоритм роботи з родинами			
Теми	Кількість годин (год.)	Форми (шляхи упровадження)	Залучені фахівці
1.1.1. Соціально-педагогічна підтримка: обов'язки фахівців – можливості для батьків. Презентація «Комплексної програми соціально-педагогічної підтримки батьків в ДНЗ»	2	бесіда, презентація	соціальний педагог, вихователь-методист
1.1.2. Соціальний педагог: основні завдання, напрями роботи, форми співпраці з батьками	1,5	тренінг	соціальний педагог
1.1.3. Міждисциплінарна команда ДНЗ: структура, обов'язки та завдання її фахівців щодо роботи з батьками дітей з особливостями психофізичного розвитку	2	лекція, бесіда, презентація	соціальний педагог
1.1.4. ПМПК (психолого-медико-педагогічна комісія): міфи та реалії; розвіювання страхів батьків	1,5	круглий стіл, бесіда	соціальний педагог, вихователь-методист, представник ПМПК
Загальна кількість годин:	7		
Змістовий модуль 1.2. Інклюзивна освіта – шлях у майбутнє			
1.2.1. Нормативно-правові документи, що гарантують право на освіту дітям з інвалідністю	2	семінар, тренінг	соціальний педагог
1.2.2. Поняття про інтеграцію та інклюзію: зміст, форми та види	2	семінар, тренінг	соціальний педагог
1.2.3. Система спеціальної та інклюзивної освіти в Україні; перелік інклюзивних закладів та експериментальних	2	круглий стіл	соціальний педагог, вихователь-методист, методист районного управління освіти

майданчиків			
1.2.4. Шляхи інтеграції дитини з особливостями психофізичного розвитку у соціум	2,5	тематичні батьківські збори	соціальний педагог
Загальна кількість годин:	8,5		
Змістовий модуль 1.3. Партнерство у роботі, пошук ресурсів			
1.3.1. Особливості встановлення комунікації з фахівцями ДНЗ; особливості взаємодії у процесі соціально-педагогічної підтримки батьків	2	доповідь, обговорення	соціальний педагог
1.3.2. Особливості побудови партнерських стосунків з іншими батьками у групі та батьками здорових дітей поза ДНЗ; відпрацювання навичок взаємодії	1 1,5	батьківська конференція, тренінг (робота в підгрупах)	соціальний педагог
1.3.3. Знання, уміння та навички, які необхідні задля ефективної комунікації у соціумі	2	консультація, стендова інформація	соціальний педагог практичний психолог
1.3.4. Ресурси для розвитку виховного потенціалу батьків	2	презентація, тренінг	соціальний педагог
Загальна кількість годин:	8,5		
Змістовий модуль 1.4. Сучасні дидактичні матеріали та навчальні програми в допомогу батькам			
1.4.1. Застосування арт-терапії та піскової терапії в роботі з дитиною вдома. Каністерапія як метод реабілітації.	2,5	майстер-клас	соціальний педагог, практичний психолог
1.4.2. Необхідні та корисні дидактичні іграшки для дітей з особливостями психофізичного розвитку	2	тренінг	практичний психолог, вихователі
1.4.3. Методи та прийоми у соціальному вихованні дітей з особливостями психофізичного розвитку	2	бесіда, тренінг	соціальний педагог
1.4.4. Створення розвиваючого простору: ігротека, дитяча бібліотека, корекційний театр	2,5	семінар, ділова гра	соціальний педагог, вихователі
Загальна кількість годин:	9		
ВСЬОГО:	33		
Педагогічний тематичний блок			

Змістовий модуль 2.1. Розвиток дитини з особливостями психофізичного розвитку дошкільного віку			
Теми	Кількість годин	Форми (шляхи упровадження)	Залучені фахівці
2.1.1. Характеристика груп порушень психофізичного розвитку дітей та їхні особливості	2,5	семінар, консультація	соціальний педагог, вчитель-дефектолог
2.1.2. Особливості соціального виховання та взаємодії з дитиною в залежності від виду порушення її розвитку	2,5	відеопрезентація	соціальний педагог
2.1.3. Оцінка потреб дитини та батьків: зміст, значення та хто з фахівців здійснює	2	лекція	соціальний педагог
2.1.4. Розвиток навичок самообслуговування та інших навичок у дітей даної категорії	2	семінар-практикум	соціальний педагог вихователі
Загальна кількість годин:	9		
Змістовий модуль 2.2. Інтеграція дітей з особливостями психофізичного розвитку в середовище дошкільного навчального закладу			
2.2.1. Особливості адаптації дитини до умов дошкільного закладу, завдання фахівців та роль батьків у цьому	2	бесіда, батьківські збори	соціальний педагог, практичний психолог
2.2.2. Побудова гармонійних стосунків дітей з особливостями психофізичного розвитку зі здоровими дітьми в умовах ДНЗ	1,5	бесіда, обговорення	соціальний педагог, вихователі
2.2.3. Форми співпраці батьків з фахівцями ДНЗ у процесі адаптації та інтеграції дитини в умовах ДНЗ	2	батьківські збори, розміщення інформації на стендах	соціальний педагог, вихователі
2.2.4. Роль батьків та шляхи їхнього залучення до виховання і навчання дітей в умовах ДНЗ	2	тренінг, семінар-практикум	соціальний педагог
Загальна кількість годин:	7,5		
Змістовий модуль 2.3. Організація домашнього «розвивального середовища»			
2.3.1. Застосування ефективних прийомів і методів у навчанні дитини вдома	1,5	презентація, обговорення	соціальний педагог, практичний психолог, вихователь-методист

2.3.2. Формування у батьків навичок проведення виховних та розвивальних занять з дитиною в домашніх умовах	2,5	майстер-клас	соціальний педагог, практичний психолог
2.3.3. Підбір методів і форм виховання дитини вдома з урахуванням її потреб та психофізичних можливостей	1,5	тренінг	соціальний педагог, вчитель-дефектолог
2.3.4. Розвиток навичок використання інноваційних психолого-педагогічних методів в роботі з дитиною в домашніх умовах	2,5	майстер-клас, тренінг	соціальний педагог, практичний психолог
Загальна кількість годин:	8		
Змістовий модуль 2.4. Організація спільних заходів з родинами в умовах ДНЗ			
2.4.1. Розвиток умінь налагоджувати співпрацю з фахівцями ДНЗ задля організації позанавчальної роботи	1,5	тренінг	соціальний педагог, вихователь-методист
2.4.2. Організація «Дня відкритих дверей»: інформування батьків про тематичні свята (День Знань, День захисту дітей, День людини з синдромом Дауна, Міжнародний день людей з інвалідністю, Всесвітній день розповсюдження інформації про аутизм)	2	тематичні дні, розміщення інформації на дошці оголошень, стендах, роздача листівок та буклетів	соціальний педагог, вихователь-методист
2.4.3. Творчість з батьками: виготовлення поробок, техніка декупажу, вироби з солоного тіста, пальчиковий театр	3 заняття по 2 год.	майстер-класи	соціальний педагог, вихователі
2.4.4. Підсумкове заняття «Наші досягнення у навчанні»	2	відкрите заняття, відеопрезентація, батьківські збори	соціальний педагог, фахівці ДНЗ за індивідуальними графіками
Загальна кількість годин:	11,5		
ВСЬОГО:	36		
Соціальний тематичний блок			
Змістовий модуль 3.1. Правова абетка батьків дитини з особливостями психофізичного розвитку			
Теми	Кількість	Форми	Залучені фахівці

	годин	(шляхи упровадження)	
3.1.1. Поняття «дитина-інвалід» у сучасних нормативно-правових актах. Батьківська правова грамотність.	2	бесіда, повідомлення, «Батьківський клуб»	соціальний педагог
3.1.2. Законодавче забезпечення щодо соціального захисту дітей з особливостями психофізичного розвитку та їхніх батьків в Україні	2	повідомлення, обговорення	соціальний педагог, запрошений фахівець з центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді
3.1.3. Нормативні документи, що регулюють питання освіти дітей з особливостями психофізичного розвитку. Реалії та перспективи.	2	лекція, презентація	соціальний педагог
3.1.4. Формування та відпрацювання у батьків навичок адвокаційної діяльності	2	тренінг, майстер-клас, ділові ігри	соціальний педагог
Загальна кількість годин:	8		
Змістовий модуль 3.2. Соціальний захист та медична реабілітація дітей з особливостями психофізичного розвитку			
3.2.1. Мережа реабілітаційних установ в Україні: можливості для дітей та батьків	1,5	«Батьківський клуб», стендова інформація	соціальний педагог
3.2.2. Медичний патронаж: програми медичного страхування та соціально-медичної реабілітації дітей з особливостями психофізичного розвитку	2	круглий стіл, роздаткова інформація	соціальний педагог, запрошений фахівець територіального центру соціального обслуговування
3.2.3. Діяльність літніх оздоровчих та наметових таборів для родин дітей з особливостями психофізичного розвитку	2,5	презентація, інформаційні буклети	соціальний педагог
3.2.4. Діяльність центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді (ЦСССДМ): соціальні програми, форми роботи з дітьми та батьками	2	тренінг, інформаційні буклети	соціальний педагог
Загальна кількість годин:	8		
Змістовий модуль 3.3. Партнерство батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку з громадськими організаціями			
3.3.1. Роль громадських	1	презентація	соціальний педагог

організацій в житті родин дітей з особливостями психофізичного розвитку			
3.3.2. Шляхи пошуку громадських організацій та форми співпраці батьків з ними	1,5	доповідь, відеолекторій, відеоролик	соціальний педагог
3.3.3. Соціальні програми громадських організацій та форми роботи з батьками. Програми: «Батьки для батьків» (м. Львів), «Корекційно-розвивальний простір – санаторій «Борсучок» (с. Борсуки, Чернігівської обл).	1,5	перегляд відеосюжетів, «Батьківський клуб», батьківські збори	соціальний педагог, представники громадських організацій
3.3.4. Роль та функції клубу підтримки «Батьки – батькам» в умовах дошкільного навчального закладу; формування мотивації у батьків до участі у ньому.	1,5	бесіда, «Клуб підтримки «Батьки для батьків»	соціальний педагог
Загальна кількість годин:	5,5		
Змістовий модуль 3.4. Шлях від соціальної ізоляції до інтеграції			
3.4.1. Причини соціальної ізоляції сімей, шляхи виходу з неї	1,5	тренінг	соціальний педагог
3.4.2. Пошук ресурсів для інтеграції дітей у соціум; формування мотивації до цього у батьків	2	тренінг	соціальний педагог
3.4.3. Структура спеціальної освіти та особливості інклюзивної освіти дітей з особливостями психофізичного розвитку в умовах сьогодення	1,5	круглий стіл обговорення, «Батьківський клуб»	соціальний педагог, вихователь-методист
3.4.4. Значення та особливості залучення дітей з особливостями психофізичного розвитку до гурткової роботи позашкільних навчальних закладів	1,5	семінар, стендова інформація	соціальний педагог, вихователь-методист
Загальна кількість годин:	6,5		
ВСЬОГО:	28		
<i>Психологічний тематичний блок</i>			
Змістовий модуль 4.1. Моя дитина – «особлива»			

Теми	Кількість годин	Форми (шляхи упровадження)	Залучені фахівці
4.1.1. Формування у батьків психологічного «прийняття» своєї дитини як запоруки успішного її розвитку	2	тренінг	соціальний педагог, практичний психолог
4.1.2. Шляхи подолання стресових ситуацій, в яких перебувають батьки дітей з особливостями психофізичного розвитку	1,5	тренінг, індивідуальне заняття	соціальний педагог, практичний психолог
4.1.3. Гіперопіка дитини – любов чи шлях до вседозволеності?	1	обговорення, дискусія	соціальний педагог, практичний психолог
4.1.4. Особливості побудови взаємодії батьків із соціальним педагогом та практичним психологом: робота зі страхами	1,5	тренінг	соціальний педагог, практичний психолог
Загальна кількість годин:	6		
Змістовий модуль 4.2. Психологія дитини з особливостями психофізичного розвитку			
4.2.1. Особливості пізнавального розвитку дитини, їх вплив на соціальне становлення особистості	2	семінар, презентація	соціальний педагог, практичний психолог
4.2.2. Психосоціальний розвиток дитини з особливостями психофізичного розвитку в умовах ДНЗ	1,5	дискусія	соціальний педагог, практичний психолог
4.2.3. Особливості соціального виховання дитини з різними видами порушень розвитку з урахуванням оцінки її потреб	2	тренінг	соціальний педагог
4.2.4. Особливості побудови соціальних стосунків дитини зі здоровими братами/сестрами в сім'ї	1,5	тренінг	соціальний педагог
Загальна кількість годин:	7		
Змістовий модуль 4.3. «Тато і Мама», «Жінка і Чоловік»			
4.3.1. Сім'я: батьківські функції, типи, стилі сімейного виховання	1,5	лекція, бесіда	соціальний педагог
4.3.2. Особливості побудови стосунків між подружжям у	1,5	семінар	соціальний педагог, практичний психолог

вихованні дитини з особливостями психофізичного розвитку			
4.3.3. Формування навичок у батьків безконфліктної поведінки в сім'ї, шляхи залучення інших членів родини до виховання дитини	2	тренінг	соціальний педагог
4.3.4. Шляхи соціально-педагогічної підтримки жінок, які самостійно виховують дитину.	2	індивідуальна консультація, бесіда	соціальний педагог
Загальна кількість годин:	7		
Змістовий модуль 4.4. Особливості дитячо-батьківських стосунків в сім'ї дитини з особливостями психофізичного розвитку			
4.4.1. Особливості формування дитячо-батьківських стосунків з дитиною	2	семінар	соціальний педагог, практичний психолог
4.4.2. Формування у батьків навичок міжособистісної взаємодії в сім'ї	2	семінар	соціальний педагог, практичний психолог
4.4.3. Формування навичок розподілу обов'язків між членами сім'ї у вихованні та розвитку дитини	2	тренінг, дискусія	соціальний педагог
4.4.4. Пошук та значення ресурсів для змістовного дозвілля батьків з дитиною	2	бесіда, «День відкритих дверей», батьківські збори	соціальний педагог
Загальна кількість годин:	8		
ВСЬОГО:	28		

Загальна тривалість програми: 125 год.

Додаток III

Результати констатувального експерименту щодо рівнів розвитку виховного потенціалу батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах

Дошкільний навчальний заклад	Загальна кількість осіб	Критерії виховного потенціалу											
		Когнітивний				Практично-діяльнісний				Мотиваційний			
		Рівні				Рівні				Рівні			
		початковий	ситуативний	середній	оптимальний	початковий	ситуативний	середній	оптимальний	початковий	ситуативний	середній	оптимальний
		К-ть осіб/ %	К-ть осіб/ %	К-ть осіб/ %	К-ть осіб/ %	К-ть відповідей/ %	К-ть відповідей/ %	К-ть відповідей/ %	К-ть відповідей/ %	К-ть відповідей/ %	К-ть відповідей/ %	К-ть відповідей/ %	К-ть відповідей/ %
№ 280	20	4 / 20,00	6 / 30,00	7 / 35	3 / 15,00	35 / 35,00	42 / 42,00	14 / 14,00	9 / 9,00	34 / 42,50	22 / 27,50	17 / 21,25	7 / 8,75
№ 4	30	18 / 60,00	5 / 16,67	5 / 16,67	2 / 6,66	55 / 36,67	61 / 40,67	21 / 14,00	13 / 8,66	53 / 44,17	49 / 40,83	9 / 7,50	9 / 7,50
№ 78	20	8 / 40,00	8 / 40,00	2 / 10	2 / 10,00	30 / 30,00	41 / 41,00	19 / 19,00	10 / 10,00	34 / 42,50	26 / 32,50	12 / 15,00	8 / 10,00
№ 590	20	7 / 35,00	9 / 45,00	3 / 15	1 / 5,00	39 / 39,00	37 / 37,00	14 / 14,00	10 / 10,00	34 / 42,50	23 / 28,75	15 / 18,75	8 / 10,00
«Я+сім'я»	10	4 / 40,00	3 / 30,00	2 / 20	1 / 10,00	17 / 34,00	21 / 42,00	6 / 12,00	6 / 12,00	19 / 47,50	12 / 30,00	8 / 20,00	1 / 2,50
№611	30	12 / 40,00	9 / 30,00	6 / 20	3 / 10,00	50 / 33,33	63 / 42,00	24 / 16,00	13 / 8,67	52 / 43,34	45 / 37,50	13 / 10,83	10 / 8,33
№ 662	10	3 / 30,00	4 / 40,00	1 / 10	2 / 20,00	18 / 36,00	19 / 38,00	6 / 12,00	7 / 14,00	17 / 42,50	14 / 35,00	7 / 17,50	2 / 5,00

Додаток ШІ

Гайд фокус-групи з фахівцями міждисциплінарної команди – учасниками формувального експерименту

1. Назвіться, будь-ласка.
2. Яка Ваша посада у дошкільному навчальному закладі.
3. На Вашу думку, що дала батькам їх участь у комплексній програмі соціально-педагогічної підтримки батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах?
4. А що дала Вам участь в цій програмі як безпосереднього її виконавця?
5. Які труднощі виникали в ході реалізації даної програми?
6. Які форми роботи з батьками, на Вашу думку, виявилися більш ефективними у процесі впровадження комплексної програми соціально-педагогічної підтримки батьків?
7. До яких форм роботи в межах програми батьки активно долучалися та проявляли ініціативу? Що саме їм подобалося?
8. Чи були батьки серед учасників програми, які не хотіли взаємодіяти з вами? Якщо так, то з яких причин, на вашу думку?
9. Як Ви вважаєте, чи обов'язкова наявність міждисциплінарної команди для надання соціально-педагогічної підтримки батькам? Що дало це батькам?
10. Чи була особисто для Вас корисною та цікавою спільна командна робота з колегами у процесі реалізації програми?
11. Вкажіть фактори, які, на Вашу думку, сприяють втіленню оптимізації надання соціально-педагогічної підтримки батьків в дошкільних навчальних закладах?
12. Які рекомендації Ви можете надати щодо ефективного здійснення соціально-педагогічної підтримки батьків в умовах дошкільних закладів?

Додаток Щ

Гайд фокус-групи з батьками дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах експериментальної групи

1. Назвіться, будь-ласка.
2. Чи сподобалась вам участь у комплексній програмі соціально-педагогічної підтримки батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку? З якими емоціями Ви завершуєте роботу?
3. Які з форм індивідуальної роботи з батьками виявилися для вас цікавими та корисними?
4. Що саме сподобалось Вам під час участі в групових формах роботи з іншими батьками?
5. Скажіть, які практичні навички соціального виховання та навчання своєї дитини ви отримали у процесі участі в комплексній програмі соціально-педагогічної підтримки?
6. Які з групових форм роботи викликали у вас бажання працювати з фахівцями та іншими батьками в групі?
7. Який тематичний блок комплексної програми виявився для вас важливим та корисним?
8. Скажіть, чи допомогли Вам теоретичні знання, отримані завдяки участі у програмі краще розуміти різні аспекти розвитку та виховання Вашої дитини?
9. Чи допомогла участь в комплексній програмі соціально-педагогічної підтримки батьків задовольнити Ваші потреби, подолати певні труднощі?
10. Скажіть, будь-ласка, які знання для вас були новими, а які Ви тільки доповнили новою інформацією?
11. Як Ви вважаєте, чи вплинула участь в даній програмі на становлення вас як батька / матері, на ваше розуміння щодо батьківських функцій?
12. Які труднощі виникали у Вас у процесі участі в даній програмі?
13. Скажіть, чи важливою для Вас була допомога фахівців міждисциплінарної команди Вашого дошкільного навчального закладу? Чим саме вони Вам допомогли?
14. Чи є теми, які залишилися для Вас актуальними і питання, на які Ви не отримали відповіді? Що саме Ви хотіли ще почути?
15. Як Ви вважаєте, якими формами чи методами роботи з батьками потрібно доповнити комплексну програму соціально-педагогічної підтримки батьків в дошкільних навчальних закладах?

Додаток Щ1

Список публікацій здобувача

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

1. Чечко Т. М. Інклюзивна освіта: досвід включення дітей із синдромом Дауна в дошкільний навчальний заклад. *Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»* : зб. наук. пр. Київ : Гнозис, 2013. Вип. 31. Т. IX (51) : Тематичний випуск «Вища освіта України у контексті інтеграції до Європейського освітнього простору». С. 589–595.
2. Чечко Т. М. Зміст соціально-педагогічної підтримки сімей, які виховують дітей з особливостями психофізичного розвитку. *Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»* : зб. наук. пр. Київ : Гнозис, 2014. Вип. 35. Т. IV (55) : Тематичний випуск «Вища освіта України у контексті інтеграції до Європейського освітнього простору». С. 465–472.
3. Чечко Т., Лях Т. Сутність соціально-педагогічної підтримки особистості. *Науковий вісник Чернівецького університету* : зб. наук. пр. Чернівці : ЧНУ, 2015. Вип. 739 : Педагогіка та психологія. С. 207–214.
4. Чечко Т. М. Сучасні підходи до класифікації видів порушень психофізичного розвитку у дітей. *Науковий вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка* : зб. наук. пр. Луганськ : ЛНУ, 2016. Вип. № 3 (300), ч. 2 : Педагогічні науки. С. 111–118.
5. Чечко Т. Аналіз зарубіжних практик соціально-педагогічної підтримки батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку. *Освіта осіб з особливими потребами : шляхи розбудови* : зб. наук. праць / ред. В. В. Засенко, А. А. Колупаєва. Київ : Наша друкарня, 2017. Вип. 13. С. 262–271.
6. Чечко Т. М. Аналіз потреб батьків, які виховують дітей з особливостями психофізичного розвитку, у соціально-педагогічній підтримці в умовах дошкільного навчального закладу. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді* : зб. наук. пр. Київ : Гнозис, 2017. Вип. 21-3. Т. IV (78) : Тематичний випуск «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору». С. 537–549.
7. Чечко Т. М. Аналіз функціонально-рольового репертуару соціального педагога у контексті соціально-педагогічної підтримки батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах. *Науковий вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка* : зб. наук. пр. Луганськ : ЛНУ, 2018. Вип. № 1 (315), ч. 1 : Педагогічні науки. С. 163–172.

8. Чечко Т. М. Комплексна програма соціально-педагогічної підтримки батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах. *Науковий вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка* : зб. наук. пр. Луганськ : ЛНУ, 2018. Вип. № 6 (320), Педагогічні науки. С. 296–307.

9. Чечко Т. Алгоритм соціально-педагогічної підтримки батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах. *Науковий журнал «Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології»*: Суми : Вид-во Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка, 2018. Вип. № 3 (77): Педагогічні науки. С. 264–275.

10. Чечко Т. Н. Содержание взаимодействия семьи и дошкольного образовательного учреждения в воспитании ребенка с особенностями психофизического развития. *Вестник Гродзенскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя Янкі Купалы*. Серія 3: Філалогія. Педагогіка. Псіхалогія. 2018. Том 8. № 2. С. 131–142.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

11. Чечко Т. Н. Дефиниция «ребенок-инвалид» в контексте нормативно-правового обеспечения социальной и социально-педагогической работы в Украине. *Социально-педагогическая деятельность : сферы сотрудничества и взаимодействия* : материалы I Межрегион. заочной науч.-практ. интернет-конф. с международным участием (г. Кострома, 29–31 октября 2015 года) / сост. Т. Е. Коровкина ; науч. ред. Ж. А. Захарова. Кострома : КГУ им. Н. А. Некрасова, 2015. С. 40–47.

12. Чечко Т. Н. Практики социально-педагогической поддержки родителей детей с особенностями психофизического развития в специальных дошкольных учреждениях. *Наука сегодня: постулаты прошлого и современные теории* : материалы IV международной научно-практической конференции (13 октября 2016 г) / ред. А. А. Зарайский. Саратов : Академия Бизнеса, 2016. – С. 55–59.

13. Чечко Т. М. Сутність і класифікація причин виникнення порушень психофізичного розвитку особистості. *Соціальна робота в Україні: теорія і практика* : наук.-метод. журнал. Київ : Аспект-Поліграф, 2016. № 3–4. С. 68–75.

Наукові праці, які додатково відображають наукові результати дисертації

14. Чечко Т. М. Соціально-педагогічний супровід дітей дошкільного віку з особливостями психофізичного розвитку. *Дослідження молодих учених у контексті розвитку сучасної науки* : матеріали IV щорічної Всеукр. наук.–практ. конф., 27 березня 2014 р. / ред. В. О. Огнев'юк. Київ : Київ. ун-т імені Бориса Грінченка, 2014. С. 238–242.

Додаток Ю

Відомості про апробацію результатів дисертації

Міжнародні науково-практичні конференції

Восьма міжнародна соціально-педагогічна конференція «Проблеми соціалізації та ресоціалізації особистості» (м. Луцьк, 2-3 жовтня 2013 року). Доповідь: «Соціальний супровід дітей з синдромом Дауна та їхніх сімей в умовах дошкільних навчальних закладів»;

IX міжнародна науково-практична конференція «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору» (м. Київ, 20-22 листопада 2014 року). Доповідь: «Зміст соціально-педагогічної підтримки сімей, які виховують дітей з особливостями психофізичного розвитку»;

Міжнародна науково-практична конференція «Соціальна робота як правозахисна професія» (м. Чернівці, 29 квітня 2015 року). Доповідь: «Сутність соціально-педагогічної підтримки особистості»;

X Науково-практична конференція студентів та молодих вчених з міжнародною участю «Актуальні проблеми сучасної медичної психології» (м. Київ, 21-22 квітня 2016 року). Доповідь: «Досвід впровадження моделі соціально-педагогічного та психологічного супроводу дітей з особливостями психофізичного розвитку в умовах співпраці державних та громадських організацій»;

Міжнародна науково-практична конференція «Забезпечення якості вищої освіти: Європейські й національні стандарти та індикатори» (м. Старобільськ, 21-22 квітня 2016 року). Доповідь: «Сучасні підходи до класифікації видів порушень психофізичного розвитку у дітей»;

Міжнародна науково-практична конференція «Наука сьогодні: постулати минулого і сучасні теорії» (Росія, м. Саратов, 13 жовтня 2016 року). Доповідь: «Практики соціально-педагогічної підтримки батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в спеціальних дошкільних закладах»;

III Міжнародний конгрес зі спеціальної педагогіки, психології та реабілітології «Інклюзія в новій українській школі: виклики сьогодення» (м. Київ, 10 листопада 2017 року). Доповідь: «Організація соціально-педагогічної підтримки батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в умовах дошкільного навчального закладу»;

XII Міжнародна науково-практична конференція «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору» (м. Київ, 23-25 листопада 2017 року). Доповідь: «Аналіз потреб батьків, які виховують дітей з особливостями психофізичного розвитку, у соціально-педагогічній підтримці в умовах дошкільного навчального закладу».

Всеукраїнські науково-практичні конференції

IV Всеукраїнська науково-практична конференція ««Дослідження молодих учених у контексті розвитку сучасної науки» (Київ, 27 березня 2014 року). Доповідь: «Соціально-педагогічний супровід дітей з особливостями психофізичного розвитку дошкільного віку»;

Перші соціально-педагогічні читання імені І.Д. Зверєвої (м. Київ, 20 травня 2015 року). Доповідь: «Становлення особистості в умовах освітніх трансформацій»

Другі соціально-педагогічні читання імені І.Д. Зверєвої (м. Київ, 30 травня 2017 року). Доповідь: «Організація практики майбутніх соціальних педагогів та соціальних працівників у викликах часу»;

Всеукраїнська науково-практична конференція «Соціальне становлення особистості в умовах суспільних трансформацій: наукові підходи та сучасні практики» (м. Київ, 14 грудня 2017 року). Доповідь: «Організаційно-методичні умови соціально-педагогічної підтримки батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах».

Всеукраїнська науково-практична конференція «Соціалізація особистості в умовах сучасних викликів» (м. Старобільськ, 7-8 червня 2018 року). Доповідь: «Комплексна програма соціально-педагогічної підтримки батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах.».

Міжнародні інтернет-конференції

I Міжрегіональна науково-практична інтернет – конференція з міжнародною участю «Соціально-педагогічна діяльність: сфери співпраці і взаємодії» (Росія, м. Кострома, 29-31 жовтня 2015 року). Доповідь: «Дефініція «дитина-інвалід» у контексті нормативно-правового забезпечення соціально та соціально-педагогічної роботи в Україні».

Міські науково-практичні конференції

Науково-практична конференція «Освіта дітей з особливими освітніми потребами в місті Києві: основні досягнення та виклики» (м. Київ, 02 червня 2016 року). Доповідь: «Практики соціально-педагогічної підтримки батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку»

Додаток Я
Довідки впровадження результатів дисертації

ДОШКІЛЬНИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД № 611
 Оболонський проспект, 376, м. Київ, 04209 тел.: (044) 412-36-52

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження

Чечко Тетяни Миколаївни

на тему «Соціально-педагогічна підтримка батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах»

у навчально-виховний процес Дошкільного навчального закладу № 611 компенсуючого типу (спеціальний для дітей з порушеннями мови)

Чечко Тетяною Миколаївною з 2015 по 2017 роки на базі Київського дошкільного навчального закладу № 611 проводилася експериментальна робота з розробки та впровадження змістовно-технологічного забезпечення соціально-педагогічної підтримки батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку.

На базі нашої установи нею проведено глибинне інтерв'ю батьків, які виховують дітей з особливостями психофізичного розвитку дошкільного віку; анкетування членів педагогічного колективу (методиста, вихователів та логопедів) задля визначення стану забезпечення соціально-педагогічною підтримкою батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку.

Розроблені Чечко Т.М. модель та програма соціально-педагогічної підтримки батьків дітей з психофізіологічними особливостями впроваджені в діяльність Київського дошкільного навчального закладу № 611.

Члени мультидисциплінарної команди ДНЗ №611 м. Києва пройшли навчання за запропонованою Чечко Т.М. програмою підготовки фахівців до надання соціально-педагогічної підтримки батькам дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах. Участь у програмі забезпечила підвищення їхньої кваліфікації з цього питання, дозволила переглянути підходи до надання такого виду підтримки зазначеній цільовій групі.

А впроваджена комплексна програма сприяла підвищенню рівня поінформованості батьків з різних питань щодо виховання і навчання дітей з особливостями психофізичного розвитку, формуванню навичок взаємодії з ними, готовності долати соціальну ізоляцію та створювати умови для соціалізації своїх дітей.

В.о.директора ДНЗ №611

Кононенко Н.А.

Комунальний дошкільний навчальний заклад

«Центр розвитку дитини «Я+сім'я»

код ЄДРПОУ 40191886

04213, м. Київ, пр-т Героїв Сталінграда, 48-А,

тел. (044) 239-22-43

тел./факс (044) 239-22-44

Вих. № 02/17

« 08 » червня 2017 р.

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження

Чечко Тетяни Миколаївни

на тему «Соціально-педагогічна підтримка батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах»

на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук

за спеціальністю 13.00.05 - соціальна педагогіка

На базі Київського комунального дошкільного навчального закладу «Центр розвитку дитини «Я+сім'я» протягом 2015-2017 рр Чечко Тетяною Миколаївною була організована експериментальна робота з розробки та впровадження змістовно-технологічного забезпечення соціально-педагогічної підтримки батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах, зокрема:

- проведено глибинне інтерв'ю серед батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку з метою оцінки їхніх потреб у соціально-педагогічній підтримці в умовах ДНЗ;
- проведено анкетування серед фахівців (психологів, логопедів, дефектологів) задля визначення стану досліджуваної теми;
- розроблено та впроваджено в умовах нашого ДНЗ модель соціально-педагогічної підтримки батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах;
- в рамках впровадження розроблених Чечко Т.М. «Програми підготовки фахівців до надання соціально-педагогічної підтримки батькам дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах» та «Комплексної програми соціально-педагогічної підтримки батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку» було проведено консультації, тренінги, семінари, відеопрезентації; організовано виїзні заходи для батьків.

Розроблені та апробовані матеріали дисертаційного дослідження Чечко Т.М. активно використовуються в роботі з батьками дітей з особливостями психофізичного розвитку в КДНЗ «Центр розвитку дитини «Я+сім'я».

Директор КДНЗ «ЦРД «Я+сім'я»

Петренко Ю.В.

ДОШКІЛЬНИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД № 590

вул. Богатирська, 2-Б, тел.: 413-33-63

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження

Чечко Тетяни Миколаївни

*на тему «Соціально-педагогічна підтримка батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах»**у навчально-виховний процес**Київського спеціалізованого дошкільного навчального закладу № 590**для дітей з порушенням опорно-рухового апарату*

В рамках експериментальної роботи Чечко Т.М. з 2016 до 2017 рр на базі дошкільного навчального закладу № 590 впроваджено результати дисертаційного дослідження.

Чечко Т.М. розроблено та проведено глибинне інтерв'ю серед батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку з метою з'ясування їхніх потреб у соціально-педагогічній підтримці в умовах ДНЗ. Також було організовано анкетування серед фахівців даної установи щодо з'ясування рівня їх обізнаності у питаннях соціально-педагогічної підтримки батьків та визначення стану досліджуваної проблеми у ДНЗ № 590.

Проведені анкетування та гайд-інтерв'ю сприяли розробці «Комплексної програми соціально-педагогічної підтримки батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку» та «Програми підготовки фахівців до надання соціально-педагогічної підтримки батькам дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах», їх змісту та методики проведення з батьками і фахівцями.

Директор ДНЗ № 590

Бойко Л.М.

ДОШКІЛЬНИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД №280

04205 Київ 205, проспект Оболонський 23-а, тел. 044 412-67-62

Obolon dnz_280@i.ua

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження

Чечко Тетяни Миколаївни

на тему «Соціально-педагогічна підтримка батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах»

на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук

за спеціальністю 13.00.05 - соціальна педагогіка

На базі дошкільного навчального закладу № 280 (комбінований зі спеціальними та інклюзивними групами для дітей з затримкою психічного розвитку), протягом 2016 року аспірантом кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи Інституту людини Комунального вищого навчального закладу «Київський університет імені Бориса Грінченка» Чечко Тетяною Миколаївною було проведено глибинне інтерв'ю серед батьків та анкетування серед фахівців нашого закладу щодо визначення стану забезпечення соціально-педагогічною підтримкою батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку.

Чечко Т.М. проведено експериментальну роботу з впровадження змістовно-технологічного забезпечення соціально-педагогічної підтримки батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку, в рамках якої було впроваджено дві програми: «Програма підготовки фахівців до надання соціально-педагогічної підтримки батькам дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах» та «Комплексна програма соціально-педагогічної підтримки батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку».

Впроваджені науково-методичні матеріали дисертаційного дослідження Чечко Т.М. були апробованими та активно використовуються у соціально-педагогічній роботі з батьками дітей з особливостями психофізичного розвитку в умовах ДНЗ № 280.

Директор ДНЗ № 280

Франчук К.П.

ДОШКІЛЬНИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД №662

вул. Героїв Дніпра 55, м. Київ, 04214, тел. 4113275

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження

Чечко Тетяни Миколаївни

на тему «Соціально-педагогічна підтримка батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах»

у навчально-виховний процес дошкільного навчального закладу № 662 м. Києва

В рамках експериментальної роботи Чечко Т.М. на базі дошкільного навчального закладу № 662 м. Києва впроваджено результати дисертаційного дослідження.

Чечко Тетяною Миколаївною розроблено та проведено глибоке інтерв'ю батьків, які виховують дітей з особливостями психофізичного розвитку дошкільного віку та анкетування фахівців дошкільної установи задля визначення стану забезпечення соціально-педагогічною підтримкою батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку.

Під час дослідження Чечко Т.М. було розроблено та впроваджено в діяльність ДНЗ № 662 програму підготовки фахівців до надання соціально-педагогічної підтримки батькам дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах та програму соціально-педагогічної підтримки батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку.

Імплементація результатів експериментальної роботи сприяла підвищенню рівня кваліфікації фахівців щодо надання соціально-педагогічної підтримки батькам дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах; сприяла підвищенню рівня поінформованості батьків щодо особливостей психофізичного розвитку їхніх дітей, можливостей отримання освіти, навичок ефективної комунікації з дітьми та особливостей їх соціалізації.

Експериментальна робота впроваджувалась шляхом проведення групових занять та індивідуальних консультацій.

Матеріали дослідження Чечко Т.М. характеризуються логічно побудованою структурою, високим науково-методичним рівнем, практичною значущістю.

Директор ДНЗ № 662

Надіконова В.А.

УКРАЇНА
КІРОВОГРАДСЬКА МІСЬКА РАДА
УПРАВЛІННЯ ОСВІТИ
КОМУНАЛЬНИЙ ЗАКЛАД «ДОШКІЛЬНИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД (ЯСЛА-САДОК) КОМБІНОВАНОГО ТИПУ № 4 «ТЕРЕМОК»
КІРОВОГРАДСЬКОЇ МІСЬКОЇ РАДИ»
вул. Гоголя 6.123, м. Кропивницький, 25006, тел. 22-86-81, teremok4@i.ua

від 08 червня 2017р № 83 /01-13

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження

Чечко Тетяни Миколаївни

*на тему «Соціально-педагогічна підтримка батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах»
у навчально-виховний процес комунального закладу «Дошкільний навчальний заклад (ясла-садок) комбінованого типу № 4 «Теремок» Кіровоградської міської ради»*

На базі комунального закладу «Дошкільний навчальний заклад (ясла-садок) комбінованого типу № 4 «Теремок» Кіровоградської міської ради» Чечко Тетяною Миколаївною у 2016 році в рамках експериментальної роботи з розробки та впровадження змістовно-технологічного забезпечення соціально-педагогічної підтримки батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку було проведено глибинне інтерв'ю серед цих батьків з метою з'ясування їхніх потреб у соціально-педагогічній підтримці в умовах ДНЗ.

Також було організовано анкетування серед фахівців даної дошкільної установи (вихователі, методист, психолог, дефектолог) задля визначення стану забезпечення соціально-педагогічною підтримкою батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку.

Чечко Т.М. були розроблені модель і комплексна програма соціально-педагогічної підтримки батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку та програма підготовки фахівців до надання соціально-педагогічної підтримки батькам дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах. Дані програми впроваджені в діяльність комунального закладу «Дошкільний навчальний заклад (ясла-садок) комбінованого типу № 4 «Теремок» Кіровоградської міської ради». Участь у програмі фахівців ДНЗ № 4 «Теремок» забезпечила підвищення їх кваліфікації з питання соціально-педагогічної підтримки батьків, особливостей надання такого виду підтримки в умовах дошкільної установи.

Участь батьків ДНЗ № 4 «Теремок» у комплексній програмі сприяла підвищенню їх батьківського потенціалу та рівня поінформованості з різних питань щодо соціалізації і адаптації дітей з особливостями психофізичного розвитку в умовах ДНЗ та соціумі в цілому.

Завідувач ДНЗ № 4 «Теремок»

Бабак І.М.

ПОЛТАВСЬКА МІСЬКА РАДА

ПОЛТАВСЬКИЙ ДОШКІЛЬНИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД (ЯСЛА-САДОК) КОМПЕНСУЮЧОГО ТИПУ № 78 «ПІЗНАЙКО» ПОЛТАВСЬКОЇ МІСЬКОЇ РАДИ ПОЛТАВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

вул.Великотирнівська 36, м.Полтава, 36040, тел. (0532)66-36-90; ел.пошта:pdnz78@i.ua

09.06.2017 № 28 / 02 – 02 – 01

ДОВІДКА

Про впровадження результатів дисертаційного дослідження

Чечко Тетяни Миколаївни

на тему «Соціально-педагогічна підтримка батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах»

у навчально-виховний процес

Полтавського комбінованого дошкільного навчального закладу № 78 «Пізнайко»

У процесі експериментальної роботи Чечко Т.М. на базі Полтавського дошкільного навчального закладу (ясла-садок) компенсуючого типу № 78 «Пізнайко» впроваджено результати дисертаційного дослідження.

Чечко Т.М. було проведено глибинне інтерв'ю батьків, які виховують дітей з особливостями психофізичного розвитку дошкільного віку з метою з'ясування їхніх потреб у соціально-педагогічній підтримці в умовах ДНЗ.

Також в рамках дослідження Чечко Тетяна Миколаївна організувала анкетування серед фахівців нашої дошкільної установи задля визначення стану забезпечення соціально-педагогічною підтримкою батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку.

На підставі отриманих результатів констатувального експерименту

Чечко Т.М. були розроблені програми для фахівців та батьків, зокрема: «Програма підготовки фахівців до надання соціально-педагогічної підтримки батькам дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах» та «Комплексна програма соціально-педагогічної підтримки батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку».

Зазначені програми впроваджено в діяльність Полтавського дошкільного навчального закладу (ясла-садку) компенсуючого типу № 78 «Пізнайко».

Матеріали дослідження, представлені Чечко Т.М., характеризуються логічно побудованою структурою, високим науково-методичним рівнем, практичною значущістю.

Завідувач ПДНЗ(я-с) № 78

Ж. Мігушкіна

У К Р А І Н А

ФОРТЕЧНА РАЙОННА У МІСТІ КРОПИВНИЦЬКОМУ РАДА

Комунальний заклад «Центр соціальної реабілітації (денного догляду) дітей з інвалідністю»

вул. Беляєва, 72, м. Кропивницький, 25013, тел. 34-63-36, e-mail: kzebcentr@ukr.net,
код ЄДРПОУ 38036955

від «12» червня 2017 р.

№ 170

ДОВІДКА

*про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Чечко Тетяни Миколаївни
на тему «Соціально-педагогічна підтримка батьків дітей з особливостями
психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах»
на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук
за спеціальністю 13.00.05 – соціальна педагогіка*

В рамках експериментальної роботи Чечко Т.М. з 2016 по 2017 рр на базі комунального закладу «Центр соціальної реабілітації (денного догляду) дітей з інвалідністю» м. Кропивницький впроваджено результати дисертаційного дослідження.

Зокрема, аспірантом за вище вказаний період було здійснено наступні кроки щодо соціально-педагогічної підтримки батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в умовах нашого Центру соціальної реабілітації (денного догляду) дітей з інвалідністю:

1. Розроблено та проведено глибинне інтерв'ю серед батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку з метою оцінки їхніх потреб у соціально-педагогічній підтримці.
2. Організовано анкетування серед спеціалістів Центру з метою визначення стану забезпечення соціально-педагогічною підтримкою батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку.
3. Проведено семінари-тренінги для батьків нашого Центру за розробленою Чечко Т.М. «Комплексною програмою соціально-педагогічної підтримки батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку».

Впроваджені науково-методичні матеріали дисертаційного дослідження Чечко Т.М. були апробованими, активно впроваджуються спеціалістами в умовах комунального закладу «Центр соціальної реабілітації (денного догляду) дітей з інвалідністю» та рекомендовані до використання під час здійснення соціально-педагогічної підтримки батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку.

Веч

Місюня Л.В.

Громадська організація “МИ - ДРУЗІ”

код ЄДРПОУ 38909980
тел. (044) 239-22-43
тел./факс (044)239-22-44

04209, м. Київ, вул. Героїв Дніпра, 7
р/р 26008052725608
МФО 300711 "ПІАТ КБ ПРИВАТБАНК"

Вих. № 3
“1” травня 2018 р.

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження

Чечко Тетяни Миколаївни

на тему «Соціально-педагогічна підтримка батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах»

на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук

за спеціальністю 13.00.05 – соціальна педагогіка

В рамках експериментальної роботи Чечко Т.М. з 2015 по 2017 рр на базі громадської організації «Ми – друзі!» впроваджено результати дисертаційного дослідження.

Чечко Тетяною Миколаївною було проведено експериментальну роботу з розробки та впровадження форм і методів соціально-педагогічної підтримки батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку.

В рамках наукового пошуку аспірантом було представлено діагностичний інструментарій (анкета, опитувальник, бланк самооцінки) щодо оцінювання виховного потенціалу батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку. Дані методичні розробки та програма комплексної соціально-педагогічної підтримки батьків, що розроблені та апробовані Чечко Т.М. у процесі дослідження, включені до системи соціально-психологічної та педагогічної роботи з сім'ями в громадській організації «Ми – друзі!».

Впроваджені науково-методичні матеріали дисертаційного дослідження Чечко Т.М., можуть бути рекомендовані до використання фахівцями дошкільних навчальних закладів у процесі надання соціально-педагогічної підтримки батькам дітей з особливостями психофізичного розвитку.

Голова Правління

Кукса В.А.

Громадська організація “В ДИТЯЧИХ ДОЛОНЯХ”

04213, м.Київ, пр-т Героїв Сталінграда, 43, кв. 90
тел. (044) 239-22-43
тел./факс (044)239-22-44

№ 02 / 17
« 08 » 06 . 2017

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Чечко Тетяни Миколаївни
на тему «Соціально-педагогічна підтримка батьків дітей з особливостями
психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах»
на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук
за спеціальністю 13.00.05 – соціальна педагогіка

В рамках експериментальної роботи Чечко Т.М. з 2015 по 2017 рр. на базі громадської організації «В дитячих долонях» було впроваджено результати дисертаційного дослідження на тему «Соціально-педагогічна підтримка батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах» упродовж 2015-2017 рр.

У нашій громадській організації, яку відвідують діти з особливостями психофізичного розвитку різних дошкільних навчальних закладів м. Києва, в процесі роботи з батьками використовувалися матеріали дисертаційного дослідження щодо змісту, форм та методів їхньої соціально-педагогічної підтримки.

Аспірантом було проведено серію глибинних інтерв'ю з батьками дітей з особливостями психофізичного розвитку задля оцінки їхніх потреб та апробовано такі форми і методи соціально-педагогічної підтримки цих батьків: тренінги, семінари-практикуми, презентації та усні доповіді з метою підвищення рівня їхньої обізнаності щодо розвитку, виховання, навчання, соціалізації та інтеграції дітей з особливостями психофізичного розвитку у соціум; організовано масовий захід для батьків та дітей «За крок до любові».

Впроваджені матеріали дисертаційного дослідження Чечко Т.М. використовуються нашими працівниками у роботі з батьками дітей з особливостями психофізичного розвитку та можуть бути рекомендованими задля оптимізації надання соціально-педагогічної підтримки батькам в державних та недержавних інституціях.

Голова Правління

Корольчук Л. М.

КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ БОРИСА ГРІНЧЕНКА
BORYS GRINCHENKO KYIV UNIVERSITY

Університетський коледж

Проспект Юрія Гагаріна, 16, м. Київ, 02094,
Україна, тел. +38 (044) 559-51-31
e-mail: uk@kubg.edu.ua, www.uk.kubg.edu.ua

University College

16, Yuria Haharina Avenue, Kyiv, 02094,
Ukraine, tel.: +380 044 559-51-31
e-mail: uk@kubg.edu.ua, www.uk.kubg.edu.ua

«30» 03 2018 р.

№ 132

АКТ

**про апробацію та впровадження результатів
дисертаційного дослідження Чечко Тетяни Миколаївни
на тему «Соціально-педагогічна підтримка батьків дітей з
особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних
закладах», поданого на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних
наук зі спеціальності 13.00.05 – соціальна педагогіка**

Апробація результатів дисертаційного дослідження Чечко Т.М. на тему «Соціально-педагогічна підтримка батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах» на базі Університетського коледжу Київського університету імені Бориса Грінченка здійснювалася упродовж 2016-2018 н. р.

У процесі викладання дисципліни «Соціальна педагогіка» студентам спеціальності 231 «соціальна робота» було використано матеріали даного дисертаційного дослідження. Зокрема, до навчальної дисципліни включено змістовий модуль «Соціально-педагогічна підтримка дітей і молоді з особливостями психофізичного розвитку та їх сімей», що розкривав наступні теми: «Соціально-психологічний портрет особистості з особливостями психофізичного розвитку», «Зміст соціально-педагогічної роботи з дітьми та молоддю з особливостями психофізичного розвитку», «Соціально-педагогічна підтримка батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку». В рамках програми навчальної дисципліни для студентів 3-го та 4-го курсів було організовано виїзні практичні заняття на одну з баз дисертаційного дослідження – КДНЗ «Центр розвитку дитини «Я+сім'я».

Метою даного модуля є забезпечення поглибленої теоретичної підготовки фахівця до роботи з дітьми з особливостями психофізичного розвитку та їх батьками, розвиток необхідних професійних компетенцій для організації соціально-педагогічної підтримки цієї категорії населення в умовах навчальних закладів як особливого виду діяльності соціального педагога.

Впровадження у професійну підготовку студентів окремих положень дисертаційного дослідження Чечко Т.М. дало позитивні зміни у їх підготовці до майбутньої професійної соціально-педагогічної діяльності.

Результати дисертаційного дослідження можуть бути рекомендовані до використання у підготовці фахівців щодо організації соціально-педагогічної підтримки батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах.

Основні положення і результати дисертаційної праці Чечко Т.М. обговорені на засіданні циклової комісії з педагогічної освіти (протокол № 7 від 14 лютого 2018 р.), отримали позитивну оцінку та рекомендації до подальшого впровадження.

Голова циклової з педагогічної освіти

Я. В. Карлінська

Директор Університетського коледжу
Київського університету імені Бориса Грінченка

М. В. Братко

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА
 вул. Огієнка, 61, м. Кам'янець-Подільський, 32300; тел.: (03849) 3-05-13, факс: (03849) 3-07-83, E-mail: post@kpnu.edu.ua
 Web: http://www.kpnu.edu.ua код ЄДРПОУ 02125616

Від 26.04.2018 № 29/18

На № _____ від _____

ДОВІДКА

**про впровадження результатів дисертаційного дослідження
 «Соціально-педагогічна підтримка батьків дітей з особливостями
 психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах»
 на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук
 зі спеціальності 13.00.05 – соціальна педагогіка
 ЧЕЧКО ТЕТЯНИ МИКОЛАЇВНИ**

Апробація результатів дисертаційного дослідження Т.М. Чечко на тему «Соціально-педагогічна підтримка батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах» на базі Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка здійснювалась упродовж 2016-2018 н. р.

У процесі викладання дисципліни «Соціально-психологічна реабілітація» для підготовки бакалаврів спеціальності 231 «Соціальна робота» було використано матеріали дисертаційного дослідження.

Впровадження результатів дослідження Т.М. Чечко сприяло позитивним змінам у підготовці спеціалістів до майбутньої професійної діяльності, їх поглибленій теоретичній підготовці з питань особливостей психофізичного розвитку дітей дошкільного віку, змістово-технологічного забезпечення соціально-педагогічної підтримки їх батьків у дошкільних навчальних закладах, різновидів практик соціально-педагогічної підтримки батьків в умовах сьогодення; формування умінь та навичок задля забезпечення ефективної професійної соціально-педагогічної діяльності на робочих місцях; поглиблення знань з різноманітних аспектів міждисциплінарної взаємодії фахівців дошкільних навчальних закладів у контексті соціально-педагогічної підтримки батьків.

Матеріали дослідження та методичні матеріали, розроблені Т.М. Чечко з питань соціально-педагогічної підтримки батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах, було використано для оновлення змісту навчальних курсів та розробки навчально-методичного забезпечення для проведення лекційних, семінарських та практичних занять з підготовки бакалаврів спеціальності 231 «Соціальна робота».

Результати впровадження матеріалів дисертаційної роботи Т.М. Чечко обговорено та схвалено на засіданні кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (протокол № 11 від 24 квітня 2018 р.).

**Проректор з наукової роботи,
 доктор фізико-математичних наук, професор**

І.М. Конет

04078 м. Київ
пров. Зоряний 1\5
www.kibit.edu.ua

№ 116/18
«14» 06.2018р.

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження на тему:
«Соціально-педагогічна підтримка батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах»
(спеціальність 13.00.05 – «Соціальна педагогіка»)

аспірантки Київського університету імені Бориса Грінченка

Чечко Тетяни Миколаївни

Апробація результатів дисертаційного дослідження Чечко Т.М. на тему «Соціально-педагогічна підтримка батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах» на базі Київського Інституту Бізнесу та Технологій здійснювалась упродовж 2016-2018 рр.

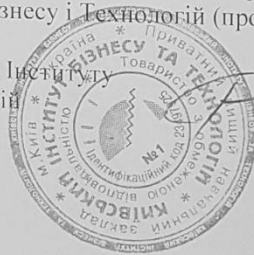
У ході викладання вибіркової дисципліни «Технології соціально-педагогічної підтримки дітей з інвалідністю та їхніх батьків в закладах дошкільної освіти» для підготовки бакалаврів спеціальності «Соціальна робота» (Соціальна педагогіка), було використано матеріали дисертаційного дослідження.

Упровадження результатів дослідження Чечко Т.М. сприяло позитивним змінам у підготовці бакалаврів соціальної роботи (освітньо-професійна програма: соціальна педагогіка) до майбутньої професійної діяльності, їх поглибленій теоретичній підготовці з питань особливостей психофізичного розвитку дітей дошкільного віку, змістово-технологічного забезпечення соціально-педагогічної підтримки їх батьків у дошкільних навчальних закладах, різновидів практик соціально-педагогічної підтримки батьків в умовах сьогодення; формування умінь та навичок задля забезпечення ефективної професійної соціально-педагогічної діяльності на робочих місцях; поглиблення знань з різноманітних аспектів міждисциплінарної взаємодії фахівців дошкільних навчальних закладів у контексті соціально-педагогічної підтримки батьків.

Матеріали дослідження та методичні матеріали, розроблені аспіранткою з питань соціально-педагогічної підтримки батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах, було використано для оновлення змісту навчальних курсів та розробки навчально-методичного забезпечення для проведення лекційних, семінарських та практичних занять з підготовки бакалаврів соціальної роботи (освітньо-професійна програма: соціальна педагогіка).

Результати впровадження були обговорені та схвалені на засіданні Вченої ради Київського Інституту Бізнесу і Технологій (протокол № 10 від 31.05.2018 р.).

Ректор Київського Інституту
Бізнесу і Технологій

Яковлева О. В.